Dimitri Kantemir

Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi

2

KÜLTÜR BAKANLIĞI

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN YÜKSELİŞ VE ÇÖKÜŞ TARİHİ

DİMİTRİ KANTEMİR

Kültür Bakanlığı Yayınları : 342
Bilim Dizisi : 11

Onay : 23 Temmuz 1979 gün ve 831.0-1041
Baskı Sayısı : 7.000
Yenigün Matbaası - ANKARA 1979

DİMİTRİ KANTEMİR
(Boğdan Voyvodası)

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN YÜKSELİŞ VE ÇÖKÜŞ TARİHİ
2

Çeviren
Dr. Özdemir ÇOBANOĞLU

Kültür Bakanlığı Yayınları

Birinci ba[redacted] Kasım 1979

1876 yılında Bükreş'te Dr. İos. Hodosiu'un Romenceye çevirdiği ve Romen Akademisinin yayımladığı nüshadan Türkçeye çevrilmiştir.

Kapak : Said Maden

Günümüzün insanı, bildikleriyle yetinmeyen, hızla değişen koşullarda kendini yenileyebilen, özgür, barışçı, insancıl, hoşgörülü, toplumuyla bütünleşmiş, kendi kişiliğini geliştirirken başkalarının gelişmesine de çalışan toplumsal bir varlık olmak durumundadır.

Bu, çağın gereklerine uygun, ama kendi benliğinden, geçmişinden, toplumunun öz kaynaklarından kopmamış bir insandır. Çünkü insan, ancak ulusal özelliklerini koruduğu oranda, çağdaş uygarlığa, evrensel kültür değerlerinin oluşmasına ve zenginleşmesine katkıda bulunabilir.

İnsan, içinde yetiştiği çevrenin bir ürünüdür. Benzer koşulları paylaşanlar benzer biçimde düşünürler. Kültür, toplumu oluşturan bireylerin duyuş, düşünüş ve davranış birliğidir. Duyuş, düşünüş ve davranış birliği ise, bir ulusun, bir toplumun öbür toplumlardan değişik olan koşullarının etkisiyle oluşur. Bu anlamda kültür, ulusal bir nitelik taşımaktadır; ama özellikleri çok başka olan toplumların bile birbirlerine benzeyen bazı koşullara sahip olması ve çağdaş dünyada bu benzer koşulların hızla artması, kültürün evrensel yanını ortaya çıkarır.

Uluslararasındaki kültür alış verişinin artması, insanlarm birbirlerini daha iyi anlamalarına, ortak yanlarını bulmalarına, evrensel barışın oluşmasına katkıda bulunur. İşte, bu nedenle kitap, iletişimi kuran araçlardan biri olduğu gibi, kültürün ulusallıktan evrenselliğe ulaşmasında da en önemli etkendir.

Kitap, insanlığın belleğidir. Zaman içinde her şey unutulabilir. Ama yazıya geçmiş her şey belge niteliği taşır. «Söz»ü sonsuzlaştıran, kitaptır. İnsanlık tarihinin gerçek anlamda değer bulması, «yazı» nın bulunmasından sonradır. Tarihi yaratan insan, kendini tarih içinde yazıyla, «kitap» la var etmiştir.

İnsan kendi çevresinin bilgilerini sindirdiği oranda dünyadaki bilgi birikimlerinin de farkında olmalıdır. Bununla yetinmeyip, kendi çağından önceki bilgileri de kavramalıdır. Ancak böylece «zaman» ı aşar, bütün zamanları kavramış gerçek bir «aydın» olabilir.

Geçmişten geleceğe doğru gelişen düşünsel ürünleri saptayıp topluma ulaştırmak, bizim çalışma alanımızı çizmektedir. Klasik ve çağdaş yapıtlarla kültür alanını canlı tutmak gerekir. Öncelikle ele alınması gerekli geçmiş ve çağdaş kendi yaratı ürünlerimizin yam sıra başka toplumların benzer ürünlerini de değerlendirmek, kültür anlayışımızın doğal bir sonucudur.

Kültür Bakanlığının yayınları, özlemi duyulan insanın, Türk insanının, bu anlayış içinde oluşmasına katkıda bulunma amacını gütmektedir.

Doç. Dr. Ahmet Taner Kışlalı
KÜLTÜR BAKANI

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm (Türklerin yedinci padişahın II Mehmed'in hükümdarlığı) 1

I — II. Mehmed'in Karamanoğlu ile barış yapması 1

II — İstanbul'un kuşatılması 2

III — Sultan Mehmed'in Karadeniz'i bir kaleyle kapatması 3

IV — Sultan Mehmed'in İstanbul'u ikinci defa kuşatması 3

V — İstanbul'un deniz tarafından saldırılarak alınması 4

VI — Bizans İmparatorunun öldürülmesi ... 6

VII — İstanbul'un geri kalan kısmınında teslim olması 6

VIII — Sultan Mehmed'in teslim koşullarını ilan etmesi 7

IX — Sultan Mehmed'in Ayasofya'ya gitmesi 7

X — Eyüp Ensari'nin mezarının meydana çıkarılması 8

XI — Fatih Sultan Mehmed'in öteki atılımları 8

XII — Belgrad'ın boş yere kuşatılması 9

XIII — Fatih'in bütün Mora'yı kendine bağlaması 9

XIV — İki yıl içinde kırktan çok kenti ele geçirmesi 10

XV — Kızıl Ahmed'in topraklarını alması ... 10

XVI — Midilli (Mitylene) adasını ele geçirmesi ve Eflâklıları yenilgiye uğratması 11

XVII — Rumların ayaklanması ve bunların bastırılması 11

XVIII — İstanbul'da bir caminin inşa edilmesi 12

XIX — Bosna'yı eğemenliği altına alması ... 12

XX — Karamanoğlu'nun oğlunu bey tayin etmesi 13

XXI — Arnavutluğun bazı kentlerinin ele geçirilmesi 13

XXII — Sultan Mehmed'in oğlu Mustafa'yı Karaman beyliğine ataması 14

XXIII — Eğriboz adasının ele gçeirilmesi 14

XXIV — Kızıl Arslan Bey'in, ülkesini Sultan Mehmed'e sunması 15

XXV — Uzun Hasan'ın kumandanının bozguna uğratılması 15

XXVI — Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'ı mağlup etmesi 16

XXVII — Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'ın bir çok kentini ele geçirmesi 17

XXVIII — Sultan Mehmed'in Kefe ile Kırım'ı zaptetmesi 17

XXIX — Boğdanlıların Türkleri mağlup etmeleri 18

XXX — Türklerin Boğdan'ı yakıp yıkmaları ... 18

XXXI — Sultan Mehmed'in Anadolu'ya seferi 18

XXXII — Sultan Mehmed'in Venediklileri mağlup etmesi ve Apulya'yı yakıp yıkması 19

XXXIII — Rodos adasının ele geçirilememesi ... 19

XXXIV — Fatih Sultan Mehmed'in ölümü 19

XXXV — Fatih Sultan Mehmed'in özellikleri ... 20

İkinci Bölüm (Türklerin VIII. Padişahı II. Bayezid'in hükümdarlığı 21

I — Bayezid'in Mekke'ye hacca gitmeyi düşünmesi 21

II — Bayezid'in imparatorluğu oğlu Korkud'a teslim etmesi 21

III — Bayezid'in hacdan dönüşünde taht'a çağrılması 22

IV — Korkud'un rıza göstermesi 23

V — Korkud'un tahtı babasına terketmesi 24

VI — Cem Sultanın ayaklanması 25

VII — Cem Sultan'ın yenilgiye uğraması ve Kayıtbay'a sığınması 25

VIII — Cem Sultan'ın Kayıtbay'dan Varşak'a geçmesi 26

IX — Cem Sultan'ın tekrar mağlup olması ve Hıristiyanlara sığınması 27

X — Cem Sultan'ın berberbaşı tarafından öldürülmesi 28

XI — Mustafa'nın Sadrazam tayin edilmesi 30

XII — Cem Sultan'ın özellikleri 31

XIII — Sultan Bayezid'in Yunanıstan'ı kalelerle tahkim etmesi 31

XIV — İki Boğdan kentinin ele geçirilmesi 31

XV — Anadolu'da birçok kentin ele geçirilmesi ve Kayıtbay ile olan düşmanlığı 32

XVI — Sultan Bayezid'in Çerkezistan'a yaptığı sefer 33

XVII — Sultan Bayezid'in öteki seferleri 34

XVIII — Bayezid'in İspanya mağriplilerine yardım etmesi 34

XIX — Bosna ile Hırvatistan'ı egemenliği altına alması 35

XX — Sultan Bayezid'in Anadolu seferleri ... 35

XXI — Bayezid'in Yunanistan'da Venediklerle savaşması 36

XXII — Şeytan Kul'un İranlıların dinsel inançlarını bozması 36

XXIII — Sultan Bayezid'in tahtını oğlu Ahmed'e terk etmeye karar vermesi ... 37

XXIV — Selim'in karşı gelmesi ve yenilgiye uğraması 37

XXV — Bayezid'in tahtını yeniden oğlu Ahmed'e terk etmesi 38

XXVI — Sultan Bayezid'in tahtını terk etmek zorunda kalması 39

XXVII — Devlet ileri gelenlerinin Selim'i İstanbul'a getirtmeleri 40

XXVIII — Selim'in babasının elçisine yanıtı ... 40

XXIX — Bayezid'in imparatorluk tahtını Selim'e terk etmesi ve Dimetoka'ya çekilmesi 42

XXX — Selim'in taç giymesi 43

XXXI — Bayezid'in ölümü 43

XXXII — Sultan Bayezid'in özellikleri ve halefleri 44

XXXIII — Bayezid'in çok dindar oluşuna dair bir örnek 45

Üçüncü Bölüm (Türklerin dokuzuncu padişahı I. Selim'in hükümdarlığı 46

I — Ahmed'in ayaklanması 46

II — Ahmed'in mağlup edilmesi ve boğdurulması 47

III — Korkud'un sebepsiz yere öldürülmesi 47

IV — Selim'in İran'a girmesi ve savaşa tutuşmadan önce sadrazamla görüşmesi 48

V — Sultan Selim'in Piri Paşa'nın fikrini kabul etmesi 49

VI — Sultan Selim'in İranlıları bozguna uğratması 50

VII — Sultan Selim'in Müslüman tutsakları serbest bırakması 52

VIII — Sultan Selim'in, Tebriz'i ele geçirdikten sonra Amasya'da kışlaması 52

IX — Yavuz Sultan Selim'in fetihleri 53

X — Diyarbakırlıların İranlıları kovması ve Selim'e teslim olmaları 54

XI — Sultan Selim'in kararsızlık geçirmesi 55

XII — Sultan Selim'in Mehmed Bey'i hükümdar tayin etmesi 55

XIII — Karahan'ın yenilmesi ve öldürülmesi 56

XIV — Mehmed Bey'in birçok kent ele geçirmesi 57

XV — Sultan Selim'in Mehmed Bey'e övgüsü 57

XVI — Sultan Selim'in İranlılara karşı gideceği yerde fikrini değiştirip Mısırlılara saldırması 58

XVII — Mısırlıların bozguna uğraması ve Sultan Gavri'nin ölümü 59

XVIII — Halep'in ve Şam'ın Selim'e boyun eğmesi 61

XIX — Sultan Selim'in Şeyh Muhiddin'in kabrini ortaya çıkarması 61

XX — Yavuz Selim'in Hüseyin Paşa'nın boynunu vurdurması 62

XXI — Selim'in Kudüs'ü ziyaret etmesi ve bazı kentleri ele geçirmesi 63

XXII — Sultan Selim'in Mısırlıları yenilgiye uğratması 63

XXIII — Selim'in Tumanbay'a ilk önce saygılı davranması, sonra astırması 65

XXIV — İskenderiye'nin ele geçirilmesi ve arapların itaate alınması 68

XXV — İran Şahı'nın elçisini kabul etmesi ... 69

XXVI — Sultan Selim'in hırsı ve ölümü 69

XXVII — Vezirlerin Selim'in ölümünü gizli tutması 70

XXVIII — Süleyman'ın padişah ilân edilmesi ... 71

XXIX — Sultan Selim'in özellikleri 72

Dördüncü Bölüm (Türklerin onuncu hükümdarı Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatı) 74

I — Gazalî Bey'in ayaklanması, fakat yenilgiye uğraması ve öldürülmesi 74

II — Sultan Süleyman'ın Belgrad kentini ele geçirmesi 75

III — Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehsuvar'ı öldürtmesi 77

IV — Rodos adasının ele geçirilmesi 77

V — Sultan Süleyman'ın Mustafa'yı Mısır'a göndermesi ve İbrahim'i başvezir ataması 78

VI — Mustafa'nın Mısır'da ayaklanması fakat bastırılması 79

VII — İbrahim'in, Sultan Süleyman'ın kızkardeşiyle evlenmesi 80

VIII — İbrahim'in Mısır'a gönderilmesi 81

IX — Sultan Süleyman'ın Macar kralıyla savaşı 82

X — Sultan Süleyman'ın Buda'yı ele geçirmesi 82

XI — Anadolu'daki ayaklanmanın bastırılması 83

XII — Bir Türk'ün İncil yüzünden ölümle cezalandırılması 84

XIII — İstanbul'daki Arnavutların ölümle cezalandırılmaları 84

XIV — Halep ahalisinin kadılarını öldürmeleri 85

XV — Büyük bir yağmurun Süleyman'ın Macaristan seferine engel olması 85

XVI — Sultan Süleyman'ın Buda'yı Almanlardan geri alması 86

XVII — Boğdan'ın haraçgüzar olması 87

XVIII — Sultan Süleyman'ın Viyana'yı kuşatması 88

XIX — Sultan Süleyman'ın kuşatmayı kaldırması 89

XX — Sultan Süleyman'ın üç oğlunu sünnet etmesi 90

XXI — Ferdinand'ın Buda'yı kuşatması 90

XXII — Çek Kralı Ferdinand'ın yenilgiye uğratılması 91

XXIII — İtalyanların Mora'dan atılmaları 92

XXIV — Öleme'nin Sultan Süleyman'ı İranlılara karşı kışkırtması 93

XXV — Sultan Süleyman'ın Hayreddin Paşa'yı Kaptan-ı Derya tayin etmesi 93

XXVI — Bazı İran prenslerinin Sultan Süleyman tarafına geçmeleri 93

XXVII — Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı ele geçirmesi 94

XXVIII — Dehşete düşen İranlıların Süleyman'dan barış isteminde bulunmaları 95

XXIX — Sultan Süleyman'ın dönmesi ve İbrahim Paşa'nın öldürülmesini emretmesi 95

XXX — Mehmed Han'ın Gürcistan'ı ele geçirmesi 96

XXXI — Hasrud Bey'in Hıristiyanları Bosna'da yenilgiye uğratması 96

XXXII — Hayreddin Paşa'nın Apulya'yı yıkması 97

XXXIII — Korfu adasına saldırılması 97

XXXIV — Mehmed Bey'in Hıristiyanları yenmesi 98

XXXV — Yemen'in ele geçirilmesi 98

XXXVI — Sultan Süleyman'ın Boğdan eyaletini çiğnemesi 99

XXXVII — Hayreddin Paşa'nın iki Hıristiyan donanmasını yenmesi 100
XXXVIII — Almanların Buda'dan atılmaları 101
XXXIX — Sultan Süleyman'ın Fransızlarla anlaşma yapması 103
XL — Macaristan'dan birkaç kentin ele geçirilmesi 103
XLI — İranlılara karşı harekete geçmesi 104
XLII — Van'ın geri alınması ve İranlıların yenilgisi 104
XLIII — Süleyman'ın, şahın hazinelerine el koyması ve Gürcistan'ı itaat altına alması 105
XLIV — Tameşvar'ın işgal edilmesi 107
XLV — İranlıların Türkleri mağlup etmesi ... 107
XLVI — Süleyman'ın Erivan'ı ele geçirmesi ve İran'ı yakıp yıkması 108
XLVII — İranlılarla barış yapılması 109
XLVIII — Düzmece Mustafa'nın yakalanması ... 109
XLIX — Sultan Süleyman'ın bir donanmayla Fransızların yardımına gitmesi 110
L — Hürmüz'e karşı başka bir donanmanın gönderilmesi 110
LI — Başka bir donanmanın daha Fransızların yardımına gönderilmesi 111
LII — Sultan Süleyman'ın yeni yasalar yapması 112

LIII — Sultan Süleyman'ın Zigetvar kuşatmasında ölmesi 113

LIV — Süleyman'ın ölümünün gizli tutulması ve Zigetvar'ın ele geçirilmesi 114

LV — Selim'in padişah ilân edilmesi 114

LVI — Sultan Süleyman'ın nitelikleri 115

Beşinci Bölüm (Türklerin on birinci padişahı sarhoş Selim'in hükümdarlığı) 117

I — Selim'in padişah ilân edilmesi 117

II — Ordunun kendisine olan bağlılığını bildirmesi 117

III — Selim'in babasına görkemli bir cenaze töreni yaptırması 118

IV — Arapların ayaklanması 118

V — Sultan Selim'in Don nehriyle Volga arasında bir kanal açma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması 119

VI — Sultan Selim'in Yemen'deki ayaklanmayı bastırması 120

VII — İspanya Müslümanlarına yardım vaat edilmesi 120

VIII — Kıbrıs seferi 121

IX — Sultan Selim'in Kıbrıs'ı yönetimine katması 121

X — Tatarların Rusya'ya akın yapmaları 122

XI — Lepanto deniz savaşı 122

XII — Sultan Selim'in Kuran okumakla teselli bulması 123
XIII — Sultan Selim'in, donanmasını yenilemesi ve Hıristiyanlara saldırılması ... 124
XIV — Nova kuşatmasının kaldırılması 125
XV — Sultan Selim'in Ayasofya'nın onarılmasını emretmesi 126
XVI — İspanyollara karşı bir donanmanın gönderilmesi 126
XVII — Tunus'un İspanyollar tarafından işgal edilmesi ve Türklerin geri kalması 127
XVIII — Macarların Zigetvar'da yenilmeleri ve öldürülmeleri 127
XIX — Sultan Selim'in ölümü 128
XX — Sultan Selim'in özellikleri 128
Altıncı Bölüm (Türklerin on ikinci padişahı Murad'ın hükümdarlığı) 130
I — Murad'ın babasının yerine tahta geçmesi 130
II — İranlılarla savaşın başlaması 130
III — Münevcehir'in Türklerin tarafına geçmesi 131
IV — İranlıların Türkleri yenmesi 132
V — Bundan sonra Türklerin, İranlıları tamamen yok etmesi 132
VI — Mustafa'nın Tatar Kırımında bir ayaklanmayı bastırması 133

VII — İranlıların barış isteminde bulunmaları 133
VIII — Sultan Murad'ın barış önerisini geri çevirmesi 133
IX — Ferhad Paşa'nın yaptığı seferin sonuçsuz kalması 134
X — Osman Paşa'nın Tebriz'i geri alması 134
XI — Bütün halkın kılıçtan geçirilmesi ... 135
XII — Osman Paşa'nın ölümü 135
XIII — İranlıların, Sinan Paşa'nın önünden çekilmesi 136
XIV — Ferhat Paşa'nın İranlılara karşı başarıyla savaşması 137
XV — İranlılarla barış yapılması 137
XVI — İstanbul'daki ayaklanmalar 138
XVII — Sinan Paşa'nın Macaristan seferi ... 139
XVIII — Sultan Murad'ın ölümü 139
Yedinci Bölüm (Türklerin on üçüncü padişahı III. Mehmed'in hükümdarlığı) 141
I — III. Mehmed'in padişah olması 141
II — Eğri kalesinin alınması 141
III — Sultan Mehmed'in Hıristiyanları yenmesi 142
IV — Sultan Mehmed'in ölümü 142
Sekizinci Bölüm (Türklerin on dördüncü padişahı I. Ahmed'in hükümdarlığı) 144

I — I. Ahmed'in padişah olması 144
II — Anadolu'da karışıklığın meydana gelmesi 144
III — İsyanların bastırılması 145
IV — Bu asilerin, İranlılarla Türkler arasındaki barışı bozmaya çalışmaları 146
V — Murad Paşa'nın İranlılara karşı gitmesi 146
VI — Sadrazam Murad Paşa'nın ölümü ve yerine Nasuh Paşa'nın geçmesi 146
VII — Mehmed Paşa'nın Erivan kentini kuşatması 147
VIII — Mehmed Paşa'nın idam edilmesi ve yerine Halil Paşa'nın sadrazam tayin edilmesi 147
IX — Sultan Ahmed'in ölümü 148
X — Sultan Ahmed'in özellikleri 148
Dokuzuncu Bölüm (I. Mustafa'nın ve II. Osman'ın hükümdarlıkları) 149
I — Mustafa'nın tahta geçmesi 149
II — Osman'ın padişah ilân edilmesi 149
III — Göksel bir olayın ortaya çıkması 149
IV — Osman'ın Lehistan seferi 150
V — Osman'ın öldürülmesi ve Mustafa'nın yeniden tahta geçmesi 150
VI — Mustafa'nın yine tahttan indirilmesi ve boğdurulması 151

Onuncu Bölüm (Türklerin on yedinci padişahı olup Gazi lakabıyla anılan IV. Murad'ın hükümdarlığı ... 152
I — Murad'ın tahta geçmesi 152
II — Abaza Paşa'nın ayaklanması 152
III — Ali Paşa'nın Bağdat'a saldırması ... 153
IV — Halil Paşa'nın Erzurum'u kuşatması 153
V — Türklerin yenilgisi 154
VI — Hüsrev Paşa'nın Erzurum'u ele geçirmesi ve Abaza Paşa'yı yakalaması ... 154
VII — Sultan Murad'ın paşayı bağışlaması... 155
VIII — Hüsrev Paşa'nın Bağdat'ı kuşatması 155
IX — İlyas Paşa'nın ayaklanması 156
X — Van kentinin İranlılar tarafından kuşatılması 157
XI — Sultan Murad'ın Lehlilere karşı kuvvet göndermesi 157
XII — Şarap içilmesine izin veren ferman 157
XIII — Sultan Murad'ın İranlıların üzerine yürümesi ve Erivan kentini işgal etmesi 158
XIV — İranlıların Van kentini işgal etmeleri 159
XV — Sultan Murad'ın yeniden İranlılara karşı yürümesi 159
XVI — Bağdat'ın işgali 160
XVII — Sultan Murad'ın ölümü 160
XVIII — Sultan Murad'ın özellikleri 161

XIX — Sultan Murad'ın ayyaşlığı (içkiye düşkünlüğü) 161
XX — Sultan Murad'ın zorbalığı 162
XXI — Sultan Murad'ın iyi yetenekleri 163
On birinci Bölüm (Türklerin on sekizinci padişahı İbrahim'in hükümdarlığı) 165
I — İbrahim'in padişah ilân edilmesi 165
II — Azak kalesinin işgali 165
III — Maltalıların, bir Türk gemisini yakalamaları ve onunla Girit'e kaçmaları 165
IV — Venediklilere karşı savaş ilân edilmesi 166
V — Kanea'nın ele geçirilmesi 167
VI — Sultan İbrahim'in ölümü 167
VII — İbrahim'in özellikleri 168
On ikinci Bölüm (Türklerin on dokuzuncu padişahı IV. Mehmed'in hükümdarlığı) 169
I — Mehmed'in padişah ilân edilmesi ... 169
II — Mehmed'in ergin olmadığı çağa ait olaylar 169
III — Sultan Mehmed'in Almanlarla barış yapması 170
IV — Girit savaşına yeniden girişilmesi ... 170
V — Sultan Mehmed'in vezirlerine ve padişahlarına verdiği söylev 171
VI — Sadrazamın, askeri birliklerle Girit'e gitmesi 174

VII — Kandiye'nin kuşatılması 175
VIII — Kaleye saldırılıp teslim olmaya zorlaması 175
IX — Sultan Mehmed'in kazakları himayesi altına alması 177
X — Lehistan kralının kızgınlığı 177
XI — Sultan Mehmed'in ilk önce dostça, ikazlarda bulunması 178
XII — Leh kralının, sultanın ikazını hesaba katmaması 179
XIII — Sultan Mehmed'in Lehlilere karşı gitmesi 179
XIV — Boğdan voyvodasının tahttan indirilmesi 180
XV — Sultan Mehmed'in Kameniç kalesini kuşatması 180
XVI — Kameniç'in düşmesi 181
XVII — Sultan Mehmed'in ordusunu Leopal kentine karşı göndermesi 182
XVIII — Lehlilerin barış isteminde bulunmaları 182
XIX — Barışın yapılması 182
AÇIKLAMALAR 185
İNDEKS 354

I. BÖLÜM

TÜRKLERİN YEDİNCİ PADİŞAHI II. MEHMED'İN HÜKÜMDARLIĞI

I — II. MEHMED'İN KARAMANOĞLU İLE BARIŞ YAPMASI :

Osmanlı devletinin tahtını işgal eden padişahların en şanslı ve dünyanın en bahtiyarı diyebileceğimiz Fatih[1] Sultan Mehmed'e gelmiş bulunuyoruz. Kendisinden önceki padişahların birçoğunun istekli bulunduğu, fakat çok az kimsenin giriştiği şeyleri bu gerçekleştirir: Yani Bizans'ı ele geçirir. Doğa **ve stratejik bakımından** takviye edilmiş bulunmasına ve iki limana sahip olmasına ve düşmana bakarak daha büyük bir ordu tarafından savunulmasına karşın Bizans kenti, Mehmed tarafından ele geçirilir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olur. Bizans kentinin fethedilmesiyle de **Doğu İmparatorluğu** yıkılmış olur. Bununla beraber **tarihimizin seyrine devam** edelim :

Sultan Murad'ın ölümünden sonra 21 yaşındaki II. Mehmed, 10 Muharrem H. 855 - M. 1451 tarihinde ikinci kez[2] taht'a geçer. Aynı yılın **ilkbaharında kargaşalık çı**kartmak ve komşu ülkelere baskın yapmak için uygun fırsatlar kollayan Karamanoğlu'na karşı harekete geçer.

Karşı koyabilecek kadar kuvvetli bulunmayan Karamanoğlu, sultanın geldiğini haber alır almaz alışılmış hileye başvurur, yani Mehmed'in koştuğu koşullar altında barış önerisinde bulunur. Sultan Mehmed bunun ne kadar hain ruhlu olduğunu bildiği halde, önemsiz bir düşman yüzünden daha mühim girişimlerini geri bırakmamak için, duygularına hâkim olur ve Karaman'ın barış önerisini kabul eder.

II — İSTANBUL'UN KUŞATILMASI :

Ertesi yıl Mehmed, büyük hazırlıklara girişir; yani büyük toplar döktürür ve bütün eyaletlerden toplanan büyük bir orduyla İstanbul'u kuşatmak üzere hareket geçer. Fakat kendisini tehdit eden bu büyük tehlikeden korkuya düşen Bizans İmparatoru, Sultan Mehmed'e elçiler gönderir ve kendisinin istediği koşullar altında barış isteminde bulunur. Sultan, Bizans elçilerine hitabederek : «İmparatorunuzun talihine acıyorum ve karşımda küçüldüğünü gördüğüm zaman barış istemini geri çevirmeye vicdanım elvermiyor. Fakat bu kadar harcama yaparak aşağı yukarı bütün Anadolu'yu silah altına almama karşılık Osmanlı İmparatorluğu hesabına en ufak bir çıkar bile sağlamadım diye ulusumun beni suçlamaması için, imparatorunuzdan, Boğaz'ın[3] Avrupa yakasında bir öküz postundan[4] daha büyük olmayan bir toprak parçasını sürekli olarak bana terketmesini talep ediyorum. Ancak bu koşullar altında kuşatmayı kaldıracağım ve kuvvetlerimi çekeceğim» der. Bizanslılar bu koşulları seve seve kabul ederler ve bu kadar büyük bir tehlikeden bu kadar ucuz kurtulmuş olmalarını büyük bir kazanç sayarlar. Bu şartları her iki taraf da onayladıktan sonra II. Mehmed, ordusunu Edirne'ye gönderir.

III — SULTAN MEHMED'İN KARADENİZ'İ BİR KALEYLE KAPATMASI :

Kuşatmayı kaldırdıktan sonra Sultan Mehmed, Bizans elçilerine Boğaz kıyısında kayalık[5] bir yer gösterir ve bunun kullanma hakkının kendisine verilmesini ister. Bunlar razı olurlar ve bunun üzerine Mehmed, öküz postunu mümkün olduğu kadar ince bir şerit halinde kesilmesini emreder. Sonunda bu şeritlerle **beş yüz adım** uzunluğunda bir arazi parçasının sınırını çizer. Bizanslılar buna itiraz edemezler. Ve böylece Sultan bu arazi parçasına sahip çıkmış olur. Ve kırk **gün içinde** buraya kalın surlu bir hisar yaptırır ve bunu, her biri Mehmed'in isminin[6] harflerini temsil eden 5 topla takviye eder. Hemen bunun arkasından da eskisinin tam karşısına düşen Boğaz'ın Anadolu yakasında bir hisar daha yaptırır.[7] Sultan Mehmed bu hisarların her ikisini de ağır toplar ve daha başka araç ve gereçlerle donatır ve ayrıca kuvvetli birer garnizon yerleştirir. Ve kumandanlarına Karadeniz'den İstanbul'a erzak taşıyan gemilerin geçmesine engel olmalarını buyurur. Bütün bunları yoluna koyduktan sonra Mehmed, barış perdesi altında Edirne'ye döner ve varışının üçüncü gününde, bugün bile, **Cihannuma**[8] adını taşıyan görkemli bir sarayın temelini atar.

IV — SULTAN MEHMED'İN İSTANBUL'U İKİNCİ DEFA KUŞATMASI :

Sultan Mehmed'in saltanatının üçüncü senesi, yani H. 857 - M. 1453 tarihinde, saklamakta bulunduğu amacını sonunda açığa vurur. Ve elinden geldiği kadar büyük bir ordu toplayarak Edirne'den İstanbul'a hareket eder

ve bu kenti her yandan kuşatır. O zamana kadar hiç bilinmeyen, fakat bu kuşatmada kullanılan araç ve gereçlerden başka, özellikle takdir edilmeye değer ki, o da, bu kentin düşmesine sebep olan[9] bazı gemilerin kuzeydeki tepe ve ovaların üzerinden taşınan araçlardır. Eğer deniz kuvvetleri, **Fener**[10] kapısından girerek şehrin büyük bir kısmını ele geçirmeseydi ve böylece geri kalan bölümünü Sultan Mehmed'e boyun eğmeye zorlamasaydı, hiç kuşkusuz, Edirnekapı[11] ve Eğrikapı'ya karşı dehşetli saldırılarda bulunmasına karşın, ümitsizlik ve çaresizlik karşısında birer kahraman kesilen Bizanslılara karşı hiçbir şey yapamayan kara ordusunun büyük eylemleri boşuna yapılmış olurdu. İstanbul kenti, kuşatmanın ancak elli birinci günü teslim olur. Bununla beraber şehrin daha erken alınamamasının sebepleri, ya ihmaldir veya Hıristiyanlar tarafından elde edildiği söylenen vezirdir.[12] Bu önemli sorunun özelliğini, Türk vekayinamelerine göre daha ayrıntılı bir biçimde anlatmak isterim.

V — İSTANBUL'UN DENİZ TARAFINDAN SALDIRILARAK ALINMASI :

Elli günden beri süregelen kuşatmanın gerektirdiği sürekli sıkıntı ve uyanıklıktan dolayı kuvvetsiz düşen Hıristiyanlar, her yandan gedik açılan şehir surlarını artık savunamıyorlardı. Zira bataryaları bozulmuş ve yiğit olmalarına karşın kenti savunacak çok askerleri kalmamıştı. Bu durum karşısında, özellikle dışarıdan hiçbir yardım ümidi kalmayınca ve üstelik karadan ve denizden sıkı bir abluka altında tutulduğundan ciddi görüşmelerden sonra kendi güvenceleri bakımından kenti teslim etmeyi uygun bulurlar. Zira kendi taraflarına çektiklerini sandıkları Osmanlı vezirinin kendilerine çok büyük hiz-

mette bulunacağını ümit etmişlerdi. Bundan dolayı bizzat imparator da bu kararı uygun bulur ve koşullarını öğrenmek için Sultan Mehmed'e elçilerini gönderir. Bunlar da barış nişanesi olarak beyaz bayraklarla gelirler. Sultan elçileri büyük bir saygıyla kabul eder ve şehir ahalisinin yaşam ve mallarına dokunulmayacağına ve nereye isterlerse oraya gitmekte özgür olduklarına dair güvence verir. Bizans elçileri de bu koşullar altında kenti teslim etmeye razı olurlar ve üstlendikleri görevin sonucunu efendilerine bildirmek üzere geri dönerler. Fakat henüz şehir surlarına varmamışlardı ki, Sultan Mehmed, kendilerine bazı şeyleri bildirmek üzere, geri çağırılmalarını emreder. Sultanın adamları, epey uzaklaşmış bulunan elçilere yetişebilmek için son süratle koşarlar, fakat Türk habercilerinin bu hali, sur muhafızlarının zihninde, Türklerin hileyle, yani Bizans elçileriyle birlikte kente girmek istiyor kanısını uyandırır ve habercilerin üzerine ateş açarlar. Hiç beklenmedik biçimde arkadaşlarının yaralandığını gören Türkler, hemen çekilme işaretini verirler ve olup bitenleri sultana bildirirler. Sultan Mehmed de, Bizanslıların yapılan anlaşmadan pişman olduklarını ve bu yüzden habercilerini alçakça yaraladıklarını sanır. Bu olaya çok kızan Mehmed, ordusunun hazırlanmasını ve bu iki yüzlü düşmanın kökünü kurutmalarını buyurur. Öte yandan Türk ordusunun, kurnazlıkla şehri ele geçirmeye giriştiğini ve artık surlara yaklaştığını muhafızlar tarafından haber alan Bizans imparatoru da, askerlerine silaha sarılmalarını ve bu vahim durum karşısında ellerinden geleni yapmaya çaba harcamalarını emreder. Bu kaçınılmaz tehlike karşısında Bizanslılar cesarete gelirler ve ümitsizlik ve çaresizlikten başka bir şeyin kalmadığını görerek, şehri sonuna kadar savunmaya karar verirler. Bir taraf, özgürlük ve ölüm-dirim için savaşıyor, öbür taraf ise zafer ve egemenlik için savaşıyordu. Bun-

dan dolayı savaş çok şiddetli ve kanlı oluyordu. Bizanslılar karada yiğitçe dövüşürlerken, kenti deniz tarafından savunanlar ise düşmanın ateşi karşısında surlardan püskürtülüyor ve bu suretle Türklerin şehre girmelerine olanak veriyorlardı.

VI — BİZANS İMPARATORUNUN ÖLDÜRÜLMESİ :

Bu saldırılar sırasında hem kumandan, hem asker olarak her yerde kendini göstererek büyük kahramanlık örnekleri verdikten ve en tehlikeli anlarda adamlarını cesarete getirdikten sonra Bizans imparatoru maktül düşer. İmparatorun ölmesiyle birlikte Bizans İmparatorluğu'nun şan ve şerefi de yok olup gider. İmparatorun cesedi, bir sancaktarın cesedi üzerinde başsız olarak bulunur. Bundan dolayı bu yere, bugüne kadar S a n c a k t a r Y o k u ş u[13] denmiştir.

VII — İSTANBUL'UN GERİ KALAN KISMININ DA TESLİM OLMASI :

Bizans'ı karadan savunan ve Türk saldırılarını hâlâ kahramanca püskürtenler, deniz tarafında olup bitenler hakkında haber aldıkları zaman, son kurtuluş ümidinin, evvelce koşulan şartlar altında şehri teslim etmekte bulurlar. Bu amaçla kentin surlarına barış işaretini[14] dikerler ve buradan seslerinin çıktığı kadar bağırarak: «Hiç sebep yok iken ve tarafımızdan en ufak bir kusur işlenmeden sözünüzü yerine getirmemekle Allahtan korkmuyormusunuz? Kentin teslimi konusundaki anlaşma yapılmıştır ve her iki tarafın hükümdarları da koşulların yerine getirilmesi için emir vermiştir. Şu halde savaşa son veriniz ve gelecekte bağımlı olmayı söz verenler üzerine ar-

tık saldırmayınız» diye haykırırlar. Sultan Mehmed bunları işitince ve belki deniz tarafında olup bitenlerden habersiz olarak ,savaşın durdurulmasını emreder ve evvelce yapılan barış koşullarının uygulanacağına dair söz verir. Bu suretle şehrin öteki bölümü de teslim olmuş olur.

VIII — SULTAN MEHMED'İN TESLİM KOŞULLARINI İLAN ETMESİ :

Ertesi gün Sultan Mehmed, **Topkapı**[15] denilen kapıdan şehre girer ve hayatlarından ve inançlarından endişelenen Rumlara aşağıdaki emri verir : «Aktettiğimiz anlaşmaya göre, hiçbir kilise ve manastıra dokunulmayacağına ve dininize zarar gelmeyeceğine dair söz veriyorum Ancak kentin bir kesimini silah kuvvetiyle, öbür kesimini ise teslim suretiyle almış olduğumdan, bundan böyle haklı olarak kentin zapt ettiğim kesimindeki dinsel evlerini ve kiliselerini camiye çevirilmelerini, öteki kesimindekilerin de Hıristiyanların emrinde kalmalarını emrediyorum». Bu suretle **Aksaray**[16] ile Ayasofya arasında bulunan bütün kiliseler cami haline getirilir. S u l u M a n a s t ı r l a[17] **Edrenekapı**[18] arasında kalan bütün mabetler ise Hıristiyanlara kalır.

IX — SULTAN MEHMED'İN AYASOFYA'YA GİRMESİ :

Bundan sonra Sultan Mehmed, kara ve deniz birliklerini Aksaray meydanında toplatır ve zafer alayı ile Ayasofya'ya gider. Burada ezan-ı[19] Muhammedî'nin okunmasını ve namaz kılınmasını emreder.[20] Namazdan sonra imparatorluk sarayına gider ve burada merdivende duraklayarak, çok düşünmeden Farsça bir dize söylediği rivayet edilir.[21] İstanbul'un fethi olayı,[22] H. 857 senesinin 20 cemaziyel-evvelinde meydana gelmiş olur.

X — EYÜP ENSARÎ'NİN MEZARININ MEYDANA ÇIKARILMASI :

İstanbul'un asayişi ve düzeni sağlandıktan sonra fetih olayının üçüncü günü Fatih Sultan Mehmed, Ebu Eyüb[23] Ensarî[24] adında bir Müslüman kumandanının bundan çok zaman önce kendisinin (yani Fatih'in) Konstantiniye şehri dibinde şehitlik mertebesine erişeceğini, fakat kenti fethedecek olan bir Müslüman hükümdarının Tanrısal bir kudret sayesinde mezarını keşfedeceğine dair kâhinlikte bulunduğu söylenir. Bunu, yerine getirmek için çok heves eden Fatih, islam dininin ilahi kökeni hakkında bu kadar büyük bir işaretin kaybolmaması için, söylendiğine göre, sonsuz bir çabayla her yerde kendisine eşlik eden şeyh Akşemseddin'den, **Eyüp ElEnsarî'nin**[25] kabrini göstermesi için, Allaha dua etmesini söyler. Ve bu yer, gerçekten şeyhin düşünde görünür. Bunun üzerine kumandanın adına bakarak, bugün bile, Eyüp denilen semtte sultanı görür ve belirli bir yerde toprağı kazdırır. Ve burada «Hassa kabri sahibi Resulallah, Ebu Eyübî Valddin gidül-Ensarî» yazıtını taşıyan büyük bir taş bulunur. Bu yazıtın anlamı şudur : «Bu, Allahın sebatkâr kulu, müşaviri ve havarisi olan Eyüb»' ün mezarıdır. Sultan Mehmed, bunun meydana çıkarılmasından ötürü, Allaha şükran olarak, mezarın üzerine bir türbe,[26] bir cami ve bir medresenin yaptırılmasını buyurur.

XI — FATİH SULTAN MEHMED'İN ÖTEKİ ATILIMLARI :

İhtiyar ve dalbudak salmış bir meşe ağacı yıkılınca dolayındaki ağaçları da nasıl ezerek yere sererse, İstanbul'un düşmesi de öteki komşu kentlerin ele geçirilmesi-

ne yol açar. Örneğin, **Silivri**[27] ile Burgaz şehirleri, direnerek ele geçirilecekleri yerde, sultana anahtarlarını kendiliklerinden göndermek suretiyle Mehmed'in gönlünü yaparlar. Ertesi yıl Fatih, İstanbul'un merkezinde bugün bile E s k i s a r a y[28] adını taşıyan büyük bir saray yaptırır. H. 860 - M. 1455 yılında Sultan Mehmed, büyük bir orduyla Macar kralının[29] üzerine gider ve Hıristiyan ordusunu bozguna uğratır. Bu savaşta Macar kralının da yaralandığı ve biraz sonra öldüğü söylenir.

XII — BELGRAD'IN BOŞ YERE KUŞATILMASI :

Bu zaferden sonra Mehmed, düşmanlarını daha kolay frenleyebilmek için Macaristan'ın en büyük kalesi olan Belgrad'ı kuşatır. Fakat babası, Sultan Murad'dan daha başarılı olamaz. Çünkü sandığından çok süren bir kuşatmadan sonra, bir yandan kış mevsiminin yaklaşması, öte vandan büyük miktardaki askeri kayıp yüzünden kuşatmayı kaldırmak zorunda kalır. Aynı sene içinde oğulları Bayezid ile Murad'ın sünnet düğünleri yapılır ve bu vesileyle büyük şölenler verilir.

XIII — FATİH'İN BÜTÜN MORA'YI KENDİNE BAĞLAMASI :

Ertesi yıl (H. 861 - M. 1456) Mora'nın geri kalan kısmını idaresi altına alır. Bunu izleyen ilkbaharda kaybettiklerini geri almaya ve **Altymil** kentini yine savunmaya hazırlanan Rumlara saldırır ve bunları defederler. Mehmed bu kentin surlarını yıktırır ve Rumların ilerde karışıklık çıkarmamaları için **Akkerne** ve **Beldesse**'de kuvvetli garnizonlar yerleştirir ve **Korfu**[30] adasını yakıp yıkar.

XIV — İKİ YIL İÇİNDE KIRKTAN ÇOK KENTİ ELE GEÇİRMESİ :

Birkaç yıl önce Hıristiyanların egemenlikleri altına aldıkları **Semendire**'yi H. 863 - M. 1458 tarihinde Fatih, saldırarak ele geçirir. Sözün kısası Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra iki yıl içinde bir kısmını silahla, bir kısmını da teslim suretiyle kırktan çok kenti[31] yönetimine katar.

XV — KIZIL AHMED'İN TOPRAKLARINI ALMASI :

H. 864 - M. 1459 yılında Anadolu'da bulunan **Kızıl Ahmed**'in[32] topraklarını ele geçirir. Sultan Mehmed bu işte, bu beyin kardeşi olan İsmail Bey'den yardım görür. Toprakları alınan Kızıl Ahmed de **Uzun Hasan**'a[33] sığınır. Fakat burda derdine çare bulacağı yerde, koruyucusunun başına büyük bir felaket getirir. Zira Ahmed'in Uzun Hasan tarafından kabul edilip savunulduğunu haber alan Sultan Mehmed, büyük bir orduyla Anadolu'ya geçer ve Uzun Hasan'ın kuvvetlerini yenilgiye uğratır ve Karadeniz sahilinde yerleşik bulunan Sinop şehrini ele geçirir. Buradan muzaffer ordusuyla Trabzon üzerine[34] yürür ve yolu üzerinde Trabzon-Rum imparatorunun kızını tutan Hüseyin Bey'den **Koyunlu Hisar** kentini teslim alır. Bundan sonra da Trabzon'u kuşatır. Fakat İmparator David Komnenos, kaynanası Sarehan tarafından kandırılarak, bütün topraklarıyla birlikte Sultan Mehmed'e boyun eğer. Mehmed kendisini derin bir saygıyla karşılayarak bütün ailesiyle beraber İstanbul'a gönderir. Biraz sonra Fatih de Rumeli'ye döner.

XVI — MİDİLLİ (MİTYLENE) ADASINI ELE GEÇİRMESİ VE EFLÂKLILARI YENİLGİYE UĞRATMASI :

Bizans İmparatorluğu'nun başkentinin fethinden sonra Bizans eyaletlerinin bir kısmı kendiliğinden, bir bölümü ise Fatih tarafından zorla Osmanlı egemenliğine girerler. Osmanlı kuvvetlerine karşı kendilerini doğa tarafından oldukça güvence altında hisseden adaların, sadece özgürlüklerini savunmak istedikleri sanılıyordu. Fakat Sultan, adaların da inat ve dirençlerini kırmak amacıyla H. 865 - M. 1460 yılında büyük bir donanma hazırlayarak talihini denizlerde de denemek üzere, Midilli adasına saldırıya geçer. Adalıların yiğitçe savunmalarına karşın Türk denizcilerinin kahramanlıkları sayesinde Mehmed, adayı ele geçirmeyi ve topraklarına katmayı başarır. Eğer, bu sıralarda, Osmanlı egemenliğinden kurtulmaya karar veren Eflak Beyi Kazıklı Voyvoda,[35] bu zamana kadar vermekte olduğu yıllık haracı vermekten çekinmemiş olsaydı, takım adalarının[36] öteki adaları da aynı sonuca uğrayabilirlerdi. Sultan Mehmed yapılacak ilk işin, yakın olan tehlikeyi önlemek gerektiğini düşünerek, hiç zaman kaybetmeden, kuvvetleriyle Eflâklının üzerine gider ve ayaklanan Eflâk Beyi'ni ülkesinden atarak, yerine en küçük kardeşini yerleştirir.

XVII — RUMLARIN AYAKLANMASI VE BUNLARIN BASTIRILMASI :

H. 867 - M. 1462 yılında Fatih, deniz seferleri yapıldığı takdirde bir antrepoya sahip olmak ve her olasılığa karşı gemilerini güvence altında bulundurmak amacıyla İstanbul'un güney surlarının içerisinde Kadırga[37] limanının inşasını emreder. Sultan Mehmed bu işlerle uğraştığı bir sırada Rumlar, Venediklilerle anlaşarak Mora'da ayaklanırlar ve **Güvercinlik Sada, Güzelcehisar, Draç**[38] **ve**

Essornik mevkilerini ele geçirir ve Türkleri Mora'dan[39] tamamen atmak niyetindeydiler. Bütün bu olup bitenleri haber alan Mehmed, ayaklananları cezaladırmak amacıyla derhal kuvvetli bir orduyla **Mehmed Paşa'yı** gönderir. Fakat Rumlar, paşanın gelmesini beklemeden karargâhlarını terk ederler. Bunların çekilmeleri, Mora'daki tüm kentleri geri aldıktan başka, **Koca Hersek**[40] diye anılan bütün ülkelerin de ele geçirilmesine sebep olur.

XVIII — İSTANBUL'DA BİR CAMİNİN İNŞA EDİLMESİ :

Fatih Sultan Mehmed, bugüne dek elde etmiş olduğu zaferler için, Allaha bir şükran borcu olarak ve aynı zamanda gelecek nesillere dindarlığını kanıtlayacak bir anıt olarak, aynı yılın cemazi-yel-âhir ayında **Aziz Havariler**[41] kilisesinin yıkılmasını ve onun yerine kendi adına bakarak **Muhammediye** adında büyük bir caminin inşasını emreder. Bunun çevresine de sekiz medrese ve o kadar hastane yaptırır. Bazı antik anıtlarla karşılaştırılabilecek kadar görkemli olan bu tapınak, ancak H. 876 - M. 1471 yılının recep ayında tamamlanır.

XIX — BOSNA'YI EGEMENLİĞİ ALTINA ALMASI:

H. 865 - M. 1463 yılında büyük bir ordu oluşturarak bu zamana kadar boyun eğmek istemeyen ülkeleri egemenliğine katmak için harekete geçer. Bu girişimi de başarıyla sonuçlanır. Zira Bosna[42] knezini yenilgiye uğratır ve ülkesini topraklarına katarak bütün kalelerine güçlü garnizonlar yerleştirir. Bu seferden dönüşünde, dağların dar geçitlerinde kaleler yaptırarak, Bosna ile Arnavutluk arasındaki sınırı takviye eder.

XX — KARAMANOĞLU'NUN OĞLUNU BEY TAYİN ETMESİ :

Ertesi yıl, yani H. 869 yılında Osmanlı hanedanının sürekli ve amansız düşmanı olan Karamanoğlu İbrahim Bey ölür ve arkasından altı oğlu kalır. Bunlardan İshak Bey,[43] kardeşlerinin bir kısmını kuvvetle, bir kısmını ustalıkla Karaman ülkesinden atmayı başarır ve bu biçimde babasının topraklarına tek başına egemen olur. Ülkelerinden kovulan kardeşler de, bu haksızlığa katlanamayarak Sultan Mehmed'e başvururlar ve emrine hazır olduklarını ve tüm mutluluklarını kendisinden beklediklerini söyleyerek, babaları tarafından görmüş olduğu hakaretleri unutmasını ve zalim kardeşleri tarafından kovulan kendilerine acımasını ve içlerinden hangisini dilerse onu bey atamasını ayaklarına kapanarak yalvarırlar. Mehmed de isteklerini seve seve yerine getirir ve kardeşlerinden Ahmed Bey'in hepsinin uygun görmesiyle, Karaman beyi tayin eder ve babasının topraklarına yeniden sahip olması için, büyük bir orduyla gönderir. Öteki kardeşleri de yanına alıkoyar ve yüksek mevkilere tayin ederek devlet hazinesinden maaş bağlar. Ahmed Bey ise bu arada ordusuyla Karaman'a gider ve kardeşi İshak Bey'i mağlup ederek, Uzun Hasan'ın yanına gitmesini zorlar. Bu biçimde Karaman Beyliğini elde ettikten sonra, Fatih Sultan Mehmed'in askerlerine bol bol hediyeler vererek İstanbul'a uğurlar.

XXI — ARNAVUTLUĞUN BAZI KENTLERİNİN ELE GEÇİRİLMESİ :

H. 870 - M. 1465 yılında Mehmed, Arnavutluk'a karşı yine bir sefer yapmak zorunda kalır. Sultan Mehmed'in babası Sultan II. Murad bu ülkenin hükümdarı İskender Bey'i yenmiş ve birçok kalesini ele geçirmişti. Fakat Mu-

rad'ın ölümü ve Mehmed'in de başka seferlerle uğraşması, geri kalan topraklarının ele geçirilmesini geciktirmiştir. Belirttiğimiz durumdan yararlanan İskender Bey, komşu ülkeleri sık sık rahatsız etmeye başlar. Bunu önlemek için sultan ordusuyla Arnavutluk'a saldırır ve asilerin bütün kentlerini ele geçirir. Bunlardan bazılarını tamamen yakıp yıkar ve gelecekte herhangi bir eylemin oluşunu önlemek için eyaletin girişinde yeni bir kentin kurulmasını emreder.

XXII — SULTAN MEHMED'İN OĞLU MUSTAFA'YI KARAMAN BEYLİĞİNE ATAMASI :

Fatih Sultan Mehmed, Avrupa'daki düşmanlarına boyun eğdirdikten sonra gözlerini Anadolu işlerine çevirir. Karamanoğlu, birçok defa Osmanlı İmparatorluğu'nun girişimlerine engel olmuş ve Türk kuvvetlerinin muzaffer ilerlemelerini durdurmuştur. Bu alçakça eylemlerini aklından çıkarmayan Sultan Mehmed, bu beyliği, kendisinden sonraki hükümdara barış ve huzur içinde bırakmak amacıyla, Karaman sülalesini yok etmeye karar verir. Bu maksatla H. 872 - M. 1467 yılında büyük bir ordu toplayarak Karaman ülkesine saldırır ve tüm beyliği kendine bağlar. Fakat Karaman beyi ve kardeşleri bu topraklardan atılır ve beyliği de en büyük oğlu Mustafa'ya verir. Ertesi yıl buraya bir sefer daha yapar ve evvelce boyun eğmeyi kabul etmeyen veya Türk boyunduruğundan kurtulmak isteyen kentleri de ele geçirir. Bunun üzerine **Aksaray,**[44] Güllük[45] kentlerinde kuvvetli garnizonlar bıraktıktan sonra İstanbul'a döner.

XXIII — EĞRİBOZ ADASININ ELE GEÇİRİLMESİ :

Fatih, Karamonoğlu'nu kendine bağladıktan sonra Avrupa'da **Eğriboz**[46] adasından daha güçlü mevki yok gi-

biydi. Ayağından bu dikeni çıkartıp atması gerekti. Bunun için H. 874 - M. 1469 yılında büyük bir kara ordusu ve deniz filosuyla harekete geçerek Yunanistan'a girer. Ve bir ay içinde zamanının en sağlam müstahkem mevkiini zapteder. Venedikliler de büyük bir donanmayla adanın yardımına gelir. Fakat bunlar, sanki Türklerin zaferini seyretmek için gelmiş ve hiç ateş etmeden gerisin geriye gitmişlerdir. Sultan kenti ele geçirdikten sonra yıkılan yerlerini onarmak için birkaç gün daha burda kalır ve sonra muzaffer ordusuyla döner.

XXIV — KIZIL ARSLAN BEY'İN, ÜLKESİNİ SULTAN MEHMED'E SUNMASI :

Sultan Mehmed'in fetihlerinin çok hızlı gelişmesi, her tarafta öyle bir korku yaratır ki, sultanın kılıcını henüz denememiş kentler, kendiliklerinden boyun eğmeye başlarlar. Bu cümleden Alaiye[47] Beyi Kızıl Arslan Bey, H. 876-M. 1471 yılında bütün toprakları ile birlikte kendiliğinden Osmanlı egemenliğini kabul eder. Bu beyin itaat etmesini ve bağımlılığını takdir eden Sultan Mehmed, kendisini çok iyi karşılar ve **Gümülçine**[48] eyaletini ebedi olarak ihsan eder.

XXV — UZUN HASAN'IN KUMANDANININ BOZGUNA UĞRATILMASI :

Tam bu sıralarda Uzun Hasan'ın kumandanlarından Yusufça Bey, büyük bir Tatar ordusunun eşliğinde Osmanlı topraklarına saldırır. Tokat kentini ateşe verir ve civar ülkeleri de yakıp yıkmakla korkutur. Fakat bu arada Karamanoğlu'na da saldırmaya girişince Sultan Mehmed'in oğlu Mustafa ile karşı karşıya gelir. Mustafa toplayabildiği kuvvetleriyle buna karşı koyar; uzun ve kanlı bir sa-

vaştan sonra düşmanını mağlup ederek firar etmeye zorlar. Fakat sonunda Yusufça Bey'i yakalar ve zincire vurdurarak, zafer nişanesi olarak babası Sultan Mehmed'e gönderir.

XXVI — SULTAN MEHMED'İN UZUN HASAN'I MAĞLUP ETMESİ :

Bu darbenin öcünü almak amacıyla Uzun Hasan, ertesi yıl büyük bir ordu toplayarak, Sultan Mehmed'in Rumeli topraklarına saldırır. Sultan bu saldırının meydana geleceğini daha önceden tahmin eder ve gafil yakalanmamak için borazanların ilk işareti üzerine kolayca bir araya gelebilecek biçimde birliklerini kışlaklara yerleştirir. Bundan dolayı Uzun Hasan'ın bu hareketini haber alır almaz ordusunu Anadolu'ya geçirtir ve Payas[49] denilen yerde İran kuvvetleriyle karşılaşır ve bunlara saldırılmasını emreder. Savaş çok sert ve kanlı olur, fakat sonuç belirsiz kalır. Çünkü her iki taraf da şeref ve üstünlük için savaşıyor ve kumandanlarının yiğitliğinden cesaret alıyordu. Sonunda sultanın büyük oğlu Mustafa, düşmanın sağ kanadına kumanda eden Uzun Hasan'ın oğlu Zeynüldin'e[50] rastlar. Burada bu iki kumandan arasında amansız bir çarpışma olur. Fakat sonunda Mustafa, Zeynüldin'i atından düşürür ve doğrulmadan veya adamları tarafından kurtarılmadan önce, mızrağı ile vücudunu deşer.[51] Bu durum, ordusunun topyekün yok olmasına sürükleyecek sanılıyordu. Zira İranlıların sağ kanadının bozgun halinde kaçtığını gören Osmanlılar, Türklerin saldırılarına henüz yiğitçe karşı koyan sol kanadın üzerine büyük bir şiddetle birden atılırlar ve ilk önce topraklarını terk etmelerine, sonra da kaçmaya zorlarlar. Bu arada çoğu ölür, bir kısmı da tutsak olur. Bu suretle Sultan Mehmed, parlak bir zafer kazandıktan başka, bütün düşman karârgahını da ele geçi-

rir. Savaşı kaybetteğini gören Uzun Hasan, firar eder ve sık sık at değiştirerek birkaç adamıyla birlikte kurtulmayı başarır.

XXVII — SULTAN MEHMED'İN UZUN HASAN'IN BİRÇOK KENTİNİ ELE GEÇİRMESİ :

Arazinin çok engebeli olması kaçan düşmanı izlemek olanaksızdı. Zaten boş yere zaman yitirmenin Osmanlıların işine pek gelmiyordu. Bunun için Sultan Mehmed, birliklerini salt iki gün dinlendirdikten sonra üçüncü günü **Şarkî Hisar'ı**[52] kuşatır ve az bir zaman içinde ele geçirir. Bundan sonra komşu ülkeleri de yakıp yıkar ve ordusunun bir kısmıyla muzaffer olarak döner. Geri kalan kısmının başına da sadrazam Gedik Ahmet Paşa'yı[53] bırakır. Ahmet Paşa salt **Ermenak** ile **Silifke**'yi ele geçirmekle kalmaz, fakat aynı zamanda **Varsak**[54] eyaletini de Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine katar.

XXVIII — SULTAN MEHMED'İN KEFE İLE KIRIM'I ZAPT ETMESİ :

Ertesi yıl yine Gedik Ahmed Paşa komutasında Kırım'ın en sağlam yeri olan **Kefe**'yi Cenevizlilerden zapteder ve bu suretle tüm Tataristan yarımadasını egemenliğine katmış olur. Ahmed Paşa burada, kardeşiyle uzun bir süre savaşarak yenildikten sonra Cenevizlilere sığınan ve Kıpçak[55] hanlarının soyundan gelen Mengli Giray'a rastlar. Sultan bunu himayesine alır ve bazı koşullar altında kendisini Kırım hanı tayin etmekle kalmaz, aynı zamanda memleketini geri alması için bir ordu ile gönderir. Mengli Giray,[56] Kıpçak hanlığına girdiği zaman, Türklerin yardımıyla kardeşini mağlup ederek öldürür ve ülkesini geri almayı başarır. Bu suretle Mengli Giray, Türkler

tarafından atanan ilk Tatar hanıdır ve Kırım'da Osmanlı Padişahı adına ilk defa **h u t b e**[57] okutan da budur.

XXIX — BOĞDANLILARIN TÜRKLERİ MAĞLUP ETMELERİ :

Kırım (Kersones)'da[58] bunlar olup biterken Süleyman Paşa, büyük bir orduyla **Boğdan**'a giriyordu. Boğdan Voyvodası[59] Ştefan, **Prut** nehri kıyısında **Falçiu**[60] denilen yere yakın bir mevkide kendisiyle karşılaşır. Bu savaş uzun zaman sürer, fakat sonucu kesin olmaz. Bununla beraber Müslümanlar, sonunda kumandanlarının ihmali yüzünden dağılırlar. Türk kumandanı maktül düşer, fakat askerlerinin bir kısmı öldürülür, bir kısmı ise tutsak olur; geri kalanlar da Tuna üzerinden kaçmak suretiyle kurtulurlar.

XXX — TÜRKLERİN BOĞDAN'I YAKIP YIKMALARI :

Türk ordusunun bozgun haberini alan Sultan Mehmed, pek çok üzülür. Bu nedenle ertesi yıl büyük bir ordunun başında olduğu halde Boğdan'ın üzerine gider. Fakat düşman, bu büyük orduyu görür görmez karşı koyamayacağını anlar ve savaşa tutuşmaktansa geri çekilmeyi daha uygun bulur. Buna karşılık Sultan Mehmed de dağlık bölgeye kadar bütün ülkeyi yakıp yıktıktan sonra, sayısız hayvan ve esir alarak geri döner.

XXXI — SULTAN MEHMED'İN ANADOLU'YA SEFERİ :

H. 882 - M. 1477 yılında Sultan Mehmed, **İskenderun'u** işgal eder ve ertesi sene, şimdi burada, imparatorun sarayının bulunduğu yerde bir yeni saray yaptırır. H. 884 yılın-

da, babası Bağdak Bey'e[61] karşı sultandan yardım isteyen Alâaddin Bey, hazırladığı orduyla babasını mağlup ederek, kurtuluşu Mısır[62] Sultanı Çerkez'e sığınmakta bulur.

XXXII — SULTAN MEHMED'İN VENEDİKLİLERİ MAĞLUP ETMESİ VE APULYA'YI YAKIP YIKMASI :

Ertesi yıl (H. 885 - M. 1480) **Sontium** ırmağı yakınında Venediklileri[63] yenilgiye uğrattıktan sonra Mehmed, **Apulya**'yı ve eğer mümkünse tüm İtalya'yı yakıp yıkmak üzere, Gedik Ahmed Paşa kumandasında büyük bir donanma hazırlatır. Ahmed Paşa, Apulya'yı çiğner geçer ve birkaç müstahkem mevki ele geçirir. Fakat başarılı olduğu bir sırada geri çağrılır. Çünkü İranlılar tekrar harekete geçmişler ve Uzun Hasan yeni girişimlerde bulunmak niyetinde idi. Bu nedenle hem kumandana, hem de orduya ihtiyaç vardı. Sultan Mehmed'in varışından az sonra bir Venedik elçisi[64] gelir ve barış isteminde bulunur. Sultan da bu sıralarda başka işlerle uğraştığından elçinin önerisini kabul eder.

XXXIII — RODOS ADASININ ELE GEÇİRİLEMEMESİ :

Yapılan barış çok uzun sürmez ve Sultan Mehmed, H. 886 - M. 1481 tarihinde Mesih Paşa'yı[65] büyük bir donanmayla **Rodos**'u ele geçirmeye gönderir. Mesih Paşa ordusunu karaya çıkartarak Rodos'u her yandan kuşatır. Fakat kent, kendini büyük bir inatla ve yiğitçe savunur ve paşayı püskürtür. Sonunda paşa büyük kayıplar vererek kuşatmayı kaldırmak zorunda kalır.

XXXIV — FATİH SULTAN MEHMED'İN ÖLÜMÜ :

Ertesi yıl Sultan Mehmed, salt Uzun Hasan'ın küstah hareketini cezalandırmak için değil, fakat aynı zamanda

bütün Anadolu üzerinde egemenliğini kurmak amacıyla da Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm kuvvetlerini toplar ve **Üsküdar** yakınlarından Boğazı geçerek **Maltepe**[66] eteklerinde karargâhını kurar. Sultan, kısa bir zamanda Hindistan'ın en uzak yerlerine kadar her tarafa egemen olacanı sanıyordu. Fakat çok heyecanlı olması felç[67] olmasına neden olur. Buna daha başka belirtiler de eklenince kısa kısa, fakat şiddetli ağrılardan sonra cemazi-yel-evvelin beşinde gözlerini hayata yumar. Kendisinin ölümünden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun başına II. Bayezid geçer.[68]

XXXV — FATİH SULTAN MEHMED'İN ÖZELLİKLERİ :

Sultan Mehmed, 51 yaşında ölür[69] ve babası zamanındaki hükümdarlığı sayılmazsa otuz yıl, üç ay saltanat sürmüş sayılır. Kanıtlamış bulunduğu şahane askeri yeteneklerinden başka, bilim aşkı, birkaç dil bilmesi, doğa gizlerini çözümleme merakı, basiretli ve sabırlı olmasıyla ün yapar. Dindarlığı da vardı. Sözün kısası, eğer devletin çıkarları uğruna birçok kez sözünü çiğnememek için vicdanına kulak vermiş olsaydı mükemmel bir hükümdar olurdu. (*)

(*) Avrupada Sultan Mehmed'le çağdaş bulunan hükümdarlar :
Bizans'ta : **Konstantin Paleologos** (1444-1453) son Bizans İmparatoru.
Batıda : **III. Frederik** (1440-1493).
İngiltere'de : **VI. Henry** (1422-1460), **IV. Edward** (1460-1483).
Fransa'da : **VII. Charles** (1423-1461), **XI. Louis** (1461-1483)
İng. çev.

II. BÖLÜM

TÜRKLERİN VIII. PADİŞAHI II. BAYEZİD'İN HÜKÜMDARLIĞI

I — BAYEZİD'İN MEKKE'YE HACCA GİTMEYİ DÜŞÜNMESİ :

Biraz önce gördüğümüz gibi Sultan Mehmed, Osmanlı devletinin iç durumunu mükemmel bir hale soktuktan sonra bazı eyaletlerinin yönetimini iki oğluna, yani Bayezid ile Cem'e bırakır : İlkini **Amasya**'ya, ötekini ise **Konya**'ya sancak beyi olarak tayin eder.[1] Bu suretle sarayların geçindirebilecek gelire sahip olacaklar, hem de genç yaşta yönetme becerisini ve bilgisini elde etme olanağını bulacaklardı. Bayezid, Amasya'da hacca[2] gitmeyi tasarladığı bir sırada, sadrazam, babasının aniden vefat ettiğini ve kendisinin de halef tayin edildiğini bildirir. Bununla birlikte sadrazamın ve öteki devlet erkânının imzalarını taşıyan bir de mektup gelir. Ve bunda, hemen gelip tahta geçmesini, hacca gitmeyi de, işi az olan kimselere ve halk tabakasına bırakmasını öneriyordu. Ayrıca eğer silahlarının üstünlüğü ve düşüncelerinin etkinliği sayesinde, İslam dininin düşmanları yeniden cesarete gelip, kuvvetlenmelerine engel olduğu takdirde, dinimizin gelişmesi için büyük faydalar sağlamış olacağı telkin ediliyordu.

II — BAYEZİD'İN, İMPARATORLUĞU OĞLU KORKUD'A TESLİM ETMESİ :

Bu beklenmedik haber Bayezid'i şaşırtır ve kararsızlık içinde kalarak ne yapacağını ve böyle bir durum karşısında nereden başlayacağını bilemiyordu. Bir yandan

dindarlığı, üstlendiği görevleri yerine getirmesini emrediyor, öbür yandan devlet mantığı ise, tahtı uzun zaman boş bırakmanın doğru olmadığını söylüyordu. Ve sonunda din gayreti üstün gelir ve mesut bir rastlantı olarak her iki durumu da giderecek bir çözüm yolu bulur : Bayezid'in, Korkud adında bir oğlu vardı ve bu o kadar iyiliksever ve açık gönüllü idi ki, akranlarına şöyle dursun, kendinden büyüklerine bile örnek olacak bir aşamadaydı. Dedesi Sultan Mehmed, ölümünden iki yıl önce, kendisini saraya çağırtır ve sünnet[3] düğününü yaptırır. Fakat Korkud, güzel nitelikleri sayesinde, dedesinin yüreğini öylesine fetheder ki, o andan itibaren yanından bırakmaz olur. Sultan öldüğü zaman Korkud, orduda bulunmaktaydı. Bayezid, bunun, kendisinin yerini tutacağını düşünüyor ve gençliğin verdiği eksiklikleri gidermek için de danışmanlarının tecrübesinden yararlanacağını umuyordu. Bunlardan sonra Bayezid, sadrazamın mektubuna şu yanıtı bildirir. «Mukaddes hactan vazgeçmek elimden gelmiyor ve yaptığım ahtı yerine getirmemekten ise, cihan hükümdarlığından yoksun olmayı tercih ederim. Fakat bu sebepten ötürü Osmanlı devletinin herhangi bir zarara uğramaması için, oğlum Korkud'u hükümdar olarak tanımanızı ve ben haccdan dönünceye kadar kendisine itaat etmenizi tavsiye ederim». Bundan sonra cevap beklemeden Tanrı'dan kendisine iyi bir saltanat dileğinde bulunarak Mekke yolunu tutar. Devletin ileri gelenleri de Korkud'u hükümdar olarak tanırlar ve kendisi dokuz ay süreyle mutluluk ve barış içinde saltanat sürer. Bu arada hutbeyi de kendi adına okutur ve de sikke bastırır.

III — BAYEZİD'İN HACDAN DÖNÜŞÜNDE TAHT'A ÇAĞIRILMASI :

Belirlenen zamanda Bayezid, hactan döner ve her şeyden önce oğluna ve devletin ileri gelenlerine mektup-

lar yazar. Bu mektuplarında oğlundan, tahtta bir süre daha kalmasını, ileri gelenlerden ise oğluna itaat etmeyi sürdürmelerini, kendisinin de İznik'te özel yaşam sürmesine izin verilmesini diliyordu. Bayezid'i tahttan vazgeçmesine iten etkeni anlamak biraz güçtür. Kendisine bu kararı verdiren acaba din gayreti ve özellikle hactan döndükten sonra daha da kuvvetlenen Tanrı'ya hizmet aşkı mıdır? Yoksa oğlunun gücü, hırsı, yetenekleri ve halk tarafından çok sevilmesi karşısında kendisinin sayılmayacağından mı korkuyordu? Bu sebepten dolayı hükümdarlığa geçebilmek için zamansız bir iddiada bulunarak hem Osmanlı devletini, hem de kendi yaşamını tehlikeye düşürmekten ise, İznik'e çekilir ve burada gizli girişimlerde bulunarak oğlunu tahttan daha kolay indirebileceğini düşünmüş olabilirdi. Bununla beraber sadrazam, Bayezid'in mektubunu alır almaz devletin ileri gelenlerini toplantıya çağırır ve fikirlerini sorar. Görüşmeler sonunda Sultan Mehmed'in koymuş olduğu düzenin kuvvetle sürdürülmesine ve sadece Bayezid'in padişah tanınmasına ve ilan edilmesine gerek olduğuna oybirliğiyle karar verilir.

IV — KORKUD'UN RIZA GÖSTERMESİ :

Alınan bu kararın uygulanması her iki taraf için de, yani hem kendileri, hem de baba-sultan için de eş değerde güçtü. Zira sert davranışlar bizatihi sonuçlardan daha az güvenceli görünüyordu. Bundan dolayı ilk önce Korkud'a başvurup fikrini yoklamayı kararlaştırırlar. Sadrazam Ali Paşa huzura kabul edildiği zaman : «Haşmetmeaplarının pek şanlı babanız Allah'ın yardımıyla sağ salim Mekke'den döndüler ve haber aldığımıza göre Haleb'e vardılar. Kendileri ve gelişleri hakkında emirlerinizi öğrenmek üzere haşmetlerine bildirmeyi vazife bildik» biçiminde konuşur. Bu haber üzerine Korkud da : «İmpara-

torluk için yaptığınız hizmetler doğrusu bağlılığınıza dair söz götürmez kanıtlardır. Fakat sizin bu kadar yapmacık sözlerinizden benim sadakatimden kuşkulandığınız anlaşılıyor ve sizi kemlikle suçlamamak için kendimi zor tutuyorum. Ve siz, babamın tahttan katiyetle vazgeçmediğini ve imparatorluk tacını sürekli olarak bana bırakmadığını ve kendi huzuru ve devlet çıkarı için giriştiği haçtan dönünceye kadar onun adına devleti yönetmemi buyurduklarını bilmiyor musunuz? Ben babamın emirlerine karşı gelmek istemediğimden devlet idaresini üzerime aldım. Fakat şimdi döndüklerine göre imparatorluk kendilerine aittir ve gelip tahta geçebilirler. Bunun üzerine hükümdarlık asasını teslim eder ve ebedi oğulları ve itaatkâr bağımlılıkları olmaktan başka hiçbir şey istemiyorum» cevabını verir.

V — KORKUD'UN TAHTI BABASINA TERKETMESİ

Bundan birkaç gün sonra Korkud, babasının gelmekte olduğunu haber alınca, bütün vezirlerin ve öteki mülki ve askeri büyüklerin eşliğinde Boğazı geçer ve İznik yakınlarında kendisini karşılarlar. Burada babasına olan bağlılığını bildirir ve yanındakiler de aynı şeyi yaparlar. Bundan sonra bir m i m b e r[4] yapılmasını buyurur ve babasını elinden tutarak tahta oturtur ve seyircilere dönerek : «Bu benim babam ve efendimdir, fakat o, aynı zamanda Osmanlıların da hükümdarı ve padişahıdır. Bugüne kadar ben onun gölgesiydim, fakat şimdi ışığın geldiğine göre, gölgenin kaybolması gerek. Bundan böyle salt ona itaat ve saygı göstermelisiniz» der. Bu sözleri söyledikten sonra Korkud, babasını beklemek üzere, İstanbul'a döner. Bayezid de H. 886 - M. 1481 yılının cemazi-yel-âhir ayının yirmi dokuzunda İstanbul'a varır ve hemen impara-

torluk tacını takar. Korkud ise ertesi gün, padişahlara layık bir maaşla Manisa'ya[5] döner.

VI — CEM SULTAN'IN AYAKLANMASI :

Bununla beraber bu sonuç Bayezid'in kardeşi olan Cem Sultan'ın[6] işine gelmez. Çünkü Cem, Korkud'un küçük olmasından dolayı, tahta geçme ümidini besliyordu. Fakat Bayezid tahta geçince, ümitlerinde aldandığını anlar. Cem, tahta geçme hakkının kendisinde olduğunu, çünkü Bayezid'in, Sultan Mehmed'in Padişah olmasından önce doğduğunu iddia ediyor ve kalıtım yoluyla tahta geçmiş bir sultanın yerine özel bir kimsenin oğlunun geçmesi, imparatorluk için şerefsizlik olacağını bildirir. Cem, aynı zamanda babasının veraset kanununun da yapay olduğunu, çünkü yazılı olmayıp, ancak hain bir vezirin ağzından söylendiğini bildirir. Bu sözlerin etkisinde kalınarak, salt pek çok kentin değil, fakat Anadolu birliklerinin büyük bir kısmının dahi kendisinin, tahtın yasal varisi olduğuna kanaat getirir ve bu sebepten dolayıdır ki, Cem'i Bursa'da padişah ilan ederler. Bundan hemen sonra Bursa ahalisi ve öteki taraftarlarından gördüğü yardım sayesinde büyük bir ordu meydana getirir.

VII — CEM SULTAN'IN YENİLGİYE UĞRAMASI VE KAYITBAY'YA SIĞINMASI :

Büyük harcamalar karşılığında oluşan bu ordu uzun ömürlü olmaz. Zira Bayezid, kardeşinin giriştiği teşebbüslerden haber alır almaz büyük bir orduyla Anadolu'ya geçer ve Bursa yakınlarında Cem'le karşılaşır. Fakat şiddetli ve kanlı bir savaştan sonra Cem'i yenilgiye uğratır ve kuvvetleriyle birlikte kaçmaya zorlar. Cem Sultan ancak birkaç adamıyla kurtulabilir ve evvela Haleb'e, ora-

dan da Mısır Hükümdarı Sultan Kayıtbay'a[7] sığınır. Cem Sultan, Mısır hükümdarına, kardeşi Bayezid'in kendisine ait olan tahtı haksız yere işgal ettiğini ve bu yetmiyormuş gibi çocuklarını da öldürttüğünü ve bunun için yardımını istediğini söyler. Sultan Kayıtbay ise, Cem Sultan'ı cesarete getirip kuvvetleriyle yardımına koşacağı yerde, Bayezid'e olan düşmanlığından vazgeçmesi önerisinde bulunur. Çünkü iç savaşlar daima kutsal dinlerin aleyhine sonuçlanmıştır. Aksine olarak kardeş sevgisi ve anlaşması sayesinde dinler mükemmel ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bundan ötürü kızgınlığı zamanla geçer ümidiyle hacca gitmesini önerir. Böylece bu kutsal gezi sayesinde karamsar düşünceleri yerine gerçek ruh güzelliğine varacağını söyler. Sultan Kayıtbay devamlı der ki, «Şimdiki durumda, yani Bayezid'in emrinde büyük bir ordu bulunurken, ona karşı herhangi bir girişimde bulunmak çok zor olur. Hactan dönünceye kadar herhangi bir değişiklik olduğu takdirde, o zaman kendisini ve davasını savunmak amacıyla tüm kuvvetleriyle yardım edeceğine söz verir.

VIII — CEM SULTAN'IN KAYITBAY'DAN VARŞAK'A GEÇMESİ :

Kayıtbay bu tür sözlerle Cem Sultanı yumuşatmak istiyordu. Halbuki bunun amacı başka idi. Bu, uzun zamandan beri **Varsak** ve **Turgad**'ın[8] ileri gelenleriyle sıkı dostluk bağları kurmuş ve bunların dostluğuna o kadar çok güveniyordu ki, kendisi için ellerinden geleni yapacaklarından zerre kadar kuşkulanmıyordu. Bu maksatla Kayıtbay, kendilerine mektup yazar ve Sultan Bayezid'in, Cem Sultan'a ve onun çocuklarına karşı bulunduğu hakaretlerden yakınarak, kendisine yardımda bulunmalarını rica eder. Kayıtbay'a verdikleri yanıtta ise, Bayezid'in insanlığa aykırı olan hareketlerini kınarlar; **Şehzade**[9] ve

efendileri için yaşamlarını mal ve mülklerini vermeye hazır olduklarını bildirirler. Bu vaatler, Cem Sultan'ı cesaretlendirir. Fakat Kayıtbay'ın yardımının güvenilir olmadığını ve gerçekleşmekten henüz uzak olduğunu görünce, önerilerini kabul eder gibi görünür ve hac için lazım gereksinimleri sağlamasını rica eder. Ve Kayıtbay bütün gereksinmeleri seve seve sağlar ve Cem'in hareketinde, mevkii ve soyluluğuna uygun olarak hizmetkârlar verir. Fakat Cem Sultan'ın aradığı dindarlık değil, saltanat idi. Bundan dolayı ilk fırsatta hactan vazgeçer ve hizmet erbabını bırakarak, birkaç adamıyla birlikte Varşak ve Turgad'daki dostlarına kaçar. Buradan acele olarak toplamış olduğu birkaç gönüllüden[10] başka iki ülkenin birliklerini de katarak bir defa daha savaş talihini denemek ister.

IX — CEM SULTAN'IN TEKRAR MAĞLUP OLMASI VE HIRİSTİYANLARA SIĞINMASI :

Bütün bunlara karşın bu seferki girişimi de başarılı olmaz. Zira Bayezid, Cem'in bu yeni eylemini haber alınca, kendisine karşı bir ordu gönderir ve ilk karşılaşmada yenilgiye uğratır ve düzensiz birliklerini kaçmaya zorlar. Bu yenilgiden sonra Cem Sultan kılık değiştirerek, bir zaman için, bir limandan ötekine geçer ve sonunda İtalya'ya giden bir gemiye rastlar. Cem bununla, evvela Rodos'a[11] gider ve buradan da birkaç Rodoslunun eşliğinde Papa'yı[12] ziyaret eder. Papanın önerisi üzerine Cem, Napoli kralı[13] tarafından çok iyi karşılanır. Cem Sultan da özlü ve nazik sözlerle krala niçin kaçtığını anlatır ve babasından kalan mirasını geri alabilmek için Hıristiyan hükümdarlarının yardımını talep eder ve bunların sayesinde iktidarı elde ettiği takdirde Osmanlıların bundan böyle asla Hıristiyan topraklarına ayak basmayacaklarını

ve kendisinin, merhum babasıyla yapmış oldukları barış antlaşmasına tüm bağlılığı ile saygı göstereceğini and içerek söz verir. Türk ordularının dehşetinden hâlâ titremekte bulunan Hıristiyan hükümdarları,[14] ellerinden geleni yapacaklarını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisine iade etmek için hiçbir fırsatı kaçırmayacaklarını temin ederek, cesarete getirmişlerdir. Bundan başka Napoli kralı, Cem Sultan'a bir de yıllık maaş tahsis eder.

X — CEM SULTAN'IN BERBERBAŞI TARAFINDAN ÖLDÜRÜLMESİ :

Bununla beraber Sultan Bayezid, burada da kendisine rahat vermez. Zira Cem'in Hıristiyanlara Osmanlı tahtına ve sorunlarına zarar verecek telkinlerde bulunabilir diye korkuyordu. Bir gün Bayezid bu meseleler hakkında içtenlikle konuştuğu zaman bir İtalyan tutsağı hazır bulunuyordu. Bu, dinini değiştirmiş ve Mustafa adını almıştır. Ve mükemmel berberliği sayesinde Berberbaşılığa[15] kadar yükselmiştir. Sahtekârın biri olan bu berber, Bayezid'in anlattıklarını duyunca, ayaklarına kapanarak, «Haşmetmeabınız eğer bu kadar acil bir sorunun çözümü için bendenizi görevlendirirseniz yüreğinizi bütün kötü düşüncelerden kurtarmak ve kardeşinizi İtalya'nın en ücra köşelerinde bile saklı bulunsa, yolunuz üzerinden temizlemek isterim» der. Sultan Bayezid bu sorunu çözümlemesi için kendisine tam yetki vermekle kalmıyor, aksine imparatorluğu için bu kadar kutsal[16] ve yararlı bir işi yerine getirdiği takdirde, Mustafa'yı sadrazamlığa yükselteceğine dair, kendisinden önceki padişahların[17] aziz ruhlarının üzerine yemin eder. Bu vaad üzerine cesarete gelen Mustafa, Türk kıyafetini[18] değiştirir ve Pera Frenklerine[19] iltica eder. Ve burada bunlara sahte gözyaşları dökerek dinini zorla değiştirmek mecburiyetinde kaldığını söyler

ve himayelerine almalarını ve vatanına gitmesine yardım etmelerini rica eder. Ve ruhunun yok olması karşılığında Osmanlı sarayında en yüksek şöhrete sahip olmaktansa, Hıristiyanlar arasında en büyük sefalet içerisinde yaşamayı tercih ettiğini ilave eder. Frenkler bunun sözlerine inanırlar ve durumuna acıyarak, birkaç günde Napoli'ye varan İtalya istikametine giden bir gemiye bindirirler. Napoli'de bulunan Cem Sultan, Türkiye'den fevkalade sanatkâr bir berberin geldiğini işitir işitmez ve belki de İstanbul'da olup bitenleri öğrenir merakıyla, kendisine getirilmesini emreder. Cem'in yanına getirilen berbere Türkiye'de bugün durumun nasıl olduğunu sorduğu zaman kendisinin yıllardan beri İstanbul'da bulunduğunu ve resmi dairelerde berberlikten başka bir şeyle uğraşmadığını ve sanatını ilerletmekten ve özgürlüğünü kazanmaktan başka bir şey düşünmediğini; nihayet uzun bir bekleyişten sonra bazı iyiliksever kimselerin yardımıyla amacına vardığını ve şimdi bu sayede yurdunun havasını teneffüs ettiğini ve Hıristiyan dinine özgürce tapabildiğini söyler. Bunun üzerine Cem Sultan : «Taptığınız din ve ibadetiniz beni o kadar ilgilendirmez. Zira Tanrı bu konuda herkesi hür bırakmıştır.[20] Fakat berberlerin çok beceriksiz olduğu bir ülkede oturduğum için berberim olmanızı isterim. Özellikle bildiğiniz gibi tıraş esnasında insanın kendisini uyumaktan güçlükle alıkoyabilecek kadar hafif ve yumuşak bir elle tıraş eden hemşehrilerinin arasında bir müddet kalmış olduğunuza göre şizin de onların sanatından bir şeyler kapmış olduğunuzu sanırım» der. Mustafa da, Cem'in daha çok ilgi göstermesi için bu görevi kabul etmek istemiyor gibi görünür. Fakat Cem bu işin üzerinde daha fazla durunca Mustafa, sonunda bu kadar büyük bir prense hizmet etmek ve tüm İstanbulluların yüzünü görmeyi arzu ettikleri bir başı tıraş etmek

şerefini reddetmeye vicdanı razı olmadığını söyleyerek bu görevi kabul eder. Bu suretle Mustafa, Türklerce alışılan günlerde tıraş yapmak üzere, Cem'in uşakları arasına kabul edilir. Mustafa bu görevi bir müddet görünüşte büyük bir bağlılıkla yerine getirdikten sonra, bir gün Cem, tıraş esnasında uykuya dalması, Mustafa'ya önceden kararlaştırdığı planını uygulama fırsatını verir. Berber de, Cem'in uşaklarının evde olmadıklarını görünce, keskin ustura sıyla[21] efendisinin boğazını keser ve kanın akmasına mani olmak için de yarayı bir mendille bağlar. Bundan sonra uşaklara efendilerinin uyuduğunu, bundan dolayı sakin oturmalarını ve uykusunda rahatsız etmemelerini ihtar ederek çıkar. Nihayet böylece planını başarıyla sona erdirmişti. Bundan sonra kendisini götürmek üzere bekleyen geminin bulunduğu limana acele ederek gemiye biner ve ilk önce Kandiye, buradan sonra da İstanbul'a varır.

XI — MUSTAFA'NIN SADRAZAM TAYİN EDİLMESİ :

Mustafa, İstanbul'a varır varmaz Sultan Bayezid'in huzuruna çıkar ve kardeşinin ölüm haberini bildirir ve bu işi nasıl yerine getirdiğini anlatır. Sultan kendisine inanmak istemez. Fakat az sonra bir Hıristiyan'ın ihanetine uğrayarak katledildiği haberi[22] üzerine kanaat getirir. Sultan Bayezid vermiş olduğu sözü hatırlayarak berber Mustafa'yı sadrazamlığa getirir. Bundan sonra da kardeşinin naşını getirtmek üzere adamlarını Napoli'ye gönderir. Ve burada mevkilerine yakışır biçimde iyi karşılanırlar ve Cem'in naşı kendilerine teslim edilir. Sultan Bayezid de Bursa'da Osmanlı hanedanını şehzadeleri arasına, Sultan Murad'ın kabrine yakın bir yere gömülmesini buyurur.

XII — CEM SULTAN'IN ÖZELLİKLERİ :

İşte çok büyük hayaller peşinde koşan ve çok iyi niteliklere sahip bulunan Cem Sultan'ın sonu böyle olur. Cem erdemli, ileri görüşlü, yücegönüllü, cesur ve zeki idi. Akranları arasında eşsizdi. Özellikle güzel söz söyleme[23] yeteneği fevkalade idi. Bu yeteneği o kadar üstündü ki, para ve hediyeden çok, nutukları sayesinde taraftar kazanıyordu. Sözün kısası, Hıristiyanlara sığınmakla bu iyi nitelikleri karartmasaydı, Türklerin dediğine göre, en mükemmel bir hükümdar olurdu ve bu kadar tanınmış bir kökene layik olurdu. Bütün bunlara karşın Hıristiyanlar arasında bile İslam dininin kurallarına saygı gösterdi. Hatta haftada bir **Telavet-i Kuran-ı**[24] hatmederdi.

XIII — SULTAN BAYEZİD'İN YUNANİSTAN'I KALELERLE TAHKİM ETMESİ :

Kardeşini öldürtüp rakibini ortadan kaldırdıktan ve devletin işlerini düzene koyduktan sonra, savaşçı ruhu uyuşmuş olan Bayezid, kendine gelir ve imparatorluğun sınırlarını genişletmek amacıyla Hıristiyan ülkelerine göz diker. Fakat bunların topraklarına saldırmadan önce kendi sınırlarını tahkim etmeyi düşünür. H. 887 - M. 1482 yılında Mora'ya gider ve Korint kıstağında sağlam iki kale yaptırır. Hıristiyanların başka amaç için sakladıkları tüm malzemeyi bu kalelerin yapımında kullanır. Osmanlı topraklarına sık sık akınlarda bulunan düşmanlara karşı bunlar birer engeldi ve Sultan Bayezid, burada karşı koyabilmek için gerekli silahlarla donatılmış kuvvetli garnizonlar yerleştirir.

XIV — İKİ BOĞDAN KENTİNİN ELE GEÇİRİLMESİ :

Ertesi yıl Edirne'de, Tunca nehrinin çok şirin bir yerinde bir cami, bir medrese, bir darüşşifa, bir imaretha-

ne ve bir de hamam yaptırdıktan sonra tüm kuvvetleriyle Boğdan'a[25] gider. Bu sırada Boğdan'ın başında Ştefan hüküm sürmekte idi. Bayezid, Boğdan'ın en sağlam kalelerini, yani Tuna üzerinde **Kili**[26] ile Karadeniz sahillerinde yerleşik bulunan **Akkerman'ı**[27] ele geçirir. Bu suretle Boğdanlıların Karadeniz'de yaptıkları korsanlıklara engel olmakla kalmaz, fakat aynı zamanda birçok kereler fethetmeye giriştiği bu ülkeyi sık sık akınlarla zayıflatma yolu açılmış olur.

XV — ANADOLU'DA BİRÇOK KENTİN ELE GEÇİRİLMESİ VE KAYITBAY İLE OLAN DÜŞMANLIĞI :

Sultan Bayezid, aynı yıl içerisinde Anadolu beylerbeyi kumandasında tanınmış **Tarsus**,[28] **Kurşunlu**[29] ve **Kasunlu** kentlerini ele geçirir. Bu sırada Edirne'de büyük kumandan Gedik Ahmed Paşa ihanet suçuyla suçlanarak ölüm cezasına çarptırılır.[30] Yine bu sıralarda Sultan Bayezid ile Mısır Sultanı Kayıtbay arasında düşmanlık başlar. Bayezid bununla birçok savaş yaptıktan sonra Mısır devletinin yıkılmasıyla sonuçlanır. Bu iki hükümdar çoktan beri birbirini çekemez ve bir türlü biri ötekine saldırmaya cesaret edemezdi. Zira bu iki devletin, insan gücü veya ordu düzeniyle ele geçirilemeyecekleri kadar kuvvetli olduklarını sanıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu arazisinin genişliği ve ordu miktarı bakımından ötekine üstündü. Mısır devleti ise her yıl, dünyanın en savaşçı insanları olan Çerkez birlikleriyle takviye görüyordu. Buna karşın Sultan Bayezid'in savaş açması için oldukça makul nedenleri vardı : Çünkü Kayıtbay, Sultan Bayezid'in kardeşi Cem Sultan'ı misafir etmekle kalmaz, fakat yeni kargaşalıklar çıkartması için kendisine gizlice para[31] yardımında bulunur. Bununla beraber Bayezid, Osmanlı devletini savaşa sürüklememesi için bunları yeterli se-

bep saymayarak daha uygun fırsatların çıkmasına kadar niyetini açığa vurmayı düşünür. Kısa bir zamanda bu fırsat ortaya çıkar. Anadolu beyliklerinden birinin beyi olan Alaydevlet[32] topraklarını genişletme tutkusuna kapılarak Çerkezlerden[33] bazı kentlerini ele geçirmeye girişir. Fakat yenilme korkusu ve tek başına karşı koyamayacağını anlayınca, Sultan Bayezid'den yardım ister ve hutbelerde sultanın adını okutacağını ve bütün topraklarını tımar olarak kendisine vereceğini vadeder. Buna karşılık Alaydevlet, Bayezid'den bir miktar askeri kuvvet sağlar ve bunlarla yeniden Çerkezlere saldırarak sonucu kesin olmayan birkaç savaştan sonra **Giulikilek,**[34] **Şues, Adana, Kayseri** ve **Antep** kentlerini ele geçirir. Fakat Kayıtbay, Bayezid'in hilesini, yani herhangi bir olaya sebebiyet vermeden, kendisini başkasının silahlarıyla zayıf düşürmek istediğini anlar. Bunun üzerine o da aynı biçimde hareket eder ve hatta aynı yöntemi kullanır. Komşusu bulunan Körşah'ı Alaydevletin üzerine saldırtır. İki büyük hükümdar tarafından desteklenen bu iki küçük bey, uzun zaman birbirleriyle savaşırlar; fakat üstünlüğün hangi yanda olduğu kestirilemediğinden dolayı bu ülkeler kimi zaman Çerkezlere, kimi zaman da Osmanlılara geçiyordu.

XVI — SULTAN BAYEZİD'İN ÇERKEZİSTAN'A YAPTIĞI SEFER :

Bu olaydan ötürü Sultan Bayezid, Çerkezistan'ın yok edilip yıkılmadıkça ve her yıl Mısır'a bu kadar insanın sıvışmasına geçit veren yol kapanmadıkça, Mısır Çerkezlerinin egemenliğine silahla son verilemeyeceğine ve bu zengin imparatorluğun fethedilemeyeceğini anlar. Bu nedenle Mısır sultanıyla görünüşte barış yapıyor ve kuvvetlerini geri çekiyor. Fakat H. 889 - M. 1484 yılının cema-

zi-yel-âhirinde ani olarak Çerkezistan'a saldırır ve bütün ülkeyi istila eder ve büyük sayıda tutsak alır ve ahalisinin içinden çıkamayacak biçimde etrafını çevreleyen dağların[35] geçitlerini kalelerle kapatır. Askeri kaynağının bu biçimde kurutulduğunu ve günden güne kuvvetlerinin azaldığını, düşman ordusunun ise durmadan arttığını gören Kayıtbay'ın hiddetten ötürü hastalandığı ve az sonra da öldüğü söylenir.

XVII — SULTAN BAYEZİD'İN ÖTEKİ SEFERLERİ :

Aynı yıl içinde Bayezid'in oğlu Konya Beyi Abdullah da vefat eder. H. 890-M. 1489 tarihinde ise Boğdan'a bir ordu gönderir ve ahalisini çok feci bir biçimde öldürtür. Ertesi yıl da Varşak ülkesinin soylularını yine kendine bağımlı kılar.

XVIII — BAYEZİD'İN İSPANYA MAĞRİPLİLERİNE YARDIM ETMESİ :

Doğuda Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunun parlak olduğu bir sırada İslam dini Endülüs'te[36] ağır bir darbeye uğramıştır. Birçok yenilgiden sonra Müslümanlar bu topraklardan atılırlar. Burada kalanlar da binbir eziyete tabi tutularak dinlerini terk etmek zorunda kalırlar. Bu acıklı durum karşısında, İspanyolların bu şiddet ve acımasızlıklarını bildirmek ve İslam dünyasının başı sıfatıyla kendisinden yardım isteminde bulunmak için elçilerini Bayezid'e gönderirler. Osmanlı hükümdarı da istemlerini yerine getirmeye hazır olduğunu bildirir ve bu amaçla ertesi yıl Kemal Ali Paşa komutasında Akdenize büyük bir donanma yollar. Bu, Hıristiyan donanmasına üstün gelir ve Malta adasını tahrip eder (H. 891 - M.

1486). Bundan sonra da İspanya ve İtalya sahillerini yakıp yıkarak ganimetlerle yüklü olarak memleketine döner.

XIX — BOSNA İLE HIRVATİSTAN'I EGEMENLİĞİ ALTINA ALMASI :

Bu başarılardan dolayı cesarete gelen Bayezid, Hıristiyanlara karşı talihini bir kez daha denemeye karar verir. H. 894 - M. 1489 yılında Osmanlı egemenliğini henüz tanımak istemeyenleri kendine bağlamak için Yakup Paşa'yı bir orduyla **Hırvatistan**'a ve Bosna'ya gönderir. Yakup Paşa birçok kenti ele geçirdikten ve muzaffer olarak bütün ülkeyi katettikten sonra silahlanmış Hıristiyanlara rastlar ve bunları anılmaya değer bir savaşta yenerek birçok soyluyu yakalar ve kumandanları general Yami[37] ile birlikte esir alarak padişaha gönderir. Aynı yıl Bayezid, kızını, Ahmed Mirza[38] Uğuroğlu[39] ile evlendirir.

XX — SULTAN BAYEZİD'İN ANADOLU SEFERLERİ :

H. 895 - M. 1490 yılında **Azerbaycan** hükümdarı olan Sultan Yakup vefat eder. Fakat ölümünden sonra bu devletin pek çok sarsılmasına neden olan daha birçok hükümdarın yok olması izler. Sultan Bayezid ve Kayıtbay'ın halefi olan Mısır sultanı da bu işe karışırlar. Çünkü her ikisi de hükümdarsız kalan bu ülkeleri ele geçirmek istiyorlardı. Borozanlar henüz savaş işareti vermemişlerdi ki, her iki ordu birbirine girmişlerdi. Fakat sonunda Türkler üstün gelirler ve bundan sonra altı yıl içinde Anadolu'nun ücra köşelerine kadar bütün ülkeyi katederler. Nihayet birçok savaştan sonra H. 902 yılında Bayezid, le Çerkezlerin uğruna çarpışan bütün ülkeler, Osmanlı

İmparatorluğu'nun sınırlarına katılırlar. H. 902 - M. 1497 yılında Türk komutanı Nasuh Bey, Rodosluları yenilgiye ve büyük kayıplara uğratır. Bu sıralarda Sultan Bayezid'in kendisine kızını vermekle yedi yıl önce bağımlılığını sağladığı Ahmed Mirza da, avlanmak amacıyla İstanbul'dan çıkar ve hükümdar seçildiği Tebriz'e[40] kaçar.

XXI — BAYEZİD'İN YUNANİSTAN'DA VENEDİKLERLE SAVAŞMASI :

Ertesi yıl Sultan Bayezid, İstanbul'daki eski saraya yakın bir yerde bir cami, bir hastane, talimhane[41] ve bir de medresenin temellerini atar. Bütün bu eserler sekiz yıl içinde tamamlanır. H. 905 - M. 1499 tarihinde büyük bir orduyla Yunanistan'a geçer ve ilk saldırıda **İnebahtı** kentini ele geçirir. Bundan sonra muharremin dördünde **Modon** şehrini hücümla, **Koron** kentini ise teslim olmakla işgal eder. H. 907 - M. 1501 yılında Frenkler büyük bir donanmayla Mitilin[42] kentini kuşatırlar, fakat sultanın elli kadırgası kuşatılanların yardımına yetiştiği için çekilirler. Yine bu sıralarda Bayezid, tüm komşularıyla[43] barış yapar ve bundan sonra bu kadar seferden çok bitkin düşen askerlerine istirahat etmelerini ve şimdiye kadar savaş sıkıntılarına karşıt sivil yaşamın zevklerinden yararlanmalarını buyurur.

XXII — ŞEYTAN KUL'UN İRANLILARIN DİNSEL İNANÇLARINI BOZMASI :

Bununla beraber bu barış ve asayiş devrinin Osmanlı İmparatorluğu için ne kadar zararlı olduğu bu sıralarda Anadolu'da olup biten olaylardan açıkça anlaşılmaktadır. Sihirbaz ve şeytan ruhlu bir adam olan ve uzun zamanından beri gizlenen Şeytan Kulu,[44] on yıllık bir barış

devresinden sonra aşağı tabaka halkının yenilikler arzuladığını görerek H. 916 - M. 1510 yılının başlarında çoktan beri zihninde kararlaştırdığı i t i z a l (ayrılık) fikrini yaymaya başlar. Şeytan Kulu bu fikrini mucizelerle takviye ederek, bunlarla saf kalabalığı öylesine büyüler ki, sonunda taraftarlarından büyük bir ordu meydana getirecek kadar çoğalırlar. Sultan Beyazid bu bozguncu hareketleri önlemek amacıyla derhal Ali Paşa'yı yeterli kuvvetlerle gönderir. Osmanlı komutanı bu yalancıyı yener ve sonunda Şeytan Kulu, Şah[46] İsmail'e[45] sığınmak zorunda kalır. Bununla beraber Şah Kulu burada zararlı fikirlerini yaymak için daha fazla özgürlük bulur ve şahı olduğu kadar bütün İran halkını da Kuranı Kerimin gerçek yolundan ayartır.

XXIII — SULTAN BAYEZİD'İN TAHTINI OĞLU AHMED'E TERK ETMEYE KARAR VERMESİ :

Sultan Bayezid barış dönemi içinde dünya zevklerine daldığı bir sırada, yaşlanmaya başladığını hisseder ve ellerindeki damla hastalığı[47] yüzünden çekmekte olduğu şiddetli ıstıraplardan dolayı, dedesini taklit ederek, tahtı kendi isteğiyle terk etmeye karar verir. Bu amaçla Konya valisi olarak tayin etmiş olduğu en büyük oğlu Ahmed'in gelmesini emreder ve kendisini taht varisi ilan eder. Sultanın kendisine gelince, yaşamının geri kalan kısmını, tıpkı dedesi gibi, Manisa'da inzivada geçirmek istediğini söyler.

XXIV — SELİM'İN KARŞI GELMESİ VE YENİLGİYE UĞRAMASI :

Fakat devlet ileri gelenlerinin kendi yanına çekmeden önce fikrini açıkladığından bunları Ahmed'in tarafı-

na ittiğinden dolayı, mesele kendisinin istediği gibi başarılı olmaz. Aksine kendi lehine çıkacağını sandığı şeylerin aleyhine döndüğünü görür. Zira Trabzon'da vali bulunan Selim, bu işlemlerden haber alınca, valisi bulunduğu eyaletinin kuvvetlerini toplayarak Karadeniz üzerinden doğru Edirne'ye gider ve halkın gözünde bu hareketi ayaklanma sayılmaması için babasına[48] borçlu bulunduğu saygıyı sunmak amacıyla gelmiş olduğunu ileri sürer. Bundan sonra 20 bin kişilik bir kuvvetle, kendi yandaşı olduklarını sandığı yeniçerilerin kendisine katılacakları umuduyla doğruca İstanbul'a gider. Oğlu Selim'in amacının ne olduğunu iyice anlayan Sultan Bayezid ise, İstanbul'daki bütün birliklerini toplayarak büyük bir kararlılıkla Selim'in üzerine gider. H. 917 - M. 1511 yılının cemazi-yel-evelinde Çorlu'ya yakın **Ogriş** denilen köyün yanında çarpışırlar. Savaş uzun zaman belirsiz kalır, fakat sonunda Selim yenilir ve kaçmaya zorlanır. Bayezid'in dediği gibi oğlunun kendisini ıslah edip aklı başına gelir ümidiyle, adamları tarafından izlenmesini engeller ve bu baba-evlat savaşında, oğulların babalarına karşı ayaklanmalarına Tanrı'nın katiyetle razı olmadığı kanaatine varır. Eğer bundan sonra da nefsini ıslah etmezse o zaman asi evlatları asla cezasız bırakmayan Allah'ın gazabına terk edilmelidir. Bu suretle babasının iyiliği sayesinde Selim kurtulur ve evvela Varna'ya,[49] oradan da Kırım, da bir sahil kenti olan **Kefe**'ye gider.

XXV — BAYEZİD'İN TAHTINI YENİDEN OĞLU AHMED'E TERK ETMESİ :

Bu tehlikeyi atlattıktan sonra Bayezid, taçları insanların[50] değil de, Tanrı'nın dağıttığını düşünerek, bundan önce yönelttiği tahtı istediği kimseye vermekte bundan böyle hiçbir engelin çıkmayacağına inanır. Bundan dola-

yı Ahmed'i bir defa daha çağırtır ve rakibinin ve düşmanının mağlup edilip imparatorluğun sınırları dışına atıldığını bildirir ve herkesin onaması ve babasının da münasip görmesiyle tahtı kabul etmesini söyler. Fakat çok temkinli oluşundan veya korkudan olacak Ahmed : «Bu lütfu kendisine bahşetmek için boşuna zahmet ettiklerini, zira salt yeniçerilerin değil, fakat devlet tüm ileri gelenlerinin Selim'in tarafını tuttuklarını ve kendisiden başka kimsenin hükümdarlığını istemediklerini bildiğini; şu halde ne kardeşinden ve ne de rakibinden değil, fakat onun tarafını tutan askerlerinden korktuğunu» söyler.

XXVI — SULTAN BAYEZİD'İN TAHTINI TERK ETMEK ZORUNDA KALMASI :

Sultan Bayezid, Ahmed'in kendisini tasvip etmemesine karşın, saygısızlığı ve saltanat tutkusu yüzünden Selim'i tahttan uzak tutmak istediğinden, daha elverişli fırsatlar çıkar ümidiyle, başka bir yol tutmaya karar verir ve niyetinin uygulamasını başka bir zamana bırakır. Fakat ortada bir güçlük vardı; o da tahttan vazgeçtiğine dair bildirisini nasıl geri alabilecekti. Zira Türklerde sultanın her dediği ve yaptığı şeyler o kadar kutsal sayılırdı[51] ki, hiçbir insancıl nedenle geri alınamazdı. Bu durum karşısında bir tek yol vardı, o da, devletin ileri gelenlerinin Ahmed'e fikrini değiştirip tahtı kabul etmesi için rica etmeleridir. Devletin ileri gelenleri ise, aksine olarak, istedikleri gibi kullandıkları yeniçerilerin Selim tarafını tutmalarını kışkırtıyorlardı. Özellikle yeniçeriler, on yıldan beri[52] barışı sürdüren bu kadar gevşek bir padişahtan nefret ettiklerini, askerler ise bu kadar uzun süren bir sulh devresinden sonra kargaşalık ve iç savaşlardan başka bir şey istemiyorlardı.

XXVII — DEVLET İLERİ GELENLERİNİN SELİM'İ İSTANBUL'A GETİRTMELERİ :

Devletin büyükleri Selim'e gizlice mektuplar yazarak, oybirliğiyle kendisini padişah olarak kabul etmeye karar verdiklerini ve Bayezid'in tahtı terk ettiğine ilişkin yapmış olduğu bildiriden vazgeçmesine izin vermeyeceklerini beyan ederler. Selim ise, belki de, atlatmış olduğu tehlikeyi hesaba katarak, başlangıçta, muvafakat etmeye cesaret edemez ve arkadaşlarına : «Bir tahtın değerini anladığını ve içlerinden her biri, hatta en son asker için bile kanını akıtmaya hazır olduğunu, fakat babasının isteğine karşı en ufak bir harekette bulunmak istemediğini, özellikle son deneme, Tanrı'nın kendisinin aleyhine çalıştığına ilişkin bir ders olduğunu» söyler. Yeniçeriler bu yanıtı alır almaz, babasının isteğine karşı dahi olsa, Selim'i tahtta görünceye kadar kendisinden ayrılmayacaklarına dair ant içmeğe hazır olduklarını söylemesi için Zemberekçi Başı'yı[53] gönderirler. Bu güvence üzerine Selim, sonunda razı olur ve yanındakilerin bir kısmıyla Kefe'den hareket eder ve babasını ziyaret amacıyla İstanbul'a gider. Selim'in geldiği haberi yayılır yayılmaz, yeniçeriler sokaklarda toplanırlar ve coşkuyla kendisini Topkapı'da[54] karşılarlar. Selim bu alayla birlikte kente girer ve yeniçerilerin kendisi için çadır kurdukları **Yeni Bahçe**'ye[55] gider.

XXVIII — SELİM'İN, BABASININ ELÇİSİNE YANITI :

Bu beklenmedik olay hakkındaki haberi alan Bayezid hiddetlenir ve burada kuvvetle bir şey yapamayacağını anlayarak, oğlunu nazik sözlerle yumuşatma yolunu tercih eder. Bu maksatla Selim'in heyecanının yatıştığı-

nı hesap ederek, varışının sekizinci günü sadrazam Koca Mustafa Paşa'yı[56] kendi adına gönderir ve Selim'e : «Eğer oğlum beni görmeye ve benim takdisimi almayı istiyorsa, bana gelmek için neden gecikiyor? Eğer başka planları var da düşmanca amacını gizlemek istiyorsa neden boş yere bu kadar zaman kaybediyor?» sözlerini bildirmesi için görevlendirir. Sadrazam gider ve görevini yerine getirerek saygıyla sultanın buyruklarını Selim'e iletir. Selim ise babasının kurmak istediği tuzağı anlar ve sadrazama aynı derecede sert ve iki anlamlı sözlerle yanıt vererek «Hiçbir suretle emirlerinize itaatsizlik etmek istemediğimi, aksine her yere gitmeye hazır olduğumu, fakat şimdiki hükümetin, sıkıntıma neden olan bazı kararsızlıklar konusunda beni aydınlatmak lütfûnda bulunulmasını rica ettiğimi : Önemsiz bir kişi olan Sofuoğlunun[57] doğuda isyan ettiğini ve Osmanlı topraklarını çiğneyerek Kayseri'ye kadar muzaffer olarak ilerleyecek kadar hızlı geliştiğini ve bu eyaletleri savunacağınız yerde, zaferlerini bir seyirci gibi izliyorsunuz? Öte yandan isim ve kökeni bakımından sönük olan Çerkez,[58] Osmanlı kuvvetleri karşısında boyun eğmesi lazım gelirken Mısır'ı işgal etmekle kalmaz, aksine bir zamanlar egemenliğimiz altında bulunan Suriye'nin de birçok ilini yasal mirasçısıymış gibi hâla idaresi altında bulundurmaktadır. Dedelerimiz zamanında bu kadar saygı gören imparatorluğumuz, şimdi o kadar küçük duruma mı düşecekti? I. Bayezid zamanında tüm komşu uluslara kendilerini yenilmez yiğitler olarak saydıranlar, şimdi aynı adı taşıyan bir hükümdar zamanında ise hakarete maruz ve büyük teşebbüslere girişmeye muktedir olmayan tembel ve gevşek insanlar muamelesi görmektedirler. Âl-i Osman egemenliğinin şan ve şerefine ne oldu şimdi? Nerde kaldı İslam dinini yayma gayreti? Yönetme sanatı nerde? İmparator-

luğun sınırlarının genişlemekte olduğu söylenebilir mi? Artık düşmanlarımızın bizden çekinmiyeceği kadar düştük. Bir zamanlar yenilmez olan askerlerimizin gayretiyle şimdi övünebiliyor muyuz? Hakikaten bu şekilde hareket etmiş olsalardı şanlı seleflerimiz, ne bu kadar tahtı ortadan kaldırabilir, ne de Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını genişletebilirlerdi. Bütün bunları gözönüne alacak olursak, ya kendi istekleriyle[59] veya ihmalleri yüzünden bu kötülüklere sebebiyet verenlerin cezasız kalmaları mümkün olup olmadığını babamın takdirine bırakıyorum. Bu bozukluğun önü çabuk alınamazsa, o zaman imparatorluğumuzun yakınlaşan kaçınılmaz yıkılmasını düşmanlarımızın kahramanlığına değil, fakat kendi ihmal ve tembeliğimize vermemiz gerekecek» der.

XXIX — BAYEZİD'İN İMPARATORLUK TAHTINI SELİM'E TERK ETMESİ VE DİMETOKA'YA ÇEKİLMESİ :

Sadrazam, Sultan Bayezid'e gelip, oğlunun yanıtını sunduktan sonra sultan şu biçimde cevap verir : «Oğlumun, babasını görmek için gelmediğini, fakat ne pahasına olursa olsun tahtı ele geçirmek amacıyla geldiği açıktır. Benim bu kanımı, geçen gece gördüğüm rüya[60] doğrulamaktadır : Askerlerin tacımı Selim'in başına geçirdiklerini gördüm. Fakat Allahın iradesine karşı olan bir işe girişmenin dine karşı saygısızlık saydığımdan ilahi hikmete tüm mahçubiyetimle boyun eğiyor ve tacı teslim ediyorum; bundan sonra herkesin Selim'i padişah tanımasını ve saygı göstermesini emrediyorum» der. Bunun üzerine Bayezid, hemen kararını Selim'e bildirir ve Dimetoka'ya özel yaşamına çekilmesine izin ister. Selim ise babasının yeni sarayda kalmasını rica eder ve kendisinin eski sarayla yetineceğini söyler. Bunun üzerine Bayezid,

«iki kılıcın[61] bir kılıfta[62] olamayacağını» diyerek kendi isteğinde direnir. Nihayet Bayezid'in dediği olur ve dileği yerine getirilir. Hazinenin en değerli şeylerini de beraberinde götürür ve Yunus Paşa[63] ve öteki sadık adamlarının eşliğinde H. 918 yılının 18 seferinde İstanbul'dan ayrılır.

XXX — SELİM'İN TAÇ GİYMESİ :

Devletin ileri gelenleriyle Selim, babasından önce hareket eder ve İstanbul'a iki saatlik mesafede bulunan Küçükçekmece'de[64] babasını bekler. Burada devlet işleri görüşüldükten sonra, şimdiki hareketiyle geçmişteki itaatsizliğinin cezasını ödemek istermiş gibi, babasının kendisini helal etmesini yalvarır. Nihayet babasından ayrılır ve sarayına dönerek alışılmış merasimle tacını giyer.

XXXI — BAYEZİD'İN ÖLÜMÜ :

Bundan sonra Bayezid yoluna devam eder, fakat rahatsızlığı bahanesiyle hemen hemen her köyde mola verecek kadar yavaş gidilir. Bayezid'in bu hareketi, Sultan Selim'de kuşku uyandırır: Zira babası, bu arada bizzat halkın harekete geçerek, kendisinin vazgeçmek istemediği devletin başına getirilir ümidindeydi. Belki bu nedenledir ki, İstanbul'dan ancak kırk mil uzaklaştığı halde beklenmedik bir anda ölür.[65] Sultan Selim, babasının ölüm haberini alır almaz, sadrazama ve devletin ileri gelenlerine naşının derhal İstanbul'a getirilmesini emreder. Kendisi de yas esvaplarını giyerek cenaze alayını karşılamak üzere kentin dışına kadar yaya gider ve sanki bir zafer alayını andıran bir saltanatla cenazeyi şehre alır ve Bayezid'in yaptırmış olduğu camide gömülmesini buyurur.

XXXII — SULTAN BAYEZİD'İN ÖZELLİKLERİ VE HALEFLERİ :

Sultan Bayezid altmış iki yaşında ölür ve kırk iki[66] yıl saltanat sürer. Beş oğlu vardı : Ahmed, Selim, Şehinşah, Alemşah ve Korkud. Bunların kaderleri hakkında daha aşağıda ayrıntılı bilgi vereceğiz. Türk vakanüvislerine inanmamız gerekirse Bayezid, değerli, faal ve en zor durumlarda bile yenilmez bir karaktere sahipti. Bundan başka talim sayesinde elde ettiği sağlam vücudu az kimsede görülebilirdi. Bayezid, din kurallarına da çok saygı gösterirdi ve bilginlerin koruyucusuydu. Bilginlere yılda 10 akçe[67] maaş vermekle kalmaz, fakat s o f t a[68] ile giydirmek ve kendi durumuna göre her birine ihtiyaçlarını sağlamak lütfunda bulunurdu. Bayezid edebiyatın her alanında bilgi sahibiydi ve aynı zamanda halk kendisini salt imparatorluğun değil, fakat din bilginlerinin de başı sayıyordu. Bu yeteneği veya şansı sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nu ıslah etmekle kalmaz, fakat başarılı savaşlar yaparak geniş ülkeler fetheder. Aynı zamanda Allah uğruna kullanılmak üzere[69] yapılan mabetler için gelirinin büyük bir kısmını harcardı. Bir deprem sonunda birçok yerde hasara uğrayan İstanbul surlarını da onarttı. İmparatorluğun birçok yerinde yaptırmış olduğu medrese ve imarethanelerden başka b a k ı r c ı l a r[70] meydanında görkemli ve mimarlık bakımından mükemmel bir cami, Amasya'da da o kadar büyük olmakla beraber, fakat aynı güzellik ve zariflikte bir cami daha yaptırır. Allah'a hizmet etmek için yapılan bu yapıtlardan başka Osmancık yakınlarında Kızılırmak[71] nehri üzerinde on dokuz kemerli mermer bir köprü ve Saruhan eyaletinde Gözsü[72] nehri üzerinde aynı sayıda kemeri bulunan bir de taş köprü yaptırır.

XXXIII — BAYEZİD'İN ÇOK DİNDAR OLUŞUNA DAİR BİR ÖRNEK :

Türklerin her şeyin üstünde tuttukları Bayezid'in dindarlığı hakkında özel bir örnek anmadan geçemeyeceğim : O da, kendisinin, yaşamı boyunca yapmış olduğu seferlerde esvaplarına konan bütün tozları toplayıp, büyük bir özenle bunları koruduğu ve ölümünden az önce huzurunda bulunanlardan bu tozlardan büyük bir tuğla yaptırmalarını ve bunu mezarına yastık yerine sağ kolunun altına koymalarını söyler. Bundan başka hayatı boyunca şu hadis-i şerif'e[78] çok önem verdiği söylenir : «Min iğbirat-ı kademahı si Sebillulahı harem Allah aleyh Ennare», yani «Hak yolunda ayakları tozlananı Allah cehennem ateşinden kurtarır». (*)

(*) Bayezid'la çağdaş bulunan Avrupa hükümdarları :
Almanya'da : **IV. Frederik** (1439-1493), **III. Maksimilyan** (1493-1518).
İngiltere'de : **V. Edward** (1483), **III. Richard** (1483-1485), **VII. Henry** (1485-1509).
Fransa'da : **VIII. Charles** (1483-1498), **XII. Louis** (1498-1515) İng. çev.

III. B Ö L Ü M

TÜRKLERİN DOKUZUNCU PADİŞAHI I. SELİM'İN HÜKÜMDARLIĞI

I — AHMED'İN AYAKLANMASI :

Yavuz[1] lakabını taşıyan Selim, dedesi II. Mehmed henüz hayatta iken ve babası II. Bayezid'in Amasya'da bey olduğu bir sırada, H. 872 yılında doğmuştur. Geçen bölümde gördüğümüz gibi Selim, tahttan uzaklaştırılır ve ancak H. 918 - M. 1512 yılının sefer ayında, 46 yaşında olduğu halde, padişah ilan edilir. Kardeşleri ise, ya askerlerin Selim'i desteklerinden, veya bu şekilde kendisinin sert huyunu yumuşatabileceklerini sandıklarından, Yavuz'un padişahlığına karşı koyacak cesareti gösteremezler. Selim'in tabiatını iyice bilen ve bunun tahtta kaldığı müddetçe kendisinin hiçbir yerde güvence altında olamayacağını anlayan salt Ahmed vardı. Bu da çaresizlik içinde, ya Yavuz'u ortadan kaldıracak, veya ölecekti. Ve devletin ileri gelenlerinden bazılarının salt görünürde Selim'in tarafını tuttuklarını ve kolayca kendi yanına geçecekleri ümidine kapılarak, Amasya'daki bütün kuvvetlerini toplar ve kardeşinin topraklarına girmeyi daha uygun olacağını düşünerek Rumeli'ye geçmeye hazırlanır.

II — AHMED'İN MAĞLUP EDİLMESİ VE BOĞDURULMASI :

Ahmed'in bu kararı her tarafta casusları bulunan Selim'e çabucak iletilir. Bu kıvılcımı zamanında söndürmek ve tüm kuvvetlerini toplama olanağını bulamadan kardeşini gafil yakalamak amacıyla Selim, ordusuyla İstanbul Boğazı'ndan geçerek Anadolu'ya girer. Ahmed ise planının hemen anlaşıldığını görmesine karşın, ya muzaffer olması, ya da ölmesi gerektiğinden, toplayabildiği birliklerinin başına geçer ve kardeşini karşılamak için Yenişehir'e gider. Savaş çok şiddetli cereyan eder ve Ahmed yiğitçe dövüşerek defalarca dağılmaya yüz tutan ordusunu toplamayı başarmasına rağmen, sonunda düşmanının sayıca üstünlüğü karşısında bozguna uğrar ve büyük kayıplar verdikten sonra tamamen yok edilir. Askerlerinin çoğu savundukları yeri terk etmekten ise ölmeyi tercih ederler. Ancak çok az bir kısmı kurtuluşu kaçmakta bulur. Bu kaçanlar arasında Ahmed Bey de vardı; fakat yakalanır ve derhal boğdurulur. Ahmed Bursa'da gömülür.

III — KORKUD'UN SEBEPSİZ YERE ÖLDÜRÜLMESİ :

Bu zaferden sonra Selim, bir müddet dinlendikten sonra, babasının Manisa'da vali olarak tayin etmiş olduğu Korkud'a karşı yürür. Korkud bugüne dek kardeşine karşı saygılı davranıyor ve kardeş kanıyla elini kirletmektense kaderine boyun eğmeyi tercih ediyordu. Fakat bağışlık göstermenin suç sayıldığını ve acıma duyduğu kardeşinin kendi kanına susadığını görünce, öç almadan evvel ölmemeye karar verir ve emrindeki kuvvetlerle Selim'in üzerine yürür. Bununla beraber Selim'in düzenli ve kalabalık ordusu, Korkud'un kuvvetlerini mağlup eder

ve kolayca dağıtıverir. Bu ümitsiz durum karşısında Korkud, ancak kaçmak suretiyle kurtulabilir. Adamları ise kendisini terk ederler ve geceleri ıssız ve tenha yerlerde dolaşırlar, gündüzleri de karanlık ve korkunç mağaralarda gizlenirlerdi. Bu durum karşısında Selim'in şiddet hareketine maruz kalmamak için Cem Sultan'ın[2] hareket biçimini gözönünde tutarak, Hıristiyanlara sığındığı ve korumaları isteminde bulunduğu söylenir. Fakat Korkud'un Hıristiyanlara iltica ederek Osmanlı devletinin aleyhine planlar yapar endişesiyle Selim, kardeşini izlemeleri için askerlerine emir verir. Nihayet Selim'in askerlerinden biri, gizlenmekte bulunduğu mağarada Korkud'u yakalar ve sultanın huzuruna getirir. Bu, her ne kadar kendini savunmak istemişse de izin verilmeyerek, cellada teslim edilir ve boğdurulur.

IV — SELİM'İN İRAN'A GİRMESİ VE SAVAŞA TUTUŞMADAN ÖNCE SADRAZAMLA GÖRÜŞMESİ :

Yukarda gördüğümüz gibi Selim, rakiplerini ortadan kaldırdıktan ve bazı ailevi[4] düşmanlarını da temizledikten sonra düşüncesini fetihlere çevirir. Dış düşmanlarının başında kuşkusuz Mısır Sultanı Kansu Gavri geliyordu. Fakat **Kızılbaş Şah**'ını[5] mağlup edip yok etmedikçe buna saldırmayı uygun görmüyordu. Zira Şah, Selim'i korkutmak için yeterince düşmanlık göstermiştir. Ve şimdi Mısır'la meşgul olacağı bir sırada İranlılar, Osmanlılara saldırıp topraklarını istila edebilirler. Bu iki devlet arasındaki düşmanlık, Şeytan Kulu'nun Kuran metninde yapmış olduğu değişikliklerden sonra daha da sertleşmiştir. Zira Şeytan Kulu'nun yaptığı bu iş, şahın onamasıyla bütün İran'ı elde ederek İranlıları gerçek Kuran taraftarlarına karşı amansız düşman yapar. Bu düşüncelerle Sultan Selim, başka işlere girişmeden önce, İranlı-

ların burnunu kırmaya karar verir. Bu amaçla, H. 920 - M. 1514 yılında, büyük bir ordu ile Anadolu'ya geçer ve **Çaldıran**[6] denilen ovada, İran'ın önemli kentlerinden biri olan Tebriz'de[7], kendi ordusu kadar kalabalık bulunan düşman ordusuna rastlar ve derhal vezirleri ve öteki komutanları toplantıya çağırarak nasıl hareket edileceğine dair görüşürler. Herkes hemen harekete geçilmemesi fikrindeydi. Çünkü uzun bir yoldan gelen askerler yorgundu ve bu durum, düşmanın zaferini kolaylaştırabilirdi. Bundan dolayı savaşı ertesi güne bırakmayı ve ordunun istirahat etmesini düşünürler. Herkesin bu fikri oybirliğiyle kabul etmesine karşın, salt Sultan Selim muhalefet eder. Ve «Verdiğiniz karar bizim için olduğu kadar düşman için de faydalıdır. Zira onlar da yaptıkları uzun yoldan ötürü yorgundurlar. Onun için ben, toparlanmaları için zaman verilmesine ve böylece savaş için daha iyi hazırlanmalarına ve dolayısıyla daha büyük bir şiddetle karşı koymalarına olanak verilmesini istemiyorum. Gerçekten kendilerini ilk gördüğüm zaman saldırmadığım için ne kadar yanlış hareket ettiğimin şimdi farkındayım. Şu halde ordumuzun dinlenmesini savaştan önce değil, fakat savaştan sonraya almalıyız» der.

V — SULTAN SELİM'İN, PİRÎ PAŞA'NIN FİKRİNİ KABUL ETMESİ :

Sultan Selim sözlerini bitirir bitirmez toplantıyı dağıtır ve savaş için hazırlık yapılmasını emreder. Fakat aynı zamanda toplantıya katılmamış olan defterdar[8] Pirî[9] Paşa'nın bu konudaki kanısını sordurur. Defterdar da, padişahın kanaatini bilmeksizin aynı fikri ileri sürer. «Bu demektir ki, Osmanlı ordusunun ne durumda olduğunu bildirmek ve düşmana bizi karşısında aramasına fırsat vermek demektir. Ve bu suretle bize karşı ilk önce karşı

koymasını ve sonra da yiğitliğimizi küçük görmesini öğrenecektir. Zafere giden en doğru yol, düşmanı görür görmez hücuma geçmek ve bizi incelemesine olanak vermemektir. Bu, sonucun daima iyi olacağına bir işarettir.[10] Bundan başka, eğer hemen saldırıya geçilmezse, meydana gelecek erteleme sonucunda, orduda herhangi bir ayaklanma oluşabilir. Ayrıca Türk sancağının altında uzun zamandan beri İranlılarla dostluk ve akrabalık ilişkileri kurmuş birçok asker olduğunu da unutmamalıyız. Askerlerin birbirleriyle görüşmelerine meydan verildiği takdirde bizimkilerin aklını bozabilirler ve aşağı tabaka genellikle değişken olduğuna göre belki açıkça ayaklanmazlar, fakat kuşkusuz ancak yarı cesaretle, yani atasözünün dediği gibi ancak parmaklarının ucuyla[11] savaşacaklardır» der. Yavuz Sultan Selim, Pirî Paşa'nın bu sözlerini işittiği zaman «İşte bu kadar güçlükten sonra ordumda akıllı ve zeki birini bulabildim ve onun kanısını, etrafını saran binlerce insanın aklına, gücüne ve silahına tercih ederim. Gerçekten bu paşanın şimdiye kadar sadrazam olmaması benim için olduğu kadar tahtım için de büyük kayıp olmuştur» diye hayıflanır.

VI — SULTAN SELİM'İN İRANLILARI BOZGUNA UĞRATMASI :

Sultan Selim, ihtiyar paşanın düşüncelerini uygun bulur ve derhal surları dibinde yerleşmiş olan düşmanı ve kentin kuşatılmasını ve savunmaktan çok, sanki resmi geçit için hazırlanmış sanılan İran ordusuna saldırılmasını emreder. Savaş Rumeli kuvvetlerinin bulunduğu sağ kanadın top atışlarıyla başlar. Fakat bataryalar o kadar fena yerleştirilmiştir ki, gülleler, ya karşıdaki tepeye çarpıyor, ya da İran ordugâhı üzerinden etkisiz olarak geçiyorlardı. Sinan Paşa[12] kumandasındaki Anadolu kuvvetleri

ise, sık diziler halinde ve arkalarından sahra toplarını sürükleyerek İranlılara karşı yürüyorlardı. Sinan Paşa bir top menzili kadar yaklaştığı zaman, ilk hatlara, sağ ve sola ayrılmalarını ve böylece topçulara yer vermelerini buyurur. Topçu birliği atışa başladığında, İranlılardan o kadar çok kırılan oldu ki, önceleri bir sur gibi sağlam görünen bunlar, şimdi sokak sokak üzerine[13] yığılmışa benziyordu. Düşman hatları bu suretle yarıldıktan sonra kılıç ve mızraklarla saldırıya geçilmesini işaret eder. Bunun sonunda düşmanın sol kanadının yarısı kılıçtan geçirilir, öteki yarısı ise kaçmak zorunda kalır. İranlıların sol kanadının tehlikede olduğunu gören şah, sağ kanadı bırakarak en iyi birlikleriyle öteki kanadın yardımına gider. Bu suretle Türklerin az sayıda kalmış bulunan İranlıları tamamen ortadan kaldıracakları bir sırada yetişir ve düşmanı yiğitçe püskürtür. Öte yandan Sultan Selim ise, sağ kanadının kalabalık düşman tarafından sıkıştırıldığını görünce, yan tarafına on üç bin yeniçeri ilave eder ve önce uzaktan ateş edilmesini, sonra ise göğüs göğüse kılıçlarla saldırılmasını emreder. Bu şekilde bir kısmı savaş süresinde dikkati üzerlerine çekerlerken, başka bir bölümü ise kendini toparlamak ve yeniden düzene girmek için zaman kazanırdı. Yavuz Sultan Selim'in bu buyruğu zamanında yerine getirilir ve İranlılara büyük bir şiddetle hücum eder; bunlar ilk zamanları yavaş yavaş geri çekilirler, sonraları ise açık bir biçimde kaçmak zorunda kalırlar. Sağ kanattaki İranlılar, Türk saldırılarına hâlâ yiğitçe karşı koyuyor, fakat soldakilerin sonunu görerek, muzaffer olma ümitlerini yitirince, bunlar da kurtuluşu kaçmakta bulurlar. Türk askerleri ise her yanda yenilip kaçan İranlıları izlerler ve yakaladıklarını kılıçtan geçirirler. Şah İsmail ise ancak gecenin karanlığından yararlanarak ve atının hızı sayesinde kurtulabilir. İranlılar, ölü düşen binlerce askerden[14] başka, bu savaş-

ta, her iki kanadın kumandanları bulunan Mehmet Han ile Tekeli Han'ı da yitirirler. Bu kumandanlar, İran'ın en cesur ve yiğit askerleriydiler.

VII — SULTAN SELİM'İN MÜSLÜMAN TUTSAKLARI SERBEST BIRAKMASI :

Eğer Sultan Selim, bütün kayıplarına rağmen o kadar çok tükenmemiş bulunan ve yeniden saldırıda bulunmaya cesaret edecek kadar kendini toparlayabilen bir düşmanı, engebeli yollardan ve dar geçitlerden geceleyin izlemek sakıncasını göze alabilseydi, bu zafer daha büyük ve daha mükemmel olabilirdi. Bundan sonra Selim, geri çekilme işaretinin verilmesini buyurur ve İranlıların bırakmış oldukları karargâha giderek yağmalatır. Türkler burada, Şah İsmail'in terk ettiği zengin hazineyi ve daha başka değerli eşyayı kaldırırlar. Bundan sonra bu savaşın yapılmasını öneren Pirî Paşa'yı sadrazam tayin eder ve buna, tutsaklar arasında ne bir **Nîsa**, ne de bir **Sabî**[15] tutulmasını, aksine hepsinin özgür bırakılmalarını emreder. Sonra «Sünnî[16] olup da zorla silah altına alınan esirleri de tutmak doğru değildir. Ve zafer bizim yanda olduğuna göre, yenilene zalim davranmaktan çok, acımalı olmak yakışır. Şaha gelince, bu ilk zaferin kendisine ders olsun ve gelecekte Osmanlı silahlarının ne gibi zaferlerle süsleneceğini görsün» der.

VIII — SULTAN SELİM'İN, TEBRİZ'İ ELE GEÇİRDİKTEN SONRA AMASYA'DA KIŞLAMASI :

Ertesi gün Tebriz ahalisi, şahın kendilerini terk ettiğini ve herhangi bir yardım ümidinin kalmadığını görünce, kentin anahtarlarını Selim'e teslim etmekle, padişahın iyiliğini denemek ister. Yavuz, sakinlerin ricası

üzerine şehre girer ve askerlerine birkaç gün istirahat verdikten sonra, ertesi cuma, camide dinsel ayin yapılmasını ve hem kendisi, hem de ordusu için dua edilmesini buyurur. Osmanlı kuvvetlerinin bundan sonraki başarılarını engellemek için düşman, komşu ülkeleri yakıp yıkar ve yiyecek yoksunluğu yaratarak Türklerin her çeşit geçim kaynağını kurutmak ister. Bunun üzerine büyük bir sakıncayı göze almadan burada daha çok kalınamayacağını anlayan Selim, Tebriz'de güçlü bir garnizon bırakmakla yetinir ve Amasya'ya döner. Bundan sonra yapılacak sefer için askerlerini olanak dahilinde çabuk toplayabilmek için büyük miktarlarda kışlaklara yerleştirir. Bunu izleyen günlerde zafer işareti olarak da en soylu İran ailelerinden biri olan Bikarar'ın oğlu Hüseyin'i[17] kökeni ve bilgisi bakımından birbirinden daha tanınmış olan birçok tutsakla birlikte İstanbul'a gönderir.

IX — YAVUZ SULTAN SELİM'İN FETİHLERİ :

Bu sefer, mevsiminde çıkılmadığı takdirde, iklimi soğuk ve dağlarla çevrili bulunan İran'da kolayca başarı sağlanamayacağını göstermiştir. Bu nedenle derhal H. 921 yılının ilkbaharında ordusuyla Amasya'dan hareket ederek İranlıların bekledikleri zamandan önce **Cuma** (Ghiumah) ile Bayburt kentlerini işgal eder. Herhangi bir karşı koymaya rastlamayınca bu kadar büyük bir orduyu böyle önemsiz bir yerde tutmanın faydasız olacağını düşünerek, kuvetlerinin bir bölümüyle Ferhat Paşa'ya, İranlıların yanını tuttuğunu sandığı Dülkadiroğlu[18] Alaüddevle'ye karşı gitmesini emreder. Ferhat Paşa bunu hazırlıksız yakalayarak bütün ordusunu yok eder ve kendisini de öldürtür. Sultan Selim, bunun topraklarını, kendisine yapmış olduğu hizmete karşılık olarak, hutbede sultanın adını anmak koşuluyla Şahsuvar'ın[19] oğlu Ali Bey'e[20] ve-

rir. Bundan sonra Selim, yılın sonuna doğru muzaffer olarak İstanbul'a döner.

X — DİYARBAKIRLILARIN İRANLILARI KOVMASI VE SELİM'E TESLİM OLMALARI :

Ertesi yıl imparatorluğun sınırlarını genişletmek için yeni olanaklar ortaya çıkar. Bugün Diyarbakır[21] dediğimiz eyalette oturan ve **Karaemid**[22] adını taşıyan halk, İran şahı adına Karahan tarafından yönetiliyordu. Fakat bu, halk arasında bazı karışıklıklar yarattığından dolayı sevilmiyor ve bunun boyunduruğundan kurtulmak istiyordu. Fakat kuvvetle yola getiremeyeceklerini anlayınca hileye başvurmaya karar verirler. İran şahı adına uydurma bir mektup düzenlerler ve bir haberci vasıtasıyla Karahan'a gönderirler. Mektup şunları içeriyordu : «Sen ki[23] Karahan'sın, bu yönergeyi aldığın zaman bu yörede bulunan ve topraklarına saldırmaya hazırlanan düşmana karsı bütün kuvvetlerinle seni göndermeye karar verdiğimi bilesin. Şu halde olanak dahilinde çabuk ve en çok beş güne kadar kentten çıkacak ve **Kiavakielder** denilen yerde ordugâh kuracaksın. Böylece yeni bir emre kadar durumun göstereceği herhangi bir yere gitmeğe veya gecikmeden bana gelmen için hazır olmalısın». Bu ihanetten haberi olmayan Karahan, şahın buyruğuna uymamanın suç olduğunu kabul eder ve bütün kuvvetlerini ve ailesini alarak kentten çıkar ve tayin edilen yerde ordugâhını kurar. Şehrin sakinleri ise, garnizon olarak bırakmış olduğu az miktardaki askerlerin yardımına artık dönülemeyecek kadar zalimlerin kentten uzaklaştığını gördükleri veya hiç olmazsa sandıkları zaman, şehrin kapılarını kapatırlar ve garnizon askerlerinin hepsini kılıçtan geçirirler. Bu mektupta ayrıca, kaleyi kendisine teslim edeceklerini, fakat şu sıralarda **Selim**'in sarayında bulunan

hemşehrileri Bıyıklıoğlu'nun[24] oğlu Mehmed Bey'i bey tayin etmesini rica ettikleri belirtilmektedir.

XI — SULTAN SELİM'İN KARARSIZLIK GEÇİRMESİ :

Bu öneri Sultan Selim'in çok hoşuna gider, fakat bu ulusun alçak karakterli olduğunu bildiğinden aldatılmaktan korkuyordu. Bundan dolayı büyük bir saflık sonucunda kuvvetlerini tesadüfe bırakmaktansa, yeni toprak kazancından yoksun olmayı tercih ederek yanıtı bir yıl geciktirir. Bu arada Karahan'la halkı arasında sürekli anlaşmazlıklar sürdürülmekte idi. Fakat bu savaşın sonunda halk yorgun düşerek, Sultan Selim'e birçok haberci göndermelerine karşın, yardım gelmediğini görünce, nihayet üç yüzden çok köye sahip bulunan ülkenin en zenginlerinden biri olan Cemşid Bey'i bu işle görevlendirirler. Bu ise, Sultan Selim'e tam güvence getirerek halkı için her istediğini sağlayabilir.

XII — SULTAN SELİM'İN MEHMED BEY'İ HÜKÜMDAR TAYİN ETMESİ :

Her iki taraf da anlaşma koşullarını onayladıktan sonra Sultan Selim, Bıyıklıoğlu Mehmed Bey'i hükümdar sıfatiyle Diyarbakır Beylerbeyi tayin eder ve bütün ülkeyi m a l i k â n e[25] olarak verdikten başka yıllık kırk yük[26] ödenek verir. Kuşkusuz bütün bunları, kendisine bağımlı olmak koşuluyla yapıyordu. Bundan sonra Mehmed Bey, derhal Diyarbakıra hareket eder ve ülkenin ileri gelenlerinin onaylamasıyla kenti ve tüm ülkeyi Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına katar.

XIII — KARAHAN'IN YENİLMESİ VE ÖLDÜRÜLMESİ :

Yavuz Sultan Selim, salt Mehmed Bey'in varlığı Karahan sorununu çözümlemeye yetmeyeceğini anlayarak, H. 922 - M. 1516 yılında yardımına bir miktar asker gönderir ve ayrıca daha yiğitçe çarpışmasını sağlamak amacıyla aşağıdaki deyişlerle tembelliğini yeren bir kınama mektubu yollar : «Seni Diyarbakır Beylerbeyliğine atadığım zaman senden bugüne dek yaptıklarından daha çok işler başaracağını bekliyordum. Neden tembel tembel oturuyorsun? Neden bu kadar zamandan beri Karahan'ın küstahlığı cezasız kalır? Neden asi yüreğine layik bir biçimde cesaret eseri göstermiyorsun? Bunları yerine getirdiğin takdirde beni memnun edecek, düşmanını öfkelendirecek, senin de şerefini artıracaktır. Bu şekilde kendini gösterirsen benim yüksek lütfuma kavuşur, düşmanlarını dehşete ve karışıklığa düşürür ve kendin de layık olduğun şerefe erişirsin». Hayatını ve saadetini borçlu bulunduğu sultanın bu paylaması, Mehmed Bey'e pek çok dokunur ve uyuşuklukla suçlanması çok gücüne gider. Bu yüzdendir ki, sultanın gönderdiği kuvvetlerin gelmesini beklemeden ülkesinden topladığı ordusuna saray adamlarını da katarak Karahan'ın karşısına ordugâhını kurdurur. Mehmet Bey bu hazırlıklarını yaparken, düşmanı ani olarak karşısına çıkıverir. Bunun üzerine derhal adamlarına savaş düzeni kurmalarını buyurur. Öte yandan belki Türk askerleri kadar kararsız bulunan **Rafiziler**[27] de savaş düzenine girerler, fakat hiçbir eylemde bulunmazlar. Bu arada havada büyük bir kelebek bulutu görünür ve her iki karargâh üzerinden uçarlarken ikiye ayrılırlar ve beyaz renkte olanlar Türklere,[28] kırmızılar ise İranlılara doğru uçarlar. Bundan sonra be-

yazlar kırmızılara saldırırlar ve dehşetli bir savaştan sonra bunları yenerek darmadağın ederler. Bu böcekler, her iki tarafın üzerinde silahların yapamayacağı etkiyi yaparlar. Türkler, bunu hayır işareti sayarak cesarete gelirler ve dehşete düşen İranlılara saldırırlar ve fazla zorluk çekmeden bunları yenerler. Ve boş inançları yüzünden morali bozulan düşman ordusu kaçmaya başlar. Alınan tutsaklar arasında Karahan da vardı ve Mehmed Bey'in emriyle derhal öldürülür.

XIV — MEHMED BEY'İN BİRÇOK KENT ELE GEÇİRMESİ :

Bu büyük ve beklenmedik zafer Mehmed için Allahın kendisini koruduğuna ve yardım ettiğine dair açık bir kanıttır. Daha büyük girişimlerde bulunmak için askerlerini kışkırtır. **Mardin**[29] kentini kuşatır. Fakat eğer veba hastalığı ve yoksulluk, kuşatılanları teslim olmaya ve böylece üstün gelenin acımasına sığınmaya zorlamasalardı bu kent, yeri bakımından ve ahalisinin yiğitliğinden ötürü ele geçirilemezdi. Birkaç gün sonra da **Musul**'u[30] kuşatır ve ilk saldırıda ele geçirir ve yakıp yıkarak egemenliğine alır. Bu ülkenin önemli kalelerini fethettikten sonra öteki kaleleri kolayca ele geçirir : Özellikle Anne, Hadise,[31] Hegati, Sugiari, Hasinkesfi, Gemisgierg, Amedie, Sudek, Geçan, Baldır Ham, Serbak ve Haisan gibi. Bundan az sonra bütün Kürdistan'ı[32] ve Cezire'yi[33] Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına katar.

XV — SULTAN SELİM'İN MEHMED BEY'E ÖVGÜSÜ :

Bu kadar çok başarıdan sonra Mehmed Bey, Sultan Selim'in kendisi hakkında beslediği kötü kanaatin gideri-

leceğini ve barış içinde yaşam sürmesine izin vereceğini sanıyordu. Bu amaçla kardeşi Üveys Paşa'yı, o zamana değin ele geçirdiği tüm ülkeleri bildiren bir mektupla Sultan Selim'e gönderir. Selim bu güzel haberlerden dolayı çok memnun olur ve sadrazamın huzurunda Mehmed Bey'i yiğitliklerinden ötürü över; Üveys Paşa'yı da kardeşine ait hediyelerle geri gönderir.

XVI — SULTAN SELİM'İN İRANLILARA KARŞI GİDECEĞİ YERDE FİKRİNİ DEĞİŞTİRİP MISIRLILARA SALDIRMASI :

Bu sürekli zaferlerin çok çabuk elde edilmesi Selim'de bütün İran devletini ortadan kaldırmak veya bunu başaramadığı takdirde kendini doğrultamayacak biçimde zayıflatmak fikrini uyandırır. Bunun için H. 923 - M. 1517 yılında bugüne dek topladıklarından daha büyük bir orduyla İstanbul'dan hareket eder ve Halep[84] yakınlarında karargâhını kurar. Mısır Sultan'ı Kansu Gavri de[85] aynı derecede kalabalık bir orduyla yakın bir yerden çıkar. Mısır sultanı, Selim'e elçi gönderir ve İranlılara karşı kendisine yardımda bulunduğu takdirde dost olacağını bildiriyordu. Fakat her iki tarafın orduları karargâhlarında hareketsiz ve barış içinde bulundukları halde bazı Çerkezler, ya hükümdarlarının hoşgörüsünden veya askerlerinin küstahlığından olacak Sultan Selim'in ordugâhına yüklü olarak gitmekte olan develeri yakalayıp soyarlar. Çerkezlerin bu iğrenç hareketi, kışkırtıcı bir neden olur ve Selim'in İranlılara karşı beslediği kızgınlığı Mısırlılara karşı dönüştürmek zorunda kaldığı görülür. Ve sebepsiz alçaklamalarda bulunan Çerkezlere karşı derhal savaş ilan eder ve tüm Mısır'ı ele geçirmeye ant içer.

XVII — MISIRLILARIN BOZGUNA UĞRAMASI VE SULTAN GAVRİ'NİN ÖLÜMÜ :

Sultan Selim, İran'a saldırmaktan vazgeçerek, Sultan Gavri'nin amansız düşmanları olan Şam[86] valisi Hayri Beyle Halep valisi **Gazalî** Beylerden gizlice birer mektup alır. Bunlar mektuplarında Osmanlı Padişahına, efendilerinin müstebitliğinden, cimriliğinden ve kıskançlığından yakınırlar ve tüm hizmetlerine karşın, nankörlük ettiğini ve yaşamlarına son vermek istediğini bildiriyorlardı. Mısırlılardan öç almak için her şeyi yapmaya hazır olduklarını, savaşın en şiddetli anında Çerkezleri terk edeceklerini ve Sultan Selim'e boyun eğeceklerini vaad ediyorlardı. Bu hizmetlerine karşılık da yaşamları boyunca biri Şam, öteki ise Mısır valiliği isteminde bulunuyorlardı, Bu iki valiyi kendi tarafına çekmek çıkarına uygun düştüğünden dolayı Selim, koştukları koşulları kabul etmekle kalmayarak, uygulayacakları planlar konusunda da hain valilere talimat verir. Bunlar, Selim'in verdiği yönergeleri kabul ederler ve bu arada Türklerin gevşek ve zevke düşkün, Kölemenlerin ise cesur olduklarını, sonra Türklerin bu kadar zamandan beri karşılarında karargâh kurup cezasız kalmaları kendileri için şerefsizlik sayılır düşüncesiyle Sultan Gavri'yi, Osmanlılarla savaşa tutuşması için kışkırtırlar. Komutanlarının hainliğinden haberi olmayan Sultan Gavri ise, bütün bunların gerçek yiğitliklerini kanıtlayan sözler olduğunu sanıyordu. Bunun üzerine **Burgi-Vaik**[87] denilen bir yerde ordusunu derhal savaş düzenine konulmasını buyurur ve Türklerin üzerine gider. Kansu Gavri'nin bu hazırlıklarından haber alan Sultan Selim de düşman ordusuna her yandan saldırabilecek biçimde Halep yakınında mevzilenir. Kölemenler de düzgün adımlarla yürüyerek bir silah menzili kalıncaya kadar Türklere yaklaşırlar ve şiddetli bağ-

rışmalarla üzerlerine atılırlar ve Osmanlıların yiğitçe karşı koymalarına karşın, bunları, araziyi ter etmek zorunda bırakırlar. Fakat zaferin kendi tarafında olduğunu sandığı bir anda kumandan Hayri Bey sağ kanadı, Gazalî Bey ise sol kanadı ani olarak terk ederler ve kuvvetleriyle birlikte Türklere katılırlar. Bunların bu hareketi, Mısır askerleri üzerinde büyük bir korku yaratır. Buna karşın yenilmektense ölmeyi yeğlerler ve yeniden saldırıya geçerek, düşmanın üzerine öyle şiddetli saldırırlar ki, karşı taraf daha kalabalık olmasına karşın, zaferin kendilerine geçtiği görülür. Fakat Selim, Mısırlıların vücutlarının hızı ve çevikliği sayesinde kılıç, kargı ve mızrak vuruşlarından sıyırıldıklarını görünce, süvari kıtasını hemen durdurur ve yeniçerileri öne sürerek düşmana ateş etmelerini emreder. Sultan Selim'in bu taktiği büyük bir başarıyla uygulanır ve bu ani felaket karşısında askerlerinin sürekli kayıp verdiklerini gören Mısırlılar dehşete düşerler ve savaş düzenlerini yenilemek için geri çekilirler. Bunu gören Türkler, düşmanın kendisini toparlamaya ve yeniden savaşa girişmesine meydan vermeden, bir sel gibi üzerine atılırlar ve bozguna uğratırlar. Sultan Gavri de, savaşı kazanma ümidinin kalmadığını ve artık ülkesinin elden gittiğinini anlayınca, hayatını da feda etmeğe karar verir. Ve düşman ordusunun ortasına atılır ve önüne geleni kılıçtan geçirir ve bir koyun sürüsünü aşar gibi saflarını yararak geçer. Sultan Gavri, Selim'i arıyor ve kendisini, ya hayatını ve imparatorluğunu bağışlamasını veya her ikisinden yoksun etmesi için, yüksek sesle düelloya çağırıyordu. Fakat amacına ermek için talihi yardım etmez ve geldiği yere dönmek zorunda kalır. Ama öldürdüğü her Türkün kişiliğinde hep Selim'e nişan alırmış gibi sanarak korkunç bir katliam yapar. Ve sonunda şaşılacak şey, bu kadar kılıç arasından geçip de hiçbir

yara izi almadan düşmana indirdiği darbelerin yorgunluğundan çok, sıcaktan bunalarak öldürdüklerinin arasında can verir.

XVIII — HALEP'İN VE ŞAM'IN SELİM'E BOYUN EĞMESİ :

Bu zaferden sonra Halep ahalisi Selim'e gelip kentin anahtarlarını teslim eder. Selim kendilerini iyi karşılar ve şehrin ileri gelenlerinin her birine birer h i l' a t[38] hediye eder. Ertesi cuma günü de camiye gider ve kendi adına okunan hutbeyi severek dinledikten sonra, henüz mimberde bulunan vaize sim işlemeli bir hırka ve hocalardan başka herkese bol hediyeler dağıtılmasını buyurur. Sultan Selim'in böyle yumuşak huylu ve acımalı davranışı derhal etkisini gösterir; zira bu ülkenin salt önemsiz kentleri kendiliklerinden boyun eğmekle kalmıyor, fakat Sultan Selim'in yaklaşmakta olduğunu haber alan Şam halkı ha, kendisini karşılamaları ve acıma dilemeleri için kentin yaşlılarını gönderir. Selim, kendilerini dostça karşılar ve ricalarını iki kez okuduktan sonra tüm isteklerini yerine getireceğine dair söz verir.

XIX — SULTAN SELİM'İN ŞEYH MUHİDDİN'İN KABRİNİ ORTAYA ÇIKARMASI :

Bu kadar acımalı ve eli açık davranışından sonra Sultan Selim, boş inançlara inanan bu halkın yüreğini, bir de kendi dindarlığını kanıtlamakla elde etmeyi düşünür. Böylece Şam'a girişinin ilk günü, **Beni Ümmiye**[39] denilen camide dinsel tören yapılmasını ve kendi refah ve saadeti için tapınılmasını buyurur. Bundan sonra kentin dışında bulunan tanınmış Muhiddin'in[40] kabrini aramak için derin bir huşu içinde gider. Kentin ihtiyarları bile bu

yiğitin gömülmesi hakkında çok az birşey biliyor ve anımsıyorlardı. Kabir çok pis bir yerde olduktan başka, kuşkusuz, bu yerin kutsallığından haberi olmayan insanların pislikleriyle örtülüydü. Ve kabri örten bu pis örtü, kutsal bir yerden çok, bir gübre yığını görüntüsünü andırıyordu. Sultan Selim, bu kıymetli kutsal yerin bu kadar ihmal edildiğini görünce, kent halkının bu saygısızlığı karşısında kızgınlığını belirtir ve buranın derhal temizlenmesini emreder. Bu işlev sonunda mermer bir taş bulunur ve üzerinde : «Bu, İspanya'yı fetheden Şeyh Muhiddin Ben-i Arabî'nin kabridir» yazıtı vardı. Sultan Selim bu yazıta dayanarak bu kahramanın vücudunun burda gömülü bulunduğuna kanaat getirir ve kabrinin üzerine büyük bir kubbe, yakınına da bir cami ve fakirlerin günlük yiyecek ve içeceklerini sağlayacak bir imarethane yaptırır. Bundan başka tüm bu kurumların her vergiden bağışık tutulmasını emreder ve bunu bir Hatt-ı şerifle[41] onaylar. Türklerin inanışına göre[42] Selim, tüm bu dinsel hizmetlerinden ötürü, Tanrı'nın, imparatorluğunun üzerine yağdırdığı iyiliklerinin bolluğu ile ödüllendirilir. Zira bundan böyle Türklerin bu büyük ve kudretli imparatorluk için sağlanan tüm zaferleri, salt bu şeyhe ve Allah'ın indindeki erdemine ve iyilik severliğine borçludurlar.

XX — YAVUZ SELİM'İN HÜSEYİN PAŞA'NIN BOYNUNU VURDURMASI :

Selim burada idari ve dinsel sorunlarla birkaç gün uğraştıktan sonra zaferden emin olarak kuvvetleriyle Kahire yolunu tutar. Ve halkı tarafından **Han-ı Yunus**[43] diye adlanan bir yere geldikleri ve subaylarıyla teklifsizce görüştüğü zaman vezirlerinden Hüseyin Paşa, ağır başlı olmaktan çok, şaka olarak «Pek saadetlû padişahım, **Kutbuyur Kays'a**[44] ne zaman gireceğiz» diye sorar. Selim

de adamlarına karşı göstermiş olduğu içtenliğin hafife alındığını görünce, «Tanrı istediği zaman gireriz; ama ben, senin burda kalmanı istiyorum» diye yanıtlar. Ve bunun arkasından derhal kafasının uçurulmasını buyurur.

XXI — SELİM'İN KUDÜS'Ü ZİYARET ETMESİ VE BAZI KENTLERİ ELE GEÇİRMESİ :

Bundan sonra Selim, Gazze'ye kadar yoluna devam eder. Fakat **Kudus-ül Şerif**'in[45] buradan çok uzakta olmadığını anlayınca, birçok peygamberin barındığı yer ve birçok mücizeye sahne olan kenti görmek için can atar. Ve yanındakilerin eşliğinde buraya gider ve dinin buyurduğu tüm görevleri üç gün içinde yerine getirdikten sonra Gazze'deki ordusuna kavuşur. Buradan da Kahire[46] yönünü tutarak, yolu üzerindeki **Sefidül-Bahir**[47] ve **Hanülcuni** kentlerini ele geçirir. Fakat hiçbirinde garnizon bırakmayı uygun bulmaz. Zira galip geldiği takdirde bunların, galibin boyunduruğundan sıyırlamayacağını, ama yenilirse o zaman kendilerine hiçbir kaçış olanağı verilemiyeceğini düşünür. Bu nedenle burada salt hastaları, yaralıları ve orduyu izleyemeyecek kadar yorgun düşenleri bırakarak yolunu sürdürür. Gazze halkı bunu görerek ve Mısırlıların Selim'i ordusuyla birlikte kılıçtan geçireceklerini ve bir daha geri dönemeyeceğini düşünerek, bütün sakatları ve bunlara bakmakla yükümlü bulunan tüm doktorları da öldürürler.

XXII — SULTAN SELİM'İN MISIRLILARI YENİLGİYE UĞRATMASI :

Belki de ülkelerini savunmak için Mısırlıların yeni girişimleri, Gazze halkını ayaklandırmaya ve bu katliamı iş-

lemeye kışkırtmıştır. Zira son Halep savaşından kurtulanlar, Kahire'ye varır varmaz büyük bir toplantı yaparlar ve bunun sonunda, Mısır'ın en soylu ailelerinden birine bağlı bulunan Tumanbay'ı hükümdar ilan ederler ve m ü l ü k - ü e ş r e f[48] ünvanını verirler. Aynı zamanda Selim'in adaletsiz baskısına karşı imparatorluklarını savunmaya veya silah elde olduğu halde ölmeye ve pahalı yaşamlarıyla engin topraklarını geri almaya hep birden and içerler. Bu komutan, direnmek isteyen Mısırlıların başına geçer ve bunlara bazı Arap kuvvetleri de katılarak, ağır toplar ve daha başka savaş araç ve gereçle silahlandırır ve kırk bin seçkin insandan oluşan bir orduyla Ridaniye denilen bir yerde karargâhını kurar. Burada, bundan önceki zaferlerine güvenerek, Selim'in, Mısırlıların ordugâhına derhal saldıracağını, fakat kendisini pusuya düşürerek, kolayca yenebileceklerini düşünüyor ve akla gelebilecek bütün hilelere başvurarak kendilerini takviye ederler. Bütün bu düzenlerden casusları aracılığıyla haber alan Sultan Selim ise, kuvvetlerinin sayıca üstün olmasından faydalanarak, ordusunun bir bölümünü **Cebel-i maktab**[49] dağının arkasından dolaştırarak düşman karargâhını kuşatmasını ve ilk işaret üzerine cepheden ve arkadan saldırmasını emreder. Bu suretle her yandan kuşatılmış bulunan Mısırlılar, H. 923 - M. 1517 yılının cemazi-yel-evvel ayının ilk günlerinde[50] Türklerle, gözönüne getirilemeyecek kadar kanlı ve inatçı bir savaşa girişir. Mısırlılar sayıca üstün düşman karşısında birçok kez püskürtüldükleri halde, hükümdarları sürekli olarak başlarında bulunup askerleri isteklendirdiğinden, kendilerini yeniden toparlayarak, aynı oranda saldırıda bulunurlar. Bozuk diziler halinde savaş uzun bir süre daha devam eder, fakat sonunda adamlarının bir kısmının tutsak, bir kısmının ise ölü düştüğünü ve hiçbir biçimde zafer elde edilemeyeceğini anlayınca Tumanbay,

muhafız görevini gören seçkin bir birliğiyle birlikte, kılıç elinde olduğu halde düşmanın en kalabalık yerinden yol açarak, Bekâoğlu Şeyh Arab'a[51] sığınır. Böylece Türkler tam zafer elde ederler; fakat bu, kendinlerine çok pahalıya malolur. Çünkü zamanının en tanınmış yiğidi olan ordu komutanları Sinan Paşa ölüler arasında idi. Bu paşanın ölümü Sultan Selim'e o kadar çok dokunur ki, Kahire'nin fethinden çok sonra dahi üzüntüsünü şu sözlerle ifade eder : «Mısırı alduk, amma Yusuf'u aldurduk. Yusuf'suz Mısır'dan ne olur?».

XXIII — SELİM'İN TUMANBAY'A İLK ÖNCE SAYGILI DAVRANMASI, SONRA ASTIRMASI :

Böylece, bu verimli ülkenin tamamen Osmanlı İmparatorluğu'na bağlandığı sanılıyordu. Fakat Tumanbay henüz hayatta ve her an harekete geçmek için yakınlarda bulunuyordu. Bu durum, bu kadar kan pahasına elde edilen bu ülkeyi yitirecekleri korkusunu Türklere esinliyordu. Tumanbay'ın Araplara sığındığı beşbelli idi ve yeni yönetimi devirmek için Sultan Selim'in Mısır'dan çekilmesini bekliyordu. Selim, bu yandan kendisini korkutan sakıncayı önlemek için Bekâroğlu Şeyh Arab'a değerli hediyelerle elçilerini gönderir ve kaçan düşmanı teslim etmesini ve aynı zamanda boş yere inat ederek kızgınlığını kışkırtacağı yerde yararlı hizmetler sayesinde kendi dostluğunu kazanmanın daha uygun olacağını bildirir. Şeyh Arab, ya Selim'in güçlülüğünden korktuğundan veya kıymetli hediyelerin etkisi altında kaldığından, koruması altında bulundurduğu Tumanbay'ı teslim etmek gibi utanç verici bir iş yapar. Bu hareket, insan haklarına ve özellikle Arap ray'ına[52] da aykırı idi. Her ne kadar Tumanbay'ın yiğitliği, alçak bir dostun yüreğini yumuşatamadıysa da, yücegönüllü bir düşmanın kızgınlığını

yumuşatabildi. Çünkü bu hükümdar kelepçelerle bağlı olarak Selim'in huzuruna getirildiği zaman ve gözlerinden ne kadar yiğit olduğunu anladığında kendisini tutamaz ve özgürlüğünü verir ve hatta her gün sofrasına gelmesini söyler. Tumanbay, yiğitliği sayesinde özgürlüğünü elde ettikten sonra, resmi işler hakkında olduğu kadar özel meseleler konusunda da Sultan Selim'le uzun boylu görüşmeler yapar ve Mısır davaları, yasaları ve halkının dehası ve gelenekleri hakkında bilgi verir. Fakat sonunda mutsuz Tumanbay'ın uğursuz sonu, talihin, insancıl sorunlarla nasıl alay ettiğini kanıtlar. Sultan Selim, Tumanbay'ın cesur eylemlerini, akıllı önerilerini ve ağırbaşlılığını beğeniyle karşılar. Ve ötekilerden bu kadar üstün bir kimseyi öldürmeyi düşünmek bile yakışık almaz ve bunun tarafından herhangi bir sakıncanın geleceğini düşünmek şöyle dursun, aksine Sultan Selim kendisiyle dost olmaya ve Mısır valisi tayin etmeye karar verir. Fakat Selim'in zihni bunlarla dolu bulunduğu bir sırada Tumanbay'ın, Osmanlı padişahının yüce iyilikseverliğine eriştiğine ve Mısır valisi olacağına dair halk arasında söylentiler dolaşmaya başlar. Kimisi bunun, Osmanlılara ihanet edeceğinden korkuyor, kimisi ise, Selim'in Mısır'dan çekilir çekilmez, geri kalan Çerkezlerin ve Arapların yardımıyla Tumanbay'ın, Türk garnizonunu kovacağını ve Kölemen egemenliğini kuracağını sanıyordu. Bununla beraber bu söylentiler, salt olup bitenleri değil, fakat bütün söylenenleri dahi önceden sezen Sultan Selim'den gizli kalamazdı. Buna karşın bu dedikodulara inanmak istemiyordu, zira bunların düşman tarafından ortaya atılabileceğini sanıyordu. Fakat bu söylentilerin sürdürüldüğünü görünce, işin içinde bir hainliğin var oluşundan kuşkulanarak, Mısırlıların, az önce babasını acımasızca astırdıkları Şayhsuvar Ali Bey'e, talihsiz hükümdarı Kahire'ye götürmesini ve **Savil** denilen kapının altında asıl-

masını emreder. Sultan Selim bu buyruğu verdiği zaman, «Kendisine karşı olan sevgimin ne kadar büyük olduğunu bugüne dek yeterince kanıtladım, fakat halkın bozguncu sözlerinin etkisinin ne olabileceğini şimdi kendisi görüyordu» sözlerini söyler. Ali Bey, bu görevi seve seve yerine getirir; zira babasının öcünü almak için güzel bir fırsattı. Ve zavallı Tumanbay, yukarda belirlenen yılın rebi-ül-evvelin onunda Kahire'de Savil denilen kapının altında astırılır. Hükümdarlarının bu beklenmedik haberini alan Mısırlıları tanımlanmaz bir korku kaplar. Önceleri gizliden gizliye Sultan Selim'in acımasız yönetimi aleyhinde kışkırtmalarda bulunanlar, şimdi Osmanlı hanedanına sonsuza kadar bağımlı kulları olacaklarına dair söz vererek, kendilerini bağışlamasını yalvarıyorlardı. Padişah da, herhangi bir Kölemen'in saklandığını bildikleri yerde derhal yakalayıp huzuruna getirdikleri takdirde herkesi bağışlayacağını söyler. Sultan Selim, bunu bildirir bildirmez yeni şeylerden hoşlanan halk, af edileceği ümidiyle eski efendileri olan Kölemenleri her yanda arayıp dururlar ve yakaladıklarını öldürülmek üzere bağlı olarak padişahın huzuruna getirirler. Ertesi gün Selim, kentin dışında Nil nehri kıyısında görkemli bir seyirci yeri yaptırır ve huzurunda bütün tutsakların boyunlarının vurdurulmasını ve cesetlerinin nehre atılmasını buyurur. Söylendiğine göre, bu zavallıların sayısı otuz bini geçiyormuş. Selim'in Mısırlıları korkutmak için yaptıkları yetmiyormuş gibi, bu olaydan bir gün sonra, güçlülüğünü daha çok göstermek ve yenilenleri daha da küçültmek amacıyla, Kahire'ye zafer alayı ile girer, fakat ancak birkaç saat kaldıktan sonra burdan aynı gün ayrılır ve askeri birliklerinin yorgunluğunu gidermek için Nil'e yakın bir yer olan **Russa**'da karargâhını kurar. Beceri sahibi bir Arap ozanı bu katliamı : «Hay Skevi[53] Sultan Selim» yani «Hey bu Sultan Selim ha»[54] sözleriyle ifade eder.

XXIV — İSKENDERİYE'NİN ELE GEÇİRİLMESİ VE ARAPLARIN İTAATE ALINMASI :

Aynı yılın cemazi-yel-evvelin yedisinde Sultan Selim, **İskenderiye**[55] üzerine bir sefer yapar, fakat kentin kapıları kendiliğinden açıldığından sultanın cezasından kurtulur. Buradaki işlerini yoluna koyduktan sonra Mısır'ın merkez kesimine çekilir ve ülkenin başına Hayri Bey'i tayin ederek, şaban ayında İstanbul'a döner. Fakat Gazze' den geçerken halkının hainliğinin öcünü unutamaz ve yaş ve cins ayrımı yapmadan hepsini kılıçtan geçirtir; kenti de yerle bir eder. Buradan sonra Şam'a geçer ve aralarındaki anlaşma gereğince, bu kentin ve dolayındaki toprakların, yani Filistin ve Suriye'nin yönetimini Gazalî Bey' e verir. Sözün kısası, bir yıl içinde ve bir tek sefer sonunda kendisinden önceki padişahların hiçbirinin tüm hükümdarlıkları süresince ilhak edemedikleri toprakları Osmanlı İmparatorluğu'na katar. Zira Yavuz Sultan Selim, Kölemenlerin Asya ve Mısır'daki tüm topraklarını ele geçirmekle kalmaz, fakat Malatya,[56] Diyarbekir, Derende, Behtisi, Kerkük, Kanta, Birecik, Antep ve Antakya gibi kentleri de egemenliğine alır. Bunlardan başka Mekke[58] Şerifi[57] dahi Sultan Selim'e, Kahire'de bulunduğu bir sırada kentin anahtarlarını teslim eder ve boyun eğdiğini bildirir. Buna karşılık Selim de kendisini derin bir saygıyla karşılar ve erdemi, dine bağlılığı ve bilgisiyle tanınan oğlunu ülkenin başına getirir. Mekke Şerifi, Beni İbrahim,[59] Beni Sevalem, Beni Ata, Beni Asiye, Beni Saad gibi ve adlarını bilmediğim[60] ve Mekke, Kahire ve Şam kentleri arasındaki çöllerde yaşayan bütün vahşi Arap kabilelerini elde etmiş ve ebediyen sadık kalacaklarına dair yazılı belge ile birlikte tanınmış kabile reislerinden birkaçını rehine olarak göndermek suretiyle Sultan Selim'e kendi istekleriyle boyun eğmelerini sağlamıştır.

XXV — İRAN ŞAHININ ELÇİSİNİ KABUL ETMESİ :

Bu sefer dönüşünde H. 925 - M. 1519 yılının ramazan ayında Haleb'e vardığı zaman ordugâhına İran şahının bir elçi heyeti gelir. Bunun amacı, dostluk önerisi bahanesiyle sultanı aldatmaktı : Yani yalancıktan itaat ederek, İran üzerine çökmesi olası olan fırtınayı önlemekti. Ve hedefine daha kolay erişebilmek için, beraberinde getirdiği ve her iki hükümdara da yakışan değerli hediyelerden başka elçi, «Şehinşah-ı âlem ve Sahib kiram beni adem»[61] diye yeni ünvanlar ilâve ederek Sultan Selim'e dalkavukluk eder.

XXVI — SULTAN SELİM'İN HIRSI VE ÖLÜMÜ :

Bu kadar büyük zaferlerin sonunda salt yenik uluslardan değil, fakat komşu hükümdarlardan da gelen tebrik ve iltifatlar, Sultan Selim'in kalbini öyle bir hırs ve tamah sarmıştır ki, kendini tüm dünyanın tek hükümdarı sanıyor ve dünya imparatorluklarını küçük görüyordu. Hatta erişebildiği takdirde semavi imparatorlukların bile kendi ordularına boyun eğmesi gerektiğini düşünüyordu. Böylece zafer alayı ile halkın alkışları arasında İstanbul'a girdikten sonra, sanki savaşın değişken yazgısı kendi emrine bağlı olması gerekirmiş gibi, ertesi yıl yeni bir sefere girişeceğine ve rakibi İran devletini tamamen ortadan kaldırmadıkça ve Tanrı'ya ihanet eden ve insanların nefretini kazanan bir ulusun kökünü kurutmadıkça geri dönmeyeceğine dair alenen yemin eder.[62] Çünkü ancak bundan sonra Hıristiyan hükümdarlarını da fazla zorluk çekmeden egemenliği altına alabileceğine inanıyordu. Cihanın en yüce efendisi, Allah'ı tanımayan insanların planlarının ne kadar yanıltıcı olduğunu ve bir avuç kil'in kendini beğenmiş bir hırsla şişirildiği zaman ne kadar narin ol-

duğunu başkalarına ders olsun diye aşağıdaki örnekle göstermiştir. Mısır seferi, devletin iç ve dış[63] hazine gelirlerini tamamen tükettiği için büyük bir parasal sıkıntı içerisinde idi. Bundan dolayı Sultan Selim, savaşı başka bir yıla ertelemek zorunda kalır ve ele geçirdiği ülkelerden yeni gelir kaynakları sağlamaya çalışır. Fakat bu sorun ilk senesinde arzu ettiğinden de ağır yürümüştür. Kış mevsiminin yaklaştığını ve sefer yapma zamanının da geçtiğini görünce, kışı Edirne'de kendisinden önceki padişahların kabirlerini ziyaret etmeye karar verir. Bu amaçla kız kardeşinin kocası ve Kaymakam Paşa[64] olan Ferhad Paşa'dan başka, tüm vezirleri ve yüksek subayları önden gönderir. Daha sonra kendisi de İstanbul'dan hareket eder, fakat henüz Suoshi[65] denilen köye varmıştı ki, bütün vücudunu şiddetli bir ateş kaplar : Kanı kaynıyor ve titreme nöbetleri geçiriyordu. Ertesi gün de kalçasında öldürücü bir çıban[66] belirir. Bu çıban kendisine o kadar büyük acı veriyormuş ki, tüm vücüdunun ve özellikle ayaklarındaki[67] damarlar kasılmış ve duyarlılıklarını kaybetmişlerdir. Usta bir cerrah yarasını deşip açmış ve acısını azaltmak için tüm yollara başvurmuştur. Fakat ölüm önlenemez bir olay gibi görünüyordu. Çünkü doktorluk sanatı inatçı yaranın üstesinden gelemiyor ve zehiri bütün vücuduna yayılır ve Sultan Selim, kırk gün süren şiddetli acılardan sonra ruhunu teslim eder. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun bu parlak yıldızı, şevval ayının dokuzuna rastlayan bir pazar günü güneşin batmasından sonra sonsuzluğa geçer.

XXVII — VEZİRLERİN, SELİM'İN ÖLÜMÜNÜ GİZLİ TUTMASI :

Sultan Selim'in ölümüyle, bundan önce az bilinen bir köy meşhur olur. Yanında bulunan Ferhad Paşa, pa-

dişahın ölümünü halktan gizli tutar. Selim'in Edirne'ye gelişini sabırsızlıkla bekleyen vezirlere ise, bu acıklı haberi bildirir. Bunlar da padişah sanki hayattaymış gibi hareket edilmesini ve tüm işlerin onun adına yönetilmesini rica ederler. Bu önlemi, yerine geçecek padişahın gelmesine kadar herhangi bir ayaklanma olmaması için alır. Bunun üzerine Ferhat Paşa, bu sıralarda Trabzon'da bulunan Selim'in oğlu Süleyman'a derhal bir mektup gönderir. Bununla babasının ölümünü bildirir ve gecikmeden gelip devletin yönetimini ele almasını yalvarır. Süleyman da mektubu alır almaz derhal İstanbul'a hareket eder. Bunu haber alan vezirler, padişahın ölümünü halka bildirirler ve orduyu terhis ederek, bütün ileri gelenlerle birlikte (salt Mustafa Paşa'yı devlet hazinesini gözetmek amacıyla bırakarak) yeni hükümdarlarını kutlamak üzere imparatorluk sarayına giderler.

XXVIII — SÜLEYMAN'IN PADİŞAH İLAN EDİLMESİ :

Süleyman İstanbul'a vardığı zaman bütün vezirler kendisini yas elbiseleriyle karşılarlar ve sanki padişahlarıymış gibi selamladıktan sonra, babasının zamansız ölümünden dolayı yüksek saygılarını bildirirler. Bu olay H. 926 yılının şevval ayının son günlerinde olur.[68] Aynı gün öğleden sonra Süleyman da bütün saray ileri gelenleriyle birlikte babasının cenazesini getirmekte olan alayı karşılamak üzere, kentin dışına kadar çıkar ve İstanbul fatihi Sultan Mehmed tarafından inşa edilen camiye kadar büyük bir alayla uğurlayarak, burada gömülmesini buyurur. Mezar taşına şu yazıt yazılır : «Beka mülküne azm idüp sefer kıldı budur tarih koyup Sultan Selim baki Cihan mülkün Süleyman'a,»[69] yani «Sultan Selim bu yıl semavî aleme göçtü ve dünyevî saltanatı Süleyman'a bıraktı».

XXIX —SULTAN SELİM'İN ÖZELLİKLERİ :

Osmanlı İmparatorluğu'nun savunucusu Sultan Selim, böylece, dokuz yıl sekiz ay saltanat sürdükten sonra elli dört yaşındayken bu ölümlü dünyadan göçüp gider. Selim'in hükümdarlığı çok az sürmesine karşın, başardığı işleri gözönüne alacak olursak çok uzundur. Zira hareketliliği ve cesareti sayesinde, salt doğu eyaletlerini düşman saldırısından kurtarmakla kalmaz, fakat aldığı önlemlerle batı yönünde genişlemeleri için kendinden sonra geleceklere geniş ufuklar açar. Selim bir yiğite gerekli tüm niteliklere sahipti : Yani cesur, güçlü ve yeni şeyler bulmakta yetenekli; devletin ve ulusunun selameti uğrunda yorulmak bilmez; bazı işleri çevirmekte becerikli olduğu kadar el altından çevrilen entrikaları ve ayaklanmaları ortaya çıkarmakta da son derece zekiydi. Çoğu zaman gece ve gündüz kıyafet değiştirerek pazar yerlerini, sokakları ve ordugâhı dolaşıyor, yasalara ve kamu çıkarlarına aykırı gördüğü her şeyi cezalandırıyordu. Kendisinin gidemediği yerlere de kurnazlığı ve uyanıklığı ile tanınmış hafiyelerini gönderirdi. Bunlar da her çeşit toplum arasına sokulur ve görüp işittiklerini sultana bildirirlerdi. Böylece olup bitenlerden haberi olduğundan, onun zamanında, aşağıdaki sözler atasözü haline gelmiştir : «Padişah, bu gece karı - koca arasında geçenleri yarın sabah bilecektir». Bütün bunlardan devletin sağladığı çıkar ortadadır. Zira uzak ülkelere yapılan tüm seferlere karşın çıkan ayaklanmalar derhal bastırılmıştır. Eğer zorba ve acımazlığı, öteki hükümdarlara oranla kendisine **Yavuz**[70] dedirten niteliklerinin parlaklığını söndürmeseydi, yaptığı işlerden dolayı sonsuz bir üne erişebilirdi. Sultan Selim'in gördüğü işler hakkında kısa açıklamalarımı bitirmeden önce, burada, zorlu acımazlığını belirleyen bir olayı anlatmak yararlı olur kanısındayım. Ölü-

münden iki yıl önce Türkmenistan'da cesur bir haydut ortaya çıkar. Bu şaki, adı geçen ülkeyi ve komşu ülkeleri yağmalamakla kalmaz, büyük bir çete kurarak, bu ülkelerin hükümdarı olmak ister. Sultan Selim de, yangını zamanında söndürebilmek için, bu maceracıya karşı, ordusunun büyük bir bölümü ile birlikte Ferhat Paşa'yı gönderir. Ferhat Paşa Amasya'ya vardığı zaman, Şeyh Savur oğlu Elbistan Beyi Mehmed tarafından bu çetenin dağıtıldığını ve reisiyle birlikte bozguna uğratıldığını öğrenir. Bir yandan bu kadar uzun bir yolculuktan sonra ordusunu yormak istemediğinden, öte yandan ise padişahtan kesin emir almadan dönmeye cüret edemediğinden, ordugahı Amasya'da kurmaya karar verir. Bu arada bozguncunun biri, Ferhad Paşa'ya gelir ve padişaha olan büyük sevgisinden ötürü Amasya halkı arasında patlak vermek üzere olan bir ayaklanmayı ortaya çıkarmakla görevli olduğunu söyler. Ve «bu vatandaşlar arasında Murad adını taşıyan ve Sultan Ahmed'in oğlu olduğunu söyleyen düzmecenin biri gizlendiğini ve bunun kent ahalisinden başka yedi yüz kadar haydut elde ederek, her şeyi altüst etmek için fırsat kolladığını» söyler. Ferhat Paşa tüm duyduklarını padişaha iletir ve oluşması kesin olan bu tehlikeyi önlemek için emir verilmesini söyler. Sultan Selim de, kumandanına son derece güvendiğinden sorunu incelemeden ülkenin bütün ileri gelenlerini kazığa vurdurmasını buyurur. Ferhat Paşa da, sultanın buyruğunu derhal yerine getirir ve altı yüzden çok saf ve saygıdeğer insanı kazıklatır; bir kısmının boynunu vurdurur, bir bölümünün ise atların kuyruklarına bağlatarak kent sokaklarında sürükleyip parçalatır. (*)

(*) **Avrupa'da Sultan Selim'le çağdaş olan hükümdarlar :**
Almanya'da : I. Maksimiliyen (1493-1518) ve V. Karl (1518-1558).
İngiltere'de : VIII. Henry (1509-1546).
Fransa'da : XII. Luis (1498-1525) I. François (1525-1547) İng. çev.

IV. B Ö L Ü M

TÜRKLERİN ONUNCU HÜKÜMDARI KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN SALTANATI

I — GAZALÎ BEY'İN AYAKLANMASI, FAKAT YENİLGİYE UĞRAMASI VE ÖLDÜRÜLMESİ :

Kanunî[1] Sultan Süleyman, babasının yerine tahta henüz geçmişti ki, Anadolu'da büyük bir ayaklanma meydana gelir. İhaneti sayesinde Mısırlılara karşı sultana zaferi kazandıran Şam Beylerbeyi Gazalî Bey, Selim'in ölümünü haber alır almaz, bununla birlikte Osmanlı devletinin tüm yiğitliği ve talihi de tarihe karıştığını sanır. Bundan dolayı bağımlılık yeminini bozarak, valisi bulunduğu eyaletin hükümdarı olmaya karar verir. Bu amaçla askeri birliklerini toplar ve Halep kentini kuşatır; fakat bu kuşatma o kadar seri ve ani olur ki, bu ayaklanmayı Osmanlı sarayına haber ulaştırmaya gönderilen elçi dahi güçlükle kurtulabilir. Buna karşın Koca Mustafa Paşa[2] tarafından savunulan kent, öylesine karşı koyar ki, Kanunî Sultan Süleyman, daha fazla yayılmadan ayaklanmayı bastırmak için zaman kazanır. Sultan Süleyman uyruğunu hayal kırıklığına uğratmamak için eldeki kuvvetlerini Ferhat Paşa'nın[3] kumandasında Anadolu'ya gönderir. Aynı zamanda başka yerlerden çağırı-

lan kuvvetlerin de kendisine katılmasını emreder. Kuşatılanların umulmadık kahramanlığı karşısında hırsı gevşeyen Gazalî Bey, kendisine karşı gelmekte olan çok büyük bir orduya karşı tek başına karşı koyamayacağını anladığından, kuşatmayı kaldırır ve ahalisi tarafından Mastaba diye adlanan Şam'a yakın bir yere çekilir. Ve hüküm sürmekte olan kıtlık ve mevsimin ilerlemesinden dolayı Osmanlı ordusunun çekilmek zorunda kalacağı ve böylece komşu ülkelere saldırmak için serbest olacağı ümidiyle, burayı büyük hendeklerle tahkim eder. Ferhat Paşa ise, vardığı zaman Haleb'in kuşatılması kaldırıldığı halde, padişahın verdiği buyruğu anımsayarak, Gazalî Bey'i cesurca takibe koyulur ve herkesin sandığının aksine hicrî 927 yılının sefer ayının 27'sinde (M. 1520) tahkim edilmiş karargâhına saldırır. Burada şiddetli ve sonucu kesin olmayan bir savaş olur. Bu savaş on saat kadar sürer; çünkü Türkler, düşmanın silahlarından çok, mevsimin uygunsuzluğu yüzünden zor duruma düşerler. Bununla beraber sonunda Türk askerinin yiğitliği sayesinde müstahkem mevkiin zorlukları önlenir ve böylece tüm asi ordu, kumandanlarıyla birlikte yok edilir. Bu zaferden sonra Ferhat Paşa, Şam'a girer ve Ayas Paşa'yı beylerbeyi olarak tayin eder. Fakat buradaki işlerini yoluna koyduktan sonra kuvvetleriyle birlikte İstanbul'a döner.

II — SULTAN SÜLEYMAN'IN BELGRAD KENTİNİ ELE GEÇİRMESİ :

Sultan Süleyman, Anadolu'daki barışı sağladıktan sonra askeri kuvvetlerini Avrupa tarafına yöneltmeye ve egemenliğini, İstanbul'un doğusuna olduğu gibi batısına da yaymaya karar verir. Bu amaçla, kendisinden önceki padişahlar zamanında birçok kez olduğu gibi başka taraf-

larda meydana gelecek kargaşalıklar yüzünden sefer hazırlıklarına engel olunmaması için, kuvvetlerin bir kısmıyla Ferhat Paşa'yı, Anadolu tarafını gözaltında bulundurması için görevlendirir. Bu önlemlerden sonra Ege denizine[4] bir gözlem filosu gönderir. Elli savaş gemisinden oluşan başka bir filoya da Karadeniz'de sefer yapmasını emreder. Bunlardan başka Macar seferi için ayrılan orduya gerekli erzağı taşımak için dört yüz yük gemisi hazırlar. Nihayet kendisi de büyük bir ordunun başında olduğu halde Macaristan'ı egemenliği altına almak maksadıyla karadan yola çıkar. Fakat hareket etmeden önce Semendre Valisi Bali Bey'in oğlu Yahya[5] Bey'e mevcut kuvvetleriyle mümkün olduğu kadar hızlı gitmesi ve kendisi varmadan önce Belgrad'ı kuşatması ve erzak ve başka garnizonların girmesine engel olması için emir gönderir. Yahya Bey buyruğu yerine getirir ve kaleyi kuşattığı bir sırada Sultan Süleyman da varır ve **Zemin** denilen ovada ordugâhını kurdurur. Ve buradan ordusunun bir kısmıyla birlikte sadrazam Mustafa Paşa'yı[6] ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı, Yahya Bey'e yardım etmek üzere gönderir. Kanunî Süleyman'ın iyiliğine erişmek amacıyla bu iki kumandan, sultanın hoşuna gidecek sonsuz çabalar gösterirler. Zira bunlar, Macaristan'ın anahtarı durumunda olan ve krallığın başkenti Budin'e geçit veren bir kente, padişahlarının mümkün olduğu kadar çabuk sahip olmaktan başka bir şey istemediğini bilirlerdi. Bu amaçla surların altından lağım açarak ve topçunun sürekli ateşi sayesinde, surlar yıkılır ve açılan gediklerden her gün saldırarak, kuşatılanlar o kadar zayıf düşerler ki, yiğitçe karşı koymalarına karşın, sonunda ramazan ayının beşinci günü Türklere teslim olmak zorunda kalırlar. Bu, Allah'ın bir emriydi. Ve böylece birçok kere saldırıya uğrayan, fakat şimdiye kadar ele geçirilemeyen Macaristan'ın bu kalesi düşmüş olur. Bu arada Süleyman

da boş durmaz ve ordusunun öteki kısmıyla kimini saldırıyla, kimini teslim almak suretiyle Burgaz,[7] (eski Pyrgos), Bariçi, Tiruce ve Böğürtlen (Bugurdlen) gibi birçok yeri ele geçirir. Ayrıca tüm komşu ülkeleri de istila eder. Böylece bundan sonraki savaşların hareket noktası, Osmanlı devletinin eski sınırlarının dışında kalmış olur.

III — KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN, ŞEHSUVAR'I ÖLDÜRTMESİ :

Sultan Süleyman fetihlerden sonra henüz İstanbul'a dönmüştü ki, zi-l-ka'de ayında Maraş hükümdarı[8] Şehsuvaroğlu'nun, Müslüman boyunduruğundan kurtulmak amacıyla Anadolu'da karışıklıklar çıkardığını, fakat ayaklanmak için durumun henüz elverişli bulunmadığından, girişimini ertelediğini haber alır. Sultan Süleyman bu kötülüğü önlemek için Anadolu tarafını yöneten Ferhad Paşa'ya, alçak hükümdarın başını vurdurması için derhal emir yollar. Bu buyruğu açıkça yerine getirmek Ferhat Paşa'ya biraz sakıncalı görünüyordu. Aksine hileye başvurması daha etkili olacağını sanıyordu. Bu amaçla sultanın kendisini yardımına gönderdiğini ve devlet işlerini görüşmek için yanına gelmesini istediğini bildiren dostça bir mektup yollar Maraş Beyi'ne. Sultanın buyruğundan ve Ferhat Paşa'nın amacından haberi olmayan bey, bu çağrıya uyarak gelir ve tuzağa düşmüş olur. Zira iki oğlu ile birlikte Ferhad Paşa'nın çadırına vardığı zaman nöbet tutan askerleri tarafından yakalanır ve hep birlikte öldürülürler.

IV — RODOS ADASININ ELE GEÇİRİLMESİ :

Bu ayaklanma ta çıkışında bastırıldıktan sonra Sultan Süleyman, H. 928 - M. 1521 tarihinde büyük bir donanma hazırlayarak, Rodos'u[9] ele geçirmek amacıyla büyük

vezir Mustafa Paşa'yı önden gönderir; kendisi de karadan giderek Tesalya'ya iner. Ve buradan da Marmaros'a geçer. Buradan da gemilere binerek ramazanın dördünde Rodos'a varır. Buraya varır varmaz kentin her yandan kuşatılmasını ve çepeçevre hendek ve siperler kazılmasını emreder. Bu kuşatma dolayısıyla insan dehasının o güne dek bulduğu bütün saldırı ve savunma yöntemlerini uygular. Türkler yiğitçe saldırıyor, buna karşıt Hıristiyanlar da aynı kahramanlıkla bunlara karşı koyuyorlardı. Böylece beş ay süreyle her iki taraf da öyle bir şiddetle savaşırlar ki, salt bir kentin değil, fakat sanki dünya devletinin ele geçirilmesi söz konusuydu. Sonunda sürekli zarar ve kayıplar yüzünden zayıf ve yorgun düşen Hıristiyanlar, ertesi yılın sefer ayının üçünde teslim olmak ve dedesi Fatih Sultan Mehmed'in boş yere zapt etmeye giriştiği Roma ve Bizans İmparatorlukları zamanında meşhur olan Rodos kentini Sultan Süleyman'a vermek zorunda kalırlar. Rodos kenti ve adasının ele geçirilmesinden sonra İstanköy[10] ve Butrum gibi daha küçük adaların kendiliklerinden teslimleri izler.

V — SULTAN SÜLEYMAN'IN MUSTAFA'YI MISIR'A GÖNDERMESİ VE İBRAHİM'İ BAŞVEZİR ATAMASI :

Rodos kentinin kuşatması sürdürülürken Mısır Valisi Haydar Bey[11] ardında büyük servetler bırakarak ölür. Bu, Mısır'da Osmanlı devletinin dayanağı idi. Bunun ölüm haberi üzerine Cuman-ı Kâşif[12] adında biri, eski özgürlüğüne kavuşmak ve esirlik boyunduruğundan kurtulmak için şimdi en elverişli fırsatın çıktığını söyleyerek Mısırlıları, Osmanlı egemenliğinden sıyrılmaları için kışkırtır. Bu, sözler ve vaadlerle ve hediyelerle insanlar üzerinde öyle bir etki yapar ki, hep birden Osmanlı boyunduru-

gundan kurtulmaya karar verirler. Fakat Mısırlıların bu önlemlerini Sultan Süleyman haber alır almaz veziri Mustafa Paşa'yı, bu alevi ateş haline gelmeden söndürmesi için beş savaş gemisiyle Mısır'a gönderir. Mustafa Paşa birkaç gün içinde Alexandria'ya[13] varır ve henüz hazırlıksız bulunan ve niyetlerinin sultanın kulağına ulaştığına inanmayan asileri gafil avlar. Bunları kaçmaya zorlar ve böylece Osmanlı egemenliğini Mısır'da kuvvetlendirmiş olur. Fakat Mustafa Paşa, bir yandan Hayri Bey'in büyük servetini derleyip toplamak, öbür yandan da Mısır işlerini yoluna koymak için burada uzun zaman kalması gerekti. Bu nedenle tek başına Osmanlı devletinin yönetiminin güç olacağını düşünen Sultan Süleyman, dokuzuncu bölükten[14] basit bir yeniçeri olan İbrahim Ağa'yı başvezir tayin eder.

VI — MUSTAFA'NIN MISIR'DA AYAKLANMASI FAKAT BASTIRILMASI :

İbrahim'in yükselmesi haberi Mustafa'nın çok gücüne gider. Zira kendisi son başarılarından sonra saygınlık ve şana kavuşacağını umarken, bir türlü sindiremediği bir alçaklanmayla karşılaşır. Fakat her dediği yasa sayılan bir sultana hizmet ettiğini düşünerek, yediği darbeyi yüreğinde saklı tutmasını bilir ve Rodos'ta olup bitenlerden sanki hiç haberi yokmuş gibi, hizmetlerine karşılık olarak kendisini Mısır valisi ataması ricasıyla Mısır'da yaptıklarına dair padişaha bir rapor gönderir. Sultan da kararsızlık göstermeden ricasını uygun bulur ve Mısır valiliğini kabul eder; fakat Mısır üzerinde hükümdarlık ve sikke basmak haklarını kendinde bulundurmak koşuluyla tüm öteki hakları Mustafa'ya seve seve terkeder. Bu da kendisinin böyle bir yetkiyle atandığını ve Hayri

Bey'in hazineleriyle birlikte sürgünlerin ve son ayaklanmada ölenlerin mal ve mülkleriyle zengin olduğunu görünce, hükümdarlık sevdasına tutulmaya başlar ve tüm Mısır'ı egemenliğine katmaya karar verir. Fakat «şiddet, uzun müddet hükmünü sürdürmez» diyen eski deyim Mustafa'nın da başına gelir. Zira o, bu gibi düşüncelerle meşgul iken, divan kâtibi[15] Mehmed Efendi'ye sırrını açıklar ve kendisinin zeki ve samimi olduğunu sanarak vezir tayin eder. Mehmed ise, ister vicdanının sesiyle, isterse efendisinin, kendisinin sadakatsizliğinden nefret ettiğinden olsun, hainliği hainlikle cezalandırmaya ve böylece Mısır'ı bir zorbadan, Sultan Süleyman'ı da bir âsiden kurtarmaya karar verir. Bu amaçla hamamda bulunacağı bir sırada Mustafa'yı öldürmek için birkaç ortakla anlaşır. Fakat Mustafa'ya kendisini bekleyen tehlikeden sadık bir uşağı haber verir ve böylece hamamın kapılarından birisinden çıkarak kurtulur ve birkaç adamıyla birlikte Arapların şeyhine[16] sığınır. Burada büyük vaadler karşılığında, kolayca büyük sayıda bir Arap birliği toplamayı başarır ve acemiliğinden dolayı nefret ettiği kâtip Mehmedle dövüşmeye gider. Bu arada Kâtip, Mısır'da olup bitenlerden Sultan Süleyman'a haber verir ve hizmetlerinin karşılığı olarak da kendisini Mısır valisi tayin eder. Padişaha olan bağlılığını göstermek için büyük miktarda para dağıtarak askerleri cesarete getirir ve kendisinin önceki efendisi ve sultanın düşmanına karşı savaşa sürükler. Fakat kanlı bir dövüşten sonra üstün gelir ve başını kestirir.

VII — İBRAHİM'İN, SULTAN SÜLEYMAN'IN KIZKARDEŞİYLE EVLENMESİ :

Mustafa'nın hainliği ve İbrahim'in erdemleri, Osmanlı devletinin en yüksek makamına en aşağı mevkide

bulunan birini getirmekle Sultan Süleyman'ın pişman olmamasına dair yeter neden teşkil eder. Sultan, İbrahim'i kendine daha sıkı bağlamak için H. 930 - M. 1523 yılında kendisine kızkardeşini verir[17] ve düğünlerini şereflendirir. Sultanın sevinci o gün iki kat olur. Zira aynı gün Selim[18] adında bir oğlu dünyaya gelir.

VIII — İBRAHİM'İN MISIR'A GÖNDERİLMESİ :

Bundan biraz sonra İbrahim'i, devlet işlerini yoluna koyması için bir donanmayla Mısır'a gönderir. Fakat rüzgârın muhalefeti yüzünden geri döner ve sonunda Marmara denizinde, İstanbul'a 17 mil uzaklıkta bulunan **Kızılada**'da[19] demirlemek zorunda kalır. Sultan Süleyman bunun üzerine şahane sandalına biner ve donanmayı ziyaret etmek üzere vezirin yanına gider ve kendisiyle devlet işlerini görüştükten sonra İstanbul'a döner. İbrahim, sefere uygun bir havada Marmara denizinden çıkar, fakat Ege denizinde yine fırtınaya tutularak, birkaç kadırga yitirmesine karşın, Rodos'a girmek zorunda kalır. Burada da denizin seyr-ü sefere elverişli olmadığını görünce gemilerini arkada bırakarak, kendisi kara yoluyla Haleb'e, buradan da Kahire'ye gider. Buraya vardıktan sonra eyaletin karışık durumunu düzene koyar ve otoritesi sayesinde âsiler dağıtılır. Örneğin, Ömer'le Bekir'in[20] oğulları olan âsilerin elebaşılarını ele geçirir ve bütün servetlerine el koyar. Ve kendilerini de öldürtür. Ele geçirilen mallar arasında bol miktarda altın olduğundan İbrahim bunlardan Venedik dükalarına benzer, fakat otuz a s p r daha hafif olan bir sikke bastırır. Bu paralar bugüne dek İbrahimî[21] adını taşırlar. Bundan sonra yönetimi Süleyman Paşa'ya devreder ve H. 931 - M. 1524 yılının şaban ayının otuzunda İstanbul'a döner.

IX — SULTAN SÜLEYMAN'IN MACAR KRALIYLA SAVAŞI :

Ertesi yıl Sultan Süleyman, bugüne dek ara verilen Macaristan'a karşı savaşa girişir ve recep ayının otuzunda büyük bir orduyla Belgrad'a varır. Derhal Sava nehri üzerinde bir köprü kurdurur ve Serem denilen ovaya askeri kuvvetlerini geçirtir. Buradan da Buda yolunu tutar ve Bali Bey kumandasında **Sülük** ve **Ossek**[22] kalelerine saldırıp işgal eder. Bundan sonra Ossek'e uzak olmayan, fakat Drava nehri üzerinden geçit görevini gören köprünün yıkılmasını emreder. Bundan biraz sonra Macarlar, Drava nehrinden geçmek için gelirler, fakat köprünün yıkık olduğunu görünce şaşkınlıkla birlikte dehşete düşerler. Çünkü köprünün yıkılmış olması, Türklerin, yenmek yahut ölmek kararıyla nehri geçtiklerine dair açık bir kanıttı. Macar Kralı Lâyoş (Ladosı)[23], devletini istiladan korumak için son hızla yola çıkar ve **Mohaç** denilen bir yerde Türk ordusunun karşısında ordugâhını kurar. Ertesi gün, yani zi-l-ka'de ayının yirmi ikisinde, her iki tarafın orduları karşı karşıya gelir ve tüm gün öyle bir inatla savaşırlar ki, zaferin hangi yanda olacağı uzun zaman anlaşılamaz. Sonunda gün batarken Macarlar kaçmaya başlarlar. Kral dahi savaşta ölü düşer ve bütün ordugâhı Osmanlıların eline geçer.

X — SULTAN SÜLEYMAN'IN BUDA'YI ELE GEÇİRMESİ :

Bu zaferden sonra Sultan Süleyman, bozgun üzerine ümitsizliğe düşen Macar başkenti Buda'ya yürür ve zi-l-hiccenin üçüncü gününde çok kolay ele geçirir. Ertesi gün ise Tuna'nın öte yanında, Buda'nın tam karşısında yerleşik bulunan Peşte kenti kendiliğinden teslim olur.

Süleyman bu işlerle uğraşırken son savaştan kurtulan kimi Macarlar, yağma için ülkenin içine dağılmış bulunan birçok Türkü öldürmek cüretinde bulunurlar. Sultan bunu duyar duymaz derhal Tuna nehri üzerine bir köprü kurdurur ve askeri birliklerine, çeteler halinde bu Macarları izlemelerini emreder. Süleyman'ın bu buyruğu o kadar çabuk yerine getirilir ki, büyük bir kısmı öldürülür, bir kısmı ise yakalanarak sultanın huzuruna getirilirler. Bu suretle ülke, bu düşmanlardan temizlenmiş olur. Bu arada kış mevsimi yaklaştığından ordusuyla birlikte memlekete dönmeye karar verir. Fakat yolu üzerinde Tuna yanında **Baç** kentini ve Tisa nehri üzerinde **Segeden** ile **Titel** kentlerini hücumla ele geçirir. Daha sonra başka komşu ülkeleri yakıp yıktıktan sonra ve H. 933 - M. 1526 yılının muharremin üçünde birçok tutsakla ve bol ganimetle birlikte muzaffer ordusuyla İstanbul'a varır.

XI — ANADOLU'DAKİ AYAKLANMANIN BASTIRILMASI :

Avrupa tarafında bunlar olup biterken, Anadolu'nun en uzak köşesine kadar Sultan Süleyman'ın öldüğüne dair yalan haberler dolaşıyordu. **Dülkadir**[24] yöresinden birçok haydut, tüm komşu ülkeleri acımasızca gizli olarak veya açıktan istila edip yağmalamaya başlarlar. Adana Valisi **Pirî Paşa,** bu âsilere yiğitçe karşı koyar ve yakalayabildiklerini ölümle cezalandırır. Fakat yeter sayıda kuvvete sahip olmadığından artık almış yürümüş olan ayaklanmayı bastıramaz. Asilerin başı Hacı Bektaş'ın oğlu **Kalenderoğlu**[25] her öneriyi geri çevirir ve hiçbir suretle boyun eğmek istemiyordu. Sultan Süleyman bunun inadını kırmak için yeter sayıda bir orduyla veziri İbrahim Paşa'yı Anadolu'ya gönderir. Vezir, sokulduğu Kayseri yakınlarında Kalenderoğlu'na yetişir ve cesa-

retle kendisine saldırır. Asiler kendilerini ölüm kalım derecesinde savunurlar, fakat sonunda kanlı bir savaştan sonra yenik düşerler ve 30 bin ölü vererek, geri kalanlar kaçmak suretiyle kurtulurlar.

XII — BİR TÜRKÜN İNCİL YÜZÜNDEN ÖLÜMLE CEZALANDIRILMASI :

Ertesi yıl dinsel karışıklıklar başlar. İstanbul'daki Türkler arasında çok bilgin olup, yasalar ve daha başka ilimlerde de çok yetkili birisi vardı. Bu salt medreselerde değil, fakat camilerde de vaiz vererek, halkı alenen Hıristiyan akidelerinin İslamınkilerden daha sağlam olduğunu inandırmaya çalışıyordu.

Bu kadar akıllı bir insanın bu beklenmedik kanaati karşısında meslektaşları olan kanun adamları ve halk tabakası kendisinden uzaklaşırlar. İnançlarını yaymaması için boş yere kendisini uyarırlar, fakat sonunda yakalayıp müftünün huzuruna çıkarırlar. Burada da evvelce halka naklettiklerini, yine açık ve seçik söylemekle kalmaz, üstelik Hıristiyan dinini Kuran'la karşılaştırmak suretiyle Hıristiyan dininin ve İncil'in esaslarının üstünlüğünü kanıtlamıya çalışır. Müftü, bu inançlarından vazgeçmesini ve bu kadar utanç verici bir kanunsuzlukla kutsal hayatını lekelememesi için dikkatini bir kez daha çeker. Bütün teşviklere ve tehditlere karşın, kanaatinde ısrar eder ve sonunda padişahın emriyle başı vurdurulur. Aynı zamanda İsevî akidesinin Muhammed'inkine tercihi ilerde tartışmaya dahi cüret edeceklerin aynı cezaya çarptırılacaklarını bildiren bir ferman yayımlanır.

XIII — İSTANBUL'DAKİ ARNAVUTLARIN ÖLÜMLE CEZALANDIRILMALARI :

Yine bu sıralarda İstanbul'da kimi hırsızlar, Selimiye camiine[26] yakın bir yerde oturan bir Hıristiyan tacirin

evini basarlar ve kendisini öldürüp, salt paralarını değil, fakat evindeki tüm eşyasını da alıp götürürler. Ertesi gün sultanın divanına yakınılır ve sıkı bir araştırmadan sonra, bu işin, kimi Arnavutlar tarafından yapıldığı ortaya çıkar. Yapanların adlarının saptanamamakla beraber suçluların bunların arasıından olduğu anlaşılmaktaydı. Bunun üzerine Sultan Süleyman, ister kentli olsun, isterse salt alışveriş için geçici olarak İstanbul'da bulunsun tüm Arnavutların tutuklanmalarını ve hepsinin tek tek huzuruna getirilmelerini ve işlenen tek bir cinayet[27] için ölümle cezalandırılmalarını buyurur.

XIV — HALEP AHALİSİNİN KADILARINI ÖLDÜRMELERİ :

Yine İstanbul'daki katliamın oluştuğu bir sırada Halep'te m o l l a ve k a d ı l a r[28] arasında büyük bir anlaşmazlık çıkar. Kentliler, bu kavgaya katlanamayarak, buna bir son vermek için, bir suikast hazırlarlar ve her iki tarafı da sabah namazı kılarken camide öldürürler. Sultan Süleyman bu feci olayı haber alınca, komşu paşalara bir ordu toplamalarını ve suçluyu suçsuzu ayırdetmeksizin kentin tüm sakinlerini kılıçtan geçirmelerini emreder. Bununla beraber Sadrazam İbrahim Paşa, bu işe müdahale eder ve sultanın katında sahip olduğu saygınlığı sayesinde, suikastın salt elebaşılarının çeşitli ölüm cezalarına çarptırılmalarını sağlar. Ayrıca kendi girişimlerinden çok, suikastçılar tarafından baştan çıkarılarak, katliama katılan kent halkını da Rodos'a sürgün eder.

XV — BÜYÜK BİR YAĞMURUN SÜLEYMAN'IN MACARİSTAN SEFERİNE ENGEL OLMASI :

Sultan Süleyman bu iç karışıklıklarla uğraşırken, yılın sonlarına doğru Alman kralı,[29] Buda kentini Macar

Kralı Yanoş'tan[30] ele geçirir ve yeni tahkimalta kuvvetlendirip içine bir garnizon yerleştirir. Himayesi altında bulunan bir krala yapılan bu hakaretin öcünü almak için Süleyman da H. 935 - M. 1528 yılında büyük bir orduyla İstanbul'dan hareket eder ve tüm Rumeli kuvvetlerini toplayabilmek amacıyla **Filibe**[31] yakınında geniş bir ovaya ordugâhını kurdurur. Burada yasal bir neden olmadan Müftü Efendi, sultanın gözünden düşer ve hakarete uğradıktan sonra vazifesinden alınır. Fakat padişahın, görüp anlayamadığı bu aziz adamın günahsızlığını Allah ortaya çıkarır. Zira Süleyman'ın bu hareket biçimi Tanrı'nın gücüne gider[32] ve kendisini cezalandırmak için hemen o gün, öyle şiddetli bir yağmur yağdırır ki, büyük bir tufanı andırarak, devletin hazinesini[33] ve kıymetli eşyalarını götürmekle kalmayıp, sultanın ve tüm ordunun[34] hayatını bile tehlikeye sokar.

XVI — SULTAN SÜLEYMAN'IN BUDA'YI ALMANLARDAN GERİ ALMASI :

Fırtınanın şiddeti yüzünden tüm savaş araç ve gereçleri yok olunca Süleyman, yapacağı seferi ertelemek zorunda kalır. Bununla beraber ilkbaharda orduyu daha kolay harekete geçirebilmek için, askeri birliklerine komşu eyaletlerde kışlamalarını buyurur. Bu arada fırtınanın alıp götürdüğünden daha çok para toplar ve yeni savaş hazırlıklarını yaptırır. Bütün bunlar tamam olduktan sonra ertesi yıl, büyük bir süratle Macaristan'a girer ve doğru Budin yolunu tutar. Buraya varır varmaz şehrin surlarının dibinde ordugâhını kurdurur ve her yandan kuşatır. Karargâhını iyice tahkim ettikten sonra kent surlarını ateşe tutmaya ve sürekli saldırılarda bulunmaya başlar. Hücumlar o kadar şiddetli oluyordu ki, garnizonun yiğitçe savunmasına karşın, sonunda yaşamları ve

silahlarının korunması koşuluyla boyun eğmek zorunda kalır. Sultan Süleyman bu koşulları kabul eder ve kenti teslim ettikleri takdirde hayatlarına dokunulmayacağına dair güvence verir. Fakat kentten çıkarlarken bazı Türkler ve özellikle yeniçeriler, kendilerine hakaret etmeye ve alçaklıkla suçlamaya başlarlar. Alman askerlerinden biri bu hakarete katlanamayınca, yeniçerilerin yüzüne kızgınlıkla bakarak : «Niye başıma kakıyorsun, ben kumanda etmiyor, ben itaat ediyorum» diyerek kılıcını çıkarır ve yeniçeriyi yere yıkar. Bunun üzerine öteki yeniçeriler : «Hıristiyanlar teslim koşullarını bozmuşlardır» diyerek bağırmaya başlarlar ve sultanın buyruğunun aksine olarak (Türkler vatandaşlarını özürsüz göstermek için böyle derler) Almanların üzerine saldırırlar ve hepsini kılıçtan geçirirler.[35] Böylece bu kadar kuvvetli bir kentin teslimi pahasına hayatlarını ve mallarını kurtaracaklarını sanan Almanlar, bir anda her ikisini de birden yitirirler.

XVII — BOĞDAN'IN HARAÇGÜZAR OLMASI :

Buda kentinin ele geçirilmesinden sonra Sultan Süleyman, askerlerine kendilerini toparlama olanağı vermek için birkaç günlüğüne komşu bölgelere çekilmelerine izin verir. Bu arada Teutul Logotheta,[36] adında biri Boğdan voyvodası Boğdan'ın[37] delegesi sıfatıyla Türk ordugâhına gelir. Huzura kabul edilir; Boğdan beyi ve halkı tarafından, özellikle dinlerine dokunulmaması ve Osmanlı devletine yıllık vergi verilmesi gibi şerefli koşullar altında, her iki Boğdan'ı[38] da sultana takdim etmek göreviyle gönderildiğini bildirir. Süleyman için bundan güzel bir şey olamazdı. Zira ciddi uğraşıları yüzünden kuvvetlerini bu taraflara göndermemiş, fakat Türklerin Boğdanlılarla olan birçok karşılaşmalarını göz önünde

tutarak, bunların hareketlerini daima hesaba katmak zorunda idi. Bundan dolayı ileri sürülen koşulları seve seve kabul eder ve kendi eliyle anlaşmayı imzalayarak, Suceava'da[39] bulunmakta olan Boğdan Bey'ine götürmek üzere elçiye verir. Bundan sonra sultan ülkesine döner ve Sırbistan'ın bir kenti olan Sofya'ya yaklaşırken, soylularıyla birlikte Boğdan Beyi Boğdan tarafından karşılanır ve kendisine, bağımlılığının işareti olarak her yıl İstanbul'a göndermek vaadiyle, dört bin altın,[40] kırk tane Boğdan atı ve yirmi dört doğan sunar. Padişah, Boğdan beyini derin bir saygıyla kabul eder ve elçisiyle imzaladığı koşulları yeniden tasdik eder. Bunun üzerine voyvodaya kıymetli taşlarla süslü büyük bir k u k k a,[41] bundan başka bir H i l a t-ı F a h î r[42] ve şahane bir koşum takımıyla donanmış güzel bir de at sunar. Sonunda dört koruyucusuna[43] kendisine eşlik etmelerini buyurur. Bu törenin bugün dahi Boğdan voyvodasının Osmanlı sarayına her gidişinde uygulandığı görülmektedir.

XVIII — SULTAN SÜLEYMAN'IN VİYANA'YI KUŞATMASI :

Bu yılın sonlarına doğru Sultan Süleyman, ele geçirilen kentleri takviye ettikten ve bütün gereksinimlerini sağladıktan sonra tüm kuvvetleriyle birlikte Viyana üzerine yürür ve kuşatır. Bu beldeyi ele geçirmek için bütün çarelere başvurur ve kırk gün aralıksız surları toplarla döver ve sonunda açtırdığı lağımlar vasıtasıyla surların bir kısmını yıkarak, açılan gediklerden kente saldırılmasını emreder. Fakat cesur garnizon bu saldırıyı büyük kayıplar vermesine karşın püskürtür. Ve sonunda Hıristiyanların bütün yiğitliklerine rağmen Türk kuvvetlerine boyun eğmek zorunda kalırlar (eğer bizzat ihtiyatlı padişahı hileli vaatlerle[44] adlatmamış olsalardı). Ve gerçek-

ıen kentin ileri gelenlerinden oluşan bir heyet vasıtasıyla sultana eyvallah[45] ettiklerini bildirirler ve çok bitkin olduklarından dolayı boyun eğeceklerini ve bağımlı olacaklarını vaad ederler. Buna karşıt da ateşkes anlaşması yapılmasını isterler. Fakat birçok bahane ileri sürerek, teslim koşullarının tasdikini ertelerler ve böylece kuvvetlerini toparlamak için zaman kazanmakla kalmazlar, garnizonlarına cesaret de esinlemiş oluyorlardı. Bu biçimde hareket etmekle, yakında sonbahar yağmurlarının da yağmaya başlayacağını bilerek, Türklerin, kuşatmayı kaldırmak zorunda kalacaklarını sanıyorlardı. Bununla beraber tahminlerinde yanılmadılar. Zira anlaşmanın koşullarını görüşmekle meşgullerken yağmurlar sağnak halinde yağmaya başlar ve bu olay Hıristiyanlara kurtuluş ümidi verirken Türkleri ümitsizliğe sevkeder. Türkler bu kuşatma yüzünden o kadar büyük kayıplara uğrarlar ki, zaferi düşünmeleri şöyle dursun, kendi hayatlarını bile tehlikede görüyorlardı. Birçoğu soğuk ve yağışlar yüzünden yok olur, bir kısmı ise düşmanın kılıcıyla öldürülür.

XIX — SULTAN SÜLEYMAN'IN KUŞATMAYI KALDIRMASI :

Bu sürekli felaketler ve her günkü kayıplar yüzünden Sultan Süleyman, kuşatmayı kaldırmak[46] zorunda kalır. Fakat geri çekilmek ve ordusunu topyekün bir kayıptan kurtarmak için zekâya ihtiyaç vardı. Zira düşman kuvvetleri yakındaydı ve Süleyman, bu kadar kayıptan sonra karşı koyabilmek için Almanlara bakarak zayıf durumda olduğunu görüyordu. Öbür yandan ordusu, Tatarların ve hafif süvari kıtasının, İskender[47] köprüsüne kadar yaptıkları akınlar sonucunda yakaladıkları birçok kadın ve erkek tutsaklarla da uğraşmak zorunda idi. Tu-

tuklu olarak tutsak tehlikeli görünüyordu. Serbest bıraksa ihtiyatsızlık telakki ediyordu. Bu kararsızlıktan kurtulmak için, cins ayrılığı gözetmeden, bütün tutsakları kendisinin önünde öldürülmelerini emreder. Bundan sonra ordugâhını kaldırır ve düşman farkına varmadan ordusunun geri kalan kısmıyla Buda yolunu tutar. Buraya varır varmaz askerlerine birkaç günlük bir istirahat molası verir. Burada Türklerin b a n dedikleri Transilvanya voyvodası[48] Macaristan'dan topladığı cizyeyi getirir ve buna karşılık sultan da onun hükümdarlığını teyid eder.

XX — SULTAN SÜLEYMAN'IN ÜÇ OĞLUNU SÜNNET ETMESİ :

İstanbul'a döndükten sonra rebi-ül-evvel ayında Mustafa, Mehmed ve Selim adındaki oğullarının sünnet düğünlerini büyük bir törenle kutlar. Bu törene imparatorluğun tüm vezir ve paşalarından başka Hıristiyan hükümdarları ve İran delegeleri dahi katılırlar. Bütün yabancı delegeler, bu vesileyle sanki sultanı tebrike gelmiş gibi, birbirinden daha büyük ve daha kıymetli armağanlar getirirler. Törenden sonra tüm hazır bulunanlara görkemli bir ziyafet çekilir. Sofrada padişahın sağında Müftü Kemal Paşa ile Kazasker Kadri Çelebi'yi; solunda ise H o c a[49] ile Muhiddin Çelebi'yi oturtur.[50] İkinci masa vezirlere, üçüncüsü paşalara ve dördüncüsü ise bilginlere ayrılır. Geri kalan sivil ve askeri memurlar da mevkilerine göre sofralarda yer alırlar. Yabancı elçiler için de ayrı bir masa kurulr. Bu sıralarda bunlar arasında İran ile Alman elçilerine öncelik tanınıyordu.[51]

XXI — FERDİNAND'IN BUDA'YI KUŞATMASI :

Tam bu sırada Macaristan'dan gelen bir haber, Sultan Süleyman'ın neşesini kaçırır. Çek[52] Kralı Frindos,[53]

Süleyman'ın ailevi işlerle meşgul olduğunu görünce, ansızın Buda'yı kuşatır ve yirmi yedi gün süreyle tüm kuvvetleriyle saldırılarda bulunur. Buna karşın garnizonu oluşturan yeniçeriler ise, düşmanın hücümlarını yiğitçe püskürtürler ve böylece Yahya Paşa'nın oğlu ve Semendire valisi bulunan Mehmed Bey'in, sancak kuvvetleri ile kentin yardımına yetişmesine zaman kazandırır. Bununla beraber Mehmed Bey bu savaşa girişecek kadar kuvvetli olmadığını anlayarak, savaşlarda çoğunlukla kuvvete üstün gelen bir hileye başvurmayı düşünür. Bu amaçla, komşu ülkelerden ele geçirmiş olduğu tutsaklar arasında, kendisinin başvezir İbrahim Paşa olduğunu ve padişahın, geri kalan ordusuyla üç veya dört güne kadar buraya geleceği söylentisini yayar. Ve bu uydurma haberin üzerine bütün tutsakları serbest bırakır. Bunlar da kurtulur kurtulmaz Hıristiyan ordugâhına koşarlar ve duyduklarını aktarırlar. Bu sözler Hıristiyanları o kadar çok korkutur ki, oluşması kesin olan tehlikeden ancak süratli bir çekilmeyle[54] kurtulabildikleri takdirde kendilerini oldukça mutlu sayarak, toplarını ve öteki savaş malzemelerini arkada bırakmak suretiyle kuşatmayı kaldırırlar.

XXII — ÇEK KRALI FERDİNAND'IN YENİLGİYE UĞRATILMASI :

Böylece Buda düşmandan kurtulur. Fakat Çek kralının kayıp vermeden çekilmiş olması Sultan Süleyman'a üzüntü veriyordu. Hakaret olarak kabul ettiği bu ayıbın öcünü almak amacıyla, H. 938 - M. 1531 tarihinde, büyük bir orduyla Bohemya krallığına bir baskın yapar ve girebildiği yerlere kadar her şeyi yakıp yıkar. Firindos bu saldırıyı haber alır almaz oldukça kuvvetli bir ordu top-

layarak, süratle sultanın karşısına çıkar ve savaşı kabul ederek uzun zaman yiğitçe dövüşür. Fakat sonunda Türklerin üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalır ve ordusu darmadağın olduktan sonra Osmanlıların takibinden kurtulmak için başkenti **Gradiska**'ya[55] çekilmek zorunluluğunu duyar. Bu zafer, Osmanlı İmparatorluğuna, salt yirmiden çok kent ve kasaba katmasıyla kalmaz, küçük **Slav** ve **Hırvat**[56] prenslerini de, kendiliklerinden Sultan Süleyman'a boyun eğdirecek kadar korkutur.

XXIII — İTALYANLARIN MORA'DAN ATILMALARI :

Bu arada, bu zaferle Osmanlı devletinin sınırlarında barış ve asayiş sağlanmadan önce, başka prenslerden de yardım gören İtalyanlar[57] büyük bir donanmayla Mora üzerine saldırırlar ve **Koron** kentini ele geçirdikten başka, tüm yarımadayı feci bir biçimde altüst ederler. Sultan Süleyman bunu duyunca, son zamanlarda Buda'nın kurtarılmasında büyük bir basiret ve kahramanlık göstermiş olan Yahya Paşa'nın oğlu ve Semendire Valisi bulunan Mehmed Bey'i Mora beylerbeyliğine tayin eder. Kendisine ordunun büyük bir bölümünü vererek, kenti düşman elinden almak için harekete geçmesini ve Müslümana yakışır bir kararlılıkla[58] saldırmasını ve intikam almasını emreder. Şan ve şerefe özlem duyan ve efendisinin bu sözlerinden cesarete gelen Mehmed Bey, derhal gönderilen yere hareket eder ve kenti ansızın kuşatır. Fakat o kadar şiddetle saldırır ki, kurtuluş ümidinin kalmadığını gören İtalyanlar, hayatlarına dokunmamak ve Mora'yı boşaltmak koşuluyla teslim olmak zorunda kalırlar.

XXIV — OLAME'NİN SULTAN SÜLEYMAN'I İRANLILARA KARŞI KIŞKIRTMASI :

Bu olaydan iki yıl sonra (H. 940 - M. 1533), bu zamana kadar İran egemenliği altında bulunan Azerbaycan hükümdarı Olame, Sultan Süleyman'ın himayesine girer ve yakın ilgisini görebilmek için, sultana Bağdat'ın nasıl ele geçirilebileceğini gösterir. Süleyman, Olame'nin düşüncelerine katılır ve Sadrazam İbrahim Paşa'yı ordusuyla Asya'ya gönderir ve kışın Halep'te kalmasını, ilkbaharda ise Bağdat'ı ele geçirmesini buyurur. İbrahim Paşa padişahın buyruğunu yerine getirir, fakat Bağdat'a varınca, kentin alınması sandığından da güç olduğunu görür. Bundan dolayı **Van**'ın[59] üzerine yürür ve daha ilk hücumda ele geçirmeyi başarır.

XXV — SULTAN SÜLEYMAN'IN HAYREDDİN PAŞA'YI KAPTAN-I DERYA TAYİN ETMESİ :

Tam bu sıralarda, bugüne kadar Akdeniz'de[60] korsanlık etmekte olan Hayreddin Paşa, Kanunî Sultan Süleyman'ın hizmetine girmeyi kabul eder ve **Tunus**'la **Cezayir**'i[61] Osmanlı İmparatorluğu'na katacağına dair söz vererek kendisine bir donanma vermesini rica eder. Bunun üzerine padişah, Haleb'e gitmesini ve buranın işlerine bakması için görevlendirdiği İbrahim Paşa[62] ile görüşmesini söyler. Hayreddin Paşa, Haleb'e gider ve sadrazama, bu ülkelerin ele geçirilmesinin kolay olduğunu ve Osmanlı devleti için çok yararlı olacağına dair sadrazamı inandırması üzerine kendisini derhal kaptan-ı derya tayin eder.

XXVI — BAZI İRAN PRENSLERİNİN SULTAN SÜLEYMAN TARAFINA GEÇMELERİ :

Ertesi yıl (H. 941 - M. 1534), Sultan Süleyman, ordusunun geri kalan kısmıyla henüz Van'da bulunan Sadra-

zam İbrahim Paşa'nın yardımına gider. Buradan da Tebriz[63] yolunu tutar ve 10.000 adamıyla birlikte Gilan[64] hükümdarı Sultan Muzaffer, ve Mehmed Han, sultana bağımlı olacaklarına dair söz vererek, İranlılara karşı savaşmak üzere kendisine katılırlar. Süleyman da bunları koruyacağına dair güvence vererek cesarete getirdikten sonra, **Sultanya**'ya doğru ilerler ve kısa bir dinlenmeden sonra buradan kış başlarında Bağdat'a hareket eder.

XXVII — SULTAN SÜLEYMAN'IN BAĞDAT'I ELE GEÇİRMESİ :

İran hükümdarı adına Bağdat'ı yöneten Tekkeli Mehmed Han,[65] Süleyman'ın yaklaştığını duyunca ve Osmanlı kuvvetlerine karşı koyabilmek için çok zayıf olduğunu anlayınca, kenti terk eder ve ülkeyi sultanın acımasına bırakarak adamlarıyla birlikte İran'ın içlerine çekilir. Bunun üzerine Sultan Süleyman gelir ve hiçbir direnmeyle karşılaşmadan Bağdat'a girer ve burada eski bahadırların anıtlarını incelemek için birkaç gün kalır. Bu eserler arasında İmam-ı Azam'ın[66] anısına sunulan bir yer görür ki, buradan kent, hem düşman saldırılarına karşı savunulabilir, hem de şehir halkı ayaklanmaya cüret ettiği takdirde kolayca sıkı düzen altına alınabilirdi. Bundan dolayı, bu mevkiin derhal sağlam bir biçimde tahkim edilmesini ve gerekli savaş gereçleri ayırarak kuvvetli bir yeniçeri garnizonun korunması altına alınmasını emreder. Bundan sonra boş zamandan yararlanarak kentin parasal işlerini incelemeye koyulur ve bunun sonunda defterdarın kendi hesabına büyük sayıda para harcamakla kalmayıp, para hırsı yüzünden efendisinin tüm planlarını İranlılara satacak kadar büyük suçlar işlemiş olduğunu görür. Bundan dolayı hükümdara hakaret etmekle suçlanarak, derhal asılmasını emreder.

Defterdar darağcına[67] getirilince, ölmeden önce, sultana önemli bir sır açıklayacağını söyleyerek mürekkeple kâğıt ister. Bunlar getirilince, Sadrazam İbrahim Paşa'nın da kendisi kadar suçlu olduğunu ve bunun da, padişahın hayatına kastetmesi için, İranlılar tarafından para ile elde edildiğini bildiren ve Sultan Süleyman'a hitap eden bir mektup yazar. Sultan Süleyman'ın ilk önce ortadan kaldırdığı[68] bu mektup, biraz sonra bu tanınmış ve basiretli sadrazamın ölümüne neden olur.

XXVIII — DEHŞETE DÜŞEN İRANLILARIN SÜLEYMAN'DAN BARIŞ İSTEMİNDE BULUNMALARI :

Sultan Süleyman'ın Bağdat'da bulunduğu bir sırada, İran şahının Van kentini kuşatmak için büyük bir orduyla harekete geçtiği haberleri geliyordu. Arası kesilmeyen bu haberler üzerine sultan, derhal Tebriz'e dönmeye karar verir ve buraya varır varmaz Süleyman Hasan tarafından yaptırılan görkemli camiye giderek, h a t i b'in,[69] Muhammed'in dört halifenin[70] adlarının yanında kendi adının da hutbede okunduğunu duyunca çok memnun olur. Ertesi gün buradan, düşmanın herhangi bir girişimine karşı hazır olmak için, **Dergecin**'de karargâhını kurmaya gider. Bu suretle, İran şahına öyle bir dehşet salar ki, Van kentini kuşatmaktan vazgeçmekle kalmayıp, aksine derhal barış istemek için Osmanlı padişahına elçiler gönderir. Sultan Süleyman bunları sükûnetle dinler ve hiçbir yanıt vermeden ülkelerine gönderir.

XXIX — SULTAN SÜLEYMAN'IN DÖNMESİ VE İBRAHİM PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİNİ EMRETMESİ :

Sultan Süleyman, İranlıları tehlikesiz bir duruma getirdikten sonra, H. 942 - M. 1535 yılının sefer ayında,

muzaffer ordusuyla Khavit'ten geçerek Dergisi'ye varır. Burada iken **Bitlis**[71] hanı, padişahın ordugâhına gelerek huzuruna çıkmayı başarır ve Osmanlı devletine bağımlılığını vaat ettikten başka, emrindeki tüm kentlerin anahtarlarını da sunar. Sultan da tekliflerini kabul ederek büyük bir saygıyla ülkesine gönderir. Hanın uzaklaşmasından sonra padişah yoluna devam eder ve **Amze** üzerinden Haleb'e, buradan da recep ayında muzaffer olarak İstanbul'a gider. Üç gün sonra da önceleri çok sevdiği ve takdir ettiği kahraman İbrahim Paşa'nın öldürülmesini emreder.

XXX — MEHMED HAN'IN GÜRCİSTAN'I ELE GEÇİRMESİ (H. 943 - M. 1535) :

Son zamanlarda fethedilen ülkelerin elden çıkmasını önlemek için ertesi yıl İran'a yeni bir sefer yapmak zorunluluğu çıkar. Fakat padişah, bu kadar uzun ve yorucu bir sefere çıkmaktan çekindiğinden, biraz önce bağımlılığına aldığı Mehmed Han'ı, büyük bir orduyla Gürcistan'ı[72-73] ele geçirmesi için gönderir. Mehmed Han da sultana olan bağlılığını kanıtlamak için derhal bir orduyla harekete geçer ve Gürcistan'a girer. Fakat birçok kanlı savaştan sonra ülkenin sakinleri o kadar çok bezgin düşer ki, bizzat kendileri padişaha elçiler göndererek, bazı koşullar altında, boyun eğdiklerini bildirirler.

XXXI — HASRUD BEY'İN HIRİSTİYANLARI BOSNA'DA YENİLGİYE UĞRATMASI :

Tam bu sıralarda Boğdanlı, Lehli, Bohemyalı, Alman ve İspanyol gönüllülerinden oluşan büyük bir ordu, Bosna'yı istila eder ve Sulya'yı kuşatır. Fakat kahraman Bosna valisi Hasrud Bey, padişahın emrini veya yardımını

beklemeden, kuvvetleri az olmasına karşın, düşmana o kadar şiddetle saldırır ki, bunlar dehşete düşerek, kuşatmayı kaldırmakla kalmayıp, kurtuluşlarını kaçmakta bulurlar. Hasrud Bey, salt kentin kurtarılmasıyla yetinmez ve kaçanları ara vermeden izler ve **Kilis** yakınlarında kendilerine yetişerek, üzerlerine şiddetle saldırır ve tamamen bozguna uğratır. Bundan sonra Kilis kentini kuşatır ve birkaç gün içinde ele geçirir. Bu suretle Osmanlı devletine yepyeni bir sancak katılmış olur ve bu sevinçli haber İstanbul'a bildirilir.

XXXII — HAYREDDİN PAŞA'NIN APULYA'YI YIKMASI :

Osmanlı İmparatorluğu Asya taraflarında yayılırken, batıda da aynı oranda büyüyordu. Yukarda gördüğümüz gibi Sultan Süleyman, kendisini basit bir korsandan kaptan-ı deryalığa yükselttiği Hayreddin Paşa,[74] Akdeniz'deki tüm Afrika kıyılarını dolaşarak, boyun eğmek istemeyen bütün kent ve ülkeleri kılıçtan geçirip zapteder. Bu taraflardaki tüm tahkim edilmiş kentleri itaat altına aldıktan sonra, dönüşünde, **Apulya** bölgesine gelir ve **Kuslube** kentini ele geçirdikten başka komşu ülkeleri de istila ederek, büyük miktarda ganimetle birlikte çok sayıda tutsak alır.

XXXIII — KORFU ADASINA SALDIRILMASI :

Kanunî Sultan Süleyman, yılın sonlarına doğru, İbrahim Paşa'nın yerine geçen sadrazam Lütfi Paşa ve Kaptan-ı derya Hayreddin Paşa komutasında başka bir donanma hazırlar ve Venediklilerden **Korfu**[75] adasını almaları için gönderir. Sultanın kendisi de, Mustafa ve Mehmed adındaki oğulları beraberinde oldukları halde, bazı

karışıklık çıkarmış bulunan Arnavutları cezalandırmak amacıyla, karadan Avlonya'ya gider.[76] Fakat bunlar, hemşehrileri olan Ayaz Paşa'nın teşvikiyle, kendiliklerinden padişaha boyun eğmemiş olsalardı, Sultan Süleyman'ın Avlonya'dan geçişi çok zor olurdu. Böylece Arnavutluk,[77] hiç kan dökülmeden, Osmanlı devletinin egemenliğini kabul edince, buranın içişlerini yoluna koymak için padişah, burda bir aya yakın bir süre kaldıktan sonra kolay ele geçirebileceğini sandığı Korfu adasına gider. Fakat talihi yardım etmez. Adaya ayak basar basmaz kuvvetlerine bir yandan tüm kent ve köyleri ateşe vermelerini, öte yandan Korfu kentini her taraftan kuşatmalarını emreder. Fakat birçok çarpışma sonunda, her iki tarafın da kayıp vermesine karşın, Adriyatik denizini fırtınalı yapan kış mevsiminin gelmesi yüzünden kuşatmayı kaldırmak ve İstanbul'a dönmek zorunda kalır.

XXXIV — MEHMED BEY'İN HIRİSTİYANLARI YENMESİ :

H. 944 - M. 1537 yılında, çeşitli uluslardan oluşan yirmi bin kişilik bir ordu, Kohpan[78] adında birinin kumandası altında, Semendire kentini kuşatmak amacıyla, **Serem**'den[79] Osmanlı devletinin sınırlarına girer. Fakat buraya varmadan önce, kentin valisi Mehmed Bey, karşılarına çıkarak derhal saldırır ve tüm düşman ordusunu darmadağın eder. Böylece bölgesini düşmandan temizledikten sonra, oğlu Arslan Bey'i bu sevinçli haberi ulaştırması için sultana gönderir. Sultan da ödül olarak kendisine bir sancak[80] verir.

XXXV — YEMEN'İN ELE GEÇİRİLMESİ :

Kumandanlarının bu sürekli zaferleri, Sultan Süleyman'ı daha büyük işlere girişmesine etken olur. Böylece

ertesi yıl, Kaptan-ı Derya Hayreddin Paşa'yla piyade kumandanı Süleyman Paşa'yı büyük bir orduyla Hindistan'a[81] gönderir. Bu iki kumandan da büyük bir çaba ve hızla sultanın emirlerini yerine getirirler ve kısa bir süre içinde komşu eyaletlerle birlikte tüm Yemen şerifliğini[82] Osmanlı devletinin egemenliğine katar (M. 1538 - H. 945).

XXXVI — SULTAN SÜLEYMAN'IN BOĞDAN EYALETİNİ ÇİĞNEMESİ :

Bir yandan adı geçen kumandanlar bu mutlu zaferin haberini kendisine bildirirlerken, bizzat padişah da, sözümona[83] dost olarak, büyük bir ordunun başında olduğu halde, Boğdan prensliğine girer. Fakat Boğdanlıların beklediklerinin aksine olarak, Tuna'dan başlayarak başkentleri olan Suçava'ya kadar bütün ülkeleri yakıp yıkar. Bundan sonra bu kentin yakınında karargâhını kurar ve yıllık verginin verilmesini ister. Boğdanlılar da bu beklenmedik felâketten kurtulmak için başka yol olmadığını görünce, Sultan Süleyman'ın kızgınlığını yatıştırmak için bazı ricalarda bulunurlar : Yani bugüne dek olduğu gibi[84] voyvodolarını seçmek konusunda özgür olmalarını ve bunun, evvelki gibi, sınırsız hükümdarlık yetkisini[85] koruması koşuluyla yıllık vergiyi vereceklerine dair söz verirler. Bunun üzerine Süleyman dileklerini kabul eder ve seçtikleri beylerini tasdik eder[86] ve alınan tutsakları da geri verir. Fakat ertesi günü ülkenin bütün soylularını huzuruna çağırtarak şöyle azarlar : Kendilerinin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan görmüş oldukları iyilikleri unutarak, bu kadar güçlü bir devlete karşı silaha sarılmaya ve salt Kili kentini ateşe vermekle kalmayıp, birçok Müslümanı öldürmeye cüret ettiklerini ve her ne kadar bütün bunlar, İslâm dinine göre, ölümle cezalandırı-

lırsa da, Sultan Süleyman merhametli olduğunu göstermek için, son voyvodalarının[87] tüm hazinelerini teslim etmeleri koşuluyla, hayatlarını ve özgürlüklerini bağışlayacağını söyler. Zavallı Boğdanlılar nasıl red yanıtı verebilirlerdi ki. Bazı yeniçerilerin eşliğinde defterdar kente girer ve hem voyvodanın[88] kişisel hazinesini, hem de devlete ait hazineyi alıp götürür. Bu hazinede, büyük miktardaki paradan başka, kıymetli hükümdar taçları, asalar, haçlar ve değerli taçlarla süslü birçok kutsal tasvir bulunuyordu. Sözün kısası Süleyman, bütün bu dinsel ve dünyaya ait mücevherleri yanına alarak ordusuyla birlikte İstanbul'a döner. Bununla beraber dönüşünde, Boğdanlılar tarafından tahribedilen **Kili**'nin[89] tekrar inşa edilmesini emreder. Fakat bu taraflarda orman bulunmadığından, Tuna üzerinde yapılmasını buyurduğu köprünün kerestesini kullanmalarını söyler.

XXXVII — HAYREDDİN PAŞA'NIN İKİ HIRİSTİYAN DONANMASINI YENMESİ :

Bu arada Hayreddin Paşa, Yemen dönüşünde, Girit yakınlarında, üç yüz gemiden oluşan bir düşman filosuna tesadüfen rastlar. Fakat şiddetli ve inatçı bir savaştan sonra, gemilerin bazısı batırılır, bazısı ise ele geçirilerek, düşman donanması tamamen yok edilir. Başka bir gün, çeşitli uluslara mensup gemilerden oluşan ve Andrea Dorya (Andrevirius)[90] kumandasında bulunan başka bir düşman donanmasına **Preveze** limanında rastlar ve cesaretle buna saldırır. Fakat düşman donanması, bulunduğu elverişli durumdan yararlanarak, yiğitçe dayanır ve zaferin hangi tarafta olduğu uzun süre belirsiz kalır. Bununla beraber, sonunda, Hıristiyanlar daha fazla karşı koyamayacaklarını görünce ve üstelik karanlık da basınca,

Türk amiraline kazandığı zafere karşılık olarak gemilerinden bazılarını vererek çekilirler. Bu zaferden sonra kaptan-ı derya, güvenliği sağladığını sanarak, İstanbul'a döner. Fakat bu arada tehlikeyi atlatan Andrea Dorya, Nova'yı kuşatır ve ele geçirdikten sonra, son kayıplarının acısını çıkartmak için, bütün Müslüman halkı kılıçtan geçirtir. Buna karşın Dorya'nın bu zaferi uzun sürmez. Zira Hayreddin Paşa, ertesi yıl (H. 946 - M. 1539), yeni bir donanmayla denize açılır ve Nova'ya saldırarak geri alır ve tüm Hıristiyanları, yaş ve cins gözetmeden öldürterek, öldürülen Müslümanların öcünü almış olur.

XXXVIII — ALMANLARIN BUDA'DAN ATILMALARI :

H. 947 - M. 1540 yılında Macaristan'da yeniden savaş patlak verir. Osmanlı devletinin himayesi altında senelerce ülkesini başarıyla yöneten Zapolyalı Yanoş, öldükten sonra ardından İstvan[91] adında küçük bir oğlu kalır. Alman Kralı,[92] bir çocuğu tahtından indirmek kolay olacağını sanarak, hepsi de seçkin askerlerden oluşan seksen bin kişilik bir ordu ile Buda'nın üzerine yürür ve kenti kuşatır. Kral Yanoş'un dul karısı, genç hükümdarın vasisi olan Sultan Süleyman'a derhal haber verir ve beklenmedik bu saldırıya karşı yardım etmesini rica eder. Süleyman da, sadrazam Sofu[93] Mehmed Paşa'yı büyük bir orduyla gönderir ve kraliçenin cesaretini arttırmak amacıyla, kısa bir süre içinde, bizzat kendisinin de tüm kuvvetleriyle yardıma geleceğini bildiren bir mektup yazar. Mehmed Paşa da, sultandan talimat aldıktan sonra, son hızla Buda'ya hareket eder. Buraya vardığı zaman düşmanı çok iyi tahkim edilmiş bulur. Buna karşın, hiçbir engel cesaretini kıramaz ve adamlarına derhal hücuma

geçmelerini emreder. Alman Kralı casusları aracılığıyla Türklerin hiç de kalabalık olmadığını öğrenince, ordusunu iki bölüme ayırır : Bir kısmıyla kuşatmaya devam eder, öteki kısmıyla da Osmanlı saldırılarına karşı kor. Böylece hücumlar aralıksız otuz gün sürer. Savaş o kadar kararsız cereyan eder ki, hiçbir taraf kesin sonuç alamaz. Yıl sonu yaklaşıyordu ve bu gidişle Süleyman, kentin kurtarılması şöyle dursun, aksine Almanlar tarafından ele geçirilme tehlikesi geçirdiğini görüyordu. Zira Almanlar tahkimatı dahi yıkmışlardı. Bundan dolayı ertesi yılın (H. 948 - M. 1541) ilkbaharında, bizzat kendisi, öteki kuvetlerle sadrazamın yardımına koşar. Ordugâhlarına henüz dört günlük bir uzaklıkta bulunduğu bir sırada Sultan Süleyman'ın yaklaştığını haber alan Almanlar, savaşmaya cesaret edemeyerek kuşatmayı kaldırırlar ve tüm ağır toplarını arkada bırakarak geceleyin çekilirler. Mehmed Paşa da, düşmana zarar verdirmeden uzaklaşmasını gururuna yediremez ve düşmanı ısrarla izlemeye koyulur ve Tuna üzerindeki gemilerine binmek istediği yere, kendisinden önce varır. Ve burada Almanların büyük bir kısmını öldürür, bir kısmını da tutsak alır. Bazıları ise silâhlarını terk ederek kurtuluşu kaçmakta bulurlar. Bu biçimde düşman dağıtıldıktan sonra Süleyman, Buda'ya girer ve veliaht İstvan'ı annesiyle beraber muhafaza altında Transilvanya'ya gönderir. Ve burada geçinmeleri için bir sancak tahsis eder. Zira padişah, birinin genç, ötekinin ise kadın olmasından dolayı krallığı[94] savunmaktan aciz olduklarını kabul ediyordu. Bundan sonra Buda'ya yeniçerilerden oluşan kuvvetli bir garnizon yerleştirir ve bunların başına kendi adını taşıyan Süleyman Paşa'yı kumandan ve vali olarak tayin eder. Sultan tüm kiliseleri camiye çevirterek bir kadı tayin ettikten sonra muzaffer olarak İstanbul'a döner.

XXXIX — SULTAN SÜLEYMAN'IN FRANSIZLARLA ANLAŞMA YAPMASI :

Zaferlerin bu kadar hızlı birbirini izlemesi, salt uyruğu arasında saygı uyandırmak ve düşmanlarına dehşet salmakla kalmaz, fakat komşularının haksız saldırganlıklarına karşı bazı Hıristiyan hükümdarları bile Süleyman'dan yardım istemek durumunda kalırlar. Bu amaçla, H. 949 - 1542 yılında, İspanyollara karşı koyamayınca Frenk kralı,[95] bunlardan gördüğü haksızlıkları belirten ve öç almak için yardım isteyen bir mektupla birlikte, Süleyman'a bir olağanüstü elçi gönderir. Padişah elçiyi iyi karşılar ve Fransa kralıyla bir bağlaşma yapar. Ve sözünde durduğunu kanıtlamak için de Hayreddin Paşa'yı bir donanmayla İspanya'ya gönderir. Sultan da, bu sırada, Edirne civarındaki kışlığa çekilir ve böylece ilkbaharda Almanya'ya yapacağı sefer için dinlenmiş olur.

XL — MACARİSTAN'DAN BİRKAÇ KENTİN ELE GEÇİRİLMESİ :

Fransa, Türklerden yardım sağladıktan sonra, bir yandan kendisi Almanları sıkıştırır, öbür yandan da Sultan Süleyman büyük bir orduyla Macaristan'a girerek, Almanların iki yıl önce geri aldıkları Liposa, Beczovi Soklova[96] kentlerini ele geçirir. Bundan sonra Macaristan'ın daha içlerine girerek Estergon Belgrad,[97] Tatar - hisarı[98] ve Üstün-Belgrad[99] kentlerini de ele geçirir. Her yerdeki kiliseleri camiye çevirtir ve alınan kentleri güçlü garnizonlarla takviye ettikten sonra muzaffer olarak İstanbul'a döner. Fakat başkente tam yaklaştığı ve zafer alayının[100] düzenlenmesini buyurduğu bir sırada, oğlu Mehmed'in ani ölüm haberini alır. Bu acıklı haber, yenil-

mez kahramanın yüreğine o kadar dokunur ki, zafer alayını bir yana bırakarak, yenik birisi gibi yaslı olarak kente girer. Bundan sonra sevgili oğlunun anısı için ve ruhunu şadetmek için Sultan Süleyman, İstanbul'da, **Yenikapı**[101] denilen kapıya giden sokakta bir medrese ve bir de hastanesi bulunan büyük bir cami inşa ettirir. Bu kurum bugüne dek **Şehzade** camii adını taşımaktadır.

XLI — İRANLILARA KARŞI HAREKETE GEÇMESİ :

H. 954 - M. 1547 yılında, Elkasıb Mirza, İranlıların kendisine hakaret[102] ettikleri bahanesiyle, Süleyman'a sığınarak, tüm İran'ın nasıl ve hangi yoldan ele geçirilebileceğini anlatır. Bundan başka bu girişimin rehberliğini veya bizzat kendisinin bu işi üstlenmesini önerir. Mirza o kadar kandırıcı konuşur ki, sultan, planlarına inanır ve ordu kurması ve ülkesini[103] geri alabilmesi için kendisine büyük miktarda para verir. Ertesi yılın (H. 955 - M. 1548) ilkbaharında, bizzat Süleyman, büyük bir orduyla İran'a gider. Yolu üzerinde oğullarından Konya Valisi Beyazıd'la Amasya Valisi Mustafa'yı kabul eder ve sonra her birini kendi ilinin başına gönderir.[104]

XLII — VAN'IN GERİ ALINMASI VE İRANLILARIN YENİLGİSİ :

Bundan sonra da sultan sınırlarını aşarak İran eyaletlerinde savaşmak amacıyla Azerbaycan'a girer. Burada birkaç gün kaldıktan sonra eski Şirvan sultanlarının soyundan olan Sultan Burhan,[105] Sultan Süleyman'ın ordugâhına giderek, bütün topraklarıyla birlikte teslim olur. Hemen bunun arkasından Tebriz kentinin korunması için bu seferin yapılmasına etkin olan Elkasıb Mirza'yı gö-

revlendirir. Mirza, İran saldırılarına karşı yeter derecede kuvvetli olmadığını ve Osmanlılar lehine herhangi bir girişimde bulunamayacağını görünce, şahın saraylarını yıkarak, ordusuyla şimdi Van kentinin önlerinde bulunan Osmanlı ordugâhına gider. Süleyman, bu birliklerin de katılmasıyla daha da güçlenince, kentin üzerine o kadar şiddetli saldırır ki, kuşatılanlar dehşete düşerek, yaşamlarının bağışlanması koşuluyla, teslim olmayı önerirler. Padişah daha fazla kan dökülmemesi için tekliflerini kabul eder. Böylece, recep ayının on dokuzunda, bu görkemli ve çok sağlam kaleyi ele geçirmiş olur. Süleyman bu kaleyi aldıktan sonra, birliklerini **Amze**'ye sürer. Bu arada İran kuvvetlerinin bir kısmına rastlar ve bozguna uğratır. Sonunda muzaffer ordusunu, kışı geçirmek üzere, Halep kentinin civarına gönderir.

XLIII — SÜLEYMAN'IN, ŞAHIN HAZİNELERİNE EL KOYMASI VE GÜRCİSTAN'I İTAAT ALTINA ALMASI :

Bu arada Süleyman'ın casusları, İran şahının çok zengin olan hazinelerini İsfahan,[106] Keşan ve Kamid kentlerinde bulundurduğunu ve çok az koruyucu tarafından korunduğunu bildirirler. Sultan Süleyman da bu kadar zengin bir ganimete konmak ümidiyle bu hazineleri ele geçirmek için Elkasıb Mirza'yı gönderir. İran'ın gizli ve dolambaçlı yollarını iyice bilen Mirza, hiçbir zorluğa uğramadan ülkenin ta iç bölgelerine kadar nüfuz eder ve kendisinin gelişinden haberleri olmayan önce muhafızları her tarafa dağıtarak, hazineye el koymayı becerir ve civardaki tüm ülkeleri de yakıp yıktıktan sonra büyük bir ganimetle yüklü olarak padişahın yanına gider. Mirza, Bağdat vali yardımcılığını elde edebilmek için de ganimetlerinin bir kısmını sadrazam Azizallah'a gizli olarak

sunar. Sadrazam da paraya olan tutkusundan ötürü bunun dileğini yerine getirir. Fakat sultandan aldığı talimata göre Bağdad'a vardığı zaman, İranlıları terkettiği için vicdan azabı çekmeye başlar ve bu yüzden İran şahına gizli olarak geçmişte işlemiş olduğu yanılgılarının bağışlanmasını rica eder ve gelecekte düşmanlar arasında bulunsa da, kendisine sadık kalacağını ve Türklerin bütün planlarını ve hareketlerini elinden geldiğince çabuk bildireceğini vaat eden bir mektup yazar. Fakat Mirza'nın bu iki yüzlülüğü, tüm hareketlerini yakından izleyen ortağı Mehmed Paşa'nın keskin gözlerinden kaçmaz ve hainliğini sultana bildirir. Bu da, Mirza'yı zincirleyerek Bab-ı Âli'ye gönderilmesini emreder. Mirza ise, padişahın buyruğu Bağdat'a varmadan önce, İran paralarıyla elde etmiş olduğu adamları aracılığıyla kendisini bekleyen sonucu, önceden haber alır ve kurtuluş yolu olmadığını anlayarak Gürcistan'a kaçar. Bu olay Süleyman'a, bir yıl önce[107] Gürcistan valisi Mustafa Paşa'yı gafil yakalayarak bir geçitte üzerine saldıran ve ordusunu katleden Gürcülerin hainliğini anımsatır. Bunun için Sultan Süleyman, bu olayın öcünü alması için Mehmed Paşa'yı büyük bir orduyla gönderir. Paşa da Gürcistan'ı istila eder ve sonucu belirsiz olan birkaç ufak çarpışmadan sonra, bir karşılaşma daha yaparak Gürcü kuvvetlerini tümüyle bozguna uğratır. Bu zaferin sonunda en güçlü kentlerinden yedisini işgal eder ve yerle bir eder. Kış mevsimi yaklaştığından daha fazla ilerlemesine olanak kalmayınca kuvvetleriyle birlikte kışı Diyarbakır'da geçirir. Ertesi yılın ilkbaharında (H. 956 - M. 1549), yine Gürcistan'a gider ve hiçbir direnmeyle karşılaşmadan yirmiden çok kenti Osmanlı devletinin egemenliğine katar. Bu eyaletin tamamına boyun eğdirdikten ve tüm kalelerine güçlü garnizonlar yerleştirdikten sonra, yaptığı işleri sultana bildirmek üzere İstanbul'a hareket eder.

XLIV — TAMEŞVAR'IN İŞGAL EDİLMESİ (H. 959 - M. 1552) :

Kanunî Sultan Süleyman, Osmanlı devletinin doğudaki durumunu böylece sağlamlaştırdıktan sonra, batıda da egemenliğini yaygınlaştırmayı düşünür. Bu amaçla Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'yı, imparatorluğun Avrupa kesiminden topladığı bir orduyla Macaristan'ın en kuvvetli kentlerinden biri olan **Tameşvar**'ı ele geçirmesi için gönderir. Mehmed Paşa da ilk önce Baç, Buçigergi, Ratzu ve Çened[108] gibi civardaki kentleri işgal eder ve sonra da **Tameşvar**'ı her yandan sararak kuşatır. Kenti kurtarmak için gelen yardımcı Macar kuvvetlerinin üstünlüğü karşısında Mehmed Paşa, kendisini bekleyen tehlikeyi derhal padişaha bildirir ve fazla gecikmeden yardım gönderilmesi isteminde bulunur. Bunun üzerine Süleyman, Sadrazam Mahmud Paşa'yı, Mehmed Paşa'ya katılmak üzere derhal geri kalan birliklerle gönderir. Mehmed Paşa da yardımına gelen kuvvetlerle durumunu sağlamlaştırdıktan sonra düşmana saldırır ve yenilgiye uğratarak kenti işgal eder. Mehmed Paşa, bir beylerbeyliği büyüklüğünde olan Tameşvar eyaletini Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına kattıktan sonra kente güçlü bir garnizon yerleştirir ve savunmasını Kasım Paşa'ya[109] bırakır.

XLV — İRANLILARIN TÜRKLERİ MAĞLUP ETMESİ :

Osmanlılar Avrupa tarafında yayılma politikası izlerken, doğudaki durumları o kadar iyi gitmiyordu. İran Şahı Tahmasp (Tomasip)'in oğlu Şah İsmail, Osmanlı ordusunun İran sınırlarından uzaklaştığını görünce, derhal Türk topraklarına girer ve yakalattığı bütün Türkleri

acımasızca öldürtür ve **Erdiş**'le **Aglas**[110] kentlerini işgal eder. Bu korkunç baskını önlemek amacıyla Sultan, Anadolu kuvvetlerinden oluşan büyük bir ordunun başında olduğu halde İskender Paşa'yı görevlendirir. Şah İsmail de cesaretle karşısına çıkar ve savaşa tutuşarak, Paşayı yenilgiye uğratır ve ordusunun büyük bir kısmını kılıçtan geçirerek, kendisini kaçmaya zorlar. Küçük savaşlarda İranlılara yardım eden talihleri, kendilerini daha büyük savaşlara girişmelerine sürükler. Nitekim Sultan Süleyman, bu kötü haberi alınca, o kadar çok kızar ki, İskender Paşa'yı firar etmesinden dolayı sert bir dille kınar ve bizzat kendisi, daha büyük bir ordu ile gitmeye ve zaferlerinden dolayı gurura kapılmış olan İranlıların burnunu kırmaya karar verir. Fakat sefere çıkmak için mevsim ilerlemiş olduğundan mevcud ordusuyla Tokat[111] yakınlarında kışı geçirmesini emrettiği Sadrazam Mehmed Paşa'yı önceden yollar. H. 960 - M. 1553 yılının ramazan ayında da sultan, öteki kuvvetlerle **Erkile** denilen bir yerde başveziriyle buluşur. Burada iken, geçen yıl ihanet etmesinden kuşkuya düşerek sıkı muhafaza altına alınan oğlu Mustafa'nın[112] kendisine suikast hazırladığına ve birçok suç ortağının bulunduğuna dair kesin haberler alır. Ciddi araştırmalardan sonra Süleyman, oğlunun suçluluğuna kanaat getirerek derhal astırır. Bundan sonra Haleb'e geldiğinde, Cihangir[113] adında başka bir oğlunun da ölüm haberini alır. Böylece tüm birliklerle kışı Maraş'ta geçirmesini buyurduğu büyük oğlu Selim, tek hayatta kalanıydı.

XLVI — SÜLEYMAN'IN ERİVAN'I ELE GEÇİRMESİ VE İRAN'I YAKIP YIKMASI :

H. 961 - M. 1553 yılında Sultan Süleyman, tüm ordusunu toplayarak, Şirvan'a girer ve kendisini savaşa çağır-

dığını ve adamlarına güveniyorsa savaş alanına gelmesi için şaha[114] bir haberci gönderir. İran şahı bu davete hiçbir biçimde yanıt vermez. Bunun üzerine sultan, şaban ayında İran'ın başkenti Erivan'ı[115] kuşatır ve tüm bahçeleriyle saraylarını ve villalarını yıkarak birkaç gün içinde kenti işgal eder. Fakat sonunda kenti ateşe vererek İran'ın bu şan ve şeref dolu tacını kül haline getirir. Bundan sonra kuvvetleriyle **Nevcihan**'a[116] doğru gider. Sultan Hüseyin'in[117] rehberliği altında Tebriz ile **Meragii**[118] arasındeki bütün ülkeleri, köy ve kent demeden, yakıp yıkar. Sultan, İranlılardan bu kadar vahim bir biçimde öç aldıktan sonra kış mevsiminin yaklaşması nedeniyle ordusunu Amasya civarında kışlamaya gönderir.

Ertesi yılın ilkbaharında, Süleyman, ordusuyla sefere çıkmazdan önce Sultan Şah Kulu,[119] Erzurum[120] yakınlarında kendisini görmeye gelir ve merhamet dileyerek

XLVII — İRANLILARLA BARIŞ YAPILMASI (H. 962 · M. 1554) :

bağımlılığını bildirir. Bundan sonra Bağdad'a gider ve burada, barış isteminde bulunan İran şahının bir elçi heyetini kabul eder. Birçok görüşmelerden sonra iki devlet arasında barış aktedilir ve Van, Maraş[121] ve Musul[122] gibi şehirler Osmanlı İmparatorluğu'nun sınır kentleri olarak tayin edilir.

XLVIII — DÜZMECE MUSTAFA'NIN YAKALANMASI :

Padişah Asya tarafında meşgul iken, **Dobruca**'da,[123] Düzmece Mustafa adında biri ortaya çıkar. Düzmece, kırk bine yakın sefih insandan oluşan bir çete toplayarak, salt Dobruca'yı değil, fakat bütün komşu eyaletleri de feci bir

biçimde yıkmaya başlar. Padişah bu düşünceye derhal gem vurabilmek için çok uzaklarda bulunuyordu. Bunun üzerine mahalline yakın bulunan sultanın altıncı oğlu Bayezid, mükemmel bir taktik kullanarak, Mustafa'yı pusuya düşürmeyi başarır ve yakalayarak, babasına gönderir. Bu suretle şehzade, Düzmece Mustafa'yı mağlup edip ele geçirmek için Mehmed Paşa'yı bile göndermeyi düşünen babasını büyük bir endişeden kurtarır.

XLIX — SULTAN SÜLEYMAN'IN BİR DONANMAYLA FRANSIZLARIN YARDIMINA GİTMESİ :

Bu sıralarda, yeniden İspanya ile Fransa kralları arasında savaş başlar. Fakat kaderinin yardım etmediğini ve düşmanın kendisini sürekli olarak sıkıştırdığını gören Fransa kralı,[124] Sultan Süleyman'dan ikinci kez yardım göndermesini rica eder. Müttefikine yardım etmeye daima hazır olan Süleyman, Karlı Ali Bey'i[125] büyük bir donanmayla İspanya'ya karşı gönderir. Ali Bey büyük bir direnmeyle karşılaşmayarak, İspanya sahillerini ve civardaki bazı adaları tahrip eder. Bu arada büyük miktarda ganimet toplar ve birçok esir alır ve beraberinde götüremediği herşeyi yaktırır. İspanyollar, Türklerin daha fazla zarar verecekleri korkusuyla, her yandan kuvvetlerini toplayarak Ali Bey'e karşı gönderirler. İşte bu şaşırtma hareketi karşısında, Korbon[126] kumandasındaki Fransız ordusu, İspanyolları tam yenilgiye uğratarak, söylendiğine göre, savaş alanında düşmana kırk bin kurban verdirir.

L — HÜRMÜZ'E KARŞI BAŞKA BİR DONANMANIN GÖNDERİLMESİ :

Bu başarıdan dolayı cesarete gelen Sultan Süleyman, Hürmüz[127] krallığının kıyılarını vurmak üzere Pirî Reis

kumandasında başka bir donanma gönderir. Pirî Reis, başlangıçta başarılı olur. Çünkü krallığın tüm sahil eyaletlerini yağmalayarak, zengin ganimetlerle İstanbul'a döner. Fakat Mısır denizinde donanmasıyla tam güven içinde seyrederken bir düşman donanması tarafından izlendiğinin farkına varır ve hücuma uğrar; fakat kendi gemileri birbirinden ayrı olduklarından mağlup edilirler ve gemilerin bir kısmı batırılır, bir kısmı ise, özellikle ganimetle yüklü olanlar yakalanır; hafif olanları da kaçarak kurtulurlar. Bunlar arasında Seyid Ali Reis de vardı. Seyid Ali, savaşa katılmayan ve kaçarak kurtulan dağınık gemileri bir araya getirerek, düzensiz olarak çekilmekte olan düşman donanmasına yine saldırır ve şans eseri olarak üstün gelir ve birçok düşman gemisini batırır. Böylece Süleyman'ın kuvvetleri, hem karada, hem denizde başarılar elde eder. Bu seferlerin bazılarında biraz kayıplar verilmiş ise, bu da, daha büyük bir zaferin müjdesinden başka bir şey değildi. Yine bu sıralarda Buda Beylerbeyi Toygun Paşa, Hıristiyanlardan üç kent[128] ele geçirerek birçok tutsak alır. Öbür yandan **Cezayir**[129] valisi **Salih** Paşa da, İspanya'da **Biçiane**[130] kentini ve ayrıca üç kaleyi ele geçirir.

LI — BAŞKA BİR DONANMANIN DAHA FRANSIZLARIN YARDIMINA GÖNDERİLMESİ :

H. 963 - M. 1555 yılında ün kazanması için Sultan Süleyman'a yeni bir fırsat çıkar. Fransız kralı, İspanya'ya karşı elde etmiş olduğu başarının istediği gibi olmadığından, Süleyman'dan, üçüncü kez donanmasını yardıma göndermesini ister. Sultan Süleyman, ellerini kirletmeden iki yumurtayı birbirine kırdırabildiğinden çok memnun olur ve kralın istemini yerine getirir. Kaptan-ı Derya

Piyale Paşa'yı[131], Fransız filosuna yardım etmek üzere, büyük bir donanmayla İspanya denizlerine gönderir. Piyale Paşa padişahın buyruğunu büyük bir çabayla yerine getirir ve Fransız donanmasıyla birlikte **Mesina**[132], **Ridge**[133] ve Mayorka **(Marioka)**'yı[134] ve üç komşu adayı[135] daha ele geçirir. Nihayet Apulya'nın tüm kıyılarını da yakıp yıktıktan sonra sonbahara doğru zengin ganimetlerle birlikte İstanbul'a döner.

LII — SULTAN SÜLEYMAN'IN YENİ YASALAR YAPMASI :

Böylece Sultan Süleyman Osmanlı devletinin durumunu her yandan sağlamlaştırdıktan sonra kendini tümüyle barış işlerine verir : Askeri kuvvetlerini istirahate çektirdikten sonra devletin mülki işlerini daha iyi bir düzene koymak için aşağı yukarı on yıl uğraşır. İlk işi, üç yıl önce temelini attırdığı caminin inşasını tamamlamak olur. Gerçekten bu cami, o kadar zevkli ve güzel olur ki, herkesin dediğine bakılırsa, Ayasofya kilisesinden sonra, dünyada eşi olmayan bir tapınaktır. Cami, kurucusunun adına bakılarak **Süleymaniye**[136] adını taşımaktadır. Bundan sonra sarayda olduğu kadar devlet işlerinde de birçok düzensizliklerin olduğunu; saray erkânı arasındaki aşama sırasının çok karışık olmasından aralarında kavgalara ve anlaşmazlıklara neden olduğunu farkeder ve tüm Müslüman halkı için bir yasa düzenleyerek, saray ileri gelenleri ve devletin mülki ve askeri rütbe dizisini bir düzene koyar. Bununla beraber daha güçlü toslamak için geriye çekilen koçlar gibi Sultan Süleyman'ın da kolları her ne kadar istirahatte ise de ruhu, her an uyanıktı. Süleyman son seferler sonucunda Alman İmparatorluğu'nun gücünü takdir eder. Bu imparatorluğu koruyan

surları yıkabilmek için çok ve uzun zaman hazırlanmak gerekti. Bu nedenle bu on yıl içinde savaş için en sıkı biçimde hazırlandı ve boşalan hazineyi tekrar parayla doldurdu ve her yandan askeri kuvvetler topladı. Bütün bunlar hazırlandıktan sonra, kendisinden başka salt Sultan Mehmed (Fatih)'in kurduğu, fakat onun da boş yere giriştiği planı yerine getirmeye karar verir.

LIII — SULTAN SÜLEYMAN'IN ZİGETVAR KUŞATMASINDA ÖLMESİ :

Bu amaçla, H. 974 - M. 1566 yılında, güçlü bir orduyla İstanbul'dan Edirne'ye hareket eder. Burada ordunun bir bölümünü sadrazam Pertev Paşa'nın kumandasına vererek, **Giula**'yı[137] ele geçirmek için önden gönderir. Kendisi de uygun adımlarla ordunun öteki kısmıyla arkalarından gider. Bu seferin hazırlığında hiçbir eksiğin olmamasına karşın, Sultan Süleyman'ın ihtiyarlığı planların uygulanmasına engel teşkil ediyordu. Bu yüzden padişah yorgun düşerek güç bela **Zigetvar'a**[138] varır. Ve burada ilk önce hafiften rahatsızlanmaya fakat sonraları giderek tehlikeli olmaya başlar. Süleyman, dehşetli acılar çekmesine ve iyileşeceğine dair çok az bir ümit olmasına karşın, o yenilmek bilmeyen ölümsüz ruhuyla kente saldırılmasını ve kuşatılmasını emreder. Fakat kent kumandanının beklenmedik karşı koyması, sultanın hastalığının şiddetlenmesine neden olur. Bu yüzden «Ey, yerle yeksan[139] (yerle bir) olması gereken kent henüz alınmamıştır» nidasını sık sık tekrarladığı duyuluyordu. Bundan sonra ölüm saatinin yaklaştığını hissedince, ellerini göğe kaldırarak «Ey, tüm dünyanın[140] Allah'ı; ey tüm yaratıkların büyük yaratıcısı, bu kentin olanak dahilinde çabuk ele geçirilmesi için, sana inanan bu ordudan yüksek yardımını esirgememeni yalvarırım» diye dua eder. Ve duasını bitirir

bitirmez ruhunu teslim eder. Böylece Sultan Süleyman, yukarda belirlenen, hicri yılının sefer ayının onüçünde ölür.

LIV — SÜLEYMAN'IN ÖLÜMÜNÜN GİZLİ TUTULMASI VE ZİGETVAR'IN ELE GEÇİRİLMESİ :

Sadrazam, bu sıralarda, Manisa'da bulunan şehzade Selim'e derhal babasının ölüm haberini bildirir ve olanak içinde çabuk orduya katılmasını rica eder. Bu arada padişahın ölümünü gizli tutar ve onun adına kenti ele geçirmeleri için askerleri teşvik eder. Bütün işleri o kadar büyük bir duyarlılıkla yönetir ki, hiç kimse sultanın ölümünden kuşkulanmaz. Aynı ayın on sekizinde genel saldırı emrini verir. Fakat bu saldırı, kentte rastgele çıkan bir yangının[141] yardımıyla o kadar başarılı olur ki, garnizonun yiğitçe karşı koymasına karşın, sonunda birkaç saat içinde, Türk askerlerinin bahadırlığı karşısında boyun eğmek zorunda kalır. Bu güçlü kentin ele geçirilmesi bakımından anılmaya değer olan bu gün, aynı zamanda, Giula kentinin de teslim olduğuna dair haberin gelmesiyle daha ünlü olur.

LV — SELİM'İN PADİŞAH İLAN EDİLMESİ :

Şehzade Selim, sadrazamın mektubunu alır almaz, son hızla ordugâh yolunu tutar. Buraya varınca babasının ölümünü açıklar ve oybirliğiyle padişah ilan edilir. Bundan sonra babasına karşı son görevini yerine getirmek isteyen Selim, merhum hükümdarın cenazesini yaldızlı arabaya koydurarak, tüm ordunun eşliğinde İstanbul'a götürür. Fakat cenaze alayı başkente yaklaştığı zaman tüm bilginler, itibarlılar[142], devletin ileri gelenleri ve kalabalık bir halk yığını, alayı karşılamaya çıkar ve

ilahiler okuyarak ve Tanrı'nın adını zikrederek hep birlikte kente girerler. Cenaze burada Süleyman'ın yaptırdığı ve kendi adını taşıyan caminin avlusuna gömülür. İmam-ı Şafi'nin[143] ibadet yöntemine göre namaz kılınır. Bundan dolayı Sultan Süleyman, bu tarikattan olan İmam[144] Nakib-ül Eşref'e pek çok saygılıydı ve yanından hiç ayırmazdı. Tören sona erdikten sonra cenaze toprağa verilir ve bu sırada İstanbul'da bulunan tüm din adamlarına, merhumun ruhunun huzuru için, günde kırk kez olmak üzere, kırk gün süreyle T i l â v e t - i Kuran[145], yani kuran okunmasını emreder. Sultan Selim, caminin girişinde bir mihrab[146] ve kabrinin üzerine bugüne dek Müslümanlar tarafından büyük bir saygıyla ziyaret edilen mermerden yapılmış görkemli bir T ü r b e yaptırır. Zira Sultan Süleyman, Müslümanlarca Allah'ın pek çok sevilen bir kuluydu. Bunlara göre Zigetvar kuşatmasında ölen bir şehit[147] olmakla kalmaz, aksine ölümünden sonra Osmanlı İmparatorluğu'na iki kent kazandırmakla g a z i[148] dahi sayılır.

LVI — SULTAN SÜLEYMAN'IN NİTELİKLERİ :

Kahraman ruhlu ve yenilmez, çok basiretli ve mükemmel bir hükümdar olan Sultan Süleyman'ın yaşamı ve saltanatı bundan ibarettir. Türkçeden başka Farsça ve Arapça da konuşurdu. Farsçada n a z ı m[149] denilen şiir sanatında da zariflik ve açık sözlülükte herkesten üstündü. İran, Macaristan ve denizlerdeki zaferleri, ününü artırmıştır. Fakat adalet alanında yaptığı yenilikler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bugün dahi gelişmesine yardım eden mükemmel yasaları sayesinde daha da büyük üne kavuşur. Bütün bunlardan dolayı Türkler, kendisine Kanunî demişlerdir. Süleyman 74 yıllık ömründe 41 yıl saltanat sürer. Yedi oğlu vardı : Murad, Abdullah, Mehmed,

Mustafa, Selim, Bayezid ve Cihangir. Selim ayrı tutulursa, hepsi de doğa yasasına aykırı olarak, babalarından önce ölürler. (*).

(*) Avrupa'da Kanuni Sultan Süleyman'la çağdaş olan hükümdarlar :
Almanya'da : **V. Karl** (1519-1558), **I. Ferdinand** (1558-1563).
İngiltere'de : **VI. Edward** (1546-1553), **Mary** (1553-1558), **Elisabeth** (1558-1602).
Fransa'da : **I. François** (1525-1547), **II. Henri** (1547-1559), **II. François** (1559-1560) ve **IX. Charles** (1560-1574).

V. BÖLÜM

TÜRKLERİN ON BİRİNCİ PADİŞAHI SARHOŞ[1] SELİM'İN HÜKÜMDARLIĞI

I. SELİM'İN PADİŞAH İLAN EDİLMESİ (H. 974-M. 1566) :

Süleyman'ın ölümünden sonra yerine geçecek Selim'den başka oğlu yoktu.

Yukarda gördüğümüz[3] gibi Selim, bu sıralarda Amasya'da[2] idi. Selim, Merih uydusunun yönettiği rebi-ül-evvelin on dokuzuncu gününde buradan hareket eder ve İstanbul'a varır varmaz babasının yerine tahta geçer. Ertesi günü devletin ileri gelenleri, geleneğe uyarak yas elbiseleriyle[4] saraya teşrif ederler ve yeni padişahı kutlamakla birlikte babasının ölümünden dolayı başsağlığı dileğinde bulunurlar.

II — ORDUNUN KENDİSİNE OLAN BAĞLILIĞINI BİLDİRMESİ :

Üç gün sonra Selim, beraberinde az kimse bulunduğu halde, İstanbul'dan Zigetvar'a hareket eder. Fakat bu sırada sadrazam Mehmed Paşa da kaleyi alır ve güçlü bir garnizon bırakarak, orduyu kışlaklara gönderir. Öte yandan Selim, Belgrad'a varıncaya kadar padişahın öldüğünü bildirmez[5]. Bu nedenle askerler, Selim'in bu

kadar hızlı ve ansızın geldiğini görünce şaşırırlar ve aynı adı taşıyan dedesi gibi, babasına karşı gelir korkusuyla silaha sarılırlar. Fakat Süleyman'ın eceliyle öldüğü resmen söylenince, bütün ordu, Selim'in yasal halef olduğunu kabul eder ve kendine biat eder.

III — SELİM'İN BABASINA GÖRKEMLİ BİR CENAZE TÖRENİ YAPTIRMASI :

Sultan Selim, babasının cenazesi için gerekli tüm hazırlıkların yapılmasını buyurduktan sonra İstanbul'a döner. Burada cenaze töreni bittikten sonra kendisinin tahta geçişi, tüm devletin tüm büyükleri tarafından teyid edilir. Bunun arkasından da görkemli bir törenle babasının zaferlerini kutlar ve yeniçerilerle sipahilere alışılan bahşişler[6] dağıtır. Ayrıca babasının cenaze merasimini yerine getiren ulema ile hocalara da para ve ipekli elbiseler verir.

IV — ARAPLARIN AYAKLANMASI (H. 975 - M. 1567) :

Bu sıralarda Süleyman'ın ölümünü haber alan Beni Ömer[7] Ulyanoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinden kurtulmayı istemekle kalmaz, aynı zamanda komşularını da kendisiyle birlikte ayaklanmaya kışkırtır. Bunun üzerine, Bağdat bölgesini istila eder ve acımasızca yakıp yıkar. Fakat bu cüretkâr âsi uzun zaman cezasız kalamazdı. Nitekim Sultan Selim bu haberi alır almaz Bağdat, Basra[8] ve Şehresul[9] kentlerinin valilerine çabuk bir yeniçeri alayını gönderir ve kendi eyaletlerinin birlikleriyle beraber bu çetecileri yok etmelerini emreder. Sultanın buyruğu, derhal yerine getirilir ve âsi Araplar, Basra çöllerinde bozguna uğratılarak dağıtılırlar ve bu bölgelerin asayişi ve güvenliği eski durumuna getirilir. Sultan Selim, aynı yıl içinde (H. 975 - M. 1567), babasının

beş yıl önce başlattığı İstanbul yakınlarındaki bir köprüyü[10] tamamlar.

V — SULTAN SELİM'İN DON NEHRİYLE VOLGA ARASINDA BİR KANAL AÇMA GİRİŞİMİNİN BAŞARISIZLIKLA SONUÇLANMASI :

Bu arada Osmanlı ordusu savaşma yeteneğini yitirmemesi için, yeni bir savaşa ihtiyacı vardı. Fakat Alman imparatoru ile henüz barış anlaşması yapılmış olması onunla bozuşacak neden yoktu. Bu durum karşısında Osmanlı ordularını, üzerine sevkedilecek tek devlet İran'dı. Zira sürekli akınlarıyla ancak İran savaşa neden olabilirdi. Fakat Sultan Selim, bir yandan oralara varabilmek için ordusunun uğrayacağı zorlukları, öte yandan da kendisinden öncekilerin ordularının buralarda nasıl mahvolduklarını bildiğinden, yine gerekli savaş teçhizatını ve yiyeceğini nasıl nakledeceğini düşünüyordu. Bu engellerin önünü almak amacıyla Karadeniz yoluyla **Kefe**'ye[11] bir ordu gönderir ve aynı zamanda Kırım hanına, bütün Tatar kabilelerinden işçi toplayarak, Essel[12] nehriyle Teri[13] nehri arasında, yani altı İtalyan milinden fazla uzaklıkta olmayan bir yerde bu nehirleri birbirine birleştirecek bir kanal yapılmasını emreder. Sultan Selim bu plan sayesinde Karadeniz'den başlayarak Maille[14] Teri ve Essel vasıtasıyla Hazar denizine kolayca geçilebileceğini ve İranlıların orada donanmaları bulunmadığına göre, rahatlıkla, Şirvan'a bir ordu nakledebileceğini ve bu biçimde fazla zorluğa uğramadan bütün İran'ı ele geçirebileceğini sanıyordu. Kırım Hanı, Sultan Selim'in emrini alır almaz yola çıkar ve Ejderdan'dan[15-16] geçerek belirlenen yere gelir ve işe başlar. Fakat kanalın ancak üçte biri bitmişti ki, işe son vermek zorunda kalır. Zira sürekli yağmurlar ve poyraz rüzgârları yüzünden işçiler çalışamaz olduklarından başka, bir de, yiyecek yoksulluğu eklenin-

ce açlıktan ve soğuktan ölmeğe başlarlar. Bütün bu talihsizliklere karşın bu vesileyle düzenlenen bu sefer, yararlı sonuçlar da sağlar. Bugüne dek Ruslara bağımlı bulunan otuz bin kadar **Nogay** (Nigayan)[17] Tatarı, Osmanlı İmparatorluğu'na bağımlılığını bildirir ve tüm aileleriyle birlikte kendilerine ayrılan yere, yani Kırım'a yerleştirilirler. Kırım hanının[18] bu şanssız girişiminden sonra Türkler, İstanbul'a dönerler.

VI — SULTAN SELİM'İN YEMEN'DEKİ AYAKLANMAYI BASTIRMASI (H. 977 - M. 1569) :

Tam bu sıralarda Yemen krallığının şerifi Müttahir, kendi tarafına çekmiş olduğu birkaç Arapla birlikte Yemen beylerbeyi olan Murad Paşa'nın üzerine aniden saldırır ve ordusuyla birlikte kendisini de kılıçtan geçirir. Böylce Yemen Krallığını Osmanlı egemenliğinden kurtarmış olur. Sultan Selim bu ayaklanmayı haber alınca, bu kadar alçak birini hizmetinde bulundurduğuna kızarak, Mısır Valisi Sinan Paşa'ya,[19] Özdemir[20] oğlunun kuvvetleriyle kendi birliklerini birleştirmesini ve kardeşlerinin öcünü almasını buyurur. Bu iki kumandan, ordularını birleştirirler ve Sultanın emrini ustalıkla yerine getirirler. Sonunda asiler hazırlıksız yakalanırlar ve yenilerek darmadağın edilirler ve ülkeleri yine Osmanlı devletinin yönetimine katılır. Fakat bu zaferin sevincini, ertesi yıl İstanbul'da çıkan ve yedi gün sürerek aşağı yukarı tüm kenti kül haline getiren büyük yangın altüst eder.

VII — İSPANYA MÜSLÜMANLARINA YARDIM VAAT EDİLMESİ (H. 978 - M. 1570) :

İspanya'da kalmış ve Hıristiyan yönetiminden çok acı çekmiş bulunan Müslümanlar, H. 978 yılında, silaha sarılırlar ve **Garbya**'yı[21] işgal ederler ve Beni Ahmer[22] so-

yundan olan Mansur'u hükümdar ilan ederler. Fakat daha sonra İspanyollara şiddetli bir saldırıda bulunarak mağlup ederler ve büyük kayıplar verdirirler. Bununla beraber İspanyolların gücü karşısında daha fazla karşı koyamıyacaklarını anlarlar ve tüm Müslümanların ortak düşmanına karşı yardım isteminde bulunmak üzere Sultan Selim'e elçiler gönderirler. Selim kendilerine yardım vaadinde bulunur; ancak bu sıralarda Kıbrıs'ı ele geçirmeyi düşündüğünden, bu yardımı ancak bu seferin başarılı geçmesinden sonra yapabilirdi. Bununla beraber o zamana kadar mümkün olduğu kadar birlik halinde kalmalarını ve savunma durumlarını korumalarını teşvik ediyordu. Bundan sonra elçilere çok değerli armağanlar vererek ülkelerine gönderir.

VIII — KIBRIS SEFERİ :

Bu delegeler, henüz ülkelerine varmamışlardı ki, Sultan Selim II, Sadrazam Mustafa Paşa ve Kaptan-ı Derya Ali Paşa'nın komutasında **Kıbrıs'ı**[23] fethetmek üzere büyük bir ordu gönderir. Bunlardan ikincisine denizde kalmasını ve istilaya engel çıkarılmamasına dikkat etmesini, ilkine ise ordusuyla karaya çıkmasını ve bütün kaleleri kuşatmasını emreder. Mustafa Paşa şiddetli saldırılarda bulunarak Lefkoşe **(Nikosia)** yi[24] kuşatmaya başlar. Fakat mevkiin konumu ve garnizonun inatçı karşı koyması, bu yıl için Osmanlıların çabalarını sıfıra indirtir ve sadrazamı kuşatmayı ablukaya dönüştürmesine ve askerlerini kışlaklara yerleştirmek zorunda bırakır.

IX — SULTAN SELİM'İN KIBRIS'I YÖNETİMİNE KATMASI (H. 979 - M. 1571) :

Fakat ertesi yıl (H. 979), Kaptan-ı derya Ali Paşa, Pertev Paşa'nın komutasındaki yeni kuvvetlerle ve savaş

silahlarıyla donatılmış daha büyük bir donanmayla İstanbul'dan hareket eder. Kıbrıs adasına varır varmaz geçen yıl başarısız kalan kuşatmayı yineler. Topçuların şiddetli darbeleri ve lağımcıların da yardımıyla kalenin surları yarılıp yıkılır ve sonunda, kuşatılanların inatçı savunmalarına karşın, hücumla ele geçirilir. Nikosia'nın düşmesi bütün adanın kendiliğinden teslim olmasını sağlar. Zira hiçbir yandan yardım ümidi kalmadığını gören, ilk önce Magosa[25] ve onu izleyen öteki kaleler, gönüllü olarak tarihin acımasına sığınmış olurlar. Yine bu sıralarda Cezayir[27] valisi Kılıç Ali Paşa[26] da Tunus'u[28] Araplardan alır ve Osmanlı İmparatorluğu'na katar.

X — TATARLARIN RUSYA'YA AKIN YAPMALARI :

Böylece Türkler, imparatorluğun güney sınırlarını genişlettikleri bir sırada, Tatar orduları da, kuzey taraflarında bundan daha az başarılı değillerdi. Devlet Giray Han, kendisini hükümdar olarak tanıyan İskitya ülkesinin tüm kabilelerini toplayarak Rusya'ya bir akın yapar ve mukavemete uğramadan başketine[29] kadar ilerler. Ve tüm ülkeyi yağmaladıktan sonra kaçmaya olanak bulamayan ahalinin bir kısmını kılıçtan geçirir, bir kısmını da tutsak alarak doyumluklarla yüklü olarak Kırım'a döner.

XI — LEPANTO DENİZ SAVAŞI :

Bu seferlerden sonra, Osmanlıların, Yıldırım Bayezid zamanında uğradıkları yenilgiden bugüne dek görmedikleri bir felaket başlarına gelir. Bu da, hiçbir imparatorluğun, ne kadar büyük ve güçlü bulunursa bulunsun, yazgının oyunundan kurtulamadığını gösterir. Kaptan-ı derya Ali Paşa, Kıbrıs adasını fethettikten sonra, ordusunun en iyi askerlerini kalelerin korunması için garnizonlara yerleştirir. Rumeli askerlerini de, on iki aydan

beri istihkâm ve başka işlerde çalıştırılarak yorulduklarından dolayı memleketlerine gönderir. Kendisi de donanma ve öteki birliklerle İstanbul'a döner. Fakat tam Akdeniz üzerinde seyrederken, bazılarının dediğine göre, Alman ve İspanyolların yardımıyla takviye edilmiş bir düşman donanması tarafından saldırıya uğradığı görülür. Çok az olan kuvvetleriyle[30] düşmanı yenemeyeceğini bilmesine karşın, Kaptan Paşa, kaçmaktansa ölmeyi yeğler ve yanındaki yetersiz birliklerle savaşmaya karar verir. Fakat o kadar yiğitçe karşı koyar ki, savaşın kaderi uzun süre belirsiz kalır. Ve sonunda, kimi zaman bir kaptan olarak, kimi zaman ise bir cenkçi er gibi görev yaparak, birçok kez düşmanı püskürttükten sonra şehir düşer ve zafer düşman tarafına güler. Zira kumandansız kalan Müslüman savaş gemileri derhal kurtuluşu firarda aramaya ve birbirinden ayrılmaya başlarlar. Düşman ise, bu durumdan daha da cesarete gelerek, artık düzensiz bir hale gelen Türklerin üzerine o kadar hiddetle atılmaya başlarlar ki bir kısmını yakalayarak, bir kısmını ise denize batırarak aşağı yukarı bütün donanmalarını[31] yok ederler.

XII — SULTAN SELİM'İN KURAN OKUMAKLA TESELLİ BULMASI :

Mutluluğun doruğuna vardıktan sonra yazgısının öldürücü darbesini yiyen birisi, ancak bu beklenmedik felaket haberini alan Sultan Selim'in duyduğu acıyı tasavvur edebilir. Sultan, Kıbrıs adasının ele geçirildiğine dair haberi henüz almıştı ve hatta muzaffer donanmasının dönüşünü bekliyordu ve zafer alayı için hazırlıklarını yaptığı bir sırada, tüm donamasının ve ordusunun imha edildiği haberini getiren ve güçlükle kurtulabilen birkaç gemi İstanbul'a varır. Aslında çok güçlü bir yapıya sahip

olan padişah, bu haberi alınca o kadar çok üzülür ki, üç gün süreyle[32] ne yemek yer, içer, ne de bir kimseyle görüşür. Aksine ulusuna acıması ve bu yenilgiden dolayı uğradığı alçalmadan kurtarması için Müslümanların koruyucusu olan Tanrı'ya gece gündüz dua eder. Nihayet beşinci günü Kuran'ı eline alır ve rastgele açarak[33] «Çok sabırlı ve acımalı (Tanrı) adına : Avrupalıların, dünya insanları üzerinde elde ettikleri zaferler kalbimi üzüyor. Bu nedenle ilerde hiçbir galibiyetin sevincini görmesinler» diyen bir pasaj çıkar. Sultan Selim bu kehanetten Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisinde bir Tanrısal gücün mevcut olduğuna kanaat getiriyor ve baba yadıgârı olan kazançlar için Allah'a şükrederek, evvelce düşmüş olduğu ruhsal çöküntüden kurtularak teselli buluyordu. Zaten Mekke'deki tapınağın tahta[34] tavanının da az önce çökmesi, bu felâketin habercisi olmuştu. O zamanın bilginleri de bu olayı aşağı yukarı aynı biçimde yorumlamaktadırlar. Sultan Selim gelecekte bu tavanın Osmanlı İmparatorluğu'nun sağlam bir simgesi olması için onu tamamiyle taştan yaptırarak yenilemiş olur.

XIII — SULTAN SELİM'İN, DONANMASINI YENİLEMESİ VE HIRİSTİYANLARA SALDIRILMASI (H. 980 - M. 1572) :

Ali Paşa'nın yerine kaptan-ı deryalığa getirilen son derece cesur ve mükemmel bir denizci olan Kılıç Ali Paşa, ertesi yıl donanmayı o kadar çabuk onarır ki, yazın 250 gemiyi denize indirir. Kılıç Ali Paşa bu güçlü donanmanın başında olduğu halde İstanbul limanından hareket eder ve gittikleri yerde Hıristiyan kıyılarını yakıp yıkar. Hıristiyan donanması da Evarin[35] denilen yerde görününce, Kaptan Paşa, son yenilginin acısını gidermek için, bü-

yük bir şiddetle saldırır. Fakat savaş uzun sürmez ve her iki taraf da fazla zarara uğramadan ve kesin bir sonuç almadan, akşam olduğundan, savaşanlar birbirlerinden ayrıldıkları gibi Kaptan Paşa dahi çekilir. Dört gün sonra Hıristiyan amiralleri toplanıp istişare ederler ve Osmanlı donanmasını nasıl gafil avlayacaklarını görüşürler. Bunun üzerine **Koron** limanını çeviren yüksek kayaların arkasına donanmalarını gizleyerek, görülmeden bu işi kolayca başarabileceklerini sanıyorlardı. Fakat casusları vasıtasıyla düşmanın niyetini öğrenen Kılıç Ali Paşa, limandan çıkar ve donanmasını savaş düzenine sokar. Bu arada düşman donanması da gelir, fakat gemilerini demirlediğini sandığı Türklerin savaşa hazır olarak engin denizde durduklarını gördüğü zaman, şaşırıp kalırlar. Buna karşın niyetlerini yerine getirmek isterlermiş gibi Türk donanmasına daha çok yaklaşırlar, fakat saldırdıkları takdirde çok fena sonuç alacakları olasılığını düşünerek fikirlerini değiştirirler ve Osmanlıların sessizce yollarını sürdürmelerine ve zengin doyumluklarla yüklü olarak İstanbul'a dönmelerine göz yumarlar.

XIV — NOVA KUŞATMASININ KALDIRILMASI :

Aynı yıl Osmanlıların kara kuvvetleri de başarılı sonuçlar elde ederler. Zira geçen yıl denizde uğradığı bozgundan dolayı Osmanlı devletinin gücünün zayıfladığını sanan Almanlar da, önceleri yitirdikleri topraklarını, fazla engele uğramadan, geri alma hırsıyla Bosna'ya girerler ve Nova kalesini kuşatırlar. Fakat Bosna'nın ve komşu eyaletlerin valileri, kuvvetlerini birleştirerek, kalenin yardımına koşarlar ve Almanları gafil yakalayarak kaçmaya zorlarlar ve zafer işareti olarak İstanbul'a üçyüz tutsak gönderirler.

XV — SULTAN SELİM'İN AYASOFYA'NIN ONARILMASINI EMRETMESİ :

Son zamanlarda uğradığı kayıpları bu zaferlerle kapatması üzerine Sultan Selim, Tanrı'nın kendisine verdiği bu kadar iyiliğe karşı duyduğu minnettarlığını ve dindarlığını kanıtlamak için dinsel yapıları onarmaya karar verir. Ve zaman aşımına uğrayıp yıpranmış olan Ayasofya camiinin onarılmasını buyurur; tapınağın dört köşesine ayrı ayrı biçimlerde[36] birer minare yaptırır ve etrafındaki bazı özel evleri de yıktırarak yerlerine iki büyük medrese inşa ettirir.

XVI — İSPANYOLLARA KARŞI BİR DONANMANIN GÖNDERİLMESİ :

Sultan Selim bu işlerle uğraştığı bir sırada, Kıbrıs seferinden önce İspanya Müslümanlarına, Hıristiyanlara karşı yardımda bulunacağına dair verdiği sözleri anımsar. Bu nedenle bir yandan sözünde durduğunu kanıtlamak, öte yandan da İspanyolların aşırı gururlarını kırmak ve İspanya donanması tarafından Lepanto'da uğradığı yenilginin öcünü almak amacıyla Sadrazam Piyale Paşa[37] ile kaptan-ı derya komutasında bir donanmayı İspanya'ya gönderir. Bu komutanlar, yolları üzerindeki tüm ülkeleri yakıp yıkarak, Messina'ya varırlar. Müslümanların bütün zorlu girişimlerine karşın, bizzat doğa engel olmasaydı, görünürde, bu kalenin yardımına koşacak hiçbir ordunun bulunmadığına bakarak, kuşkusuz ele geçirilebilirdi. Zira bunların başaracaklarını kuvvetle sandıkları bir sırada birdenbire denizde fırtına kopar ve Osmanlı kuvvetleri, topyekün yok olma tehlikesini önlemek amacıyla çekilmek zorunda kalırlar.

XVII — TUNUS'UN İSPANYOLLAR TARAFINDAN İŞGAL EDİLMESİ VE TÜRKLERİN GERİ ALMASI :

Osmanlı donanmasının çekilip gittiğini gören İspanya kralı, Messina'nın kurtarılması için göndermiş olduğu kuvvetlerle Afrika yolunu tutar ve gafil avlayarak Tunus'u işgal eder ve yerli Müslümanların bir kısmını kılıçtan geçirir, bir kısmını da esir eder. Bundan sonra da kalenin müstahkem mevkilerini takviye ederek, kendi askerlerinden bir garnizon yerleştirir. Bu kayıbın kabahati hep Piyale Paşa'ya yüklenir. Zira kendine fazla güvenen Paşa, Afrika kıyılarının korunması için hiçbir kuvvet bırakmayarak tüm donanmasıyla geri döner. Zaten bu nedenle mevkiinden atılır ve yerine Sadrazam Sinan Paşa[38] tayin edilir. Sultan H. 982 - M. 1574 yılında kendisini Tunus'u geri almak amacıyla tüm donanma ile gönderir. Sinan Paşa kuvvetleriyle karaya çıktığı zaman, adı geçen kaleyle birlikte Chalkulvadi[39] adındaki kalenin de kuşatılmasını buyurur. Birçok saldırıdan sonra her iki kaleyi de ele geçirir ve Hıristiyanların öldürdükleri Müslümanlara karşılık bütün garnizonu kurban eder. Bundan sonra da Chalkulvadi kalesinin temelini kazıtır ve Tunus surlarını onararak yeter miktarda garnizon yerleştirir.

XVIII — MACARLARIN ZİGETVAR'DA YENİLMELERİ VE ÖLDÜRÜLMELERİ :

Tam bu sıralarda bin beş yüz kadar Macar toplanır ve Zigetvar'ı[40] nasıl gafil avlayarak geri alabileceklerini görüşüyorlardı. Fakat bunu haber alan Giula Valisi Cafer Paşa, beş yüz yeniçeri yanına alarak, gizli bir yerde Macarlara rastlar ve üzerlerine saldırarak bir kısmını öldürür, bir kısmını da tutsak alarak İstanbul'a gönderir.

XIX — SULTAN SELİM'İN ÖLÜMÜ :

Bu yılın sonlarına doğru Sultan Selim, sarayın doğu taraflarında görkemli bir hamam[41] yaptırır. Selim, duvarları henüz kurumamış olduğundan kirecin zehirli buhar yaydığı bir sırada banyo yapmak için ilk olarak binaya girer. Bazı tarihçilere inanmak gerekirse Selim, bu zararlı buharın etkisini önlemek için oldukça içki almış. Banyodan sonra hafif bir başağrısı hissetmiş, bunun arkasından bir bulantı gelmiş ve sonunda bir çeşit inme gelmiş ki, on bir günlük sürekli bir rahatsızlıktan sonra şabanın yirmi sekizinde gözlerini hayata kapamıştır. Selim'in oğlu Murad ramazan ayının başında İstanbul'a gelir ve derhal devletin ileri gelenleri tarafından padişah ilan edilir. Bu vesileyle ileri gelenler babasının ölümünden dolayı başsağlığı dileğinde de bulunurlar. Alışılan törenlerden sonra Sultan Selim'in cenazesi, Ayasofya camii yakınında bir türbeye gömülür.

XX — SULTAN SELİM'İN ÖZELLİKLERİ :

Sultan Selim elli iki yıl yaşar ve sekiz yıl, beş ay ve on dokuz gün saltanat sürer. Değerli bir hükümdardı, fakat girişimlerini istediği gibi sonuçlandırması için talihi yardım etmemiştir. Bütün olayları göğüsleyecek kadar yenilmez bir yüreği vardı. Plan kurmakta çok becerikli ve sır[42] tutmakta da yetenekli idi. Adaleti sever ve iyi olarak anılmak isterdi. Çok cömert ve sabırlıydı. Sanki doğa kendisini, seleflerininkinden daha yumuşak bir kalple yarattığı sanılırdı. Uşaklarıyla samimi ve şakacıydı. Bilginlerle konuşup hoş vakit geçirmeyi çok sevdiği gibi soytarılarla da eğlenmesini bilirdi. Fakat bütün bunlara karşın, beş vakit namazını da muntazaman yerine getirirdi. Bunlardan başka sarayın içinde olup biten-

leri öğrenmek için daha çok olanaklara sahip olduklarını iddia eden veya yeni bir şey söylemiş olmak için okurlarına yaranmak isteyen bazı tarihçiler, Selim'in, sofuluk bahanesiyle, sırf şarap içmek ve başka dünya zevklerinden yararlanmak için, sarayın gizli dairelerine çekildiğini söylerler. Gerçek olan şudur ki Selim, görünüşte son derece dindar gözükürdü. Eğer hareketleri bazan mantık kurallarına uymadığı sanılıyorsa, bunu, Kuran tarafından yasak edilen içkiye olan düşkünlüğünden çok insancıl zayıflığına vermelidir.

VI. BÖLÜM

TÜRKLERİN ON İKİNCİ PADİŞAHI III. MURAD'IN HÜKÜMDARLIĞI

I — MURAD'IN, BABASININ YERİNE TAHTA GEÇMESİ :

Sultan Selim'in ölümünden sonra H. 983 - M. 1575 yılında, otuz bir yaşında olduğu halde üçüncü kez aynı adı taşıyan oğlu Murad, yerine geçer. Yeni padişah, ilk üç yılını, barış işleriyle, iç işlerin düzenlenmesiyle ve savaş hazırlıklarıyla geçirir.

II — İRANLILARLA SAVAŞIN BAŞLAMASI (H. 986 - M. 1578) :

Bütün sorunlarını çözümledikten sonra H. 986 yılında Sultan Murad, İranlılarla savaşmaya karar verir. Bu sefer için, Kıbrıs fethi münasebetiyle yiğit ve mükemmel bir asker olduğunu hanıtlayan Mustafa Paşa'yı görevlendirir. Mustafa Paşa, hükümdarının itimadına layık olduğunu ispat etmek amacıyla derhal sınırdaki kaleleri onartır ve bu arada çeşitli kuşatmalar yüzünden aşağı yukarı tüm harap olmuş olan Kars kalesini de berkitir ve burada önceki savaşların kötü durumuna, yani yiyecek yoksunluğuna düşmemek için erzak depoları yaptırır. Bu ih-

tiyat önlemlerinden sonra ordusu ile İran'ın çok sağlam kalelerinden biri olan Çaldıran'ı kuşatmaya gider ve birçok saldırıdan sonra ele geçirir.

Tam bu sırada İran kumandanı Tokmak Han'ın,[1] kaleyi kurtarmak için çok büyük bir orduyla yaklaşmakta olduğu haberi gelir. Derhal buna karşı ordunun bir kısmıyla Erzurum ve Diyarbakır paşalarını gönderir. Bunlar, düşmanı hazırlıksız yakalayarak üzerine saldırırlar ve yenilgiye uğratarak kaçmaya zorlarlar. Bu zaferin sonucunda, Ermenilerin çok tanınmış bir kalesi olan **Tiflis** ele geçirilir. Türkler savaştan hemen sonra bunu işgal ederler ve ateşe vererek yok ederler. Bunun arkasından Mustafa Paşa muzaffer ordusuyla **Semahiye** doğrultusunda ilerler, fakat sürekli yağmurlar ilerlemesini engeller. Böylece ele geçirilen kalelerin muhafaza ve korunmasını Özdemiroğlu[2] Osman Paşa'ya ve Erzenurrumi[3] Beylerbeyi'ne bırakarak, yine Avrupa'ya döner.

III — MÜNEVCEHİR'İN TÜRKLERİN TARAFINA GEÇMESİ :

Tokmak Han'ın bozgunu üzerine Mustafa Paşa'nın henüz Tiflis'te bulunduğu bir sırada, o zamana kadar İranlılara bağımlı bulunan münevcehir[4] adında soylu bir Hıristiyan kendisine gelir ve gelecekte Osmanlı İmparatorluğu'na sadık kalacağına dair söz vererek emrindeki bütün kalelerin anahtarlarını sunar. Mustafa Paşa kendisini iyi karşılar ve Sultan Murad'ın himayesine güvenmesini söyler. Bundan az sonra Münevcehir, Müslüman olur ve buna karşılık kendisine **Ahıska**[5] sancağı verilir ve biraz önce ele geçirilen Tiflis Beylerbeyliği'ne tayin edilir.

IV — İRANLILARIN TÜRKLERİ YENMESİ :

Mustafa Paşa'nın ayrılmasını izleyen kış o kadar şiddetli geçer ki, soğuğa alışık olmayan Osmanlı askerlerinin büyük bir kısmı karargâhlarında ölür. Özdemiroğlu Osman Paşa, bütün ordunun tehlikede olduğunu görünce, birliklerini, birbirinden ayrı olarak, kış karargâhına yerleştirir. Zira çorak yerlerde bütün orduyu içine alabilecek hiçbir yer yoktu. İran komutanı İvriz Han, Osman Paşa'nın bu durumuna dair haber alınca, böyle dağılmış bulunan Osmanlı kuvvetleri üzerine ansızın saldırır ve büyük kayıplar verdirir.

V — BUNDAN SONRA TÜRKLERİN, İRANLILARI TAMAMEN YOK ETMESİ :

Çok becerikli bir komutan olan Osman Paşa, bu şanssız sonucu haber alınca şaşkına döner. Çünkü bu felaket salt kendi ilgisizliği yüzünden gelmişti. Bunun üzerine kendi kanı pahasına da olsa bu utanç verici olayın öcünü almaya karar verir. Ve kış ortasında tüm kuvvetlerini toplayarak, kesin sonuç almamakla beraber kırktan çok yerde savaşır. Fakat sonunda sayıları otuz bin kadar olan düşman, İman Evli kumandasında kazandığı zaferden cesaret alarak, büyük bir kızgınlıkla Osmanlıların üzerine saldırır. Savaş dört gün sürer ve Osmanlıların yiğitçe çarpışmasından sonra İranlılar yenilir ve aşağı yukarı tüm askerlerini savaş alanında yitirirler. Özdemiroğlu Osman Paşa da, bunca savaştan sonra, kuvvetlerinin oldukça azaldığını ve zayıfladığını görüyordu. Bu amaçla, Semahiye kalesinin surlarını onarır ve Cafer Paşa'yı ordusunun büyük bir bölümüyle garnizonun başında bıraktıktan sonra geri kalan kuvvetlerle, bu zamana kadar olup bitenler hakkında hesap vermek üzere imparatorluğun Avrupa kesimine döner.

VI — MUSTAFA'NIN TATAR KIRIMINDA BİR AYAKLANMAYI BASTIRMASI :

Yukarda gördüğümüz gibi Türk ordusunun büyük bölümünün İran'da bulundurulması gerektiği bir sırada Kırım Tatarlarının hanı, Osmanlı boyunduruğundan kurtulmak için eyleme geçer. Fakat Sultan Murad, bu alevi doğuş anında söndürmek için, Mustafa Paşa'yı göndermekte gecikmez. Paşa derhal padişahın emrine uyarak, **Demirkapı** geçidinden giderek Kafkas dağlarının yolunu tutar ve Don nehri üzerinden sallarla geçerek, bugüne dek hiçbir düşmanın girmediği bu yandan herhangi bir tehlikenin gelmeyeceğini düşünen Kırım hanını hazırlıksız yakalar ve başını kestirerek Bab-ı Âli'ye gönderir.

VII — İRANLILARIN BARIŞ İSTEMİNDE BULUNMALARI :

Sultan Murad, içerdeki düşmanlarını uzaklaştırdıktan sonra H. 988 - M. 1580 yılında sadrazamı çok büyük bir orduyla İran'a karşı gönderir. İranlılar da önü alınamaz bir tehlikenin kendilerini beklediğini anlayınca, savaşmaktan vazgeçerler ve barış isteminde bulunurlar. Bu amaçla olağanüstü bir kişiliğe sahip olan İbrahim Han adında biri elçi olarak gönderilir. Bu, bir yandan nazik sözleriyle, öte yandan sunduğu armağanlarla İran sınırına girmiş bulunan sadrazamı o kadar çok etkiler ki, derhal ordularına dön emri verir ve İbrahim Han'ı tavsiye mektubuyla Bab-ı Âli'ye yollar.

VIII — SULTAN MURAD'IN BARIŞ ÖNERİSİNİ GERİ ÇEVİRMESİ :

Fakat Sultan Murad, sadrazamı ile aynı fikirde değildi. Sultana göre barışı sağlamanın henüz erken olduğuna,

zira ne pahasına olursa olsun düşmanın barışa yanaşacak kadar güçten düşmediğine kani idi. Bundan başka bu kadar büyük bir sefer için hazırlanmış olan bir ordu için aldatıcı barış sözlerine kanarak dönmek ayıp olurdu. Bu nedenle Murad, İranlıların istemini geri çevirir ve kendisinin emri olmadan zamansız bir sorun üzerinde durduğundan dolayı Sinan Paşa'yı sadrazamlıktan indirir ve yerine Ferhad Paşa'yı tayin eder.

IX — FERHAD PAŞA'NIN YAPTIĞI SEFERİN SONUÇSUZ KALMASI (H. 991 - M. 1583) :

Yeni sadrazam, H. 991 yılında, büyük bir ordu ile İran'a girer ve bir süreden beri tamamen harabe halinde bulunan Revan kalesinin surlarını onarır. Fakat Ferhad Paşa da, ya cesaretsizliğinden, ya da düşman tarafından elde edilmiş olmasından olacak bunlardan başka hatırda kalacak hiçbir şey yapmaz. Aksine üstelik Tebriz'i yitirir ve birkaç talihsiz karşılaşmadan sonra kışın başlarında tüm ordusunu alarak İstanbul'a döner. Sultan Murad, bu komutanı hakkında da aldandığını görünce derhal vezirlikten alır ve yerine, yiğitliği ve askeri yetenekleri bizzat İran savaşında görülmüş olan Özdemiroğlu Osman Paşa'yı sadrazamlığa getirir. Kendisini sadrazamlık payesiyle birlikte başkumandan ünvanıyla ordunun başına gönderir.

X — OSMAN PAŞA'NIN TEBRİZ'İ GERİ ALMASI (H. 993 - M. 1585) :

Osman Paşa, İranlılara mümkün olduğu kadar yakın olabilmek için kuvvetlerini Kastamonu'daki kış karargâhına yerleştirir ve H. 993 yılının ilkbaharında, eyleme geçerek, Ferhad Paşa'nın Türk ordularına kumanda ettiği

bir zamanda İranlıların almış oldukları Tebriz kalesini işgal eder ve geri alır. Osman Paşa, Tebriz'in civarındaki dağın kente egemen olduğunu farkeder ve buraya bir kalenin[6] inşasını buyurur. Fakat paşanın bu emri o kadar çabuk yerine getirilir ki, on dört gün içinde surlar, düşmanın saldırılarına dayanacak duruma gelir.

XI — BÜTÜN HALKIN KILIÇTAN GEÇİRİLMESİ :

Osman Paşa, kalenin takviyesi ve gerekli yiyeceğin sağlanmasıyla uğraşırken, Tebriz sakinlerinden bazıları, oradaki garnizonda bulunan yeniçerilerle kavgaya tutuşurlar ve laftan lafa derken dövüşmeye başlarlar. Sonunda askerlerin bir kısmı yaralanır, bi rkısmı ise öldürülür. Osman Paşa bu olaya çok kızar ve herhangi bir ayaklanma olur düşüncesiyle, kadın ve çocuklardan başka, kentin tüm halkının kılıçtan geçirilmesini ve mallarının askerler arasında bölüşmesini emreder. Bundan sonra kaleye başka ahali yerleştirir ve kumandan olarak da vezir ünvanıyla Cafer Paşa'yı bırakır.

XII — OSMAN PAŞA'NIN ÖLÜMÜ :

Osman Paşa, bu bölgedeki işleri yoluna koyduktan sonra, ordusunun büyük bir kısmıyla Avrupa'ya dönmeye karar verir. Fakat yolu üzerinde **Sofiykan**'a[7] yakın bir yerde İran komutanları arasında en yiğidi olan Hamza Mirza[8] büyük bir orduyla kendisine saldırır. Her iki taraf da sabahtan akşama kadar yurtları için inatçı bir biçimde çarpışırlar. Öyle ki, Hamza Mirza, ordusunun bir ucundan ötekine koşturuyor ve askerlerini cesarete getiriyordu. Düşmana kimi cepheden, kimi kanatlardan veya arkadan saldırıyor ve bu arada, orada burada, düzensiz düşen birliklerini toparlıyor ve yiğitçe karşı koymalarını

kışkırtıyor ve hem sözle, hem de kendisi örnek olmakla cesarete getirmeye çalışıyordu. Sözün kısası gerçek bir komutanın yapması gereken her şeyi yapıyordu. Öte yandan Osman Paşa ise, henüz yolda iken hastalanır ve ata binemez olup, aksine katıra biniyordu. Fakat o kadar çok kuvvetten düşer ki, askerlerine örnek olacak yerde, ancak sözle teşvik eder ve yiğitçe dövüşmelerini ve Osmanlı ordularının şerefine gölge düşürmemelerini rica ediyordu. Sonunda Türkler üstün gelir ve İranlılar savaş alanını Türklere teslim etmek zorunda kalırlar. Bu zaferden sonraki gece Osman Paşa, hasta oluşundan çok, yorgunluğundan kuvvetten düşer ve şeref dolu yaşamını şehitlik aşamasında sona erdirir.

XIII — İRANLILARIN, SİNAN PAŞA'NIN ÖNÜNDEN ÇEKİLMESİ :

Osman Paşa'nın ölümü üzerine Osmanlı ordusu kumandansız kalır. Kendilerini her yandan düşmanlarla çevrili gören askerler, Sinan Paşa'yı[9] kumandan olarak seçerler ve yollarına devam ederler. Hamza Mirza ise kendilerini dikkatle izler, fakat son kayıplarını düşünerek, açıktan saldırıya geçmekten çekinir ve daha çok çete savaşını yeğler ve dar geçitlerde gizlenerek düzgün manevralarla bir savaştan çok kayıp verdiriyordu. Bir yandan Osmanlı ordusunu bu biçimde zayıflatırken, öbür yandan fazla kuvvet toplayarak sonunda **Selmas**[10] denilen yerde düşmana saldırır. Fakat daha ilk hücumda adamlarına cesaret vermek için kendini ortaya attığı zaman ölür ve böylece Türkler büyük bir tehlikeden kurtulmuş olurlar. Zira komutanlarının öldüğünü gören İranlılar, o kadar şaşırırlar ki, derhal dönmeye karar verirler. Bu suretle Türkler, Van doğrultusunda yollarına rahatça devam etmek olanağını bulurlar.

XIV — FERHAT PAŞA'NIN İRANLILARA KARŞI BAŞARIYLA SAVAŞMASI :

Bütün bunlara karşın Omanlı kuvvetleri, sayılarının azalması yüzünden fetihlerine ara vermek zorunda kalırlar. Bunu gören İranlılar, ordularını derleyip toparlarlar ve H. 994 - M. 1586 yılında, Cafer Paşa kumandasında bulunan Tebriz'i kuşatırlar. Fakat Sultan Murad, büyük bir orduyla birlikte Ferhad Paşa'yı[11] kentin yardımına gönderir. Paşa, İranlıların kuşatmayı kaldırmalarını zorlar ve Tebriz ile Erivan arasında yeni bir kale yaptırır ve kuvvetli iki kale arasında bulunuyormuş gibi dört yıl süreyle ordusunu bu iki kent arasında muhafaza eder. Yaz mevsiminde düşmanla savaşır, kışın da, kendi sınırlarına daha yakın bulunmak için Erzurum'a çekilirdi. Sonunda Gürcistan topraklarına girer ve buradaki tüm kaleleri işgal eder ve **Luri** ve **Gence** adındaki kentlerin temellerini atar. Bundan sonra Ferhad Paşa ile, İranlı komutan Karabağı[12] Mehmed Han arasında bir savaş olur ve bunun sonunda Paşa, hanı firara zorlamakla beraber, tüm ordusunu da darmadağın eder. Öyle ki, Kızılbaşlar o zamandan beri ne görünürler, ne de meydan savaşı denemesinde bulunmaya cesaret ederler.

XV — İRANLILARLA BARIŞ YAPILMASI :

Yitirilen bu kadar savaş ve Revan, Gence (Günce) ve Karabağ gibi kentlerden sonra İranlılar, Osmanlılara daha fazla karşı koyamayacaklarını anlarlar. Bundan dolayı barışı sağlama yollarını ciddi olarak düşünmeye başlarlar. Fakat Sultan Murad'ın, hiç te razı olacağı sanılmıyordu. Bunun üzerine İran şahı, Osmanlılardan ele geçirmiş oldukları tüm eyaletleri geri vermeye, İran kuvvetlerinin hiçbir biçimde Türk topraklarına saldırmayacak-

larına, Osmanlı İmpaartorluğu'nun aleyhine olacak açık veya gizli hiçbir girişimde bulunmamaya razı olur ve bütün bunlara güvence olarak da kardeşi Haydarcan'ı rehine olarak yenilmez Bab-ı Âli'ye gönderir. Bu koşullara her iki taraf da saygı göstereceklerine dair and içerler ve böylece uzun ve kanlı savaşlara son verdiren barış yapılır.

XVI — İSTANBUL'DAKİ AYAKLANMALAR :

Bugüne dek imparatorluğun sınırlarını genişletmek için bu kadar çok çaba göstermiş olan askerler, İranlılarla yapılan barıştan sonra, kızgınlıklarını kendi sinelerine çevirmeye başlar. Defterdar, maaşları (ulufe) sahte parayla ödenen yeniçeriler tarafından suçlanmaktadır. Ayrıca bunlar, defterdarın düşmanları tarafından da kışkırtılarak, grup grup toplanırlar ve sarayında ölümle korkuturlar. Bu kaçınılmaz tehlikeden dostları tarafından haberdar edilen Defterdar, padişahın sarayına sığınır ve güven altına alınması ve askerlerin kızgınlığından korunması için sultana alçalarak yalvarır. Asiler bunu öğrenince, derhal Murad'ın sarayını kuşatırlar ve çok terbiyesiz bir biçimde teslim edilmesini isterler. Padişah ise, bunların istemini geri çevirir, fakat asiler daha ileri giderler ve tüm çıkışları işgal ederek, devletin bütün ileri gelenlerini ve sultanı bile ölümle korkuturlar.

Bu güç durum karşısında Sultan Murad, hiç olmazsa padişahlık kurumunun saygınlığını korumak amacıyla en son önleme başvurmayı düşünür : Yani tüm odacı ve baltacılarını[1] silahlandırarak, saray kapılarının açılmasını ve yeniçerilere, sanki hak dininden değillermiş gibi üzerlerine saldırmalarını emreder. Sultanın buyruğu kahramanca yerine getirilir. Zira saray adamları, efendileri-

nin hayatına kendi hayatlarından daha çok önem verdiklerinden, henüz toplanma olanağı bulamayan ve düzensiz bir durumda bulunan yeniçerilerin üzerine arslanlar gibi saldırırlar. İlk vuruşta üçyüz on yedi yeniçeri öldürülür, geri kalanlar da dağılır veya evlerine kaçarlar. Sonunda Sadrazam Sinan Paşa, araya girer ve hepsinin aynı cezaya çarptırılmaması gerektiğini söyleyerek, sultanın kızgınlığını yumuşatmaya çalışır. Başkalarına örnek teşkil etmesi için ayaklananların elebaşılarının görülmemiş bir biçimde cezalandırılması gerektiğini; ama isyanın salt cereyanına tutulmuş olanları da aynı cezaya çarptırmak, yalnız adalete aykırı düşmüş olmaz, belki devletin zararına bile olabileceğini beyan eder. Sadrazamın bu sözleri sultanı pek çok etkiler ve denize atılmalarını buyurduğu elebaşılardan başka geri kalanlarının hepsini bağışlar. Ayaklanma böylece önlendikten sonra askerler arasındaki asayiş eskisi gibi sağlanmış olur.

XVII — SİNAN PAŞA'NIN MACARİSTAN SEFERİ (H. 1002 - M. 1594) :

İlerde olması muhtemel olan bu tür karışıklıkları önlemek amacıyla Sultan Murad, H. 1002 yılında, Sadrazam Sinan Paşa'yı büyük bir orduyla Macaristan'a gönderir ve bir çok kale ele geçirilir. Kış mevsiminin gelmesinden dolayı ordusunu Rumeli'ye gönderir. Fakat ilkbaharda Yanik[14] kentini kuşatır ve seksen gün süren bir kuşatmadan sonra Osmanlı topraklarına katar. Sinan Paşa, bu yöredeki işlerini yoluna koyduktan sonra İstanbul'a döner.

XVIII — SULTAN MURAD'IN ÖLÜMÜ :

Sultan Murad, içerdeki asileri ve dış düşmanlarını itaat altına aldıktan sonra aynı sene bu dünyadan öteki

dünyaya göçer. Böylece elli yıl yaşar ve yirmi yıl ve sekiz ay hükümdarlık eder. Hüküm sürdüğü yıllar sayısınca da oğulları olur. Bunların en yaşlısı, tüm ötekilerini astırarak babasının arkasından öbür dünyaya[15] gönderir. Benim merak ettiğim bir şey varsa, o da, tanıdığım Türk tarihçilerinden hiçbiri, alışılanın aksine olarak, bu padişahın karakteri ve özellikleri hakkında bir şey yazmamalarıdır. (*)

(*) III. Murad'ın çağdaşı olan Avrupa hükümdarları şunlardır :
Almanya'da : **II. Rudolf** (1574-1611).
İngiltere'de : **Elizabet** (1558-1602).
Fransa'da : **III. Henry** (1574-1589) ve **IV. Henry** (1589-1610).
İng. çev.

VII. BÖLÜM

TÜRKLERİN ON ÜÇÜNCÜ PADİŞAHI III. MEHMED'İN HÜKÜMDARLIĞI

I — III. MEHMED'İN PADİŞAH OLMASI (H. 1003 - M. 1594) :

III. Murad'ın ölümünden sonra H. 1003 yılının cemazi-yel-evvelin altıncı gününe rastlayan cuma günü, merhumun oğlu Mehmed, yalnız tahta değil, fakat Macaristan savaşının da mirasçısı olur. Yukarda gördüğümüz gibi Mehmed, hükümdarlığının başlangıcını, on dokuz kardeşinin[1] kanına girmekle lekelemiş olur.

II — EĞRİ KALESİNİN ALINMASI :

Sultan Mehmed tahta geçtikten sonra babası tarafından girişilen Macaristan savaşını sonuçlandırmak niyetinde idi. Zira ancak böylece istirahate çekilebilir ve taht'ın[2] zevkini[3] çıkarabilirdi. Bu amaçla, Osmanlı İmparatorluğu'na en küçük bir zarar gelmeden savaşa son vermek ve düşmanı barışa zorlamak için ertesi yıl (H. 1004 - M. 1595) derhal büyük bir ordunun başına geçerek Macaristan topraklarına girer ve kendisinden öncekilerin boş yere almaya giriştikleri **Eğri**[4] kalesini kuşatır ve aralıksız saldırılar yüzünden yorgun düşen ve yardım görme ümidi kalmayan garnizon, sonunda teslim olmak zorunda kalır.

III — SULTAN MEHMED'İN HIRİSTİYANLARI YENMESİ :

Eğri kalesinin fethinden sonra kış mevsiminin yaklaşması ve bundan böyle başarılı bir girişimin yapılamayacağını anlayınca, İstanbul'a dönmeye karar verir. Fakat yoluna devam ederken, birdenbire bir Hıristiyan ordusu karşısına çıkıverir. Ve o kadar büyük bir şiddetle saldırır ki, Müslümanlar, ateş açma olanağını bulamadan çekilmek zorunda kalırlar. Buna karşın düşman kendilerini izler ve devlet hazinesinin bulunduğu çadıra doğru sokulurlar. Almanlar sandıkları kırmaya başlarlar ve bu kadar zengin bir hazine karşısında gözleri o kadar kamaşır ki, paraya susamış düşman, savaşı unutarak hazineyi kaçırmaya çalışıyorlardı. Düşmanın yağmayla meşgul olduğunu gören Sultan Mehmed, ilk önce, sadece yanındaki saray adamlarıyla saldırıya geçer ve Almanların hazineye tam el koyacaklarını ve Türklerin tümüyle mağlup ve dağılmış olduklarını sandıkları bir sırada gafil avlayarak kılıçtan geçirir. Bu durumu gören ordunun geri kalan kısmı da, kendini derleyip toparlayarak, düşmanın üzerine öyle bir cesaretle saldırır ki, Türk karargâhına sokulmuş bulunanlardan hiçbiri sağlam kurtulamaz.

IV — SULTAN MEHMED'İN ÖLÜMÜ :

Bu savaştan sonra Sultan Mehmed, İstanbul'a zafer alayı ile döner. Elde ettiği zaferden memnun olarak, tabiatı itibarıyla çok yatkın olduğu zevk alemine kendini verebilmek için Hıristiyanlarla barış anlaşması yapar ve böylece H. 1012 - M. 1603 yılına kadar kadar huzur içinde yaşar. Fakat geçici bir hükümdarlıktan ve bu dünyanın zevklerinden bıktıktan sonra öteki dünya alemine intikal eder. Sultan Mehmed, dokuz yıl ve iki ay hüküm sürmesine rağmen, kaç yıl yaşadığına dair tarih, hiçbir şey be-

lirtmiyor. Bilinen bir şey varsa o da genç yaşta ölmüş olmasıdır. Kendisine ait bir şey biliniyorsa o da, Eğri kalesini ele geçirmiş olduğu Macaristan seferi ve İstanbul'a dönüşünde Hıristiyanları yenmiş olmasıdır. Eğri kalesinin fethinden dolayı kendisine Eğri lakabı verilmiştir. (*)

(*) Sultan III. Mehmed zamanında Avrupa'daki hükümdarlar şunlar :
Almanya'da : **II. Rudolf** (1516-1611).
İngiltere'de : **Elizabet** (1558-1602) ve **I. İakob** (1602-1625).
Fransa'da : **IV. Henri** (1589-1610) ve **XIII. Louis** (1610-1643)
İng. çev.

VIII. BÖLÜM

TÜRKLERİN ON DÖRDÜNCÜ PADİŞAHI I. AHMED'İN HÜKÜMDARLIĞI

I — I. AHMED'İN PADİŞAH OLMASI :

Eğri Mehmed'in ölümüyle boş kalan tahta, H. 1012 yılının recep ayının dokuzunda, henüz on beş yaşında bulunan oğlu Ahmed geçer. Devlet yönetiminin bu kadar genç birisinin eline geçmesi, bugüne kadar görülmüş şey değildi. Bu olay üzerine zamanının ozanlarından biri içinden gelen şu dizeyi söyler : «Tüm Osmanoğulları içinde sancaka sahip olmadan önce[1] kendisine padişahlık verilen tek'tir».

II — ANADOLU'DA KARIŞIKLIKLARIN MEYDANA GELMESİ :

Sultan Ahmed'in hükümdarlığa başlamasıyla birlikte yönetimin genç bir hükümdara verilmesi kötü sonuç yaratmadığı görülmüştür. Son sultanın uyuşukluğu Anadolu askerleriin o kadar küstah yapmıştır ki, bugüne dek Iranlılarla sürekli savaş halinde bulunan bunlar, barış yapıldıktan sonra kendilerine, salt gezginlere değil, fakat tüm bölgelere ve kentlere de saldırmalarına ve her şeyi yağma etmelerine izin verildiğini sanıyorlardı. Bu konuda babası zamanında bile saraya şikâyetler yapılmış ve bunun önünü almak için bazı komutanlar da gönderil-

miş, fakat kötülüğü arttırmaktan başka işe yaramamıştır. Çünkü bunlar da, ya ganimetlere iştirak etme ümidine kapılmalarından veya görevlerinin yerine getirilmesi hususundaki ilgisizliklerinden olacak, bu isyanlara son vermek şöyle dursun aksine ayaklananların sayısı günden güne artmış ve bütün Anadolu'yu vahim bir biçimde yakıp yıkmışlardır. Bu asilerin elebaşıları, tüm Osmanlı topraklarını dehşete verip kana boğan, hattâ devlet kuvvetlerine bile saldırmaya cüret eden Kalenderoğlu ile Tavil'di.[2]

III — İSYANLARIN BASTIRILMASI :

Sultan Ahmed, bu iki asiyi silahtan tecrit ederek kovmakla, doğudaki ayaklanmayı kolayca bastırabileceğine ve asayişi sağlayacağına inanarak, kış basmadan önce, şerefine uygun bir biçimde imparatorluğa ait nişanlarıyla donatılmış ve tüm muhafız alayının eşliğinde olduğu halde Sadrazam Koca Murad Paşa'yı Haleb'e gönderir. Kışı Haleb'te geçirdikten sonra ilkbaharda henüz bağlılık göstermiş olan Anadolu birlikleriyle ilişki kurmasını ve bu birleşik kuvvetlerle âsilerin üzerine yürümesini buyurur. Murad Paşa da büyük bir yiğitlik göstererek başarı sağlamakla padişahın emrini yerine getirir. Zira birçok kanlı çarpışmadan sonra Maraş yakınındaki **Köykesen** dağında Kalenderoğlu'nu[3] mağlup ederek, öyle bir bozguna uğratır ki, yanında tek adamı kalmayarak, İran eyaleti olan **Arak**'a kaçmaya zorlar. Bundan sonra asilerin ikinci elebaşısı olan ve hatta ortağının yardımına gelmiş olan Tavil'in üzerine gider. Fakat bu, Türklerin girişimini beklemeden onlardan önce, harekete geçer ve savaşmaya girişir. Ama sonunda yeniçerilerin yiğitçe dövüşmeleri karşısında yenilgiye uğrar ve İran'a kaçmak zorunda kalır.

IV — BU ASİLERİN, İRANLILARLA TÜRKLER ARASINDAKİ BARIŞI BOZMAYA ÇALIŞMALARI :

Burada ortağı Kalenderoğlu ile birleştikten sonra, dostlarına olduğu kadar düşmanlarına da zarar veren önlemler alırlar. Fakat bunların çevirdikleri entrika ve manevralar sayesinde uzun zamandan beri iki devlet arasında süregelen barış bozulur. Bunların aldatıcı sözlerine kanan İranlılar, bunları Türklere teslim etmeyi reddederler. Sultan Ahmed bu durumu hakaret sayarak bunun öcünü almaya karar verir.

V — MURAD PAŞA'NIN İRANLILARA KARŞI GİTMESİ :

Bu amaçla Sultan Ahmed, asileri tepelemekte becerisini kanıtlayan Sadrazam Murad Paşa'yı büyük bir orduyla İranlılara karşı gönderir. Lakin işler beklendiği kadar başarılı olmaz. Çünkü sefere biraz geç başlamakla beraber yolların engelli oluşu yürüyüşü daha da ağırlaştırır ve böylece sadrazam, Tebriz'e ancak kışın varabilir. Sonuç olarak bu kadar ilerlemiş bir mevsimde ve bu kadar yorgun kuvvetlerle başarılı bir girişimde bulunması olanaksızdı. Bundan dolayı ordusuna Diyarbakır'a çekilmesini ve kışı orada geçirmesini emreder.

VI — SADRAZAM MURAD PAŞA'NIN ÖLÜMÜ VE YERİNE NASUH PAŞA'NIN GEÇMESİ (H. 1013 - M. 1604) :

Murad Paşa geçen yaz oyalanması yüzünden yitirdiklerini ilkbaharda acele ederek gidermeye karar verir ve ordusunu toplayarak, İran topraklarına girmek için hazırlıklarını yapar. Fakat tam harekete geçmek üzere iken hastalanır ve az sonra da çadırında ölür. Yerine Nasuh

Paşa[4] sadrazamlığa getirilir. Fakat bu da selefinden daha talihli olmaz. Zira tüm bir yıl olumlu bir deneme yapmadan, bir kısmı hastalık yüzünden, bir kısmı ise katlanmak zorunda kaldıkları sıkıntılardan dolayı mevcudu çok azalan ordusuyla İstanbul'a döner.

VII — MEHMED PAŞA'NIN ERİVAN KENTİNİ KUŞATMASI (H. 1015 - M. 1606) :

Başkente vardıktan sonra ilgisizlik ve gevşeklik kusurlarıyla suçlanır ve dava edilerek idama mahkûm edilir. Bunun da yerine, İranlılara karşı yapılan savaşın daha ciddi olarak sürdürülmesi için emir alan Sadrazam Mehmed Paşa geçer. Bunun da mümkün olduğu kadar çabuk eyleme geçebilmesi için kışı Halep'teki karargâhta geçirmesini emreder. H. 1015 - M. 1606 yılının ilkbaharında büyük bir orduyla buradan hareket ederek İran sınırlarına girer ve Erivan'ı kuşatır ve ara vermeden kırk gün süreyle ve büyük bir şiddetle topa tutar. Fakat sonunda garnizonun kahramanca savunması karşısında geri atılır ve büyük kayıplar vererek kuşatmayı kaldırmak zorunda kalır.

VIII — MEHMED PAŞA'NIN İDAM EDİLMESİ VE YERİNE HALİL PAŞA'NIN SADRAZAM TAYİN EDİLMESİ :

Mehmed Paşa'nın bu sefer dönüşünde, ordusunu Erzurum'daki kışlık karargâhına sokmak istediği bir sırada Kapıcıbaşı, padişahın kendisini idama mahkûm eden emri getirir. Padişahın buyruğu aynen yerine getirilir ve yerine Halil Paşa sadrazam tayin edilir. Bu paşa cesur olduğu kadar ihtiyatlı bir komutan olup, kendisinden öncekilerin örneklerinden ders alarak, ilkbaharda

hiçbir engele uğramadan düşmana karşı harekete geçebilmek için tüm hazırlıklarını kıştan tamamlar.

IX — SULTAN AHMED'İN ÖLÜMÜ :

İranlıların gururunun kırılacağına kuvvetle inandıkları ve topyekün yok olmak tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları bir sırada, yani H. 1026 yılında, padişah sıtmaya yakalanır. Başlangıçta fazla tehlikeli görülmeyen bu sıtma nöbetini ciddiye almayan padişahın bu hastalığı o kadar ilerler ki, insancıl işlerden zevk alamaz olur ve imparatorluk hakkındaki tasalarını terk ederek Allah'ın katına erer (H. 1026 - M. 1617).

X — SULTAN AHMED'İN ÖZELLİKLERİ :

Sultan Ahmed, yirmi yedi yıl yaşar ve on dört yıl saltanat sürer. Bunun, Murad, Mehmed ve İbrahim adında üç oğlu vardı ve bunların her üçü de Osmanlı tahtına geçer. Öteki özellikleri hususunda daha fazla bilgi vermeden önce, bazı tarihçiler tarafından her ne kadar fazla savurganlıkla suçlanırsa da, eli açıklığı ve yücegönüllülüğü bakımından kendisinden önceki padişahları geride bırakır. Sultan Ahmed'in en büyük dileği, büyük yapılar inşa etmektir. Buna örnek olarak, Ayasofya yakınındaki at meydanında inşa edilen camii[5] gösterilebilir. Sultan bu camii, Ayasofya Camiinden daha görkemli olması amacıyla yaptırır. Bu caminin inşaatı o kadar pahalıya mal olur ki, babasının uzun barış döneminde biriken imparatorluğun hazineleri bu tapınağın tamamlanmasına olanak verir. Bu caminin inşaatında Sultan Ahmed'in her gün geldiği ve bizzat kendisinin işçilerin parasını ödediği söylenir.

IX. BÖLÜM

I. MUSTAFA'NIN VE II. OSMAN'IN HÜKÜMDARLIKLARI

I — MUSTAFA'NIN TAHTA GEÇMESİ :

Sultan Ahmed'in ölümünden sonra, en küçük kardeşi Mustafa,[1] H. 1027 - M. 1618 yılının başlarında tahta geçer. Fakat devlet işleriyle çok az veya hiç ilgilenmemesi ve öte yandan kendini tümüyle zevk ve eğlenceye vermesi yüzünden, hükümdarlığının dördüncü ayında devletin ileri gelenlerinin aldığı oybirliği kararıyla tahttan indirilir ve Yedikule zindanlarına gönderilir.

II — OSMAN'IN PADİŞAH İLAN EDİLMESİ :

Mustafa'nın tahttan indirilmesinden sonra, henüz sekiz yaşında olduğu halde Ahmed'in oğlu Osman, padişah ilan edilir. Zaten küçük oluşundan ötürü, hükümdarlık için daha çok hak sahibi olmasına karşın, önceleri kendisine imparatorluk asası verilmeyip, aksine, gördüğümüz gibi, pek sakin, yumuşak ve tehlikesiz görünen Mustafa seçilmişti.

III — GÖKSEL BİR OLAYIN ORTAYA ÇIKMASI :

Bu hükümdarların zamanında önceleri hiç görülmemiş ve belki bundan sonra da görülemeyecek bir olay İstanbul'da oluşur. H. 1029 - M. 1620 yılının rebi-ül-evvel

ayının yirmi sekizinde, bir mızraktan beş kere daha uzun ve üç ayak uzunluğunda kıvrık bir kılıç gökte görünür. Ve bu, doğudan batıya doğru uzanarak, daima güneşin batışından sonra aynı canlılıkla ışıldayarak, bir ay süreyle görünür. Bu olayın önemi hakkında yıldızlar bilimiyle uğraşanlara ve bu işten anlayanlara sorulur ve bunlar da bunun, Osmanlı devletinin zaferini ve genişlemesini anlattığını belirtirler. Aynı yıldız bilginleri, ertesi yılın aynı mevsiminde, oluşan don olayını fenaya yorumlarlar. Zira o kadar şiddetli bir don olur ki, İstanbullular, Üsküdar'a[2] yaya olarak gidip gelirler (H. 1030 - M. 1621).

IV — OSMAN'IN LEHİSTAN SEFERİ :

Bütün bu kâhinlikleri alayla karşılayan Osman, bu şiddetli kışı izleyen yaz mevsiminde, Lehistan'a karşı bir sefere girişir. Ve Lehlilere saldırarak işgal ettikleri **Hotin**'i[3] geri aldıktan sonra, Tatar hanını, Tatar ve Türk kuvvetleriyle birlikte, yağmalamak amacıyla Lehistan'ın iç yörelerine gönderir. Padişah da kuvvetleriyle düşman birliklerini o kadar sıkı kuşatır ki, Lehistan sonunda barış istemek zorunluluğunu duyar. Ve Osman'ın kabul ettirdiği koşullar altında bir barış yapılır. Bundan sonra, kış mevsimi yaklaştığından ganimetlerle ve bir miktar tutsakla birlikte İstanbul'a döner.

V — OSMAN'IN ÖLDÜRÜLMESİ VE MUSTAFA'NIN YENİDEN TAHTA GEÇMESİ :

Fakat bir yandan kendilerini korkutmasını bilmeyen bu kadar genç bir padişahın yönetimine alışık olmayan askerler, bir yandan yapılacak işleri olmadığından İstanbul'da tembel bir yaşam sürerlerken, öbür yandan Mus-

tafa'nın yandaşları tarafından kışkırtılarak, hemen ertesi yıl (H. 1031 - M. 1622), Osman'ın aleyhine ayaklanırlar. Genç ve ümit dolu padişah, hükümdarlığının dördüncü yılında, henüz on iki yaşında olduğu halde, çok korkunç bir biçimde öldürülür ve babasının yaptırdığı camide onun yanına gömülür. Bunun arkasından da tahttan indirildikten sonra hapsedildiği Yedikule Zindanından çıkarılan Mustafa'yı yine tahta geçirirler.

VI — MUSTAFA'NIN YİNE TAHTTAN İNDİRİLMESİ VE BOĞDURULMASI :

Mustafa'nın hükümdarlığı uzun zaman sürmez. Zira kötü alışkanlıkları öncekinden daha şiddetle ortaya çıkar. Zaten hapishane hayatı bu kusurlarının kökünü kurutması şöyle dursun, aksine körüklemiştir. Zira bu kadar acı çektikten sonra düzeleceği ve imparatorluğun yönetim ve yaşam biçimini değiştireceğine inanılırdı. Askerler bu ümit ve düşünceyle kendisini tekrar tahta getirirler. Halbuki Mustafa kendisini, yazgının üstünde görerek, eskisi gibi zorba oluverir. Yani kendisini tahttan indirenleri ortadan kaldırır. Devlet işlerine karşı ilgisiz davranıyor ve ilerde anılmaya değer sayılacak hiçbir iş yapmıyordu. Bu biçimde devleti yönetmekten çok, zorbalık etmekle on beş ay geçiştirir. Nihayet devletin ileri gelenleri bir delinin yönetimine daha fazla katlanamayarak yine tahtan indirirler ve bir merkebe bindirilerek halkın alay ve hakaretleriyle karşı karşıya bırakılarak tekrar Yedikule Zindanına götürülür ve burada, biraz sonra, yerine geçen IV. Murad tarafından boğdurulur.

X. BÖLÜM

TÜRKLERİN ON YEDİNCİ PADİŞAHI OLUP GAZİ LAKABIYLA ANILAN IV. MURAD'IN HÜKÜMDARLIĞI

I — MURAD'IN TAHTA GEÇMESİ :

Göstermiş olduğu yiğitlik yeteneklerinden dolayı Gazi lakabını elde etmiş olan Murad, H. 1018 yılında dünyaya gelir ve Mustafa'nın tahttan indirilişinden sonra H. 1032 yılının zi-l-ka'de ayının dördünde Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtına oturur (H. 1032 - M. 1622).

II — ABAZA PAŞA'NIN AYAKLANMASI :

Bu padişahın hükümdarlığının başlamasıyla birlikte Osmanlıların, tembel ve uyuşuk birisinden çok, genç ve faal bir hükümdara boyun eğmeyi yeğledikleri anlaşılır. Erzurum'daki Abaza Paşa, ta Mustafa zamanında Anadolu eyaletlerini vurmaya ve açıkça hükümdarına karşı gelmeye başlar. Fakat şimdi yine devlet yönetiminin genç Sultan Murad'ın elinde kaldığı sürece, yağmaları ve yakıp yıkmayı cezalanmadan sürdürebileceğini sanıyordu. Ama padişah bu adamın küstahlığını frenlemek ve ortaya koyduğu kayıpları engellemek amacıyla tahta geçişinin ikinci yılında (H. 1033 - M. 1623) Sadrazam Çerkez Mehmed Paşa'yı[1] büyük bir orduyla Anadolu'daki ayaklanmalara karşı gönderir. Sadrazam, Abaza

Paşa'ya[2] Kayseri yakınlarında şiddetli bir saldırıda bulunur ve kanlı ve inatçı bir savaştan sonra yenilgiye uğratır ve Erzurum'a kaçmaya zorlar. Buna karşın Çerkez Paşa, bu zaferden hemen sonra, Tokat'ta ölmemiş olsaydı, bu ayaklanmalara bir son verdirebilirdi.

III — ALİ PAŞA'NIN BAĞDAT'A SALDIRMASI :

Sultan Murad, Abaza'nın kuvvetlerinin tamamen yok edildiğini sanarak, kendisini küçümser ve daha büyük işlere girişir. Bu amaçla Anadolu kuvvetleriyle birleşmesi ve gecikmeden Bağdat üzerine saldırması için Diyarbakır Valisi Hafız Ali Paşa[3] komutasında büyük bir orduyu Anadolu'ya gönderir. Ali Paşa hiç oyalanmadan derhal padişahın buyruğunu yerine getirir. Ve beş ay süreli bir kuşatmadan sonra kahraman garnizon tarafından büyük kayıplara uğratılarak püskürtülür ve yaklaşmakta olan şiddetli kışa yakalanmadan geri çekilmek zorunda kalır.

IV — HALİL PAŞA'NIN ERZURUM'U KUŞATMASI :

Bu sebepten dolayı Hafız Ali Paşa mevkiinden alınır ve yerine Sadrazam Halil Paşa getirilir. Fakat bu da, padişahın beklediklerine yanıt veremez. Zira İranlılara karşı gitmesi için emir aldığı halde, Abaza Paşa'yı ele geçirmek ümidiyle Erzurum doğrultusunu tutar. Asi paşa, sadrazamın kente yaklaştığını görünce, İran'a gidiyor gibi yaparak, kendisini gafil yakalamak emri aldığını sanır. Bu nedenle bir zamandan beri askeri birliklerinin saklanmasına yarayan Erzurum'a çekilir ve gerekli erzak ve savaş gereçleriyle doldurduktan sonra kente kapanır. Halil Paşa, Abaza'nın bu çekilme olayını, korkup kaçtığına yorar ve yılmak bilmeyen düşmanı tümüyle yok edebilece-

ğine inanarak, İran seferinden vazgeçer ve Erzurum üzerine yürüyerek kuşatır.

V — TÜRKLERİN YENİLGİSİ :

Halil Paşa, fazla yorulmadan üne erişeceğini umarken, son derece gözden düşer ve ayıplanır. Zira Abaza, kenti o kadar yiğitçe savunur ki, herkes tarafından dünyanın en iyi ve akıllı paşası olarak kabul edilir. Bu, düşmanını püskürtmekle kalmaz, fakat küçük ve seçkin kuvvetlerle, Osmanlı karargâhına ansızın girer ve hiçbir direnmeyle karşılaşmadan muhafızları kılıçtan geçirerek, tüm orduya öyle bir dehşet salar ki, bunun arkasından hemen imha edilmesi gelir. Bu suretle bir avuç insanın, çok kalabalık bir ordunun bir kısmını öldürerek, daha büyük bir kısmını ise tutsak ederek yenmeyi başarır. Hatta sadrazam bile silâhını bırakarak, birkaç adamıyla birlikte güçlükle kurtulur.

VI — HÜSREV PAŞA'NIN ERZURUM'U ELE GEÇİRMESİ VE ABAZA PAŞA'YI YAKALAMASI :

Sultan Murad, bu bozgun haberini alınca son derece üzülür. Zira vezirinin hatası yanında, Abaza'yı küçümsemekle kendisinin de yanıldığını anlar. Vezirin kusuru ise, impaartorluğun ordusunu, daha önemli bir yerde kullanacağı yerde çok küçük bir işte kullanmasıdır. Bu yanılgıları giderebilmek için de Halil Paşa'yı azleder ve yerine Hüsrev Paşa'yı tayin eder. Bunu, Diyarbakır'da kışlamakta olan orduya, yedek kuvvetlerle birlikte gönderir. İlkbahar olur olmaz Abaza'ya karşı yürümesini ve isyanın kökünü kazımasını emreder. Kendisinden öncekilerin bahtsız örnekleri, Hüsrev Paşa'yı daha dikkatli olmaya zorlar ve bu yüzden başka yöntem kullanır. Nitekim en büyük toplarla donatılmış kuvvetlerini topladıktan

sonra, Erzurum surlarını çepeçevre sarar ve her yandan öylesine kapatır ki, korkuya düşen halk, kuşatmanın beşinci günü hem kenti, hem de asi Abaza'yı teslim eder.

VII — SULTAN MURAD'IN MURAD PAŞA'YI BAĞIŞLAMASI :

Erzurum'un ele geçirilmesinden sonra Hüsrev Paşa, asi Abaza'yı, zincire vurdurarak Bab-ı Âli'ye gönderir. Fakat Sultan Murad, daha önceleri kahramanlıklarını duyduğu bu insanın sonsuz bir cesarete sahip olduğunu ve sadece adamlarının hainliği yüzünden ele verildiğini biliyordu. Bundan dolayı bu asi binlerce kez ölüm cezasını hak etmiş olmasına karşın, yaşamına son vermekle, Osmanlı İmparatorluğu'nun böyle ender bir kıymetten yoksun etmenin doğru olmayacağını düşünür. Nitekim ayaklanmasına karşıt sert bir paylamakla yetinir ve gelecekte iyi hal göstermekle, yani bugüne dek Osmanlı devletine karşı kullandığı silahını bundan böyle Türklerin düşmanlarına karşı çevirmekle ve geçmişteki suçlarını sildirmek koşuluyla kendisini bağışlayacağına[4] dair söz verir. Abaza Paşa, hiç beklemediği bu koşulları seve seve kabul eder. Sultan Murad himayesine almakla yetinmez, hatta Bosna Beylerbeyliğine dahi tayin eder. Sultan, bu paşayı kazanmakla, bir yandan Osmanlılara batıdan herhangi bir saldırı olduğu takdirde böyle değerli bir komutan tarafından önlenebilir, öbür yandan da ordunun bir bölümü İran savaşları ile meşgul olabilirdi.

VIII — HÜSREV PAŞA'NIN BAĞDAT'I KUŞATMASI (H. 1039 - M. 1629) :

Böylece iç karışıklıklar önlendikten sonra Murad, H. 1039 yılında yeni bir orduyla Hüsrev Paşa'yı Bağdat'a

karşı gönderir. Bu vezir, kendisinden önceki komutanların karşısına çıkmış olan tüm engellerin önünü almak için, derhal Anadolu'ya hareket eder. Musul'a varınca, yapılacak sefer için, tüm kış boyunca askeri hazırlıklarını tamamlar. İlkbaharda Bağdat'a gelebilecek her yardımın önünü almak amacıyla, İran şahı adına Zeynel Han'ın yönettiği Irak eyaletine girer ve tüm kaleleri işgal ederek, götüremediği tüm şeyleri yok eder. Böylece önceden herhangi bir ayaklanmayı önleyerek Bağdat'ı her yandan kuşatır. Fakat talih, padişahlara mukadder olan şerefin bir komutana kısmet olmasına razı olmaz. Zira vezir, kırk bir gün içerisinde kenti büyük bir kahramanlıkla bombalamasına rağmen, sonunda ele geçiremeyeceğini anlayınca, büyük kayıplar verdikten sonra kuşatmayı kaldırmak zorunda kalır.

IX — İLYAS PAŞA'NIN AYAKLANMASI :

Bu seferin kötü sonuçlanmasına en çok İran sınırında meydana gelmiş bulunan yeni bir ayaklanma etki yapmış olabilir. Zira Sultan Murad'ın, Abaza Paşa'nın yerine Erzurum beylerberliğine tayin etmiş olduğu İlyas Paşa da, tıpkı kendisinden önceki komutan gibi, aynı görüşe sahip olarak, yani hükmetme hırs ve hevesine kapılarak, o bölgenin askerlerini ve halkını kendine bağlamasını bilmiş ve Abaza'nın düştüğü tuzağa düşmeyeceğini sanarak sultaan boyun eğmeyi red etmiştir. Fakat her ikisinin yazgısı aynı olmaz; zira Abaza yenilmesine karşın, talih, kendisine gözden düşme yerine ödül, İlyas Paşa'ya ise utanç ve ceza getirir. Çünkü H. 1041 - M. 1631 yılında bu paşa, Küçük Mehmed Paşa[5] tarafından yenilgiye uğratılır ve yakalanarak, Bab-ı Âlî'ye gönderilir ve herkese örnek olsun diye çarşıda kafası vurdurulur.

X — VAN KENTİNİN İRANLILAR TARAFINDAN KUŞATILMASI :

Tam bu sıralarda, yani Osmanlı ordusunun bunca iç isyanlardan dolayı tümüyle zayıfladığında, İran komutanı Rüstem Han, Osmanlı topraklarına saldırır ve Van kentinin etrafındaki yöreleri mahveder ve sonunda bu kenti de kuşatır. Türklerin Anadolu ordusu İranlılara karşı koyacak yetenekte değildi ve Van'ın daha fazla karşı koyamayacağını haber alan Sultan Murad, Rumeli beylerbeyini kuvvetleriyle birlikte yardımına gönderir. Bu da İranlıları yenilgiye uğratarak, teslim olmak üzere bulunan kenti kurtarır.

XI — SULTAN MURAD'IN LEHLİLERE KARŞI KUVVET GÖNDERMESİ :

İranlılara karşı elde ettiği bu galibiyetten sonra Sultan Murad, muzaffer ordularını Lehlilere karşı sürmeyi düşünür. Ve ordularını birleştirerek, önceleri Rumeli süvari birliklerinin başına getirttiği Can Balatzade[6] ile birlikte Murtaza Paşa'ya Lehistan'a saldırması için emir verir. Bu komutanlar, Eflâk'ın bir kenti olan Yerköy[7] (Giurgiu)'den Tuna'yı geçerler ve burada ordugâhlarını kurarlar. Fakat burada padişahın emirlerini beklerken, Leh elçileri Murtaza Paşa'ya gelirler ve büyük bir alçakgönüllülük göstererek barış önerisinde bulunurlar. Murtaza Paşa ise yetkisini aşan böyle bir sorumluluğu üstlenmeyi kabul etmez ve elçileri Bab-ı Âli'ye gönderir. Sultan Murad da ricalarının etkisi altında kalarak, kendisinin istediği koşullar dahilinde barış yapar.

XII — ŞARAP İÇİLMESİNE İZİN VEREN FERMAN (H. 1043 - M. 1633) :

H. 1043 yılında Müslümanlarca bugüne dek hiç duyulmamış padişahın bir fermanı yayımlanır. Bu fermana

göre, yalnız meyhanecilerle hancılara şarap alıp satmalarına değil, fakat İslam dinince içilmesi yasak olan şarabın herkese, istediği yerde istediği kadar içme müsaadesi veriliyordu. Öbür yandan da kahvehanelerin açılması yasaklanıyor, açık bulunduranlara da ağır cezalar koyuyordu.

XIII — SULTAN MURAD'IN İRANLILARIN ÜZERİNE YÜRÜMESİ VE ERİVAN KENTİNİ İŞGAL ETMESİ :

Bu sıralardaki İran savaşı Sultan Murad'ı endişelendiriyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki kilit noktasını teşkil eden Bağdat gibi büyük bir kentin İranlıların elinde bulunduğu sürece tasarladığı gibi devletini sağlamlaştırıp sınırlarını genişletemezdi. Bunun için tüm komutanlarının girişimlerinin imparatorluğuna yarar sağlayamadığını gören sultan, bugüne değin bu kadar paşanın ilerlemesine mani olan engelleri ortadan kaldırmak amacıyla başkumandanlığı üzerine almaya karar verir. Bu maksatla büyük bir ordunun başında olduğu halde H. 1044 - M. 1634 yılında İstanbul'dan hareket ederek Anadolu'ya geçer ve Bağdat doğrultusuna gider. Fakat yolu üzerinde, bir süre önce İranlıların geri aldıkları Erivan kentini kuşatır ve o kadar şiddetli saldırılır ki, Türk hücumlarına karşı koyamayan garnizon sekizinci gün kentle birlikte düşmanın iradesine boyun eğmek zorunda kalır. Sultan sadece Vali Emirgün'ün oğlunu[8] rehin alır ve İstanbul'a gönderir. Ertesi yıl (H. 1045 - M. 1635), Tebriz'de bir süre kalarak, komşu kaleleri onarır ve daha güçlü garnizonlarla sağlamlaştırdıktan sonra kasım günü[9-10] muzaffer ordusuyla İstanbul'a döner.

XIV — İRANLILARIN VAN KENTİNİ İŞGAL ETMELERİ (H. 1046 - M. 1636) :

Türk kılıcından korkarak saklanan İranlılar, Sultan Murad'ın uzaklaştığını haber alır almaz, savunmasını Vali Abaza Paşa'nın yaptığı Van kentine saldırarak kuşatırlar. Fakat Osmanlılar yiğitçe savunurlar ve İranlıların tüm saldırılarına karşın, dört ay içinde hiçbir sonuç almayı başaramazlar. Vali Abaza Paşa ölmeseydi belki kent kurtulabilirdi. Nitekim bu olaydan dolayı maneviyatı bozulan Türkler, bundan önceki gibi kendilerini savunamaz olurlar. İranlılar ise aksine, bundan cesaret alarak hücumlarını daha şiddetle yeniliyor ve sonunda kenti kılıçla işgal etmeyi başararak, Sultan Murad'ın öldürmüş olduğu İranlılara karşıt olarak tüm Müslümanları kılıçtan geçirirler.

XV — SULTAN MURAD'IN YENİDEN İRANLILARA KARŞI YÜRÜMESİ (H. 1047 - M. 1637) :

Türklerin bu kayıplarına ilişkin haberler İstanbul'a ulaşınca, geçen yılın başarılı seferinden sonra böyle bir sonucu beklemeyen Sultan Murad, bu olaya fena halde kızar ve bu kızgınlığın etkisi en çok Sadrazam Mehmed Paşa üzerinde kendini gösterir. Çünkü bu paşa, kentin takviyesini ve sınırların savunmasını ihmal ettiği için derhal işine son verilir ve bunun yerine, en korkunç tehditlerle İranlılara karşı gönderilen Bayram Paşa tayin edilir. Bu, gözdağın salt sözden ibaret olmadığını kanıtlamak amacıyla, hemen o yıl (H. 1047) birkaç hafif süvari alayı ile birlikte sadrazamı gönderdikten sonra, sultan da ordunun büyük kısmıyla onun arkasını izleyerek doğruca Bağdat'a gider.

XVI — BAĞDAT'IN İŞGALİ :

Bu kentin önlerine geldiğinde Murad, yiğitlik duygusundan çok, öç alma duygusuna kapılarak, otuz gün içinde kente öylesine bir hiddet ve şiddetle saldırır ki, bu, bir savaştan çok bir katliamı andırıyordu. Bu süre içinde her iki tarafın askerlerini imha etmek için her çareye başvurulur. Ateş, kılıç ve topa ara verilmez. Her gün saldırılar yenileniyor ve padişah kılıç elinde olduğu halde, dövüşten çekilmeye girişenleri zorla savaşa sokuyordu. Bunun da ötesinde çok gevşek hareket ettiğini sandığı sadrazamını bile kendi eliyle öldürmesi şaşılacak şeydir. Sonunda Osmanlı kuvvetlerinin yiğitliği ve padişahın sebatı sayesinde Bağdat kenti işgal edilir. Bunun üzerine sultan kendiliğinden teslim olan otuz binden çok İranlının[11] kendi gözleri önünde başı vurulur. İran şahının, savunması uğruna tüm ordusunun kremasını ve aşağı yukarı en seçkin soylularını kullandığı ve ele geçirilmesi için de Sultan Murad'ın tüm Osmanlı kuvvetlerini kullandığı bu pek tanınmış kent, sonunda bu biçimde ele geçirilir. Bu son yenilgiden sonra İranlılar, Osmanlı kuvvetlerine karşı kafa tutmaya bir daha cüret edemezler. Ve kendi topraklarında yenilmiş olmalarından, bundan böyle asla öç alma düşüncesine kapılmazlar.

XVII — SULTAN MURAD'IN ÖLÜMÜ :

Bağdat'ın fethinden sonra Sultan Murad, yıkılmış olan surların onarılması ve Irak eyaletinin işlerini yoluna koymak için bir süre daha kalır burda. Fakat başlattığı yeni işlerin tamamlanması için yeni vezir Mustafa Paşa'yı bırakarak, kendisi kışı geçirmek üzere Diyarbakır'daki karargâhına gider ve ilkbaharda da maiyetinin eşliğinde İstanbul'a döner (H. 1048 - M. 1638). Ve burada Hıristi-

yanlara karşı yeni sefere girişmeyi tasarladığı bir sırada, on beş gün gibi çok kısa bir sürede götüren bir hastalığa tutulur ve otuz bir yıl yaşadıktan ve on yedi yıl hükümdarlık ettikten sonra H. 1049 yılının şevval ayının on beşinde öbür dünyaya göçer (M. 1639).

XVIII — SULTAN MURAD'IN ÖZELLİKLERİ :

Bu padişahın ahlakı ve özel yaşamı hakkında Türkler ciltler dolusu kitap yazmışlardır. Fakat bazılarının kuşku uyandıran öyküler oldukları sanılmaktadır. Bu itibarla, ben size, ancak en güvenilir vakanüvislerin teyid ettikleri bazı şeyleri aktaracağım. Bunların gözlemlerine göre en önemli şey şudur : Murad'ın imparatorluğun şerefine yakışmayan ve doğa yasalarına uymayan şeyler yaptığı, yani kendisinin bazı dostlarıyla başkentin dışındaki bahçe ve eğlence yerlerine gitmek alışkanlığında olduğunu ve buralarda bir padişaha yakışmayacak bir biçimde eğlendiğini : Yani ateş yaktığını, yemek pişirdiğini, masaya şarap getirdiğini ve arkadaşlarıyla çok samimi bir şekilde içtiğini ve bundan başka seksenlik kadınları, henüz on beşinde olan gençlerle ve yine genç kızları da çok ihtiyar adamlarla evlendirmekten hoşlandığını ve bunlara benzer sayısız acayip şeyler yaptığını aktarırlar.

XIX — SULTAN MURAD'IN AYYAŞLIĞI (İÇKİYE DÜŞKÜNLÜĞÜ) :

Kendisini mazur göstermek için bu eğlence alemleriyle, insanların karakterlerini ve meyillerini daha yakından tanımaktan ve taşra hayatının tadını çıkartmaktan başka amacı olmadığı söylenebilir. Bir kusuru daha vardı; o da, aynı hastalığa tutulmuş olan tüm kendisinden önceki padişahları gölgede bıraktığı içkiye düşkünlüğü idi. Bu

tutkuya tutulması Bekri Mustafa'ya borçludur.[12] Ve bunu alışkanlık haline getirdikten sonra tek başına içmekten hoşlanmamaya başlar ve müftü ile kazaskeri de kendisiyle birlikte içmeye zorlardı. Sonunda yukarda belirttiğim gibi kim olursa olsun, herkesin şarap içip satabileceğine ilişkin bir de ferman yayımlar. Fakat şaraptan hoşlandığı kadar, afyon ve tütünden de o kadar nefret ederdi. Bundan ötürüdür ki, bu iki maddenin kullanılmasını ölüm cezasıyla yasaklar. Bu konuda o kadar ileri gider ki, afyon çiğneyen veya tütün içip satanları gördüğü takdirde bizzat kendi eliyle öldürürdü. Bütün bunlara karşın, tiryakinin birisi, kendine özgü bir buluşu sayesinde bu cezadan kurtulmayı başarır. Tütün içmeden dayanamayan bu kimse, evinin yanına derin bir kuyu kazar ve anlaşılmasın diye üstünü yeşil otla örtüverir. Günlerden bir gün, tam kuyunun içinde bulunduğu bir sırada, padişah gelir ve tiryakinin nerde olduğunu sorar. Adamları nerde olduğunu söylerler ve ağızında bir çubuk (pipo) olduğu halde padişahın huzuruna getirilir. Sultan Murad, emirlerine karşı geldiğini görünce, kılıcını çeker ve saplamak üzere iken dehşete kapılan tiryaki «Ey esirenin oğlu, defol burdan, senin fermanın hükmü, sadece toprak üstündekilere geçerlidir, toprağın altındakilere değil» diye sesi çıktığı kadar bağırmaya başlar. Ve bu yapay buluşuyla tiryaki, salt hayatını kurtarmakla kalmaz, fakat daha başka ayrıcalıklar yanında istediği kadar sigara içme iznini de elde eder. Sultan Murad hakkında daha çok şeyler söylenmiştir, fakat adamlarına özellikle «neşeli bir yaşam sürmek isterseniz, şarap içiniz, fakat insan pisliği yemeyin» kuralını yinelediği söylenmektedir.

XX — SULTAN MURAD'IN ZORBALIĞI :

Bu kusurundan ötürü, yönetenler için olduğu kadar devlet için de çok zararlı olan başka bir huyu meydana

gelir ki, o da zorbalığı. Gerçekten, kanla besleniyor sanılacak kadar kana susamış olup, ölümden zevk alıyordu. Çoğu zaman geceyarısı kadınlar koğuşundan sıvışarak gizli kapılardan çıkar ve elinde yalın kılıç ve sırtında kemersiz bir entari olduğu halde yalınayak deliler gibi sokaklarda koşar ve karşısına çıkanı kılıçtan geçirirmiş. Kimi kez de sarhoş olup keyiflendiği zaman yukarı pencereden ok atar ve rastgele oradan geçene nişan alıyormuş. Başka bir zaman da, giysi değiştererek sırf kötülük etmek amacıyla, bir yandan öte yana koşturuyor ve neden olmadan birkaç zavallı öldürmeden saraya dönmezmiş. Bu suretle başkenti öyle büyük bir korku kaplar ki, hiç kimse adını bile söylemeye cesaret edemez olmuş. Kalp hastası olanlar ve afyon çiğneyenler Murad'ın adını duydukları zaman bayılırlarmış. Çünkü bunları asla esirgemez ve ya hepsini öldürür, ya da afyon yerine şarap içmelerine baskı yaparmış. Böylece Murad, on yedi yıllık hükümdarlığı esnasında içlerinde birçok paşanın ve devlet adamlarının da bulunduğu on dört bin insanın kanına girmiştir.

XXVI — SULTAN MURAD'IN İYİ YETENEKLERİ:

Sultan Murad'ın kusurları yanında, bedensel olduğu kadar ruhsal yeteneklerle de donanmıştı. Öyle ki, doğa sanki, kusurlarıyla olduğu gibi erdemleriyle de kendini gösteren bir insan modeli yaratmak istemiştir. Bir askerde aranan bütün vücut kabiliyetleri bu sultanda vardı: Ok atma sanatında meşhur savaşçı Tozkoparan istisna edilirse, bütün Türk ulusu içinde eşsizdi. Bugün dahi görülen ve aralarında birinden ötekine bin beş yüz arşın uzaklık bulunan iki mermer sütün vardı ve Murad'ın attığı okun bu iki sütunun arasındaki uzunluğu aştığı söylenmektedir. Aynı zamanda Osmanlılar arasında en iyi

süvari idi. Cirit atmada da çok ustaymış. O kadar ki, hiçbir Tatar onun kadar güvenli ve uzağa atamazmış. Bundan başka ayağına da çok çabukmuş. O kadar ki, en hızlı Arap atı bile onu geçemezmiş. Ruhsal yeteneklerine gelince, bu hususta da geri kalır yanı yokmuş. Örneğin, girişti̇ği işlerin yapılmasını sonuna kadar işlermiş. Onu, hiçbir zorluk işinden alıkoyamaz ve hiçbir aksilik onu sarsmazmış. Sultan Murad'ın sürdürdüğü yaşam düzeyi, ruhunun yüceliğinde olsaydı, hiç sıkıntı çekmeden tüm dünyanın hükümdarı olabilirdi diye söylenir. Fakat başkalarına kılıcın açtığı yaraya karşıt, kendisini içki yaralar ve bu dünyadan öbür dünyaya alıp götürür. (*)

(*) Sultan Murad'la çağdaş olan Avrupa hükümdarları şunlardır:
Almanya'da : **II. Ferdinand** (1619-1637), **III. Ferdinand** (1637 1657).
Fransa'da : **XIII. Louis** (1610-1643).
İspanya'da ve Portekiz'de : **IV. Filip.**
İngiltere'de : **I. Charles** (1621-1665) Fr. çev.

XI. B Ö L Ü M

TÜRKLERİN ON SEKİZİNCİ PADİŞAHI İBRAHİM'İN HÜKÜMDARLIĞI

I — İBRAHİM'İN PADİŞAH İLAN EDİLMESİ :

Sultan İbrahim, H. 1026 yılında doğmuş ve kardeşi Murad'ın ölümünden sonra, Osmanlı hanedanına mensup başka varis bulunmadığından dolayı, otuz iki yaşında iken, oybirliğiyle padişah ilan edilir (H. 1049 - M. 1639)

II — AZAK KALESİNİN İŞGALİ :

Tahta geçer geçmez Sultan İbrahim'in ilk düşüncesi, Karadeniz'i Kazak korsanlarından temizlemek ve oradan İstanbul'a gelen gemilerin güvence içinde gidip gelmelerini sağlamaktır. Fakat **Don** nehri ağzında yerleşik bulunan **Azak**[1] kalesinin bu Kazakların elinde bulunduğu sürece, bu işin, büyük sıkıntı ve güçlüklere katlanmadan, yürümeyeceğini pek iyi biliyordu. Çünkü bu kale korsanlara sığınak vazifesi görmekle pek çok işe yarıyordu. Bu sebepten dolayı bu kentin ele geçirilmesi için büyük bir ordu gönderilir ve birçok saldırıdan sonra ele geçirilir ve tüm garnizonu kılıçtan geçirilir.

III — MALTALILARIN, BİR TÜRK GEMİSİNİ YAKALAMALARI VE ONUNLA GİRİT'E KAÇMALARI :

Karadeniz'i bu biçimde temizledikten sonra Akdeniz'de de aynı şeyi yapmayı kararlaştırır. Girit[2] adası müstesna

buradaki tüm adalar artık Osmanlıların yönetimi altında bulunuyordu. Bu tanınmış ada, Türklerin gücünü küçümseyerek Osmanlı gemilerini yağmalayan bu korsanlar için güvenilir bir liman vazifesi görmekteydi. Zaten Bab-ı Âli'nin bu ada üzerinde çoktan beri gözü vardı. Venediklilerin aleyhine yapılan sık sık şikayetler de eklenince, adayı ele geçirmek için uygun bir fırsat teşkil ediyordu. Özellikle Mısır'a ve Mekke'ye gitmek isteyenlerin son zamanlarda zararlara uğraması, sultanı planını uygulamaya, yani korsanları temizlemeye ziyadesiyle sevkeder. Buna şu olay sebebiyet verir : Görevinden alınmış ve serbestçe[3] denizde dolaşma izni bulunan kızlar ağası Sümbül Ağa, Mekke kadısı ve Mehmed adındaki Bursa mollasıyla birlikte gemilerle yola çıkarlar ve tam Girit yakınlarından geçerlerken, birdenbire altı Malta gemisinin saldırısına uğrarlar. Türkler kendilerini yiğitçe savunurlar, fakat kızlar ağası, kadı ve gemi kaptanı savaş sırasında ölü düşerler, ötekiler ise saldıranların çokluğu karşısında yanlarındaki eşyalarla birlikte düşmanın eline geçerler. Maltalılar da, ganimetleriyle birlikte Girit'in bir limanına sığınırlar. Ve doyumluluklarının bir kısmını valiye vererek, ele geçirdikleri tutsak ve ganimetlerle yollarına devam etmeleri için izin alırlar.

IV — VENEDİKLİLERE KARŞI SAVAŞ İLAN EDİLMESİ :

Bu hakaret dolu eylemi cezasız bırakmak Osmanlı İmparatorluğu'nun kudretini, düşmanlarının gözünde küçük düşürmüş anlamına gelirdi. Aksine bu olay, bu kadar süreden beri ele geçirmeyi diledikleri bu adadan öç almak için güzel bir fırsattı. Nitekim divan danışmanlarının da onaylamasıyla cesaret bulan Sultan İbrahim, Venediklilerle olan barışı bozar ve korsanları himaye etti-

ğinden dolayı savaş ilan eder. Mümkün olduğu kadar başarılı bir savaş vermek için, Musa Paşa'nın ve Murad Ağa'nın kumandalarında büyük bir orduyla birlikte silahtar ağalığı zamanında değerini ortaya koymuş olan Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa yönetiminde bir donanma hazırlar (H. 1054-1644).

V — KANEA'NIN ELE GEÇİRİLMESİ :

Adı geçen kumandanların yönetimindeki ordu, reb-ülevvelin dördünde (H. 1055), İstanbul'dan hareket eder ve ertesi ayın yirmisinde Girit adasına varır. Ertesi gün askerler karaya çıkarlar ve Kanea'yı kuşatma emrini alırlar. Kanea yirmi beş günlük bir karşı koymadan sonra Müslüman ordularına teslim olur (H. 1055 - M. 1645). Bunu izleyen günlerde kentin surları onarılarak, ordunun bir kısmı garnizon olarak bırakıldıktan sonra, öteki kısmı ile muzaffer olan donanmayla İstanbul'a döner. Bir süre sonra Hüseyin Paşa taze kuvvetlerle Girit'e gönderilir ve ertesi yıl birçok savaştan sonra, Kanea şehri dışında, tüm adayı ele geçirir.

VI — SULTAN İBRAHİM'İN ÖLÜMÜ (H. 1058 - M. 1648) :

Kanea'nın alınması için yeniden büyük hazırlıklara girişildiği bir sırada, yani recep ayının on sekizinde (H. 1058), Sultan İbrahim bu dünyadan göçer ve şehit mertebesiyle taçlandırılır. Arkasından dokuz oğlu kalır : H. 1054 yılında dünyaya gelen Selim'le Osman, H. 1056 yılında doğmuş olan Mehmed,[4] Ahmed, Süleyman, Murad ve Cihangir; H. 1058'de dünyaya gelen Bayezid ve Orhan. Bunlardan üçü, yani Mehmed, Süleyman ve Ahmed tahta geçer, öbür altısı ise çok genç yaşta ölürler.

VII — İBRAHİM'İN ÖZELLİKLERİ :

Türkler bu sultanın yaşamını, kendisinden öncekinin hayatından farksız bir acımasızlıkla tasvir ederler. Örneğin, Murad'ın kendisini tümüyle içki alemine kaptırmasına karşıt İbrahim, kendisini zevk ve eğlenceye verir. Bütün yaşamını zevk ve eğlenceyle geçirdiği, fakat kuvvetten düşmeye başladığını görünce, kendini toparlamak için tahkir edici içkilere, ya da başka gizli şeylere başvurduğu söylenirmiş.

Bu Suretle Sultan Murad'ın içki tutkusundan dolayı devlet hazinesi zayıflar, Sultan İbrahim'in savurganlığı ve zevkü sefası ise tümüyle tükenmiş olur. Kendilerinden önceki padişahlar, imparatorluğun gücünü, düşmanlarının imhası ve devletin sınırlarını genişletmek için kullandıkları halde, bunlar kendi yaşamlarının yok edilmesi için kullanmışlardır. (*)

(*) Sultan İbrahim'le çağdaş olan Avrupa'daki hükümdarlar şunlardır :
Almanya'da : **III. Ferdinand** (1637-1657).
Fransa'da : **XIV. Louis** (1643-1715).
İspanya'da : **IV. Filip** (1621-1665).
Portekiz'de : **IV. Yuan** (1640-1656).
İngiltere'de : **Charles** (1625-1649) Fr. çev.

XII. B Ö L Ü M

TÜRKLERİN ON DOKUZUNCU PADİŞAHI IV. MEHMED'İN HÜKÜMDARLIĞI

I — MEHMED'İN PADİŞAH İLAN EDİLMESİ (H. 1058 - M. 1649) :

İbrahim şehitlik tacını takındıktan sonra yeniçeriler, yedı yaşındaki oğlu Mehmed'i[1] H. 1058 yılının recep ayının on sekizinde padişah ilan ederler.

II — MEHMED'İN ERGİN OLMADIĞI ÇAĞA AİT OLAYLAR :

Mehmed, çocukluğundan itibaren büyük ümitler vaat eder ve ilerdeki büyüklüğünü müjdeler. Babasının zevk ve eğlenceye düşkün yaşamı yüzünden tamamen tükenmiş olan devlet hazinesi, Köprülü[2] Mehmed Paşa'nın becerisi sayesinde tekrar dolmuş ve iç ayaklanmalar bastırılmıştır. Aynı zamanda yeniçerilerin ayaklanmasına katıldığından dolayı ihtiyar annesini ve daha birçok ortağının idam edilmesini emreder. Bundan sonra Venediklilerden **Tenedos** ile **Linmos** adalarını geri alır ve asi Halep paşasını yakalatır ve birçok ortağı ile birlikte başını vurdurur. Bundan başka Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'yı Yanova kentine karşı yollar ve birkaç günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirir ve Osmanlı egemenliğine katar. Macaristan taraflarında da başarılı savaşlar cere-

yan eder. Örneğin, H. 1070 yılında Ali Paşa, **Varadin** kentine saldırarak ele geçirir. H. 1074 yılında ise, Köprülüoğlu[3] Fazıl Ahmed Paşa, **Uyvar** kalesini Osmanlı topraklarına katar (H. 1070 - M. 1659; H. 1074 - M. 1663). Bundan sonra Rakoviç'e savaş ilan eder ve kendisini yenilgiye uğratır; fakat bu savaşta Rakoviç aldığı öldürücü bir yaradan ötürü ölür ve bunun arkasından Erdel prensliğinin içlerine girer ve belirli yıllık vergi vermek koşuluyla Mihayil Apafi'yi prens olarak tayin eder.

III — SULTAN MEHMED'İN ALMANLARLA BARIŞ YAPMASI :

Osmanlıların ilerlemesinden dehşete düşen Alman imparatoru, elindeki toprakları Türklere terketmek pahasına barış önermek üzere sadrazama bir elçi heyeti gönderir. Sadrazam da ya imparatorun niyetini iyice anlamaz veya sultanın düşündüklerini daha yakından öğrenmek istediğinden elçiyi yanına alarak Bab-ı Âli'ye götürür. Elçi burada başı eğik olduğu halde yerlere kadar eğilir ve görkemli Bab-ı Âli'nin eşiğini öperek[4] ve alçaltıcı yalvarmalardan sonra sultanın yazdırdığı koşullar altında yirmi yıllık bir süre için barış sağlamış olur.

IV — GİRİT SAVAŞINA YENİDEN GİRİŞİLMESİ :

Barış, her iki tarafın hükümdarının mümessillerince yeminle perçinlendikten sonra Sultan Mehmed, bugüne dek birçok sebepten dolayı çok ağır gelişen Girit savaşına daha çok önem verilmesine karar verir. Zira bu savaş tâ babası Sultan İbrahim zamanında başlamıştı. Ve Kanea ile birlikte komşu kaleleri almış ve aşağı yukarı tüm eski halkı adadan kovmuştu. Düşmanın elinde tek kale olarak Kandiye kalmıştı. Bu öyle bir kale ki, sanki doğa ile tek-

niğin, kendisini kuşatmak isteyenleri mahvetmek için neler yaratabileceklerini göstermek istemişlerdir. Müslüman birlikleri bu kaleye birçok defalar saldırmışlar, fakat daima büyük kayıplar vererek geri atılmışlardır. Buna karşın düşmanın istediği zaman hücum edebilecek serbest ve açık bir limana sahip olduğu sürece bu adanın üzerindeki egemenliğinden kimse emin olamazdı. Bu amaçla Sultan Mehmed, Osmanlı donanmasının bunca kez çarptığı bu engeli ortadan kaldırmak için kuvvetlerini seferber etmeye karar verir. Bu seferin yürütülmesi için de Almanlara karşı yapılan son savaşta yeterli beceri gösteren Köprülüoğlu Ahmed Paşa'yı görevlendirir.

V — SULTAN MEHMED'İN VEZİRLERİNE VE PAŞALARINA VERDİĞİ SÖYLEV :

Almanlarla yapılan barışın tasdikinden üç gün sonra başta Şeyhülislam olduğu halde tüm vezir ve paşaları, devlet işlerini görüşmek üzere toplantıya çağırır. Bu soylu topluluğa hitaben aşağıdaki söylevi söylediği söylenir: «Yaptığım işlerde benden öncekilerin işlerini örnek tutmak istediğimden dolayı, onların hayatlarını inceledim; bu mutlu ve sonuna kadar var olacak imparatorluğun hangi yollardan elde ettiklerini, nasıl koruduklarını ve genişlettiklerini araştırdım. Ve bunca seferi, başlıca şu iki nedene, yani kendi vatandaşlarına gösterdikleri özene ve düşmanlarına karşı gösterdikleri yenilmez güçlerine borçludurlar. Herhangi bir saldırı karşısında vatandaşları koruyarak ve herkese adil davranarak ve hoşgörüyle yöneterek uyruklarının sevgisini kazanmakla kalmamışlar, fakat hatta yazgının her oyunu karşısında halkı yanlarında hazır görmeyi bile sağlamışlardır. Ve her ne zaman yenilmez olan kuvvetlerinin kılıcını düşmana çekmişlerse, öyle bir dehşete düşürmüşlerdir ki, çoğu zaman barış is-

temek zorunda bırakmışlardır. Bu suretle salt imparatorluğu yüceltmekle kalmamışlar, fakat en güçlü düşmana karşı bile öyle başarılar kazanmışlardır ki, eğer bunlar herkesin gözü önünde yapılmasaydı sonraki nesiller güç inanabileceklerdi. Benden önceki padişahlar, bunca zamandan beri Yunanistan'a yerleşmiş bulunan Bizanslıların kudretini yok etmişler, Tatarların en savaşçısı olan Çerkezlerden Mısır'ı almışlar, İran'ı ve Macaristan'ın bir kısmını kendilerine bağlamışlar, Almanya'yı titretmişlerdir ve ayrıca bugüne dek hiç yenilmeyen bir ulus olan ve kimsenin kendilerine hükümdar tayin edemeyeceğini ve kanun koyamayacağını kıvançla söyleyen İskitlere hükümdar ve yasa vermişlerdir. Etrafımıza bir bakarsak, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına saygı göstermeyen bir komşu var mıdır? Kutsal dinimizin amansız düşmanları olan bu Hıristiyanlar, ne kadar aciz olduklarını kendileri de biliyor, fakat bunları tamamen ele geçirebilmemiz için biraz daha çaba göstermemiz gerekmektedir. Bu elverişli durumumuz karşısında Osmanlı devletinin kudretini küçümsemeye yeltenen bir tek Venedik cumhuriyeti vardır. O, bize hakaret edecek kadar ileri gidiyor. Halbuki bu cumhuriyet, Osmanlı topraklarıyla karşılaştırıldığı takdirde belirtilmeye değmez. Venediklilerin son hakaretlerini ve korsanları vasıtasıyla karasularımızı çiğneyerek Asya ve Avrupa kıyılarımızı vurarak zarara uğrattıkları Tenedos adasını alçakça ele geçirmeleriyle İstanbul limanını aşağı yukarı abluka altında tutmalarını bir yana bırakalım; ben burada sadece peygamberimizin kutsal emanetlerini ziyaret amacıyla içlerinden gelen ilahi bir itişle Akdeniz'de yollarına devam ederlerken, Venediklilerin eline düşen Müslümanları bağlayıp zincire vurdukları zaman alçakça hareket biçimlerinden söz etmek istiyorum. Bu dinsizler, dinsel kanunumuzun kendilerine vaat ettiği kurtuluş ve sonsuz mutluluğa ermek

için azmettikleri bir anda kendilerini sonu olmayan bir cezaya mahkûm etmişlerdir. Bu şehitlerin kanı öç diye haykırıyor ve şayet onların günahsız kanı ruhlarınızı harekete getirmiyorsa, o zaman onların haykırışları, babalarımızın ve bizden önce gelmiş - geçmiş bunca yiğidin ruhunu uyandırır; bu sefer, onlar size karşı gelir ve bir avuç zavallı şakinin Osmanlıların onurunu ayaklar altına almasına ve bu kadar kan ve sıkıntıya mal olan bir imparatorluğun haşmetine üstün gelmesine izin verdiğiniz takdirde sizleri suçlayacaklardır. Kandiye kalesinin hâlâ elimize geçmemesi bizim için ne kadar ayıp ve hakaret dolu bir olay olduğunu anımsatmam gerekir mi? Akdenizin tüm adaları, hatta Girit bile, elimizde olmasına karşın, Kandiye kalesinin hâlâ düşmanın elinde bulunması nasıl izah edilir? Kendisine karşı gelen düşmanın tâ kalbine giren Osmanlıların kılıcı, nasıl oluyor da sadece bu kaleyi alamıyor? Evet, bu kalenin, doğa bakımından güçlü ve teknik itibariyla da sağlam olduğunu söyleyeceksiniz. Pekala, ama ben, Osmanlı kudretinin ve cesaretinin daha da sağlam olduğunu biliyorum. Zira kendi gözümle gördüğüne göre, önünde bulutlara kadar yükselen kaleler, dayanamayarak düşmüş ve yerle bir olmuştur. Yoksa, bu kaleye egemen olmaktansa, korsanların bir sığınak yeri ve kaçırılan malların bir deposu olarak mı kalmasını istersiniz? Yoksa başarınızdan kuşku mu duyuyorsunuz? Öyle ise, galip gelmeye layık değilsiniz ve Venediklilerle barış koşullarını görüşmekten ve onların lehine deniz hakimiyetinden vazgeçmekten başka çaremiz kalmıyor. Ve bunun, kendilerini dünyanın fatihleri kabul edenler için ne kadar büyük bir ayıp olduğunu söylememe gerek yok. Şimdi Lala Ahmed Paşa sana hitab ediyorum, sen ki bizim sadrazamımızsın, babana layık olduğunu kanıtlamalısın : Cesaretini toparla ve askeri birlikleri toplayarak, Kandiye kalesini kuşatmak için gerekli ha-

zırlıklarını yapmaya git ve antlaşmaları bozanların yuvasını dağıt; bu imansızların kılıçlarını kır ve Allah'ın yardımıyla ve bileğinin gücüyle surlara çık ve hırsızları mağlup ederek öldür ve adadan atarak köklerini kurut. Elinden gelen çabayı gösterirsen, pek aziz peygamberimizin şefaati sayesinde bütün engelleri yenmemize yardım edeceğinden ve pek yakında düşmanın kökünü kazıyacağından ve saklandıkları yuvalarını yok edeceğinden hiç kuşku duymuyorum. Bu başarıdan dolayı benden alacağın en büyük lütuftan başka yüce dinimizin yaratıcısı Allah da seni ödüllendireceğinden güvenli olmalısın». Padişahın bu söylevi kendisini dinleyenlere o kadar etkiler ki, herkes onun söylediklerini tasdik eder ve bu planını gerçekleşmesi uğrunda tüm güçlüklerini ortaya koyacaklarına ilişkin söz verirler.

VI — SADRAZAMIN, ASKERİ BİRLİKLERLE GİRİT'E GİTMESİ :

Sadrazam hemen o kış adanın limanlarını ziyaret etmeyi ve çeşitli yerlerde depolar kurmayı ve her türlü savaş gereçleri ve yiyecek stoku yapmayı ihmal etmez. Sözün kısası, uzun sürecek bir kuşatma için gerekli olan her şeyi büyük bir dikkat ve özenle yerine getirdikten sonra, H. 1066 - M. 1655 yılının ilkbaharında bütün kuvvetlerini toplar ve şevval ayının beşinde İstanbul'dan hareket eder. Bizzat padişah tüm orduyu gözden geçirdikden sonra Edirne'ye kadar eşlik eder ve adı geçen sefere uğurlar. Ahmed Paşa, **Stife**'ye[5] varınca askerlerin istirahat etmelerini ve deniz yolculuğuna hazırlanmaları için mola verir. Fakat **Termes**'ten[6] kuvvetlerini gemilere bindirir ve Kandiye limanına varır. Buradan karaya çıkarak kışlık karargâhına yerleştirir. Bundan sonra gerekli savaş gereçlerinin hazırlıklarını büyük bir dikkatle yapar.

VII — KANDİYE'NİN KUŞATILMASI (H. 1067 - M. 1656) :

Uzun sürecek bir kuşatma için gerekli tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra, H. 1067 yılının zi-l-ka'de ayının on sekizinde, Kandiye limanından kalkarak daha ileri gider. Fakat Kandiye'ye yaklaştığı bir sırada **Kavlohor** köyünde hiçbir direnme görmeden kuvvetlerini karaya çıkartır ve orada karargâhını kurdurur. Ertesi sabah tüm orduyu silahlandırır ve bu görkemli bir görünüm vermekle düşmana dehşet salıyordu. Sadrazam, bir yandan nereden daha iyi saldırabileceğini görmek, öbür yandan kuvvetlerinin görkemli görünümüyle düşmanı korkutmak amacıyla ordunun eşliğinde olduğu halde kalenin çevresindeki alanı inceler ve üçüncü gün tüm subayları ve askeri işlerde büyük tecrübesi olanları toplantıya çağırtır ve kalenin ne biçimde kuşatılıp alınması gerektiği konusunda herkesin fikrini sorar. Ve bu toplantı sonunda kırmızı burcun altında lağım açmayı ve topa tutmayı, öbür yandan da kalenin üzerine ilk saldırıda bulunmayı kararlaştırırlar.

VIII — KALEYE SALDIRILIP TESLİM OLMAYA ZORLANMASI :

Zi-l-hicce ayının sonlarına doğru siperler açılır ve kale her yandan kapatıldıktan sonra, bugüne dek ne görülmüş ve ne de bundan böyle görülebilir kuşatma başlar. Tüm Osmanlı kuvvetleri burada toplanır. Yıllardan beri yapılan hazırlıklar el altında bulunduruluyor ve ölenlerin yerini ara vermeden yeni birlikler alıyordu. Cesaretini bitiren ve çekilmeye girişen askerler, tehdit edilerek ve kötü muamele edilerek savaşa yeniden katılmaya zorlanıyorlardı. Kuşatılanların lehine olan noktalar ise şunlardı : Mev-

kiin savunulmaya elverişli oluşu ve Mesih (İsa peygamberə)'e inanan ve burada yenmek veya ölmek için toplanmış bulunan yiğit insanlardan oluşmasıdır. Böylece yirmi dokuz ay durmadan savaşırlar ve bu süre içinde sık sık Fransız ve Venediklilerden yardım görürler. Her karış toprağın, her iki taraftan ölü düşen sayısız yiğidin kanı pahasına kazanılması gerekiyordu. Burçlardan herhangi biri yıkılıp işgal edildiği zaman kuşatılanlar tarafından mucize kabilinden derhal yerine başkası yapılıyordu. Osmanlılar ise, zafer tacının kendilerine geçtiğini sandıkları anda bile çabalarının sonucunu alamıyorlardı. Bu kadar, engel, zorluk ve boş yere çabadan sonra Türkleri ümitsizliğe sevkediyordu. Buna karşın düşman, sonunda, lehine olan tüm değerlerine rağmen, Osmanlıların kudretine ve talihlerine boyun eğmek zorunda kalır. Bu kadar uzun süren bir kuşatmadan ötürü yorgun düşen ve cesareti kırılan Osmanlılar, silah gücüyle zor kazanabilecekleri şeyi, tek bir adam sayesinde elde ederler. Bu insan, saray çevirmeni[8] olan Panayot[7] idi. Panayot, yapay bir konuşma yaparak valiyi,[9] kenti ve aynı zamanda garnizonun içinde bulunduğu en güçlü içkaleyi bazı koşullar altında teslim etmeye ikna eder. Bu biçimde sadrazam, (H. 1080 - M. 1669) yılının cemazi-yel-evvelin başlarında Venediklilerin terkettikleri Kandiye'yi Osmanlı egemenliği altına almayı başarır. Tüm surların üzerine Türk bayrakları diktirir; bütün kiliseleri cami yaptırır ve buralarda ezanın okunmasını ve namaz kılınmasını emreder. Böylece Türkler, yirmi dört yıl süren bir savaştan[10] sonra geçmiş yüzyılların kıvanç kaynağı olan ve dünyanın sekizinci harikası sayılan ve bizzat doğanın her saldırıya karşı aşılmaz kıldığı sanılan bu görkemli kale Osmanlı devletinin egemenliğine alarak topraklarına katarlar. İçlerinden bazısı hayatta bulunan Türklerin en güve-

nilir tarihçilerin doğruladıklarına göre Osmanlılar, bu savaşlarda yirmi binden çok insan yitirirler.

IX — SULTAN MEHMED'İN KA AKLARI HİMAYESİ ALTINA ALMASI :

Osmanlı ordusu Kandiye'nin kuşatılmasıyla uğraştığı bir sırada Sultan Mehmed de, avlanmak bahanesiyle, bir yandan savaş alanına daha yakın bulunmak ve böylece askerlerini cesarete getirmek, öbür yandan da herhangi bir olasılığa karşı daha tedbirli olmak amacıyla, Edirne'den **Yenişehir**'e[11] gider. Sultan burada iken, Sarıkamış Kazak[12] tarafından gönderilen bir heyet gelir. Kazak bu heyet aracılığıyla sultana ülkesiyle birlikte kendi bağımlılığını da bildiriyordu. Heyetin başında bizzat Hatman Doroşenko bulunuyordu. Padişah kendisini saygıyla kabul eder ve resmi bir elbise armağan eder ve bağımlılık işareti olarak da kendisine bir tuğ[13] ve bir sancak alemi ile taltif ederek ülkesine uğurlar. Aynı zamanda Kazakların, bazen İstanbul'un varoşlarına kadar sokularak yaptıkları yağmaları durdurmalarını ve Osmanlı İmparatorluğu'na sadık kalmalarını; bugüne dek Türklere bu kadar zarar verdiren silahlı birliklerini, bundan sonra Müslümanların düşmanlarına karşı doğrultmalarını emreder. Öte yandan Sultan Mehmed, Kazaklarla Lehliler veya Ruslar arasında bir savaş olduğu takdirde, kendisine tüm kuvvetleriyle yardım edeceğini ve herhangi bir düşmanlığa karşı himaye edeceğine ilişkin söz verir.

X — LEHİSTAN KRALININ KIZGINLIĞI :

Hatman Doroşenko ülkesine döndükten sonra Sultan Mehmed ile yapmış olduğu antlaşmayı ulusuna yayımlar. Ulusu bu olayı hoş karşılayarak seve seve kabul eder. Buna karşıt komşuları ise, büyük bir dehşete düşerler.

Çünkü bu antlaşma sayesinde kendilerini tüm olasalıklara açık görüyorlardı. Bugüne dek Kazaklar, salt Osmanlı topraklarına yağma etmeleriyle değil, fakat kendi ülkeleri fevkalade bataklık olduğundan ve çok dar geçitlerle donatılmış olmasından dolayı Lehistan için olduğu kadar Rusya için de bir içkale görevi görmüş olmakla her iki komşusuna da sonsuz hizmetlerde bulunmuş sayılabilir. Fakat şimdi bu içkalenin yıkılması hem Rusların, hem de Lehlilerin ürkmesi için yeter sebep teşkil ediyordu. Zira Kazakların, bugüne dek Müslüman ülkelerine verdikleri kayıplara, bundan sonra kendi ülkeleri uğrayacaklardı. Bunun acısını herkesten çok Lehistan kralı hissediyordu. Bundan dolayı kendi uyruğu olan bu Kazakların, Osmanlı devletine karşı yüklendikleri bağımlılıklarını henüz derinleşmeden kalplerinden çıkartmaya karar verir. Bu amaçla büyük bir orduyu Kazaklara karşı gönderir ve kendisini henüz sadık kalanların yardımıyla ülkelerine girer ve fevkalade büyük bir tahribat yapar.

XI — SULTAN MEHMED'İN İLK ÖNCE DOSTÇA İKAZLARDA BULUNMASI :

Bu tek olay, Sultan Mehmed'in, Leh kralına karşı savaş ilan etmesine yeterli bir neden teşkil edebilirdi. Buna karşın sultan barışı bozanı ilk önce takdirle yola getirmenin daha doğru olacağını düşünür. Bu amaçla aşağıdaki içeriği taşıyan mektupla birlikte bir çavuşu Leh kralına gönderir : «Senin iyice bildiğin gibi himayemize sığınmış bulunan Kazakların ülkesini istila ettiğini, ve saldırdığını öğrendim. Böylece senin krallığınla bizim haşmetli imparatorluğumuz arasında akdedilen ve bugüne değin her iki ülke tarafından dikkatle gözetilen barışı ilk önce sen bozdun. Kutsal dinimiz, sizi derhal düşman ilan etmemize yetki veriyor ve uyuyan bir arslanı kışkırtmanın ne demek olduğunun acısını tattırabilirdik,

ama biz senin zayıflığına acıyarak, Kazakların üzerinden haksız elini çekmeni ve ülkelerinden askeri kuvvetlerini geri çekmeni ve yaptıklarından dolayı bizden af dilemen için şimdilik meydan okumakla yetiniyoruz. Ama bütün bunları yerine getirmeyi kabul etmez ve adaletsizliğini silahla savunmak tedbirsizliğini işlersen, o zaman, dinimizin, benim aracılığımla sana ölüm, krallığının dağılmasını ve halkın için de sonsuz köleliği emrettiğini bilesin. Sonra tüm dünyanın, bu felaketin nedenini, salt senin o bozuk ve taş gibi kalbine vereceğini de bilmelisin.»

XII — LEH KRALININ, SULTANIN İKAZINI HESABA KATMAMASI :

Fakat Leh kralı, sultanın bu uyarısını hesaba katmaz ve kendi kuvvetlerine veya Almanların yalancı vaadlerine güvenerek, girişiminden vazgeçmesi şöyle dursun, aksine giderek Osmanlıları daha fazla kendi aleyhine kışkırtır. Sultan Mehmed, hafif bir uyarının inatçı bir insana etki yapmadığını görünce, silah ve ateşle öç almaya karar verir ve bu amaçla hain Lehlilere açıkça savaş ilan eder ve askeri birliklerini toplayarak, sefer için gerekli tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra, Tatarların kendisini izlemelerini emreder.

XIII — SULTAN MEHMED'İN LEHLİLERE KARŞI GİTMESİ (H. 1083 - M. 1672) :

Bizzat padişah büyük bir ordunun başında olduğu halde, Lehistan'a karşı gitmek üzere, Edirne'den hareket eder. İsakçi'de[14] Tuna üzerine bir köprü kurdurarak, ordusunu Boğdan'a geçirir ve birkaç günlük yürüyüşten sonra **Hotin** yakınlarında Dniyester kıyısında karargâhını kurar. Burada ordusunun bir kısmına, sallarla nehri geçmelerini ve Zivaniyeçs'i işgal etmelerini emreder. Ve bura-

sı daha ilk saldırıda ele geçirilir. Biraz sonra başlarında Selim Giray[15] Han'ın bulunduğu Tatarlar da varırlar ve Sultan Mehmed bunlara Dniyester üzerinde geniş bir köprünün kurulmasını emreder.

XIV — BOĞDAN VOYVODASININ TAHTTAN İNDİRİLMESİ :

Padişah Dniyester üzerindeki köprünün yapılmasını engelliyor veya hiç olmazsa geciktiriyor diye Boğdan voyvodası Duka'ya[16] büyük bir kuşkuyla bakıyordu. Zira gerekli kereste ya hiç gelmiyor, ya da çok yavaş ve az miktarda geliyordu. Bu durum incelenerek, Duka'nın Lehlileri gizlice koruduğu ve bunların, köprünün inşaatını geciktirmesi için kendisini satın aldıkları anlaşılır. Bu sebepten dolayı sultan, bu Voyvodayı tahttan indirir ve tüm malını ve mülkünü zorla elinden alarak hayatını bağışlar. Boğdan soyluları da, bunun yerine Petru adında başka bir voyvoda seçerler.

XV — SULTAN MEHMED'İN KAMENİÇ KALESİNİ KUŞATMASI :

Nihayet tüm güçlükleri yendikten sonra padişah, Dniyester nehrini geçmeyi başarır ve rebi-ül-âhir ayının üçünde **Kameniç** kentinin önünde görünür. Bu kent, Dniyester'e üç saat uzakta olup, fevkalade bir yerde idi: Yani doğa tarafından olduğu kadar teknik itibariyle de sağlam olup, güçlükle saldırılabilir ve aşılması zor bir mevki idi. Bu kentin çevresinde çok hızlı akan ve kıyıları yalçın kayalarla donatılmış bulunan Smotriç nehri akar. Bunun da arkasında her saldırıya karşı kenti savunan yüksek surları vardı. Bundan başka şehrin ortasında, her türlü topçu ateşine dayanabilecek yüksek surlarla çevrili bulunan

bir içkale vardı. Lehliler, kentin sağlam kalesine güvenerek, Osmanlıların ilk ateşini söndürmek için bunların yeterli olacağına inanarak ortaya çıkmazlar. Buna karşıt güçlü bir garnizon yerleştirmek ve uzun sürecek bir kuşatma için gerekli savaş gereçlerini tedarik etmekle yetinirler. Sultan Mehmed ise, ordusunu karargâha yerleştirdikten sonra tüm subay ve kumandanlarını toplantıya çağırır ve oybirliğiyle alınan karara göre, kentin, her yandan kuşatılarak, üç yandan birden saldırılmasını buyurur. Bir yandan yeniçerilerin ve Rumeli kuvvetlerinin başında bulunan Sadrazam Ahmed Paşa ile Yeniçeri Ağasını, öte yandan Anadolu kuvvetlerinin kumandasıyla ikinci vezir Musahip Mustafa Paşa'yı, üçüncü grubun başına da Karamanlıların ve öteki birliklerin başında bulunan kaymakam Kara Mustafa Paşa'yı görevlendirir.

XVI — KAMENİÇ'İN DÜŞMESİ :

Görüldüğü gibi sıralanmış bulunan kumandanlar, kenti dövmekte aralarında yarışıyorlardı. Ve surları o kadar şiddetle topa tutuyorlardı ki, on gün içerisinde, tüm sağlamlıklarına karşın, güllelerin güçlü darbeleriyle tümüyle yıkılırlar. Surlarda gedik açıldığı oranda saldırılırdı. Hücumlara karşı koyamayacağını anlayan garnizon, dış kaledeki yerini terkederek içkaleye çekilir. Fakat burda da kendini güvence altında göremeyince, yaşamlarının korunması ve kentten serbestçe çıkabilmeleri koşuluyla teslim olmayı önerirler. Sultan, koşullarını kabul eder ve Lehliler, hatmanları başlarında olduğu halde, uğradıkları zararın acı haberiyle ülkelerine dönerler. Bundan sonra Sultan Mehmed, cemazi-yel-âhirin üçünde kenti egemenliğine katar ve katedrallerini camiye, kiliselerini de mescide dönüştürdükten ve surlarını da onardıktan sonra Halil Paşa'yı kuvvetli bir garnizonla kentte bırakır.

XVII — SULTAN MEHMED'İN ORDUSUNU LEOPOL KENTİNE KARŞI GÖNDERMESİ :

Kameniç kentinin düşmesi, Lehlilerde tanımlanmaz bir şaşkınlık yaratmıştır. Çünkü yıllarca göğüs gerebileceğini sandıkları kent, on gün içinde ele geçirilmişti. Şimdi Osmanlıların yollarına devam ettikleri takdirde, tüm krallığın yakıp yıkılması için yeterli zamana sahip olduklarını sanıyorlardı. Bu düşünce Lehlileri çok korkutuyordu. Sultan da, düşmana daha fazla dehşet salmak için Halep Valisi Kaplan Mehmed Paşa ile Kırım Tatarlarının hanını, Leopol kentini kuşatmak üzere hafif kuvvetlerle gönderir. Sultanın kendisi de öncülere olanak dahilinde çabuk yetişebilmek amacıyla ordusunun büyük bir kısmını Bucak'ta karargâha alır. Kaplan Paşa kuvvetleriyle Leopol doğrultusuna gider ve geçtiği yerleri yıkarak kentin önüne varır varmaz kuşatır ve birçok saldırıda bulunur.

XVIII — LEHLİLERİN BARIŞ İSTEMİNDE BULUNMALARI :

Bu zorlamalar son sınırını bulunca Lehliler, hatalarını anlamaya başlarlar ve karargâhta bulunan Tatar hanına elçiler gönderirler. Bunlar, kralları ve ülkeleri adına, sultanla kendileri arasında aracılık etmesini ve barışı sağlaması için yalvarırlar. Bu amaçla sultana, Kameniç bölgesinden kırk kenti ve köyü bırakmayı, yıllık yirmi bin altın düka vergi[17] vermeyi, Doroşenko yönetimindeki Kazakları dost tanıdıklarını ve hiçbir zaman onları rahatsız etmeyeceklerine ilişkin söz verirler.

XIX — BARIŞIN YAPILMASI :

Selim Giray Han, Leh elçilerinin dilek ve önerilerini dinledikten sonra bunları derhal padişaha gönderir.

Han da işlerin yolunda gittiğini görünce, ileri sürdükleri koşullar altında barış yapmaya razı olur. Antlaşma, eskiden beri Osmanlılarla Lehliler arasında kullanılagelen yönteme göre yapılmış olur. Ve belgelerin onay değiş-tokuşundan sonra Sultan Mehmed, kışın yaklaşması yüzünden ordusunu ülkesine gönderir ve kendisi de H. 1083 - M. 1672 yılının şaban ayında Edirne'ye muzaffer olarak döner. H. 611 yılından H. 1083 yılına kadar geçen süre içinde bu zafer, gerek bazı kentlerin ele geçirilmesi, gerekse imparatorluğun eski sınırlarına bazı yeni eyaletlerin katılmasıyla, Osmanlı devletine çıkar sağlayan son zaferdi. Bundan sonra ise, özellikle Alman İmparatoru Leopold'un hükümdarlığı zamanında, resmi belgelerle doğrulanmamış olsaydı, gelecek nesillerin zor inanacağı korkunç bozgunlar birbirini izler durur. Bu vesileyle birçok krallığın ve eyaletin yitirilmesi ve tüm orduların yok edilmesi iç savaş ve ayaklanmalar sonucunda Osmanlıların gücü son derece zayıflar. Bu büyük imparatorluğun içinde cereyan eden ve bizzat bizim de tanık olduğumuz ve Türk tarihçilerinin de yazdığı tüm bu olayları, eserimizin ikinci kısmında aynı bağlılıkla ve hatta, birinci bölümünde yaptığım gibi, Türk vakanüvislerinin kendi sözleriyle aktarmaya çalışacağım. (*)

(*) Sultan IV. Mehmed'in hükümdarlığının ilk zamanlarında Avrupa'daki krallar şunlardı :
Almanya'da : **I. Leopold** (1658-1705).
Fransa'da : **XIV. Louis** (1643-1715).
İspanya'da : **IV. Filip** (1621-1665) ve **II. Charles** (1665-1700).
Portekiz'de : **VI. Alfonso** (1656-1669) ve **II. Petro** (1669-1706).
İngiltere'de : I. Charles'ın başı kesildikten sonra parlamento (1649-1653), **Oliever Cronwel** (1653-1658), **Richard Cronwel** (1658-1660), **II. Charles.** Fr. çev.

AÇIKLAMALAR

ÜÇÜNCÜ KİTAP

I. BÖLÜM

1 — **Fatih** : Bu, bir Arapça sözcüktür ve tehlikelere göğüs geren, engelleri yenmesini bilen galip anlamına gelmektedir. Bu ad, İstanbul'u kuşatıp, ele geçirdiği için II. Mehmed'e verilmiştir.

2 — **İkinci kez** : Bundan, Mehmed'in, babası hayattayken, bir kez daha taç giydiği anlaşılmaktadır. Fakat bu hükümdarlığın ne zaman yeniden eline geçtiği ve ne zaman bundan vazgeçip, tekrar oğluna tahtı terkettiği konusunda Hıristiyan yazarları hiçbir şey söylememektedirler.

3 — **Bosphoros** yahut **İstanbul Boğazı.**

4 — **Öküz derisi** : Burada Mehmed'in justinus (18. Kitap, 5. Bölüm) tarafından tasvir edilen Kartaca Kraliçesi Eliza (Didona)'nın hilesini taklit ettiği sanılmaktadır. Zaten salt Türkler değil, fakat bizzat Lonicerus (cilt I, s. 37) bile Mehmed'in, eski zamanların büyük bir araştırıcısı olduğunu doğrulamaktadırlar. Özellikle Büyük İskender, Skipio Africanus, Hannibal ve İulius Caesar gibi eski kral ve önderlerin seferlerini tasvir eden yapıtları okumak için büyük bir zevk duyduğunu söylerler.

5 — **Kayalık yer** : Boğaz'ın Avrupa yakasında bir yer olup, İstanbul'dan yaklaşık altı bin İtalyan mili uzaktadır.

6 — **Mehmed adı** : Bu isim Türklerde bir tür tetragrammaton yahut dört harfli, yani M.h.m. ve d. (mim, ha, mim ve dal)' den oluşan bir sözcüktür. Bu harfler, ikinci m' (mim)'in üzerine bir şedde yahut iki kat koyarak, hepsi beş harf olmaktadırlar. (1)

---

(1) Doğu dillerini bilmeyenler için belirtmeliyiz ki, burada sesliler, ya tümüyle ihmale uğramakta, yahut salt seslilerin üstüne veya altına işaret konmaktadır (Alman çev.).

Kale, beş kuleyle berkitilmiş bulunduğundan Türkler, bu kulelerle Mehmed'in adındaki harfler arasında, raslantı eseri olarak, esrarlı bir benzeşme olduğunu ileri sürmektedirler. Bundan dolayı padişah, bunu, kendisinin İstanbul'u ele geçireceğine ilişkin bir haberci olarak görmektedir. Zira yazgı, inşa ettirdiği eserin kendi adını taşımasını istemiştir. Bu kale, bugüne kadar **Rumeli Hisarı** adını taşımaktadır.

7 — Başka bir kale : Bu, şimdi sözünü ettiğim kalenin karşısında, yani Küçük Göksu deresinin denize döküldüğü yerde, Boğazın Anadolu yakasında inşa edilmiş ve **Anadolu Hisarı** denilmektedir.

8 — Cihannüma : Yani gözetleme kulesi. Zira çok yüksek bulunan kadınlar dairesinden dünyanın her yanı görünmektedir.

9 — Kentin düşmesi : Türklere göre Sultan Mehmed, Blaherna (Vlaherna)'ya kadar geniş bir alana uzanan limana savaş gemilerinin giremediklerini ve karadan saldırarak, kenti ele geçirmenin güç olduğunu görünce, karada bazı gemiler yaptırarak, bunları, Beşiktaş denilen köyden Galata'ya kadar uzanan birkaç İtalyan millik mesafeyi karadan taşıttırır. Buradan da, bugün Kasımpaşa denilen limana doğru götürülürler ve burada kentin surlarının yanına yerleştirilirler. Buradan askerler, ilk önce, Fener denilen kapıyı ele geçirirler.

10 — Fener kapısı : İstanbul'un en aşağıdaki limanına götüren bir kapı. Burası bugün kentin en soylu ve en zengin Rumların oturduğu bir semttir. Burası aynı zamanda İstanbul'un Türkler tarafından ele geçirilmesinden bugüne kadar Patrikane'nin bulunduğu yerdir. Burada tüm patriklerin belgelerini, yazışmalarını, nutuklarını ve aldıkları kararları muhafaza etmekle tanınmış bulunan katedral (büyük kilise) de bulunmaktadır. Yine bu semtte, gençliğin eğitimiyle uğraşan bir de akademi vardır. Bu akademi, kökeninden başka hiçbir adiliği bulunmayan Manolaki adında bir Rum tarafından inşa edilmiştir. Bu akademide, felsefe ve onun tüm kolları ve daha birçok bilim dalı eski Yunanca dilinde okutulmaktadır. Benim zamanımda bu okuldan, dindarlıkları ve bilgileriyle kendilerini gösteren birçok kimse yetişmiştir. Örneğin, bunlar arasında Yoannes Kariophylos (ilahiyat bilgini ve filozof ve katedralin tanınmış vaizlarından biri), Blasius, Scaevophilax, Antonius ve Spandonius ise Aristo felsefesini oku-

tuyorlardı. Yakomius, mükemmel bir grammer uzmanı olup, İstanbul'da kaldığım süre içinde, felsefenin esaslarını bundan öğrendim. Sebastus da, kiliseyle ilgili takvimi, fakat daha çok Latin kilisesiyle Rum kilisesi arasındaki anlaşmazlık hakkında eleştiri yazılarıyla ünlüdür. Genel olarak geniş bilgileriyle tanınmış bulunan Dioniosios Hieromonachos ve Alexander Mavrocordatos da, felsefe, ilahiyat ve fizik okutuyorlardı. Sonuncusu, aynı zamanda, Osmanlı sarayında çevirmendi. (2) Bu, aynı zamanda, İtalya'da birçok kez basılmış olan kan deveranı hakkında ve dünyanın yaratılışından zamanımıza kadar olup bitenleri kapsayan bir de dünya tarihi kaleme almıştır. Bunlardan başka, öğrendiğime göre, Doğu ve Batı edebiyatları konusunda çok bilgili bulunan Mavrokordatos'un oğlu Nicolaus Mavrocordatos'un Boğdan'da yayımladığı birçok mektup ve sayısız küçük eser bırakmıştır. Hıristiyan yazarlarının büyük bir kısmının sandığı gibi, modern Yunanistan'ın, son zamanlarda, eski devirlerin bilginleriyle karşılaştırılamayacak kadar zayıf ve cahil bilgin yetiştirdiği doğru değildir. Daha eski günlere gitmeye gerek yok : Bilgileriyle zamanımızda ün salan ve biri İstanbul'da, ikisi Kudüs'te olmak üzere, üç patrik gördüm. İstanbul'dakinin adı Kallinicus ve etkileyici bir hatiptir. Bu, patrik olarak vefat etmiştir. Bu da, emsali arasında çok nadir bir olaydır. Kudüs'tekilerin adları ise, Dositheus ve bunun akrabası ve halefi olan Chrysanthus idi. Haber aldığıma göre bu sonuncusu henüz hayattadır. Dositheus'un geniş bilgisinden başka, üç cilt halinde yayımlanan Latinlere karşı eleştiri yazıları vardır. İstanbul Akademisinde bunlardan başka bilginler de yetişmiştir. Örneğin, Meletius, ilk önce **Arta** ve daha sonra Atina başpiskoposu olmuştur. Bu, genel edebiyatı çok iyi bilirdi ve özellikle **Thales** kanunlarını incelemiştir. Bu bilginden ben de, sekiz ay süreyle ders aldım. Sonuncusu Mora'daki Messena piskoposu olan Elias Miniati Hieromonachos'tur. Bu, ince düşünen bir filozof olduğu kadar, dogmatik ve iskolastik ilahiyat hakkındaki bilgisi de mükemmeldi. Larissalı Marcus, mükemmel bir dil bilginiydi. Mitrophanus Hierdioconos, şiir sanatı meraklısı, olup eski eserleri taklit ederdi. Monembastia yahut Malvasia'da doğmuş olan Licinius'un da derin felsefe ve doktorluk bilgisi vardı. O kadar ki, Osmanlı sarayında baştabiplik etmiştir. Bu alandaki geniş bilgi ve tecrübesi sayesinde büyük bir saygınlığa

(2) Dragoman - halk dilinde (Rom. çev.)

ve otoriteye sahip olmuştur. Fakat daha sonra İstanbul'u terkederek, vatanı olan Venedik Cumhuriyetine döner ve kendisine kont ünvanı verilir. Fakat yaklaşık bir yıl sonra Monembasya'da Türkler kendisini yakalar ve duyduğuma göre İstanbul'da astırılır : Sözde İstanbul'da kaldığı süre içinde Venediklilerle haberleşmiştir. Bunlardan başka eski Yunanca ve felsefe alanında, birçok vatandaşına bakarak, çok üstün olan Boğdan Beyi Dukkas'ın oğlu Konstantin'i de belirtebiliriz. Spandonius, buna felsefe öğretmenliği yapmıştır. Rhangaviler ailesinden olan Andronikos, Yunancayı pürüzsüz ve mükemmel bilmekle beraber, azizlerin hayatlarını okumaktan pek çok hoşlanmaktaydı. Bütün bunlara, çok haklı olarak, Girit'te doğmuş olup, İstanbul'daki katedralin başpapazı ve vaizi ve bana felsefeye ilişkin ilk bilgileri veren Yerimya Cacavella'yı da bunlara ekleyebilirim. Bundan sonra çocuklarıma eğitici görevini yapan ve Korfu'da doğmuş olan Anastasios Condordi ve ayrıca büyük yetenekleri ve Yunan dili üzerindeki derin bilgisi ile Almanya ve İngiltere'de tanınmış olan Makedonyalı Anastasius Nausi'yi de katabilirim.

11 – Edirnekapı : Bu kapı, kara kısmında olup, Edirne'ye giden yolun ağızında bulunduğu için Edirnekapı adını taşımaktadır. Bunun kuzeyinde **Eğrikapı** denilen kapı bulunmaktadır. Burada İstanbul'un en eski sarayları görülmektedir. Kimileri, bu sarayların, barbarların elinden İtalya'yı kurtaran ve sonra kendisinin de kaderin oyununa gelen ünlü kumandan Belisarios tarafından yaptırıldıklarını söylemektedirler. Kimileri ise, bunları Büyük Konstantin'e mal etmektedirler. Bununla beraber her iki yan da, yanılmaktadır. Şu halde herhangi bir kimse, bunların modern yapılışlarını, özellikle tüm komşu yerlere adını verdiren ve Türkler tarafından Ballat diye adlanan **Palation**'dakileri incelediği takdirde, son Bizans imparatorlarının yapıtları olduklarını kolayca anlar. Bu sarayların yıkıntıları arasında II. Mehmed zamanında bir gencin, 120 çakıltaşı ağırlığında bir elmas bulduğu söylenmektedir. Bir kaşıkçı, bu elması kendisinden, bir düzine tahta kaşık karşılığında satın almıştır. Bu da, bunun değerini biçemediği için Yahudiye gösterir. Kurnaz Yahudi ise, bunun ne olduğunu hemen anlar ve ilgisiz bir durum takınarak, billurdan (kristal) başka birşey olmadığını ve buna salt bir altın vereceğini söyler. Bunu az bulan satıcı üç altın ister. Yahudi, derhal istenilen altınları verir. Yahudinin bu çabuk davranışı kaşıkçıyı et-

kiler ve basit bir kristale bu kadar para vermesine şaşar ve bunun üzerine 10 altın ister. Yahudi, yine düşünmeden verince, bizim satıcı düşünmeye başlar ve bu taşın çok kıymetli bir şey olacağını tahmin ederek, kendisinin şaka ettiğini, taşın başkasına ait olduğunu, yoksa bir altına da verebilirdi, yanıtını verir. Yahudi, davranışının, kaşıkçının gözünü açtığını anlar ve kendisinden evvel hareket ederek, kıymetli taş hakkında padişaha haber gönderir. Bunun üzerine Sultan, derhal kaşıkçının bulunmasını ve elmasın kendisinden alınmasını emreder. Elmasın parlaklığı ve büyüklüğü karşısında hayran kalan padişah, hem Yahudiyi, hem de kaşıkçıyı ödüllendirir. Elmas ise, Sultanın öteki mücevherleri arasına katılmıştır. Türklere göre, bu elmasın dünyada başka bir eşi yoktur ve bundan böyle «kaşıkçı taşı» adını taşımaktadır. Elmasın bulunduğu sarayın adı da, Türklerce, **Tekkür** Sarayı yahut Bizans imparatorlarının adını taşımaktadır.

12 — Phrantzes'in (III, 13), gizli meclisin başkanı ve nazırların en saygını olarak saydığı kimse, Halil Paşa olsa gerek. Phrantzes bunun hakkında diyor ki, bu, işlerin kendisinin istediği gibi gitmediğini görünce, yalnız İstanbul'un kuşatmasından önce değil, fakat ondan sonra da, Mehmed'e aralıksız bu savaştan vazgeçmesini öğütler. Nihayet söylediklerinin hesaba katılmadığını görünce, görevine ihanet ederek, el altından gizli meclisin kararlarını Bizans İmparatoru'na açıklar. Bu biçimde hareket etmesinden dolayı İstanbul'un ele geçirilmesinden birkaç gün sonra ölümle cezalandırılır. Türkler, başvezirlerinin ihanetini pekala biliyorlardı, fakat çıkarları gereği ortaya koymazlardı. Çünkü bir yandan tarihin önemi, hainlerin anısını ebedileştirmeye elvermiyor, öte yandan da bu kadar yüce bir makama karşı saygılarından dolayı, bu mevkileri işgal edenlerin şerefine kıyamıyorlardı.

13 — **Sancaktar Yokuşu** : Yani üzerine işaret yahut bayraklar konan tepe yahut yükseklik. Bu bir yüksek dağdır ve bunun doruğunda katedrale uzak olmayan bir yerde Meryem Ana'nın şerefine yapılmış bir kilise vardır. Kent ele geçirildiği sıralarda Türkler, mevcut eski kiliselerin içinden salt bunu Hıristiyanlara bırakmışlardı.

14 — Beyaz sancak.

15 — Topkapı.

16 — **Aksaray** : Türklerin, Marmara denizine giden sokağa verdikleri isimdir. Burada Türklerin yeni odalar dedikleri yeniçerilerin güzel kışlaları bulunur. Bütün kadınlara, hatta yeniçerilerin eşlerine bile bu sokaktan geçmeleri yasaktı. Eğer buradan geçip de hakarete maruz kalırlarsa, özür dilenmesi isteminde bulunamazlardı. Eğer bir sokak kadını burada birisiyle buluşmak istediği takdirde, sokağın köşesindeki duvara bir çivi çakması ve buna sarığını asması gerekmektedir. Bu işaret, aynı zamanda, bu sokaktan geçenlere başka yoldan gitmelerini bildiriyordu.

17 — **Sulu Manastır** : Hıristiyanların zamanında bu, kentin bu semtinde oturan Ermenilerin kilisesiydi. Bugün ise bir camidir. Sulu adı, binanın temelinden çıkan kaynaktan ileri gelmektedir.

18 — **Edrenekapı** : Edirnekapı.

19 — **Ezan** : Müslümanların imanını tazeleyen bir ilahidir. Müezzin denilen bir okuyucu, minare denilen cami kulesinin en yüksek yerinden cemaati, beş vakit namaza çağırır. Cuma günleri ise, s e l â t denilen bir ezan daha okunmaktadır. Bu, namazdan yahut öğle duasından iki saat önce okunur ve bundan sonra namaz kılınmaz. Aynı şekilde sabah namazından evvel okunan t e m c i d ezanı vardır. Bu iki ezan da, ışık veren ve cuma gününü kutsalayan Allah'ı öven iki ilahidir. İslamlıkta imanı yenileme (t e c d i d - i iman) işlevi şu iki noktadan oluşmaktadır : «Tanrıdan başkası yoktur» ve «Muhammed, resul-Allahtır». (3) Ezan okunduğu zaman şunlarda eklenmektedir : «Tanrı uludur, Tanrı'dan başkası yoktur ve Muhammed, resul-Allah» dır. Bunlar iki kez tekrarlanır ve sonra «Ey ümmet, barış yahut bütünleşme yerine gel (burada Mekke anlaşılmaktadır)» ilave ediiir. Hıristiyanların bir kenti ele geçirdikleri zaman tedeum yaptıkları gibi, Türkler de, aynı biçimde, böyle zamanlarda Hıristiyan kiliselerinde ezanlarını okuturlar ve derhal mesçide yahut camiye çevirmektedirler.

20 — I. Kitap , IV. Bölüm, not 6.

21 — Farsçada şu dizi :

---

(3) Arapçada : «lâ ilâhe illallah ve Muhammed resulillah,» (Alman çev.).

Perde dari mikiuned ber kysri Kaisar ankebut,
Bume neuvet mizeend ber kiumbeti Efrasiyab.
Yani : Örümcek, imparator sarayında iplik bükér,
Baykuş, Efrasiyab'ın kulelerinde öter.

Efsariyab, Türklerin, kendisi hakkında birçok öykü anlattıkları İran şahlarının bir sarayıdır. Burada, bu kehanetle görkemli Bizans İmparatorluğu'nun yıkılışı ve kastedildiği sanılmaktadır. Zira, sonraları baykuş yuvasına dönüşen ve hüzünlü şarkılarıyla inleyen terk edilmiş ve yıkık evleri örümcekler ağlarıyla doldurdukları gibi, imparatorlukları yeni efendilerin eline geçecek olan Rum imparatorlarının sarayları da aynı sonuca uğrayacaktır. Bu kehanet tümüyle yerine gelmiştir. Eski Bizans imparatorlarının çok güzel sarayları, bugün, egemenliklerinin korkunç yıkılışının hayalinden başka bir şey değillerdir. Yerinde gördüğüm gibi burada baykuş ve yarasalardan başka kimse yaşamamaktadır. Bu, imparatorluğun yıkılışının korkunç bir göstergesi.

22 — **İstanbul'un fethi** : İstanbul'un fethi konusunda, ister Bizans, isterse Latin olsun, birçok Hıristiyan tarihçisi benimle aynı kanıda olmadıklarını biliyorum. Bunlara göre İstanbul, zor gücüyle, yani silahla ele geçirilmiştir. Her ne kadar bunlar birer otoriteyse de, iddialarımı savunmaktan geri kalmıyor ve gerçeğin benim yanımda olduğunu kanıtlamak için de delillerim var. Birinci kanıt, hem eski, hem de modern Türk tarihçilerinin oybirliğiyle tanıklık etmeleri. Bütün bunlar padişahlarının sorunlarını ilgilendiren birçok özellik üzerinde tam uyum halinde olmamalarına karşın, bu konu hakkındaki kanıları birbirinden ayrılmaz ve hepsi bir ağızdan : «Kentin yarısı, hatta büyük bir kısmı, kendilerince belirtilen ve bize kadar gelen, bazı koşullar altında Mehmed'e teslim olduğunu bildirirler. Doğu yazarlarının (ben, bunlara Türk yazarlarını da dahil ederim), kendi yaptıklarını büyüttükleri başkalarının yaptıklarını ise küçümsedikleri bilinmektedir. Bundan dolayı aleyhlerine olacak yalan söyleyeceklerini tahmin edemiyorum. Askeri eğitim görmüş her insan, bir kenti silahla ele geçirmenin, teslim suretiyle almanın çok daha şerefli bir iş olduğunu bilir. Birincisine bakarak, daha kuvvetli olan ikinci bir kanıt da, kentin teslim olan bölümündeki Rumların, sadece II. Mehmed zamanında değil, fakat II. Bayezid ve I. Selim devrinde bile kiliselerine sahip olmalarıdır. Fakat I. Selim, zamanla bunları Rumlardan geri almıştır. Bu üç padişah zamanına

ilişkin bu kiliselerin belgeleri, bugüne kadar Patrikhanedeki kilisenin arşivinde korunmuşlardır. Bu kiliselerin Rumlardan nasıl alındıklarını anlatacağım. Bu vesileyle, bu sıralarda yaşamış bulunan ve Türk yazarlarının en ağır başlısı sayılan Filibeli Ali Efendi'nin söylediklerini aktaracağım.. Ali Efendi, tanınmış defterdar Ferhat Paşa, yahut Sultan I. Selim'in başhaznedarı zamanında hazine kâtibiydi. Yapacağım bu aktarma, İstanbul'un teslimi hakkındaki kanaatimi doğrulayacaktır. I. Selim, islâm dininin yayılması uğruna içten gelen bir bağlılıkla müftüyü bulmaları için adam gönderir. Sultan, müftüyle çeşitli konular üzerinde samimi konuşmalar yaptıktan sonra ustalıkla mevzu değiştirir ve ciddi bir tavır takınarak : «Şu iki sorundan hangisi daha çok Tanrı'nın hoşuna gidecek ve şerefine daha çok hizmet edecektir. Tüm dünyayı egemenlik altına alarak, İsevilerle (İsa yandaşı) Musevileri Osmanlıların haraçgüzarı yapmak ve böylece tüm krallıkların zenginliğini Beytül-mal-i müslimine, yani Müslümanların hazinesinde mi toplamalı? Yoksa bütün bu geçici hazinelerden vazgeçerek tüm ulusları İslam dinine mi sokmalı?» diye bir soru sormuştur. Bunun üzerine Müftü, sultanın fikrini iyice kavrayamadan : «Zaten tüm Hıristiyan ve Yahudilerin ruhları yok olmak üzere olduğundan, kaybolan bir tek ruhu dahi gerçek imana kazandırmak, Allahın katında, tüm dünya nimetlerinden daha kıymetlidir yanıtını vermiştir. Müftünün fetvası yahut kararı, Sultan Selim'in kanaatini doğrulamıştır. Bundan birkaç gün sonra başvezirini çağırtır ve bütün Hıristiyan kiliselerini camiye çevirtmesini, dinsel ayinlerinin açık yapılmasının yasaklamasını ve İslam dinine sokmak için elinden geleni yapmasını, hatta buyruklarına karşı gelenlere ölüm cezası bile uygulamasını emretmiştir. Sadrazam, İslam dinine ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarına aykırı olan emri alınca vurulmuşa döner ve ne karşılık vereceğini bilemez. Fakat müftünün çıkardığı fetvayla padişahın düşüncesini teyid ettiğini haber alınca, başvezir müftüye gider ve padişaha vermiş olduğu öğütten dolayı kendisini paylamıştır. Müftü ise, padişahın kendisini gafil avladığını itiraf eder ve hatasını onarmak ve sultanı niyetinden vazgeçirmek için elinden geleni yapacağına söz verir. Bundan sonra da bu durumu önleyecek çarelerin alınmasını görüşürler. Sonunda bu meseleyi ve gerekirse padişahın emrine nasıl bir cevap vereceğini bildirmek için, gizli olarak, güvenilir bir kimseyi patriğe gönderirler. Bunun üzerine padişahın, tüm Hıristiyan kiliselerini camiye çevirtmek

ve İstanbul'un başka dindeki halkını İslam dinine döndürülmesini emreden buyruğunu kaymakama bildirirler. Kaymakam da emri alınca, verilen talimata göre, patriğin tüm rahipleriyle birlikte sarayda hazır bulunmalarını tebliğ eder. Başvezir ve müftü tarafından zaten sorunun iç durumu hakkındaki haberi patrik, kaymakamın huzuruna çıkarak, padişahın emirnamesini dinledikten sonra, «Kendisinin padişaha başvuracağını ve huzurunda dinden anlayan müftünün ve daha başkalarının da kendi savunmasını dinlemelerini istediğini ve davanın hakça görüşülerek, Kuran'ın kurallarına göre, verilecek ilahi kararı kabul etmeye hazır olduğunu; eğer bu hak kendisine verilmediği takdirde, o zaman halkının ruhlarını ve kendi ruhunu, günahları hakkında hesap vermek üzere, öbür dünyada huzuruna gönderecekleri başka bir mahkemenin de olduğunu bildiğini» söyler. Bunun üzerine kaymakam, almış olduğu talimata göre, patriğin yanıtını, tüm Hıristiyanların çok yalın başvurularıyla birlikte, hepsi de mühürlü olduğu halde bir mektubun içinde sadrazama göndermiştir. Başvezir, müftüyle birlikte bunları okuduktan sonra padişaha sunarlar, ve patriğin, verilen emre boyun eğmek istemediğini zira, her şeyden önce, burada, adaletin belirmesi gereken kendisiyle padişah arasında bir dava olduğunu söylediğini bildirirler. Bunun üzerine müftü, «Emr-i şerifin sözcüğü, adaletin istemi yerine getirilmesi demek olduğu için akarsuların durması gerekmektedir. Bu itibarla haşmetlerinin, patriğin yakınmalarını dinlemesi ve uygun düşen yanıtı vermeniz yerinde olacağını sanırım» diye söyler. Padişah, müftünün düşüncesine karşı gelemeyeceğini bildiği için «pekala, kabul ediyorum» demiş ve patriğin, başpapaz ve ruhban heyetinden birkaç ihtiyarla birlikte, Edirne'de huzuruna gelmesini emreder. Divana kabul edildikleri zaman patrik, padişahın emirnamesinin, kendilerine hakaret etmekle kalmadığını, fakat bununla, kendisinden önceki padişahların kendileriye imzalamış oldukları ve yeminleriyle tastik ettikleri anlaşmanın da çiğnendiğini ve ayaklar altına alındığını söyler. Bunun üzerine sultanın avukatı ve savunucusu olan Defterdar Efendi, «Sözünü ettiği anlaşmanın ne olduğunu» sorunca, patrik söz alarak, «Haşmetmeap, İstanbul'un fethini anımsatmamıza müsaade ediniz. Atalarımız, Sultan Fatih Mehmed'e bu kentin yarısını, aşağıdaki koşullar altında kendi istekleriyle teslim etmişlerdi : 1 — Hıristiyanların kiliseleri asla camiye çevirilemez; 2 — Hıristiyan kiliselerinin, evlenme, cenaze merasimlerinin ve daha başka ayinlerinin, hiçbir

engele uğramadan, sürdürülmeleri; 3 — Paskalya yortusu, tam özgürlük içerisinde yapılması ve patrikhaneye ilişkin kilisedeki gece ayinlerine katılmak isteyen kenar mahallelerin rahatlığı için bayram süresince Fener kapısının üç gece açık tutulması. Altın bir leğen içinde anahtarlarını sunduğumuz bu kenti, dedeniz bu koşullar altında kabul etti. Fatih, her suikaste ve şiddete karşı kiliselerimizin korunacağına dair bizlere padişah sözü verdiğini; ve biz, sizden önceki iki padişahın himayesi altında bugüne dek bu konuda hiç rahatsız edilmediğimizi; ve şimdi vermiş olduğunuz emirle, bizleri bu haklardan yoksun etmek istediğinizi; bu durum karşısında bize ağlamaktan başka çare kalmıyor; zira bize yapılan bu haksızlığı gidermek bize düşmez. Zatialinizin emirnamesinin ikinci maddesine, yani Hıristiyan dinini bırakıp, İslam dinini kabul etmemize gelince, bu, konusunu ettiğim anlaşmaya daha da aykırı düşmektedir. Fakat bu, aynı zamanda, buluğ çağa bastığı andan 70 yaşına kadar (yeterki, her yıl vergi olarak 13 drahmi saf gümüş vermek koşuluyla) hiç kimse İslam dinine girmesi için zorlanamayacağını açıkça bildiren Kuran'a da aykırıdır' der. Müftü de Kuran metninde böyle yazdığını ve yorumcuların (müfessir) da aynı şeyi söylediklerini bildirir. Şu halde bu, kutsal ve dokunulmaz bir yasadır. Bundan sonra padişahın avukatı söz alır ve «Patriğin, Kuran'dan belirlediği şeylerin gerçeğin tâ kendisi olmadığına ve saygıya değer bulunmadığına (ve hele özellikle müftünün de doğruladığına göre) hiç kimsenin inkâr etmediğini; fakat İstanbul'un işgali hakkındaki söylediklerine gelince, bunların ne doğruluğuna, ne de inanılır türden olduklarını sanmadığını» söyler. Bunun üzerine müftü, patriğe «bu anlaşmanın aslını gösterebilir mi?» diye sorar. Patrik de «aslının bir yangında kaybolduğunu, fakat buna karşın, bu anlaşmanın yapıldığı sırada hazır bulunan üç tanık gösterebileceğini ve bunların da, kendisinin söylediklerini doğrulayacaklarından emin bulunduğu üç yeniçeri olduğunu» söyler. Yaklaşık yüz yaşlarında olan bu yeniçeriler de huzura çağırılır ve tanıklık etmek konusunda kararsızlık göstermeden İstanbul'un alınışında hazır bulunduklarını ve Rum soylularının nasıl kentten çıkıp, surların dışında kurulu bulunan sultanın çadırında huzuruna çıktıklarını ve altın bir leğenin içinde kentin anahtarlarını teslim edip, patriğin beyan etmiş olduğu koşulları koştuklarını ve bunları nasıl elde ettiklerini» müftüye söylerler. Buraya kadar sükûnetle dinlemiş olan Sultan Selim, sonunda söze karışır ve «Büyük babam ta-

rafından Hıristiyanlara bu koşulların tanınmasına karşın, biz, bunları tastik edemeyiz; zira Tanrı'nın hizmetine ayrılan bunca güzel binanın, bundan böyle puthane olarak kullanılmalarını zorlayacak ne dinimizde, ne de adalet kurallarında bir şey vardır. Bu durum karşısında biz, bu koşulları kaldırıyor ve hükümsüz sayıyoruz. Kutsal Kuran ve onun hükümlerine göre, Hıristiyanların, dinlerini tam özgürlük içinde yerine getirmelerine izin veriyoruz, fakat bugüne dek kullanmış oldukları bütün taş kiliselerin camiye dönüştürmelerini, buna karşılık, bunların yerine tahtadan kilise inşa etmekte özgür olduklarını ve ayrıca zamanla yıkılmış olanları da onarmalarını emrediyoruz» der. Bizzat padişahın ağzından çıkan bu karar, harfiyen yerine getirilmiştir. Fethiye adıyla camiye dönüştürülen Panmakaristos (4) adındaki patrikhaneye ilişkin kiliseyle başlayarak, Hıristiyanlardan tüm kiliseler alınmıştır. Bu kilisenin doğusunda Kara İflak yahut bözuk telaffuzuyla Vlah Sarayı denilen Rumenx Sarayı; batı yanında ise, Boğdan sarayı denilen Moldavya Sarayı bulunmaktaydı. Yukarda adı geçen Türk tarihçisinin bu kadar önemli tanıklığını uzun uzadıya aktarmayı yararlı buldum. Özellikle Türk tarihçilerinden hiçbiri, Hıristiyan sorunları hakkında bunun kadar ihtiyatlı söz etmemektedir. Ben, bu esere Filibeli bir Rumda rasladım. Bu, tek nüsha olsa gerek; zira bunun kopyalarını başka bir yerde görmedim. Ben İstanbul'dan ayrıldığım zaman bu kitabı burda bırakmıştım, fakat benim Türk sorunlarına ve geleneklerine ilişkin birçok koleksiyonumla (muhtıra Fr.) birlikte, halen, Osmanlı sarayının çevirmeni bulunan Yon Mavrokordato'nun eline geçtiğini öğrendim. İşte Hıristiyanların, İstanbul'un fethinden başlayarak, yüz yıla yakın bir zamandan beri sahip oldukları kiliselerinden bu biçimde yoksun bırakılmışlardı. Sultan Selim kendilerine bir tek kilise bırakmıştı; bunu da, ancak Edirne'de büyük ve güzel bir tapınak yapmış olan bir Rum mimarına duyduğu sevgiden ötürü yapmıştır. Zira bu mimar, Sultan II. Mehmed'in İstanbul'da bir cami inşa etmesini görevlendirdiği başka bir mimarın yeğeniydi. Sultan Selim, Edirne'deki tapınağın inşasında göstermiş bulunduğu bağlılık ve düzgünlüğünden dolayı şimdi adı geçen cami ile birlikte, bunun bulunduğu tüm sokağı da kendisine bağışlamıştır. Bu bağışlamaya ilişkin belge, bugüne dek bu kilisenin arşivinde korunmaktadır. İstanbul'da kaldığım sıralarda, buraya yakın bir

(4) Yahut tüm azizlerin.

yerde, Türkçe **Sancaktar Yokuşu** denilen bir tepenin üzerinde kendi sarayımı yaptırmıştım. Benim bu saray, çok güzel ve bulunduğu yerin fevkalade olup, tüm kent ve surların dışındaki mahalleleri görülebilir. Kayınbabam olan Eflâk voyvodası Şerban Kantakuzino, bu sarayın inşaatına Sultan IV. Mehmed zamanında başlamıştı. Sarayın duvarları, vadinin dibinden başlıyor ve 25 (Kude) dirsek yüksekliğinde olup, toprağı düzelterek bir bahçe yapmış ve niyahet binanın asıl gövdesini teşkil edecek temel duvarlarını çok yükseltmişti. Sarayın inşaatı için tam 35 bin altın harcanmıştı ki, inşaatın durdurulması için emir gelmiş. Çünkü **Tersane Sarayı** denilen padişahın sarayının içini görebilecek duruma gelmişti. Fakat daha sonraları Sadrazam Ali paşa'nın aracılığıyla padişah, eski temelin üzerine sarayının inşasına devamına izin verilir. Sarayı henüz bitirmiştim ki, birdenbire Boğdan beyliğinden atıldım.

23 — **Hiob** da denilmektedir (Alman çev.)

24 — **Ebu Eyüp Ensari** : **Kâğıthane** deresinin denize döküldüğü iç limanın yukarısında bulunan **Eyüp Ensari** anıtından adını alan bir kenar mahalledir. Bir zamanlar Meryem Ana'ya ithaf edilen **Blakerna** manastırı bu yere yakın bulunmakta ve burada yer alan birçok mucizeyle tanınmaktaydı. Bugün ise burası, bizzat padişah tarafından yerleştirilen çingenelerin oturduğu yerdir. Bu kiliseden, bugün, inananlar için kurtarıcı ve suyu bol olan bir ayazmadan başka bir şey kalmamıştır. Bugün burası Hıristiyanlara para karşılığında buradan su almalarına izin veren bir Türkün elindedir.

25 — **Ensari** : Yardım eden anlamına gelmektedir. Bu, Medinelilerin nazarında şerefli bir isimdir; çünkü Muhammed, Mekke'den kaçtığı zaman Medineliler kendisine yardım etmişler ve kendisine katılmışlardı **(Alman çev.)**

26 — Türbe : Bu, Türklerin, mezarları üzerine diktikleri bir çeşit kule yahut sütundur. Ben, başka bir yerde bundan bahsettim. Kâbe'ye yahut Mekke anıtlarına benzetmek için genellikle üzerleri açık bırakılmaktadır. Açık olan yere yağmur su birikir ve buradan, bu yerleri süsleyen çiçek ve güzel kokulu ağaçlara aktarılır. Kuşların burada yuva yapmalarına engel olmak için de bu açıklık, demir yahut bakır parmaklıkla korunmaktadır.

27 — **Silivri** (Syllebria) : İstanbul ile Edirne arasında olup, Edirne'ye on saatlik bir uzaklıkta bulunan ve Marmara denizi kıyısında yerleşik bir kenttir. Burası başpiskoposluğun merkezidir ve ta Hıristiyan imparatorlar zamanında yapılmış olan çok güzel bir kilisesi vardır. Bu kilisede azize Evphimia'nın kutsal emanetleri saklanmaktadır. Türkler, buna **kadid** derler ve burayı meraktan ziyaret ederler. Aynı zamanda burada **Yoannes Kantakuzinos** tarafından inşa ettirilen büyük bir sarayın yıkıntıları da görünmektedir. Bunun **hakkında bkz.** Nikephor Gregoras (Cilt II.).

28 — **Eskisaray** : Bu, birçok daireye ayrılan ve yüksek duvarlarla çevrili bulunan çok büyük bir binadır. Burada salt ölen sultanın cariyeleri oturmakta ve bunları, yerine geçen merhumun oğlu yahut kardeşi ise, bunları göremiyordu. Yine çocuk doğuran valide sultanlar da, çocukları ve az sayıdaki maiyetleri ile birlikte burada oturmaktadırlar. Bunlardan başka artık hiçbir cazibeleri ve albenileri kalmamış ve salt sultanın acımasına sığınmış ve kocamış kızlar da kalıyorlardı. Bu binanın arsası yaklaşık bir İtalyan mili büyüklüğünde olup, duvarlar bir dörtken oluşturmaktadırlar. Sarayın dört kapısı vardır. Bunlardan ikisi sürekli kapalı bulunur, öteki kapılarda ise gece gündüz beş yüz baltacı nöbet beklemektedir. Sarayın iç kapılarında ak hadımlar bulunur. Bunlar da sarayın iç kapılarında daha soylu sayılan siyah hadımlar tarafından, saray kadınlarının emir ve siparişlerini yerine getirmekle görevlidirler. Bunların kumandanlarına **Eskisaray Ağası** denilmektedir.

29 — **Macar kralı** : Bu, Alman İmparatoru Albert'in ölümünden sonra dünyaya gelen oğlu Vladislav'dır. Hıristiyan yazarları bunun ölümünü H. 863 - M. 21 Kasım 1458 tarihine koymaktadırlar.

30 — **Körfez** (Kürfus) : Bu, genellikle Venedik körfezi olarak bilinen Türklerce Adriyatik denizinin adıdır ve eski adı **Korkira** olan **Korfu** adasının tam karşısında bulunmaktadır.

31 — **Kırk kent** : Bundan, İstanbul'un fethini izleyen salt iki yılı anlamamız gerekmektedir. Zira Hıristiyan yazarlarının bile, II. Mehmed'in, tüm yaşamı boyunca, 12 krallığı egemenliği altına aldığını ve iki yüz kenti ele geçirdiğini bildirirler.

32 — **Kızıl Ahmed** : İran valilerinden biri olduğu sanılan Kızıl Ahmed, Uzun Hasan'la Fatih Sultan Mehmed arasında çıkan savaşa sebep olan kimsedir.

33 — **Uzun Hasan** : Türklere karşı yaptığı savaşlarıyla tanınmış bir Kapadokya kralıdır. Bu yapıtın seyir esnasında buna yine döneceğiz ve daha ayrıntılı bilgi vereceğiz.

34 — 1204 yılında Bizans İmparatorluğu üç kısma ayrılmıştı. İstanbul'da Flanor Kontu Baudouin; Edirne'de, Theodor Laskaris Trabzon'da ise, Paphlagonia, Cappadocia, Pontus ve daha başka eyaletleri egemenliği altında bulunduran Alaksis Kommenos hüküm sürmekteydiler. Bundan sonra sekiz imparator gelip geçmiş ve II. Mehmed, bunlardan Tarbzon'u yahut, bazılarının dediğine göre, İznik (Nicae)'in son impaartoru David'i ve aynı zamanda Theodor Laskaris'le birlikte, Edirne'de bulunan bunun kardeşi Yoannes'i egemenliği altına almıştır.

35 — **Kazıklı Voda** : Eflâk'ın çok zalim bir voyvodasıdır. Önemsiz bir sebepten öldürü altı bin insanı kazıklattığı için Eflâklılar kendisine **Tzepelus (Kazıkçı)**, yani kazık yapan lakabını vermişlerdir. Anlaşılan Türkler de, bunun türemesini taklit ederek, kendisine Kazıklı, yani kazık konusunda zengin olan demişlerdir. Hıristiyanlar ise, neye dayanarak anlayamadığım sebepten dolayı Drakula diye adlandırmaktadırlar. Zira bu sözcüğün Boğdan lehçesiyle hiçbir ilişkisi yoktur. Dragoş adındaki prensin Boğdan'da hüküm sürdüğü doğrudur; fakat Drakula, bundan çok önce başa geçmiştir. Bunun hakkında başka yerde daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

36 — Yahut Ege denizi.

37 — **Kadırga limanı** : Güneyde **Çatladı Kapı**'yla **Kumkapı** arasında Marmara doğrultusunda yerleşik bir limandır. Bugün toprakla doldurulmuş olup, en nefis salatalıkları yetiştiren **Langa (Ulanga)** adındaki sebze bahçesi olarak kullanılmaktadır.

38 — **Duragi** : Bir zamanlar tüm Rumeli'nin en tanınmış ticaret antreposu yahut mevkii durumunda bulunan **Dyrrachium** (Durazzo), Adriyatik denizinin kıyısında, Dalmaçya ile Arnavutluğun sınırında yerleşiktir.

39 — Mora yarımadası.

40 — **Koca Hersek** : Eski İllyria'dır. Zira koca, eski; Hersek ise İllyria anlamına gelmektedir.

41 — **Aziz Havariler** : Bu kilise, Büyük Jüstiniyas'ın karısı imparatoriçe tarafından inşa edilmiştir. Bugün ise bu yer, kentin ortasında bir dağ yahut yüksek bir mevki ve karadan çok, limana daha yakındır. Öteki altı tepeden daha yüksektir. Burada yüz yirmi dirsek (coudée) kare alanı olan bir cami görülmekte ve Ayasofya'dan sonra kentin en büyük tapınağı olarak geçmektedir. Bu camii Fatih Sultan Mehmed yaptırmış ve mimarı, Kristodulos adında bir Rumdur. Sultan, bu mimara, bu kadar büyük ve beğenilmeye layık bir bina yaptığından dolayı, kendisine ödül olarak tüm bir sokakla birlikte daha birçok şahane hediyeler de vermiştir. Tarih, sultanın mimara, bundan daha güzel ve daha büyük bir bina yapıp yapamayacağını sorduğu zaman bu, «evet, bana sadece gerekli gereçleri veriniz» dediğini yazar. Sultan bunu işitince, halefinin, kendi camiinden daha görkemli bir tapınak yapmaya yetenekli bir mimara sahip olmaması için bunun kazıklanmasını emretmiştir. Bu buyruğun yerine gelmesi için de, cami avlusunun kuzeydeki kapısına bir demir kazık çaktırır. Öyle ki, dışardan bakıldığı zaman, kazığın ucundan başka bir şey görünmüyordu. Bu kazık, bugün bile orada durmaktadır. Her ne olursa olsun, şu kesindir ki, Muhammediye yahut Mehmed'in tapınağı, Kristodulas'un eseridir ve ödül olarak da padişahın kendisine tüm bir sokağı bağışlamış olmasıdır. Zira Muglotissa'daki Meryem Ana kilisesinin arşivine teslim etmiş olduğum bu bağışlama belgesini bizzat okudum. Şimdi hüküm süren Sultan III. Ahmed zamanında Türkler, bu sokağı ve kiliseyi geri almak için, bu sokaktaki Hıristiyanlara karşı dava açtıkları zaman, ben, bunların savunmalarını üstlendim ve yasal sabihi bulundukları na ilişkin tanıt (hücret)'lardan başka, Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'ya bu belgeyi (arşivdeki) de sundum. Sadrazam bunu büyük bir dikkatle okuduktan sonra üç kez belgeyi öptü ve o kadar kez alnına götürdü ve sonunda bana geri vererek, Hıristiyanların bundan böyle bu konuda rahatsız edilmemelerini emretti.

42 — **Bosna kzenini** : Hıristiyan yazarlarına göre, bu prensin, Yaziga'da merkezi bulunan Ştefan'ın olması gerektiği sonucu çıkarılabilir.

43 — **İsaak** (Alman çev.).

44 — **Aksaray** : Karaman'da bir kent.

45 — **Güllük** : Gül bahçesi anlamına gelmekte olup, bu da Karaman'dadır.

46 — **Eğriboz** : Bu, Ege denizindeki **Negroponte adası** olup, eski adı Evboea'dır. Bu adanın merkezi, Türklerin, keza **Eğriboz** diye adlandırdıkları **Chalcis'dir** .

47 — Alayie : Bu, Kızıl Arslan Bey (5) adında küçük bir beyin eyaletidir. Tarih metnine bakılırsa, Anadolu'da olduğu anlaşılmaktadır. Eski adını bilmemekle beraber, acaba eski Philadelphia değil midir?

48 — **Gümülçine** : Rumeli'de, Larissa'ya uzak olmayan bir eyaletin ve kentin Türkçe adıdır.

49 — **Payas** : Paphlagonia'da büyük bir ticaret kentidir.

50 — **Zeynuldin** : İmanın süsü. (Rom. çev.)

51 — **Vücudunu deşer** : Hıristiyan yazarlara göre, tüfekle öldürülmüştür. Bunların iki ihtimalden hangisine inanayım?

52 — **Şarki Karahisar** : Paphlagonia'da Payas'a uzak olmayan tanınmış bir kenttir. Bu kent, belki de eski Arsenga'dır.

53 — **Gedik Ahmed Paşa** : Daha sonraları Fatih II. Mehmed'in başveziri olan ünlü bir kumandandır. Bir üst dişi olmadığından kendisine Gedik denmiştir. Zira bir dişi olmayan yahut tavşanların gibi dudağı yarık bulunan bir kimseye Türkler, gedik demektedirler. Gedik sözcüğünün asıl anlamı, yarık veya çatlaktır. Mecazi manada ise bir askeri kıtadır. Bundan dolayı herhangi bir alaya asker olarak gidene g e d i k s a b i h i dendiği gibi, g e d i k l e r i n d e n ayrılmadılar, yani saflarını terk etmediler yahut alay kıtasında g e d i k bırakmadılar da denilmektedir. Bundan başka İstanbul'un bir semti de Gedikpaşa adını taşımaktadır. Tabii bu adı, bu paşadan almıştır. Zira bu insanın burada ya bir çarşısı, ya da bir sarayı vardır.

54 — **Varsak Eyaleti** : Bunun, Paphlagonia olması muhtemeldir.

---

(5) Macarca : Arszlan yahut Oroszlan (Rom. çev.)

55 — **Kıpçaklar** : Doğuda, Hazar denizi doğrultusunda Çağatay Tatarlarının sınırında ve **Özbekistan** (Özbek)'a komşu olan bir **İskit** kavmidir. Belki **bugünkü coğrafya haritalarında Tibet** yahut Türkistan krallığı olarak geçen memleketin aynıdır.

56 — **Menli Giray (Mengli Geary)** : Bu kan, kardeşini Tatar Kırım'daki tacından yoksun ettikten sonra, bazı koşullar altında, bu hanlığı Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına sokan ilk handır. Hem Hıristiyan, hem de Türk tarihçileri, kendisinin Âl-i Cengiz soyundan geldiğini söylerler. Fakat Hıristiyan yazarları, nakillerine o kadar çok öyküler katıyorlar ki, bunları okuyan ve bu ulusun tarihini biraz **olsun** bilenler, kendilerini gülmekten alamazlar. Bütün bunlara karşın, bunları büyük bir özenle ve birçok ciddi incelemeden sonra yazdıklarını ileri sürerler. Bütün bu Hıristiyan yazarların içinden eleştiriye tabi tutmama layık salt Michalo Lithuan olduğunu sanırım. Bu yazar, **Tartaria** (s. 296) adlı kitabında ilk Kırım hanının Âl-i Cengiz yahut bozuk biçimi olan Cengiz'den geldiğini söyler. Fakat bu, daha yukarda (s. 193) söylediklerine bakarak, önemsizdir. Yazar burada, kendiliğinden **Lothonus** adını verdiği bu hanın soyunu Litvanya'ya nakletmekte ve daha sonra hepsinin de Lituanyalı olan uzun bir hanlar listesi vermektedir. Tarihçimize göre, bu soylu hanlarının sonuncusu Atçıgiray (belki de Troki'de doğmuş olan Hacı Giray') dır. Zira yazara göre bu, Tataristan yarımadasını ele geçirmek için aziz Vithkerode tarafından gönderilmiş olup, bu sefer sonun da başarı gösterip, burasını ele geçirdikten sonra Menli Giray (Mengli Kiray) adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Bu hanın da Mehmed Giray, Saadet Giray, Has Giray (belki de Şah Giray) ve Sap Kiray (belki Sefa Giray) adında oğulları vardı. Sonuncusu, en küçüğü olması dolayısıyla babasının yerine geçmiş ve aynı zamanda Tatarların ham niteliğini taşımaktaydı. Zira bu sülaleden hükümdar olarak gelenler atalarından almış oldukları bu soylu Hacı Giray sıfatından yararlanmaktadırlar. Bu aktarmanın uydurma olduğunu kanıtlamak için büyük kanıtlara gereksinme yoktur. Çünkü karşıtlıklar ortadadır. Bütün bunlar, mevsuk olaylara ve Tatarların eylemlerine karşıttır ve tarihçinin düş mahsulü demeyelim, fakat varsayımdan başka bir şey değillerdir. Zira tüm Türk tarihçileri, oybirliğiyle Kırım'ın ilk tarihinin Lothonus'un değil, fakat Giray'ın olduğunu ve bundan sonra gelenlerin bunun adını taşımak suretiyle anısını koruduklarını savunmak-

tadırlar. Yine bu tarihçilere göre, Lituanyalı Tatarların, köken bakımından, ne Kırım'dan, ne de Âl-i Cengiz ailesini oluşturan Oğuzlardan değil, aksine Çeremisika (Çeremises) soyundandırdırlar. Bundan dolayı Türklerin **Lipka Tatarları** demelerine karşın, Boğdanlılar kendilerine **Çirimuş** derler. Lipka sözcüğü, Litva'nın bozulmuş biçimidir. Şunu da eklemeliyiz ki, bugün Kırım'da hüküm süren hanlar sülalesi, tarihçimizin **Hacı Giray'ı** belirlediği Sultan II. Murad zamanında saltanata başlamamıştır. Bundan başka bu sülalenin Giray adını bu zamanda aldığı da doğru değildir. Zira yapıtımın önsözünde oldukça ayrıntılı bir biçimde kanıtladığımı sandığım ve herkesin, ister Türk tarihlerinden, isterse Tatar geleneklerinden de kanaat getireceğine göre, bu sülale, Osmanlı İmparatorluğu'nun hanedanından çok daha eskidir. Burada Tatarlar arasında da tartışması yapılan Giray'ın yasal ve yasal olmayan halefleri kimlerdir? sorusuna yanıt vermeye kalkışırsak, konumuzun dışına çıkacağımızı sanmıyorum. Zira Tatar Kırımında bugüne dek hüküm süren ve şerefle Giray adını taşıyan sülaleden başka genellikle **Çoban Giray** adıyla bilinen başka bir soy da vardır. Bununla ilgili olarak, adını unuttuğum bir Hanın karısı, çobanın biriyle cinsel ilişkide bulunmuş ve bir çocuğu dünyaya gelmiş. Fakat anne, doğurduktan sonra, zina işlediğinden dolayı ölüme mahkûm olmuş. Çocuk ise, öldürülmek üzere hanın kölelerinden birine teslim edilmiş. Fakat köle, efendisini aldatarak, günahsız çocukla **Çirkasya**'ya geçmiş ve burada gizli olarak onu büyütmüştür. Bunlar, bugünkü sülalenin kökenini bu çoban oğlunun oluşturduğunu; eski ve tanınmış Giray ailesinden geldiğine ilişkin kanaatin ise, uydurma bir iddiadan başka bir şey olmadığını söylerler. Öte yandan Çoban Giraylar da, kötü iddiaya karşı kötü kanıtla karşılık vererek, hüküm sürmekte olan Girayların değil, fakat kendilerinin eski Giray soyundan geldiklerini ileri sürerler. Bu karşılıklı karalamalar, sorunu büsbütün karıştırır ve her iki taraf da, geleneğe başvurmaktan başka çareleri kalmaz. Bunu da her taraf, kendi lehine yorumladığından, gerçekten, hangisinin yasal, hangisinin yasal olmayan soy olduğunu kestirmek çok güçleşir. Türklerin bu konudaki kanıları henüz kesin değildir. Zira bunlar, bugün saltanat süren ailenin meşruluğunu savunmakla beraber, öteki sülalenin de ortak Giray ünvanını red etmemekte ve Tatar Kırım hanlarının oturmalarına ayrılmış bulunan Yambolu (eskiden İanopolis denilmekteydi) kentinde yaşamalarına izin vermektedirler.

Fakat Viyana savaşı ve kuşatmanın kaldırılmasından sonra Türkler, Selim Giray Han'a güvenleri kalmadığından, kendisini azlederler ve han aşamasına Çoban Giray soyundan biri olan Kör Giray'ı getirirler. Fakat birkaç ay sonra bunu da azlettiler ve tekrar eski Giray sülalesini tahta oturttur. Bundan sonra Çoban Giraylıların bir daha hüküm sürecekleri kuşkuludur. Buna rağmen soylarına verilen bazı ünvanlar vardır : Kalga Sultan Nureddin (6) ve daha bunun gibileri.

57 — Bk. I. Kitap, II. Bölüm, not 10. (Rom. çev.)

58 — **Kırım** yahut **Tataristan** yarımadası, (Rom. çev.)

59 — **Boğdan tekürü** : Yani Boğdan beyi. Bu, başka bir notta (7) söz konusu ettiğim Büyük Ştefan'dır. Türkler, Boğdan'ın adına bakarak, Moldavya'ya Boğdan adı vermektedir. Bundan, başka bir yerde ayrıntılı olarak söz edeceğiz.

60 — **Falcı (Falçiu)** : Boğdan'da, Prut nehri kıyısında bulunan bir kentin ve ilin adıdır. Bunun güneyinde **İstru** bulunur ve **Huş**'tan 10 mil uzaklıktadır. Bu yerde Rus Çarı Büyük Petro, dört gün süren bir savaştan sonra, 1711 tarihinde Türklerle barış yapmıştır. Burada, birkaç yıl önce Herodotes'ten savaşçı bir ulus ve Tuna'ya yakın **Taiphali** adında bir kent hakkında okuduklarım aklıma geldi ve merakımı gidermek için Falcı'nın civarındaki eski yapıların yıkıntılarını bulup bulamayacaklarını incelemeleri için birkaç adam gönderdim. Adamlarım dönünce Falcı'nın yakınında sık ormanlar içinde yıkık duvarlara ve ev temellerine rastladıklarını söylediler. Bu, bugünkü Falcı'nın yaklaşık olarak eski Taiphali'nin yerinde kurulmuş olduğunu göstermektedir. Bunu, «Eski ve modern Moldavya» hakkındaki yapıtımda (8) daha ayrıntılı olarak inceleyeceğim.

61 — **Bağdak Bey** : Bu, bugüne dek bizce bilinmeyen Sina eyaleti, yahut bu zamanın beylerinden birinin adı yahut takma adı olsa gerek.

---

(6) Bk. I. Kitap, V. Bölüm, Not 1 (Rom. çev.)

(7) Bu sözcüklerin açıklanması için bk. IV. Kitap, II. Kısım, n.

(8) Bk. «Dezcriptio Moldaviae» I. Kısım, IV. Bölüm not 9. (Rom. çev.)

62 — **Mısır** : Avrupalıların Egypte dedikleri ülkenin adıdır (Rom. çev.)

63 — **Venedikliler** : Hıristiyan yazarları, Venediklilerin, Sontium nehri yakınındaki bir yenilgiyi belirtirler. Fakat Gedik Ahmed Paşa'nın yerine Alabek yahut Marbek adında birini gösterirler. Bunu neye dayanarak yaptıklarını bilmiyorum. Zira bu isimler Türk diline büsbütün yabancısıdırlar.

64 — **Venedik elçisi** : Bu, Venediklilerin nezdinde büyük bir saygınlığa sahip olup, zekâsıyla ünlü olan Benedict Trevisano idi.

65 — **Mesih Paşa** : Hıristiyanlara göre, bu bir Rum olup, Paleolglar sülalesindendir. Türk tarihçileri ise, bunun sülalesi hakkında hiçbir şey yazmazlar. Mesih adına gelince, İsus Hristos'un Türklerce İsa Mesih olduğuna göre, bunun da İbranice Messiyah'tan geldiği sanılmaktadır.

66 — **Maltepe** : Romence zengin dağ yahut zenginlik dağı anlamına gelmektedir. Bu, İznik (Nicaea)'e yakın olup, çok yüksek bir dağdır. Kendisine bu ad, eteklerinde çok zengin defineler bulunduğu için verilmiştir. Karadeniz gemileri, Boğaza doğru gelirlerken, Marmara denizine, Karadeniz'e bakarak, çok daha yakın olmasına karşın, seksen mil uzaklıktan ilk önce bu dağı görürler ve ona göre rotalarını ayarlarlar.

67 — **Apoplexi** : Nüzül. Hıristiyan yazarlarına göre, bu sefere giriştikten üç gün sonra şiddetli bir karın ağrısına tutulmuştur. Bu konuda ölümüne sebep olan nüzülden başka daha birçok neden olduğunu söyleyen Türk tarihçileriyle aynı kanaatteyim.

68 — Ahmed Paşa'nın karısına kötü muamelede bulunduğu için en büyük oğlu Mustafa'nın, babasının emriyle boğazlandığı söylenmektedir. (İng. çev.)

69 — 51 yıl. Bu kameri yılıdır. Şemsi yıla çevirecek olursak, yaklaşık 49 yıl, 7 ay ve 7 gün eder. Türkler, bu konuda Hıristiyan yazarlarıyla aynı kanıda değillerdir. Bunlara göre Mehmed, 51 yıl yaşamış ve otuz yıl hükümdarlık etmiştir. Buna karşılık Hıristiyan yazarları ise, 53 yıl yaşadığını ve 32 yıl saltanat sürdüğünü söylerler. Bana kalırsa bu fark, Hıristiyanların, Mehmed'in, babası hayattayken hüküm sürdüğü üç yılı da hesaplarına katmalarından ileri gelmektedir.

II. BÖLÜM

1 — **Sancak** : Paşa ve beylerbeyi gibi makamların kurulmasından önce, tüm eyaletlerin yöneticilerine s a n c a k denmekteydi. Bugün ise, ancak herhangi bir eyaletin başında bulunan, fakat tuğ, yani at kuyruğu taşımak ayrıcalığa sahip olmayanlara sancak denilmektedir. Böylece, bir sancak, bir beyden daha küçük; bir bey, bir paşadan ve bir paşa da bir beylerbeyinden daha küçüktür.

2 — **Hac** : Mekke, Medine ve Kudüs gibi kutsal yerleri ziyaret etmeye h a c denir. İslam dinine göre her Türk, yaşamında bir kez bu ziyareti yapmak zorundadır. Ancak maddi durumu, gelirinin yarısını hac masrafları için harcamaya, öteki yarısını da geri döndüğü zaman, şerefli bir yaşam sürmeye yeterli olmalıdır. Bu hacıların, bu çöl ve sıcak yerlerde güven içinde ve rahat seyahat edebilmeleri için Sultan, Şam paşasına, kendilerine eşlik edecek asker ve sakalar vermesini ve bunların sayısının asla kırk binden aşağı olmamasını emreder.

3 — **Sünnet** : Türkler, dinlerinde iki tür kural gözetirler : Bir kimsenin belirli zamanlarda muaf tutulabileceği s ü n n e t ve kurtuluş için kesinlikle gerekli bulunan f a r z'dır. Kendilerinin dedikleri gibi s a l a v a t ile z e k â t ise farz'a bağlıdır. Salavat, ruhunu kaybetme tehlikesini göze almadan, konuşabilen herkesin ihmal edemediği yahut boş veremediği imanın itirafı demektir. Zekât ise, gelirinin ellide birini her yıl fakirlere dağıtması demektir. Türklerde s ü n n e t ve bunun için yapılan merasim, yani sünnet düğünü çok önem taşımaktadır. Bu vesileyle birçok dinsel ayinler yapılmaktadır. Bunların yapılmaması her ne kadar günah sayılıyorsa da, afedilmeyecek kadar zorunlu değillerdir. Aksine ivedi gereksinme halinde, bu ayinlerin (merasimlerin) yapılmaması günah sayılmamaktadır. Bundan dolayı Türkler, erkek çocukları yedi yaşına girmeden önce, sünnet düğünlerini yapmazlar. Zira bu yaştan önce bir çocuğun, sünnetsiz olmasına rağmen, cennete gideceğine inanırlar. Keza, eğer bir

kimse, öğle namazında farz olan beş rekât yerine salt üç rekât kılarsa ve sadece peygamberin emrettiği ve din geleneğince doğrulanan öteki iki rekât kılınmazsa, o zaman, bu kaza sayılır ve günahtır, fakat öldürücü değildir. Buna rağmen bunların her ikisini de, yani ne üç rekâtı, ne de iki rekâtı kılmayan, Araf'ta (1) yıllarca acı çekerek, günahının cezasını çekmesi gerekmektedir.

4 — **Mimber** : Üzerine padişahın tahtının oturtulduğu ve üç basamak yüksekliğinde bir kaidedir. Bu, aşağı yukarı kilisede piskoposun oturduğu koltuk biçimindedir. Vaız verilen vaız kürsüsü de vardır.

5 — Bu son parça (fıkra), Almanca çevirisinde yoktur. Buna karşılık İngilizce ve Fransızca çevirilerinde vardır (Rom. çev.)

6 — **Cem** : Halk dilinde Cem, herhangi bir üzümden daha lezzetli olan bir tür üzüm anlamına gelmektedir. Fakat 'm' harfi çiftleştirilirse o zaman Cemm, bir sihir deyimi olur ve Süleyman'ın yahut Büyük İskender'in efsanevi ismini ifade eder. Örneğin, Hatem-i cemm : Süleyman'ın mührü yahut yüzüğü; Cam-ı cemm, Süleyman'ın yahut İskender'in aynası gibi. Bununla beraber, her iki Yunan efsanesi de, Bizans İmparatoru Makedonyalı Vasil'in oğlu bilge Leon'a atfedilmektedir. Bu sultanın, Cem ismini bu iki anlamdan hangisinden aldığını bilemiyorum. Zaten hiçbir Türkün böyle bir isim kullandığını ne duydum, ne de herhangi

(1) Türklerde, acı çekilen yere, Arapça Urf sözcüğünün çoğulu olan Araf denmektedir. Ve bu, cennet ile cehennem arasındaki yer anlamına gelmektedir. Müslümanlar, Araf'ta kimlerin kaldığı konusunda aynı kanıda değillerdir. Burada genellikle, yaptıkları iyiliklerle kötülükleri eşit olan Müslümanlar oturmaktadırlar (öyle ki, ne cennete girmeyi, ne de cehenneme atılmayı hak etmişlerdir). Bunların cezalarından bir tanesi : Cennette olanların mutluluğunu görmeleri ve oraya ulaşmak için çok arzu duymaları. Fakat yargılama gününe kadar buraya erişemezler. Ta ki, yaratının huzurunda secde edip, ibadetleri sayesinde yaptıkları iyiliklerin kötülüklerini gidereceğini ve «ne endişenin, ne de zelzenin yeri olmayan cennete giriniz» sözlerini işitinceye kadar. Saadi'nin, mutlu olanlar için Araf'ın cehennem, mahkum olanlar için ise cennet olduğunu söylemektedir. (İngilizce çev.)

bir yerde okudum. Hıristiyan tarihçileri, kuşkusuz, bu Cem sözcüğünden, türeme bakımından hiçbir anlam ifade etmeyen Zemes ve Zizim adlarını oluşturmuşlardır.

7 — **Kayıtbay** : Batı yazarlarının bildirdikleri gibi, Kayıthan yahut Kayıtbay değil, fakat Kayıtbay'dır. **Zira Kayıtbay, Türk adı** değildir ve Kayıt'la bey'den gelemez. Aksine arı Moğolca bir isim olup, Kayıt ve Bay'dan oluşmaktadır. Genellikle bay, bizim e sesli gibi telaffuz edilen **üstün (2)'ün ses karışımını** önlemek için eklenir. K a y ı t, Moğolcada dönme, ihtida; b a y da zengin anlamına gelmektedir. Moğol büyüklerinde, adlarının sonuna bu **bay** hecesini ilave etmek adeti vardır. Örneğin **Tumanbay, Mam**betbay (Mehmedbay yerine; zira Moğolcada Mehmed, Mambed olarak telaffuz edilir). Aynı biçimde Türk ordusunun kapıbaşlarının, ağalarının ve öteki büyüklerinin kullandıkları **Çelebi** sözcüğü de kendini gösterme ünvanıdır. Fakat bizim Kayıtbay'a gelince, köken bakımından Çerkez'di ve seçim sonucunda hükümdar olmuştur. Bu, Türk imparatorluğunun Hannibal'ı olmuştur (3).

8 — **Varsak ve Turgat** : Yukarda (4) da söylediğim gibi Varsak'ın Paphlagonya; **Turgad**'ın ise, Varsak'a komşu eyalet olması muhtemeldir.

9 — **Şehzade** : Padişah oğlu demektir ve hecenin çıkarılması (5) suretiyle şah'tan oluşan Farsça **Şeh** ve **zade** sözcüklerinden meydana gelmiştir. Bu, herhangi birinin saygı nedeniyle özel isimlerini telafuz etmek istemediği zaman padişah oğullarına verilen addır.

10 — **Gönüllü** : Bunlar, bir zamanlar, kendi hesaplarına orduda hizmet gören gönüllüleri meydana getirmişlerdir. Bugün ise, resmi merasimler dolayısıyla sarayın askeri memurları olan **Ağavat**'ın önünden giden ve Macar yahut Bosnalı üniforması taşıyan vezirlerin emrinde bir süvari kıtası oluşturmaktadırlar. Kumandanlarına da **Gönüllü Ağası** denmektedir. Bu süvarilere benzeyen başka bir süvari kıtası daha var; fakat bunlara **Deli-**

(2) Bu, a yahut e gibi okunan bir Türk sesinin adıdır (Alman çev.).
(3) Bu kısım, Alman çevirisinde eksiktir (Rom. çev.)
(4) Bk. Kitap III, Bölüm I, not 42.
(5) Yani e yerine a'nın geçmesi (Rom. çev.)

ler (6) denmektedir. Eskiden bunların askeri disiplinleri yoktu ve körü körüne her yandan düşmana saldırırlardı. Fakat daha sonraları, bir düzene sokulmakla beraber, eski değerlerini kaybetmişler ve salt isimlerini bırakmışlardır. Son zamanlarda belirtmeye değer herhangi bir olaylarını ben de duymadım. Benim de katıldığım herhangi bir savaşta yiğitlik eseri gösterdiklerine tanık olmadım.

11 — **Rodos** : Hıristiyan tarihçileri, bunun, büyük efendi tarafından çok iyi karşılandığını ve kendisine bir muhafız alayı vererek, Papa VIII. İnosans (İnnocentius)'a gönderdiğini; buradan da, bu sırada Napoli seferine hazırlanan Fransa Kralı VIII. Şarl (Charle)'a teslim edildiğini; nihayet papa VI. Aleksandr'ın Kral Şarl'ın kendisini II. Bayezid'e geri vereceği ve böylece Osmanlı padişahının nazarında değer kazanacağı korkusuyla zehirlediğini yazarlar.

12 — **Papa** : Bu, bundan önceki notta belirttiğim papa VIII. İnosans'dı. Bunun halefi, Hıristiyanların yükledikleri suçun kabahatlisi olmayan Papa VI. Aleksandr idi.

13 — **Napoli kralı** : Türkler, bu konuda, yanılgıya düşmektedirler. Zira Cem, Napoli kralına değil, fakat bu sırada Napoli seferine hazırlanmakta olan Fransa Kralı VIII. Şarl'a teslim edilmiştir.

14 — **Hıristiyan hükümdarlar** : Bütün Hıristiyan hükümdarları Türklerce, genellikle **ümera-il-millet-il Mesihiye, Kübera-it-Tayifet-ül İseviye** diye adlanırlar.

15 — **Berberbaşı** : Bu, okurlarıma başka bir yerde kendisinden söz edeceğim saray ileri gelenlerinden altıncısıdır.

16 — **İlahi** : Padişahın buyruklarını Türkler, niteliği ne olursa olsun, Allah tarafından gönderilmiş sayarlar ve itiraz etmeden bunlara boyun eğerler. Zira bunların emirlerine itaatsizliği dine karşı yapılmış en büyük saygısızlık kabul ederler. Örneğin, padişah, sadrazamın yaşamına son vermek istediği zaman, kararını aşağıdaki biçimde yazılı olarak bildirir : «Şu veya bu sebepten dolayı ölümü hakkettiğin için, abdest aldıktan, yani elini, yüzünü ve ayaklarını yıkadıktan ve namaz kıldıktan sonra, kelleni,

(6) Cesur, mert ve çılgın anlamına gelmektedir. (Rom. çev.)

göndermiş olduğum kapıcıbaşının emrine vermen emr-ü fermanımdır». Her ne kadar karşı koyma olanağı varsa da, yine de boyun eğer. Bunu, padişahın emrine itaatsizlik ve bunun sonunda sadakatsizlik sayılmaması ve **cemaat** yahut **ümmet-i Muhammed** (yani Hıristiyan dininde, kiliseden tard **edilme** yahut **aforoz** edilme demektir)'ten çıkarılmamak korkusuyla yapıyordu. Benim zamanımda bu, padişahın emrine boyun eğmek istemeyen birçok ileri gelenin başından geçmiştir. Bunlar, kaçmak suretiyle yahut silah kuvvetiyle yaşamlarını kurtarmalarına karşın, bundan sonra yaşamları boyunca, alay makamında **firari** ismini kullanmak zorunda kalmışlardır. Örneğin, Firari Hasan Paşa ve Firari İsmail Paşa gibi. Üstelik bu alçaltılma, oğullarına da geçmekte ve ebedi olarak Firari oğulları diye adlandırılmaktadırlar.

17 — **Selefleri** : Türk padişahlarının en büyük yeminleri şöyledir : «Ecdadımın Ervah-ı şerifleri için» yahut tekil olarak **«Ceddim ruhu için.»** Fakat Hıristiyanlarla antlaşma yaptıkları zaman ise, **«Kuran hakkı için», «Peygamberin pak ruhu için»** deyim biçimini kullanmaktadırlar.

18 — Kıyafet, elbise vs. (Rom. çev.)

19 — **Frenkler** : Türkler, genellikle, aşağı yukarı tüm Hıristiyan uluslarını (Polonyalılar, Macarlar ve uzun elbise taşıyan uluslar hariç) ve özellikle İtalyanları Frenk diye adlandırırlar. Bununla beraber, ayrıca her ulusal özel isimler vermektedirler. Örneğin, Almanlara Nemçe; Polonyalılara Leh; Ruslara Moskoflu gibi.

20 — **İradesi güçlü yahut güçlü iktidar** : Kuran öğretisine göre, Türkler, Allah'ın istemi olmadan, ne iyi, ne de kötü bir şeyin oluştuğuna inanmamaktadırlar. Zira Kuran **«hayr.u-şer min Allah** (yani iyilik ve kötülük Allahtan gelir) der. Bununla beraber bunlar da, insanın özgür bir iradeye sahip olduğunu kabul etmektedirler. Bu da, kâfirlerin (dinsizlerin ve özellikle Hıristiyanların ve Müslüman olmayan tüm Türklerin (Muhammed yanlıları) en son yargılamada kendilerini mazur göstermemeleri için özgür isteme (irade) sahip olmadıklarından dolayı İslam dinini kabul etmemişlerdir. Ben, Türklerin, **Tefsirci-i Kuran** dedikleri en bilgin Kuran yorumcularına (müfessir), acaba bir insan, Allah'ın istemine karşın herhangi bir şey söyleyebilir yahut yapabilir mi diye sordum. Maalesef kendilerinden kesin bir yanıt alamadım. Verdikleri cevap şu idi : Cennet hak, Cehennem hak, yani

kuşkusuz cennet de, cehennem de vardır. Bu sonuncusu amaçsız değildi. Allah bunu bir amaç uğruna yaratmıştır. Şu halde, bu amaç, cehenneme gidecekleri cezalandırmaktan başka bir şey değildir. Sorularıma devam ederek, kendilerine, bu kanıtlamın, kendilerinin, insanın özgür istemi hakkındaki kanaatleriyle nasıl uyuştuğunu sorduğum zaman (7); yorumcular, sorunun ne hakkında olduğunu önceden tahmin ederlerdi ve «Her insan, isterse mutlu olabilir; fakat hiç kimse Allahın belirlediğinden fazla mutlu olamaz» derlerdi. Ve sonunda «Takdir tedbiri bozar» (8) mütearifesiyle bitirirlerdi. Bu fikir karşıtlıklarından, kimilerin özgür isteme çok önem verdikleri, kimilerin ise tümüyle küçümsedikler sonucu ortaya çıkmaktadır.

21 — **Ustura** : Türkler, uzun yıllardan beri süren ve Hıristiyan ve Katolik yazarlarının suçladıkları Papa VI. Aleksandr'ın, bu cinayetten dolayı, suçsuzluğunu kanıtlamaktadırlar. Bu konuda ben, okurlarımı serbest bırakıyorum (9).

22 — **Öldürülmüş** : Bu farklı düşünceler, Türklerin, Cem'in ölümü hakkındaki kanaatlerini doğrulamaktadırlar. Ancak bunun oluştuğu yerin neresi olduğu tartışmalıdır. Hıristiyan yazarlarına göre, Kral VIII. Charles'la birlikte, Napoli'ye giderken, Terracina'da zehirlendiğini; Türk tarihçilerine göre ise, Napoli'de berber İbrahim'in, Cem'in usturayla boğazını kestiğini söylerler. Gerçeğin hangi yanda olduğunu okurlarının kanaatine bırakıyorum.

23 — **Belâgat** : **İlm-i Kelâm**, ilim yahut güzel konuşma sanatı. Örneğin, **ilm-i mantık**, düşünme sanatı; **ilm-i sarf**, gramer bilgisi; **ilm-i nahum**, sintaks (nahiv) bilgisi, **ilm-i hikmet**, felsefe bilgisi; **ilm-i ilahi**, ilahiyat; **ilm-i fıkıh**, hukuk ilmi. Bu, herkesin çıkarını gözettiği için Türkler, bunu birinci planda tutmaktadırlar. **İlm-i nücum**, yıldızlar bilimi yahut astroloji; **ilm-i hendese**, ölçüler bilimi yahut matematik; **ilm-i ikografiye** (10), coğrafya bilimi; **ilm-i rakam**, aritmetik; **ilm-i şiir** vb.

---

(7) Burdan başlayarak bu notun sonuna kadar Fransızca çeviride eksiktir (Rom. çev.).

(8) Bk. Kitap I., Bölüm IV., not 23 (Homo proponit, Deus disponit : İnsan önerir, Allah hazırlar. Rom. çev.).

(9) Bk. Yukardaki not 11 (Rom. çev.).

(10) Yunan ıstılahına daha yakın olan coğrafya da derler (Rom. çev.).

24 — **Tilâvet-i Kuran** : Kuran'ın tamamının okunması demektir. Bu, bir cenazenin gömülmesi sırasında, mezarının başında okunmakta ve bizdeki mezamir okunması gibi, kırk gün sürmektedir. Türkler, böylece, merhumun ruhunun, mezarının üstünde kırk gün dolaştığına ve Kuran'ın okunmasıyla, şeytandan korumak için, Cebrail'in geldiğine ve sonra alıp cennete götürdüğüne inanırlar. Üstelik hayatta kalanların dualarının, ölülerin ruhlarını günahlardan arındırmaya çok yardımı dokunduğunu ileri sürerler. Fakat Türkler, Muhammed'den başka hiç kimseye, yani ne azizlere, ne de öteki peygamberlere yakarışta bulunmazlar. Zira öteki peygamberlerin, insanların sefaletine acımadıklarını ve böylece ermiş oldukları mutluluğa engel olduklarını söylerler.

25 — **Moldavya** : Macaristan haritasına ne zaman göz atsam, bundan, Eflâk ve Boğdan'ın sınırlarının ne kadar anlamsız ve yanlış çizilmiş olduklarını görür ve daima şaşarım. İster eski, ister yeni olsun tüm haritalar yanlışlarla doludur. Örneğin, Kili ve Akkerman kentleri, Eflâk'ta gösterilmektedir. Halbuki bunlar, hiçbir zaman Eflâk'a ait olmamışlardır. Bu kentler, Boğdan'a aittirler ve Eflâk sınırına üç yüz milden fazla bir uzaklıkta bulunmaktadırlar. Başka bir vesileyle bunlar hakkında daha ayrıntılı bilgi verilecektir (11).

26 — **Kili** : Boğdanlılar, Kilya derler. Eski adı Licostomos olup, Tuna'nın dört ağzından daha genişi ve daha derini olan Kuzey ağzında yerleşik bulunmaktadır. Kili'den kırk sekiz saat uzaklıkta bulunup, Tuna kıyısında ve Boğdan'ın tanınmış ticaret kenti olan Kalas (Galatzi) bulunmaktadır.

27 — **Akkerman** : Romenler, bugün, Türkçe Akkerman karşılığı olan **Çetate Alba**, yani akkent diye adlandırmaktadırlar. Eski adı Moncastro idi. Tarihçi Herodotes'te ise, Oksia olarak geçmektedir. Bu kent, çok eski ve ünlüdür. Zira büyük Romalı şair **Ovidius**, buraya sürgün edilmiştir. Bu kente yakın, Romenlerin Ovidius gölü dedikleri bir göl vardır. Bununla beraber başka bir yerde (12) bundan daha ayrıntılı olarak söz edeceğim.

---

(11) Bk. Descriptio Moldaviae, Kısım I, Böl. IV. Romen Akademi baskısı Bükreş, 1872. (Romen çev.)

(12) Bk. Descriptio Moldaviae, Kısım I, Bölüm IV. Romen Akademisi tab'ı (Rom. çev.).

28 — **Tarsus** : İçel (Kilicia)'de olup, sanıldığına göre ,aziz havari Paulus (Pol)'un yurdudur.

29 — **Kurşunlu** : Yahut kurşundan demektir. Fakat bunu izleyen Kasunlu'ya gelince, türeme bakımından hiçbir anlam taşımamaktadır. Ben de bu isim altında herhangi bir kent tanıyor ve nerede yerleşik bulunduğunu biliyorum. Buna karşın Kırım'da, Herodot'un Grimne yahut başkalarının Chersones diye adlandırdıkları ve bu sözcükten tüm yarımadanın Chersones adını aldığı başka bir Kurşunlu kenti vardır.

30 — **Ölüm** : Gedik Ahmed Paşa'nın, padişahı, tahtından indirmek ve devlet içinde büyük değişiklikler meydana getirmek niyetinde olmakla suçlandırıldığı; aynı zamanda Bayezid'in en büyük oğlu Ahmed'in, babasına karşı ayaklanması için, kışkırttığı söylenmektedir. Fakat bu paşanın ölümünden sonra sultan, bunun suçsuz olduğunu öğrenince, günahsız bir insanı, becerikli bir danışmanı ve ordusunun ünlü bir komutanını ölüme mahkûm etmekten çok pişman olmuş ve kendisine çok acımıştır. Aynı biçimde timsah da, kendi eliyle öldürdüğü kurbanına göz yaşları dökmektedir.

31 — **Para** : Bundan, Mısır sultanının, Mekke'yi ziyaret etmek için, kendisine verdiği paralar anlaşılmaktadır.

32 — **Alaydevlet** : Bunun da, İran hükümdarlarından birisi olması muhtemeldir. Ülkesi henüz kendi adını taşımamasına karşın (coğrafya haritalarında bozuk biçimiyle **Aladuli** yazılmaktadır), Türk vekayinameleri bunun hakkında başka bilgi vermezler. Burası, Toros'la Antitoros yahut Kapadokya arasında bir ülkedir.

33 — **Çerkezler** : Tüm İskit kavimleri içinde en soylusu Çerkezlerdir. Bunlar, Karadeniz'le Hazar denizi arasında, çok dağlık ve sert olan bir ülkede yaşarlarmış. Ruslar, bunları Çerkez Kazaklarından ayırdetmek için, kendilerine Patigorskoy Çerkezleri demektedirler. Zira Rus dilinde tüm Ukrayna Kazaklarına ve özellikle Doneç nehri kıyılarında oturanlara ve Slobodeniye, yani koloni halinde yaşayanlara Çerkez denir. Bu kolonilerde yaşayan Çerkezler, beş eyalette toplanmakta ve bunların merkezleri İssy, Harkov, Oktırka, Ibinska ve Sumi'dir. Bütün bunlara, eskiden Ruslara ait olup, bu devletin sınırları bugünkü kadar geniş olma-

dığı bir zamanlar, Tatarlara karşı sınır kale görevi gören **Çuhuyov** kentini de katabiliriz. **Çuhuyov, Don nehri kıyısındadır. Patigorskoy** Çerkezleri, dinsizdirler, Allahsızdırlar. Bunların ne dinleri, ne de ibadetleri vardır. Bunlarda belirtilecek bir şey varsa, o da, her yandan yüksek dağlarla çevrili geniş bir düzlüğün ortasında çok yoğun bir ormanın bulunmasıdır. Bu mera, su dolu geniş bir hendekle çevrilidir. Ağustos ayı sonunda tüm ulus toplanır ve eski Yunanlıların Olimpiyad oyunlarında yaptıkları gibi, aralarında her çeşit mal değiş tokuş ederek alış veriş ederler. Bu toplantılar dolayısıyla kökenini benim de bilmediğim bir geleneğe göre, en iyi ve en güzel silahlarını feda ederler ve bu ormandaki herhangi bir ağaca asarlar. Ertesi yıl yine toplandıkları zaman, bu silahları iyice temizleyip öperler ve eski yerlerine koyarlar. Bunlara burada hiçbir özen göstermeden ağaçlarda asılı dururlar. Ta ki, zaman ve pas yüzünden, kendi kendilerine yok olsunlar. Bu kavimlerin tasviriyle uğraşan birçok vakanüvis, eskiden Cenevizlilerin Kefe'ye egemen oldukları bir zamanlar bunları Hıristiyanlaştırdıkları, fakat zamanla Türklerin Kırım'ı ele geçirince, papazlarını alıp götürdüklerini ve böylece yine eski cahil dünyalarına daldıklarını söyler. Bu düşünceleri doğrulamak için bazı tarihçiler, **Kabartay**'lıların, Müslüman olmadan önce, Piyer (Petrus) adında birisine çok saygınlık gösterdiklerini ve bazılarının bugün yemedikleri domuz etinin o zamanlar yenilmesine izin verildiğini eklerler. Bunlar hiçbir yasa bilmezler ve yargıçları da yoktu. Zira suçlu insanın vicdan çekişmesinin kendisine yeterli bir ceza olduğuna kaniydiler. Önceleri bunların hiçbir bilgileri yoktu; fakat bir zamandan beri Müslüman olanlar arasından kimileri Arap edebiyatıyla ilgilenmeye başlamışlardır. Ötekileri ise eski puta tapıcılıkta ısrar ederler ve bugüne dek eski ilkel geleneklerini korumaktadırlar. Bunların ülkesi, üç bölgeye ayrılmakta ve en önemlisi **Kabartay**'dır. Bunlar, Kırım hanına her yıl vergi olarak iki yüz delikanlı ve yüz kadar genç kız göndererler. Bunlar, kendi istekleriyle değil, fakat kura yöntemiyle seçilirler. Tatarlar arasında dünyaya gelmiş olanlar, eski yüzlerini ve boylarını koruyamamaktadırlar. Her kim bunların, tüm doğu kavimleri arasında en güzelleri olduklarını söylerse, yalan söylemiş olmaz. Giyim-kuşam ve silah konusunda daima yenilikler yarattıklarından dolayı, Tatarlar bunları büyük bir tutkuyla taklit ederler. Bu konuda kendilerine Tatarların Fransızları denilebilir. Kendi ülkeleri, Tatarlar için talim ve terbiye okulu görevini gör-

mektedir. Burada askerliği ve toplum içinde nasıl davranmak gerektiği sanatını öğrenemeyen bir kimse, **Tevtek** (Tentek Fr. ç.), yani kaba, aptal sayılır. Kırım hanlarının şehzadeleri, doğar doğmaz, yetiştirilmek ve eğitilmek üzere, Çerkezlerin yanına gönderilirler. Çocuklar, Çerkezistan'a vardıktan sonra kendisine bir mürebbiye sağlanması gerekmektedir. Bunu sağlayan **Ata** yani sultanın vasisi denmektedir. Bu atanın, hem kendisi, hem tüm ailesi, sonsuza kadar vergiden bağışıktır. Çünkü Ata, sultanla her çeşit kardeşlik bağları kurmaktadır. Bundan dolayı her Çerkez, hiç olmazsa, bir kez emzirecek ve böylece vergi bağışıklığı sağlayacak bir kadına yahut bir kızkardeşe sahip olmak için birbiriyle yarış etmektedir. Bazen bu işi o kadar ileri götürmektedirler ki, şiddet bile kullandıkları görülmektedir. Zira herhangi bir erkek, şehzadeyi (yavruyu) besleyenden daha güçlü ise, gizli olarak, yahut kuvvet gücüyle küçük sultanın bulunduğu eve girer ve yavruyu kaçırarak, doğru kendi evine götürür ve emzirilsin diye karısına yahut kızkardeşine verir. İki yıl içerisinde, yani çocuğun emzikli olduğu süre içinde, bu gibi durumlar sık sık yinelenir. Şehzade büyüdükten ve biraz palazlandıktan sonra kendisine büyük bir özenle ata binmesini, ok atmasını, silâh kullanmasını ve tüm savaş sanatları öğretilir ve bunlardan sonra evine gönderirler. Bunların, parmakları küçük ince ve ayakları da küçük olan kadınları, soylu sayarlardı. Aksine kökeni bakımından bir kız, ne kadar tanınmış olursa olsun, eğer iri yapılı ve ayaklarıyla parmaklarının biçimi bozuksa, soylu sayılmazdı. Üstelik bir de mal ve mülkü yoksa, kocaya varmak ümidi de yoktu. Bundan ötürü bir kız, yedi yaşına basar basmaz, dört yahut beş parmak genişliğinde bir demir çemberle sarılır ve ayakları da sımsıkı nalınlara bağlanır. Ve hem demir çemberi, hem de nalınları büyüyünceye kadar kullanmak zorundadır. Fransız kadınlarının balık kemikleri (rorsa balinası) ve daha başka yorucu yöntemlerle sağladıkları şeyleri, bunlar, henüz genç yaştayken, hiçbir güçlüğe uğramadan elde etmekte ve bundan sonra yaşamlarının tadını çıkarmaktadırlar. Kız ve erkek çocukları, yumuşak yataklarda değil, fakat genellikle tembelliğin ve gevşekliğin kaynağı olan şişmanlığı ve rahatlığa düşkünlüğü önlemek amacıyla sert şeyler, yani tahta yahut ot ve samanla örtülü kaldırımlarda yatırmaya alıştırırlar. Böylece Çerkez halkı, o kadar güçlü ve dayanıklı olmaktadır ki, bizzat Tatarların tanıklığına göre, beş Çerkez on Tatara bedeldir. Nasıl ki, on Kırımlı da on beş Bucaklıya eş-

değerdedir. Bu kahramanlık hakkında okurlarıma bundan altı yıl önce, oluşan ve eski Yunanistan'ı bu kadar ünlü kılan olaylara çok benzeyen bir örnek vermek istiyorum. İleri görüşlü, değerli ve savaş konusunda becerikli bir hükümdar olan Kırım hanı Selim Giray zamanında Çerkezler, yükümlü bulundukları yıllık vergiyi ödemekten kaçınmışlar. Bunun üzerine ertesi yıl, Selim Giray Han, oğlu Şahbas Giray Sultan'ı, kendilerinden birikmiş iki yıllık tutsak - esiri alması için gönderir. Çerkezler, kendisini çok iyi karşılarlar; zira şehzade küçük bir maiyetle birlikte gitmiş. Bunun üzerine derhal ihtiyarlar hiç kararsızlık göstermeden anlaşmaya göre vergiye teslim ederler. Fakat şehzade, rastlantı eseri olarak, bir Çerkezin çok güzel olan kızının vergi karşılığında esireler listesine alınmadığının farkına varınca, derhal kızı kaçırır ve ülkenin geleneğine karşıt olarak zorla evine götürür. Bu kızın çok güçlü ve cesur iki erkek kardeşi vardı. Bunlar bu olaydan ötürü duydukları kızgınlığı başlangıçta gizlerler ve kızkardeşlerinin sultanın yatağına girmek şerefine ereceği düşüncesiyle babalarını avunduruyorlardı. Bununla beraber bunlar, uygun bir fırsat kollamaktan geri durmuyorlardı ve şehzadenin, kendini tam güvencede duyduğu ve kaçırdığı kızla yalnız başına bulunduğu bir sırada, ansızın bunun evini basarlar (zira muhafızlarının bir kısmı uzaklaştırılmış, bir kısmı ise sarhoş edilmişti) ve şehzadeyle kızkardeşlerini ve son neferine kadar tüm muhafız alayını da kılıçtan geçirmişlerdir. Bu olaydan haberdar edilen Selim Giray Han, hiçbir kızgınlık izi göstermeyerek, Çerkezlerin, ülkelerinin geleneğine aykırı olarak, bakire bir kızı kaçırmak ve zorla evine götürmek cüretini gösteren bir insanı cezalandırmakla iyi ettiklerini bildirmiştir. Bu sırada Selim Giray vefat eder ve yerine Devlet Giray Han adındaki oğlu geçer. Bununla beraber Büyük Sultan (Osmanlı) bunu azleder ve Kios (Koz)'a sürgün eder. Bunu izleyen en küçük kardeşi Kaplan Giray ise, seksen bin Tatarla birlikte, Çerkezlere karşı savaşmak ve bunları yok etmek için Bâb-ı Âli'den izin almıştır. Kaplan Giray Han, Don nehrini geçer geçmez, kendisine elli bin Kübanlı katılmıştır. Kabartay hükümdarı bu baskını haber alınca, yedi bin piyade ve üç yüz atlıyla birlikte, büyük ve eski bir kalenin yıkıntılarıyla çevrili bulunan bir dağın doruğuna çekilir ve burasını, surların gediklerini taşlarla, kütüklerle ve molozlarla doldurarak berkitmiştir. Ancak tek bir girişi bulunan bu dağa saldırmanın ne kadar güç olacağını anlayan Kaplan Giray, Kabartay prensine,

sultanın, Özbeklere bir sefer yapmak niyetinde olduğunu ve bu amaçla kendisinden üç bin Çerkezle birlikte yardıma gitmesi haberini ulaştırmak için bir ulak göndermiştir. Bundan başka kendisiyle şahsen görüşmek istediği için dağdan inmesini de rica etmiştir. Kabarta, bu sözlerin altında gizli bulunan oyunu kolayca anlar ve gönderilen temsilciye, Hana gidip, şimdilik dağdan inemeyeceğini; çünkü şiddetli bir damla (goutte) hastalığı krizleri geçirdiğini, fakat iyileşir iyileşmez, en geç üç gün sonra, atlı olarak yahut iki tekerlekli bir arabayla sultanın huzuruna çıkacağını söylemesini yanıtlar. Elçi uzaklaşır uzaklaşmaz Kabarta, Çerkezleri toplar ve kendilerine şöyle hitap eder : «...Vatandaşlarım, durumumuz hakkında ne düşünüyorsunuz? Kendiliğimizden sultana teslim olup, bizi kılıçtan geçirmesi ve çoluk çocuğumuzu da sonsuz tutsaklığa götürülmesini mi? Yoksa savaşarak galip gelmeyi yahut ölmeyi mi tercih edersiniz? Hepimiz öldüğümüz takdirde, hiç olmazsa, zalimin gazabından kurtulmuş oluruz; galip geldiğimiz takdirde ise bir darbeyle Tatarların katlanılmaz acımazlıklarından kurtulmuş oluruz». Çerkezlerin ortak yanıtları şu olmuştur : «Düşmana teslim olmaktansa, ölmeyi tercih ederiz». Bundan sonra geleneklerine göre, verdikleri karardan dönmeyeceklerine ilişkin, silahları üzerine and içerler. Kabarta, adamlarının cesaretinden emin olduktan sonra, akşamüstü bir elçiyi hana gönderir ve «hastalığının şimdi biraz iyileştiğini ve ertesi gün ordusunun ileri gelenleriyle birlikte gelip kendisini ziyaret etmek ve bu vesileyle bağımlılığını bildirmek istediğini» bildirir. Bu sevinçli haberden kendisinden geçen Kaplan Giray, atlarının merada serbestçe otlamalarını emreder ve geceyi kaygısız geçirmeye karar verir. Öte yandan Çerkezler ise, Tatarların ordusunda olup bitenlerden haber alınca, ağaç kabuklarından küçük demetler yapmaya koyulurlar ve bunları ziftleyerek atlarının kuyruklarına bağlarlar ve derin bir sessizlik içerisinde Tatarların çadırlarına (13) kadar sürerler ve burada demetleri ateşleyerek atları salıverirler. Atla da, kısmen ateşin saçtığı ışıktan, fakat daha çok kuyuklarındaki acıdan dolayı, birdenbire azarak, vahşiler gibi, her yana var güçleriyle koşuşmakta ve gecenin karanlığı da eklenince, bu gürültü karşısında aynı biçimde hareket gelen ve yularlarını koparark, büyük bir gürültüyle sağa ve sola koşuşan Tatarların atlarıyla karışırlar. Bu büyük gürültü

(13) Çerkez dilinde çadıra Kosü denmektedir.

ve patırtı üzerine Tatarlar uyanırlar, fakat ovanın bir ucundan öteki ucuna kadar uzanan büyük bir alevden başka bir şey göremiyorlar ve ateşin gökten indiğini sanıyorlardı. Bunun üzerine ilkin yayalar, deliler gibi ve bozgun halinde kaçmaya başlarlar. Bunu gören Çerkezler, kılıçtan başka tüm silahlarını atarak, tanyeri ağarıncaya kadar, hiçbir engele raslamadan, önlerine çıkan herkesi kılıçtan geçirirler. Bu durum, bir savaştan çok, bir soykırımına benzemekteydi. Sabah olunca Çerkezler, yaklaşık yüz bin düşman atı toplamışlar; buna karşılık da, ancak beş adam yitirerek, muzaffer olarak dağlarına dönmüşlerdir. Öte yandan Çerkezlerle sürekli olarak dostluk içinde yaşamış, fakat ancak hanın baskısıyla kendilerine karşı koymak zorunda kalan Küba Tatarları, dağınık bir durumda bulunan Tatarların üzerine atılmışlar ve bunları iki gün içinde hiç ara vermeden kılıçtan geçirmişlerdir. Kırım hanı Kaplan Giray, ancak birkaç adamı ile birlikte ölümden kurtulur ve arkasında kırk bin kadar ölü ve ordusunun geri kalan bölümünü ise her yana dağılmış bir durumda bırakarak, Kırım'a kaçar. Bu olaydan sonra Osmanlı sarayı, bu çılgın ve ihtiyatsız girişiminden ötürü kendisini suçlayarak, azleder ve Bulgaristan'daki Yanbolu kentine sürgün eder. Bu hanın yerine Kios'ta sürgün bulunan ve sonraları Ruslara karşı yapılan savaşta Tatar kuvvetlerine kumanda eden Devlet Giray'ı tayin eder. Türklerin, Çerkezlere ne kadar kıymet verdiklerini anlamak istiyorsak, esir tacirlerinin, sattıkları esirlerin fiyatlarına bir göz atmamız yeterlidir. Bunlar, Çerkezleri birinci sınıfa koyarlar. Çünkü bunların kızları, genellikle, öteki ulusların kızlarından daha güzeldir : Bunların vücutları daha orantılı ve düzgündür; okumaya yetenekli olup, çok alçak gönüllüdürler. Genç erkekleri de, sanıldığı gibi, daha becerikli ve daha zeki olup, en iyi sanatçı olmaya yetenekleri vardır. Değer bakımından Çerkezlerden hemen sonra Polonyalılar, sonra Abazalar ve bunların arkasından da Ruslar gelir. Zira Ruslar iri yapılıdır ve en yorucu işlere dayanıklıdırlar. Bundan dolayı büyük sultanın kadırgalarına kürekçi olarak gönderilirler. Bunlardan sonra Kazaklar, Gürcüler ve en sonunda Mingreliyen'ler gelmektedirler. Genellikle Frenk diye anılan Almanlara, Macarlara ve Venediklilere gelince, kadınlar gibi zayıf yapılı oldukları için, ağır işlere yaramazlardı. Kadınları ise, etleri çok sert ve sıkı olduğundan dolayı, cinslerinden beklenen zevki veremezlerdi. Böylece tacirler, bütün bu uluslardan aynı yaş, güzellik ve gürbüzlükte bulunan esirleri,

esir pazarında satılığa çıkardıkları takdirde erkek yahut kadın olsun, bir Çerkez bin altuna; bir Lehli altı yüze; bir Abaza beş yüze; bir Rus veya Kazak dört yüze; bir Mingreliyen iki yüz elliye, bir Alman yahut Frenk ise en düşük fiyata satılmaktadır. Mısır'da ise, Çerkezler ve Abazalar, iki katına satılırlar. Çünkü burada efendilerinin tüm hak ve mülkünün (yasal çocukların zararına) mirasına konarlardı. Bu gelenek, gerçekten, Kuran'ın kurallarına ters düşmektedir; fakat buna karşın, Mısırlılar bunu, Yusuf'un Mısır'da esarette bulunduğu sırada, bu ulusun sonsuza kadar esirlere bağımlı olması için Allah'a dua ettiği ve hakikaten zamanla Allah'ın gizli bir kararıyla bu hal başına geldiğine ilişkin Mısırlıların boş inanç ve acayip kanaatlerine dayanmaktadırlar.

34 — **Gülek** : Bu ve bunu izleyen kent, Suriye'dedir. Gülek'ten başka bütün bu kentler, Avrupa gezginlerince bilinmemektedir.

35 — **Dağlar** : Bugün bunlara Erzurum, Demirkapı ve Derbend dağları denilmektedir. İskit Kraliçesi Tomris'in burada, Pers Kralı Kurus'u kuşatmış olduğu ve tüm ordusuyla birlikte yok ettiği söylenmektedir.

36 — **Endülüs** : Eski **Andalucia.** Türkler bu ismi, Mağriplilerin egemenliğini kabul etmiş bulunan tüm İspanya'ya vermektedirler. Buna da sebep, belki, ilk ele geçirilen eyaletin bu adı taşımasıdır. Türkler bugün İspanya'yı, bizim gibi, iki bölüme ayırmaktadırlar : İspanya'nın kendisi ve **Luzitanya.** Bu sonuncusuna Türkler de Portekiz (Portugalia) demektedirler.

37 — **General Yami** : Bu, Hıristiyan ve Türk yazarlarınca yaşamı çok değişik bir biçimde tasvir edilen ünlü **kont Torquatus'** tur. Hıristiyan yazarları, kendisinin bu savaşta kalabalık düşmanın ortasında mağlup olduğundan çok, zaferden dolayı takatsiz kalarak vefat ettiğini; Türk tarihçileri ise, yakalanarak padişaha tutsak olarak gönderildiğini bildirmektedirler. Bu iki görüş açısından hangisinin doğru olduğunu ben de kestiremiyorum.

38 — **Ahmed Mirza** : Mirza takma adı, bunun, ya Tebriz hükümdar ailesine, yahut başka bir yüksek aileye mensup olduğunu açıkça göstermektedir. Zira bu sözcüğün türemesi henüz bilinmemesine karşın [belki de **mir (yani prens) ve ahfad, ecdad** soyunu temsil anlamına gelen **zad** yahut **zade** (oğul)'den gelmek-

tedir], şu kadarı kesin ve tartışma götürmez ki, Tatarlar bu ünvanı, eskiden beri soylu soydan gelen yahut atalarından herhangi bir orda'dan miraslanan birisinden başka kimseye vermezler ve de veremezler. Okurlarım, bu kadar kaba olup, nezaket kurallarından ve bilgiden yoksun ve özellikle tarihinin hiçbir kısmı, şecere kısmı kadar, karışık ve belirsiz olduğu ortaya çıkarılan bu ulusun soyluluk anası nasıl korunduğuna belki de şaşacaktır. Bununla beraber dünyada hiçbir ulusun, İskitler kadar açık olarak soyluluk ünvanlarını ve atalarının secerelerini belirtmedikleri su götürmez biçimde bilinmektedir. Bunlara göre en eski soylu ailelerden gelmeyen herhangi bir Tatar, isterse kendisi tüm ulusunu yok olmaktan kurtarmış olsun, yahut evvelce kaybedilen bir savaşı kazanmış olsun veya insanüstü mucizeler yaratmış olsun, yine de Mirza ünvanını kullanamaz. Zira bu, bunlarca kutsal ve dokunulmaz bir yasa haline gelmiştir. Bir Kazan yahut Koşü, yani bir köylü yahut soylu olmayan bir aileye gelince, bu, armağanla yahut parayla herhangi bir soyluluk ünvanı elde edemez. Şu halde, bunu salt evvelden soyluluk ayrıcalığı edinmiş aileler, sonsuza dek koruyabileceklerdir. Bu tür aileler, bütün İskitya ülkesinde ancak yüz kadardır. Bunlardan üç tanesi en önemlileridirler : Kırımlılar, Orakoğulları ve Orumbetoğulları. Son iki aileden daha aşağıda söz konusu edeceğim. Kırımlılar, ikiye ayrılmaktadırlar : Skirinliler ve Mirzalar. Her iki ailenin de kökeni aynıdır. Buna rağmen birincisi, daha soylu sayılmaktadır. Çünkü kendisine, bir zamanlar Almanya'daki imparator seçimindeki seçmen prenslere verildiği gibi, oybirliğiyle han seçme hakkı kendisine verilmiştir. Bu aile Kırım'da çok yaygın olduğundan han, bunların en eskilerinden dördünü yetkili kılmıştır. Bunların salt hanı seçmek, seçilişini onaylamak, büyük davalara bakmak ve ülkeyi yönetmek yetkileri vardır. Bu dörtlerin yetkisi o kadar büyüktür ki, han seçilmiş olmasına karşın, bunların onayı olmadan tahta geçemez ve en küçük hükümdarlık yetkisini bile kullanamaz. Bu durum karşısında yapabileceği şey, ancak inat eden Skirinleri azletmek ve onların yerine başkasını geçirmektir. Fakat aynı aileye mensup olan bunların, kendilerinden öncekiler tarafından işlenen eylemlere karşıt oldukları, çok seyrektir. Eskiden, özgür oldukları zamanlar, bunlar, herhangi bir hanın ölümünden yahut sürülmesinden sonra, bunun oğullarından yahut kardeşlerinden, fakat daima Cengiz Han sülalesine mensup birisini seçmekte ve özel törenlerle hanlığını onaylarlardı. Fakat

Türklerin egemenliğini kabul ettikten sonra, ya yeni seçtikleri hanlarının onayını Osmanlı sarayından sağlamak, yahut Bâb-ı Âli'nin göndermiş olduğu hanı kabul etmek zorunda kaldılar. Bir hanın onaylanmasında gözetilen törenler çok acayiptir. Bunların bugün, artık çok yıpranmış ve güvelerce yenmiş olup, ta Cengiz Han zamanında bu gelenek için ayrılmış dört köşeli eski bir halıları vardır. Bu halının ortasına yeni seçilen hanı koyarlar ve hepsinin başı açık olduğu halde, var sesleriyle «Çok yaşa» diye haykırırlar. Bundan sonra dört Skirinli ihtiyar, halının dört köşesinden tutarlar ve tüm Tatarların hanı olarak ilan ederek, yeni hanı yukarı kaldırırlar. Mirzalılara gelince, bunlar, bir zamanlar geniş topraklara sahiptiler. Bu Mirzalardan bugün hayatta çok az kimse kalmıştır. Zira Türk Padişahı II. Selim'in hükümdarlığı zamanında, Skirinler hariç, tüm Mirzalar, Mengli Giray adındaki hanlarına karşı ayaklanmışlar ve kendisini taht-tan indirmişlerdir. Fakat Skirinlerin ricaları üzerine yine hanları olarak tanınmışlardır. Mengli Giray hükümdarlığa başlar başlamaz bu hakaretin öcünü almaya ve gelecekte herhangi bir ayaklanmayı önlemeyi aklına koymuştu. Bu duygusuna egemen olmuş ve genel af ilân etmiştir. Bundan iki yıl sonra bütün Mirzalıları davet etmiş ve görkemli bir ziyafet çekmiştir. Masalarda her şey varmış. Ziyafet gece yarısına kadar sürmüş, fakat han, şıranın ve darıdan yapılmış, Tatarlara özgü bir içki olan Boza'nın etkisiyle sarhoş olduklarını görünce, evlerine götürmek üzere, arabalara doldurmuştur. Fakat yolda han tarafından kasten yerleştirilmiş bulunan askerler karşılarına çıkmış ve içkinin etkisiyle tümüyle uyuşuk bir durumda bulunan Mirzalıların hepsini kılıçtan geçirmişlerdir. Bu korkunç darbe sonunda Kırım'da tüm Mirzalılar ailesi sönmüş ve ancak ziyafette bulunmayanlar yahut ülkeden uzakta bulunanlardan çok az kimse kurtulabilmişlerdir. Fakat öteki İskit kavimlerinin bugün bile Mirzaları vardır : Özellikle eskilerin Besarabyası olan Bucak'ta. Bu Mirzaların kızları ancak Mirza oğullarıyla evlenirler. Oğlanlar ise esirelerle de evlenmekte serbesttirler ve dünyaya gelen çocukları Mirzalı kadından doğmuş kadar yasaldır. Nişanlarda ve düğünlerde yapılan törenler çok acayiptir. Her iki tarafın anne ve babaları çocuklarının evlenmelerine razı olduktan sonra, kızın babası, yatak odasına giden bir kapıyla bir insan başı sığacak kadar küçük bir penceresi olan küçük bir evceğiz yaptırır. Damat adayına bu pencereden nişanlısını geceleyin öpmesine ve birlik-

te nasıl kaçacaklarına ilişkin görüşmeler yapmalarına izin verilmektedir. Bu arada kızın anne ve babası ve kardeşleri, müstakbel damadın kızı nasıl kaçıracağını yahut nasıl zorla götüreceğini merakla izlemektedirler. Bunun gibi ilişkiler, çoğu zaman dövüşle sonuçlanmaktadır. Fakat bu dövüşte salt yumruk yahut kamçı kullanılmaktadır. Eğer nişanlı raslantı eseri yakalanırsa, o zaman para vererek kendini kurtarması lazımdır. Fakat bu savaşımdan kurtulup da kızın evine varmayı başardığı takdirde, o zaman muzaffer olarak eve girer ve kızla birlikte, evin içinde bulduğu tüm eşyaları çeyiz olarak alıp götürür. Kızın kardeşleri ise, akrabalarıyla birlikte kızı izlerler ve erkeğin evine varmadan önce kendisini yakalayabilirlerse, o zaman, damat adayı kızı, ya parayla satın alması yahut çeyizsiz alması gerekmektedir. Nihayet gelin olacak kız, nişanlısının evine girdikten sonra savaşım sona erer ve eğlence başlar. Bu Mirza kızları hakkında çok ilginç şeyler anlatılmaktadır. Bunlar, evlenme çağına geldikleri zaman, ilk kez aybaşı olur ve önceleri her ne kadar sağlam ve sağlıklı iseler de, birdenbire günü gününe uymayan bir tür hastalığa uğramaktalar. Anne ve babaları, bu halden memnun ve soylu kökenleri konusunda yanılmaz bir işaretmiş gibi, birbirlerini kutlarlar. Kızının bu hastalığı, annesini de, zina kuşkusundan kurtarır. Bu olaydan sonra tüm Mirza kızlarının davet edildiği büyük bir ziyafet verilir. Ziyafetin sonunda ise, aybaşı olan kız, yemeden, içmeden ve uyumadan, üç gün üç gece ara vermeden tek telli bir sazın (Plinius'un da belirttiği bir çalgı) sesiyle oynaması lazımdır. Fakat bunun sonunda kız, yorgunluktan ölü gibi yere düşer. Üçüncü gün kendisine biraz yemek verirler : Yani at etinden yapılmış çorba içirmektedirler. Almış olduğu gıdayla biraz kendine geldikten sonra yine oyuna çağırırlar. Bu durum üç kez tekrarlanır ve yaşamlarının sonuna dek bu hastalığa tutulmaksızın, bundan birdenbire kurtulurlar.

39 — **Uğuroğlu** : Uğur ve oğul sözcüklerinden oluşmakta ve uğuru (14) anlamına gelmektedir. Buna rağmen hırsız oğlu manasına da gelmektedir.

40 — **Tebriz** : Modern çağın insanları tarafından Tauris diye adlanan bu kent, bir zamanlar İran devletinin merkeziydi ve bugün İran'ın ileri gelen kentleri arasında sayılmaktadır.

(14) Yahut iyi insan evladı, yahut hırsız oğludur (Rom. çev.)

41 — Acı çekilen ev anlamına gelip, bir çeşit hastanedir. (Rom. çev.)

42 — **Midilli (Mitylene)** : Hıristiyan yazarları, Midilli'nin bir Fransız donanması tarafından kuşatıldığını söylemektedirler. Bu gerçek olabilir; ancak Türkler, tüm Batı Avrupa uluslarına Frenk demektedirler.

43 — **Bütün komşuları** : Bundan, bu sıralarda, Bayezid'in sarayında köle olarak bulunan Andrea Gritti'nin aracılığıyla Türklerle Venedikliler arasında yapılan barış antlaşması anlaşılmaktadır. Bu antlaşma gereğince, **Levcadia ve Neris, Türklere; Kephalonya** ise Venediklilere verilmekteydi.

44 — **Şeytan Kulu** : Müslümanlar arasında ilk **mutezil** olup, Türkler, kendisinin bir sihirbaz yahut büyücü olduğunu sandıklarından, bu adı vermişlerdir. İranlılar ise, aksine çok bilgili ve Tanrısal güce sahip bir kimse olduğunu, yani Kuran'ı düzenlemekle kalmayarak, mucizelerle öğretisini de berkittiğini ve bundan dolayı kendisine s o f u yani bilgin denildiğini belirtmektedirler. Aynı zamanda öğretisinin yayılma tarihi konusunda da Türk ve İran tarihçileri arasında ayrılık vardır. Zira İran tarihçilerine göre, Sofi, Bayezid tarafından Osmanlı topraklarından çıkarılınca, İran Hükümdarı Şah İsmail'e sığınmıştır. Burada Şah'ın oğullarına eğiticilikte bulunmuş ve bu süre içinde bunlara özellikle matematik dersleri verdikten başka, Kuran'ın düzenlenmesini ve yorumunu da tamamlamıştır. Böylece hem hükümdarın, hem de sarayın ileri gelenlerinin sevgisini kazanmıştır. Bütün bunlara karşın, vaızları ve öğütleriyle halkı kazanmayı başaramayınca, öğretilerine karşı gelen zenginlerin, mallarını ve şereflerini, fakirlerin ise yaşamlarını yitireceklerine ilişkin şahtan bir emirname elde etmiştir. Bu ferman her yana yayılınca, tüm İran halkını bir korku almış ve yığın halinde mal ve mülklerini terk ederek, komşu ülkelere sığınmışlardır. Tıpkı geçen yüzyılda **Hugenot'ların** Fransa'dan kaçtıkları gibi. Şah, uyruğunun bu genel kaçış olayından çok üzülmüş ve Sofi'yi çağırtmış ve : «Kendisine kalırsa, öğretisinin gerçekliliğine inandığını, fakat bunun yüzünden halkından yoksun kalmasına katlanamayacağını» söylemiştir. Bunun üzerine Sofi, «mademki şimdiki durumda öğretisinin gerçekliliği kamunun çıkarlarıyla çatışmaktadır, o halde, mucizeye başvurmaktan başka yol kalmamaktadır.

Kendisinin Allah'a ve onun peygamberlerine o kadar çok güveni vardır ki, okumasız (ümmi) halkın ruhuna, öğretisini yerleştirmeye kuvvetlendirmeye yarayacak bir mucize yaratmasına yardım edeceklerdir» yanıtını vermiştir. Bundan sonra şah, devletin en bilgin Kuran yorumcularını bir toplantıya çağırtmış ve burada Sofi, bilginlere ciltli, fakat henüz yazılmamış (içi beyaz) bir kitap sunarak, «eğer hâlâ doktrinimden kuşku duyuyorsanız, Allah bunun gerçekliğini, şimdiye kadar duyulmamış ve görülmemiş bir mucizeyle doğrulayacaktır» demiştir. Bundan sonra bu yazısız kitabı, geçerli olan Kuran kitabıyla birlikte, yaşlı bir ağacın kovuğuna koymuş ve bu boşluk demir çemberlerle kapatıldıktan sonra, üç mühürle bağlanmıştır. Bu mühürlerden biri hükümdarda, öteki iki mühür ise karşı tarafta kalmıştır, Sofi, her gün gelir ve esrarlı ağacın altında dua edermiş. Nihayet kırkıncı gün, mühürlerin kırılmasını ve kitapların çıkarılmasını isteyince, yazısız kitabın baştan sonuna kadar yazılı olduğu ve bizzat Sofi tarafından gözden geçirilip tashih edilen Kuran nüshasıyla uygun düştüğü; yazılı olanı, yani eski nüsha ise, tümüyle silinmiş olduğu görülmüştür. Bu mucize karşısında orada bulunanlar 'Allah, Allah' diye bağırmışlardır. Bunun üzerine herkes, Sofi'nin öğretisinin tek gerçek ve her kuşkudan uzak bir doktrin olarak kabul etmiştir. Kuran'ın tüm eski nüshalarının toplattırılması ve yaktırılması, mucizeli nüsha ise örnek alınarak, yeni Kuran nüshalarının yapılmasına emir verilmiştir. Bu sorun o kadar ileri götürülmüş ki, yazı biçimi bile değiştirilmiştir. Zira bugüne dek geçerli olan Kuran'ın eski nüshaları, Türklerde bugün bile muhafaza olunan ve naski denilen harflerle yazılmış olduğu halde, Sofi, sahicilerle sahte (15) nüshaları birbirinden ayırdetmek amacıyla, kuranın tüm nüshalarının t'a l i k denilen harflerle kopye edilmesini emretmiştir.

İran yazarları bu olayı bu biçimde tasvir etmektedirler. Şimdi de Türk tarihçilerinin söylediklerini görelim. Bunlara göre, Şeytan Kulu'nun, İran Şahı İsmail'in oğullarının eğiticisi olduğu süre içinde, içlerinden en küçüğünü (adını unuttum; çünkü bazı Türk bilginlerinin sözlü aktarmalarından ve daha başka belgelerden elde ettiğim notlarımın hepsini kıskanç talih alıp götür-

(15) Sahicilerinden yenileri sahtelerden de eski nüshalar anlaşılmaktadır (Rom. çev.).

müştür. Bundan dolayı birçok şeyleri ancak belleğimin yardımıyla yazmam gerekmektedir), çoğu zaman bir ormana götürür ve orada kendisine, iyice aklında tutmasını ikaz ederek, eski bir ağacı göstermekte ve günün birinde babasının kendisinden herhangi bir ağaç ismi söylemesini sorduğu zaman adı geçen ağaçtan başkasını belirtmemesini tavsiye edermiş. Bizzat kendisinin düzelttiği ve bugüne dek bilinmeyen, fakat çok ince harflerle yazılmış olan bir Kuran kitabıyla birlikte eski Kuran'ın çok silik ve tümüyle bozulmuş bir nüshasını da bir ağacın kovuğuna bir yıl önce koymuştur. Bu ağacın boşluğu, ya doğanın yardımıyla yahut Sofi'nin sihirbazlığı sayesinde, o kadar sıkı kapalıymış ki, dışardan en ufak bir iz bile fark edilmiyormuş. Fakat daha sonraları, öğretisi yüzünden halk arasında kışkırtmış olduğu isyan için Şah İsmail tarafından suçlandığı zaman, önceden tasarlamış olduğu oyuna başvurmayı fırsat bilmiş ve şaha doktrinin gerçekliğini bir mucizeyle kanıtlamayı önermiştir. Şah da bunun önerisini kabul etmiş ve mucizeyi seyretmek üzere büyük bir insan topluluğunu çağırtmış. Buna karşılık Sofi de şu koşulları ileri sürmüştür : Bir mucize sayesinde doktrininin gerçekliliği doğrulandığı takdirde, istisnasız herkesin, bunları kabul etmek zorunda olacağını; aksi takdirde halkı aldatmış olmakla Şeytan Kulu' nun cezasının ölüm olacağını söylemiştir. Bu işin içinde bir hilenin olduğuna hiç kimse kuşkulanmayarak, herkes bu koşullara razı olmuş ve böylece şah, birçok bilginin ve kalabalık bir insan yığını eşliğinde ormana gitmiştir. Yalancı, hükümdara hitap ederek, bütün kuşkuları önlemek amacıyla, hoşuna giden bir ağacı göstermesi için en küçük oğlundan sormasını söylemiştir. Hem Şah, hem de halk bu öneriyi kabul ettikten sonra hükümdar, oğluna dönerek : «Bu ormandan herhangi bir ağacı göster bana» demiş. Genç şehzade, kendisine öğretildiği gibi yapmış ve hileli ağacı göstermiştir. Bunun üzerine, Şeytan, derhal ağacın kovuğunun örtüsünü açmış ve yukarda söylediğimiz gibi, yazısız kitapla eski Kuran'ı içine koymuş ve yalancıktan bir dua okuyarak, her ikisini de orada bırakmış ve boşluk, demir çemberlerle kapandıktan sonra mühürlerle tutturulmuştur. Kırk gün sonra halk, yine ağacın çevresinde toplanmış ve yalancı, elleri açık olarak ve her kuşkuyu gidermek için dualar okuyarak, ağaca yaklaşmış ve kovuğu açarak ellerini sokmuş ve kitapları çıkarmış, fakat sonradan yerleştirilen iki kitabı değil de, daha önceleri konmuş olan başka iki kitabı çıkarmıştır. Bunları halka göstererek, herkesin gö-

zü önünde ağacın içine koymuş olduğu kitapların olup olmadıklarını sormuştur. Fakat cildin ve dış görünüm bakımından tıpa tıp benzediğinden dolayı halk, bunların olduklarını söylemiştir. Bundan sonra seyircilerin eline vererek, sahtekârın, yazısız olarak koymuş olduğu kitabın çok ince harflerle yazılmış olduğunu ve Sofi'nin yeni Kuran'ıyla karşılaştırarak, buna tamamen uyduğunu görmüşlerdir. Bunun üzerine «Aziz Allah» diye haykırmışlar ve Kuran'ın eski nüshasının tümüyle mürekkeple lekeli olduğunun farkına vardıkları zaman, var güçleriyle «Hak Allah, Süphan Allah» diyerek şaşmışlardır. Ve sonsuza kadar her hile kuşkusunu önlemek amacıyla Sofi, Şah İsmail'i sihirleriyle öylesine büyülemiştir ki, halkı, bu ağaca tapmasını önlemek bahanesiyle, bunun derhal yakılmasını emretmiştir. Böylece sahtekâr, kendi dinini İranlılar arasına yaymayı başarmıştır. Türklerle İranlılar arasındaki şiddetli din kavgası, bu tarihten başlayarak sürmektedir. Bunların anlaşmazlıkları şu noktalarda toplanmaktadır : İranlılar, Hz. Muhammed'in haleflerinden Ebubekir'i, Ömer'i ve Osman'ı en ağır bir dille lanetlemekte ve kendilerini yalancı, sahtekâr ve şaki saymaktadırlar. Ve Muhammed'in gerçek halefi olarak, kendilerinin bildirdiğine göre, rakipleri tarafından bir camide öldürülmüş bulunan Ali'den başkasını tanımamaktadırlar. Türkler ise, aksine olarak, dört halifeyi (Hülâfe-i Raşidin) de yasal halefi olarak tanımakta ve anılarına eşit derecede saygı göstermektedirler. Bu iki ulus arasındaki mezhep ayrılığına bir sebep daha var, o da, Türklerin, sabahları yataktan kalkar kalkmaz ve sabah namazlarını kılmadan önce, inançlarına göre, ayaklarını yıkamak ve mestlerini giymeden önce ayaklarını ovup kurulamak zorunda olmalarıdır. İranlılar ise, aksine bir kimse yataktan kalkınca, ayaklarını salt kuru kuruya ovalamakla yetindiğini ve yıkamanın gereksiz olduğunu ileri sürmektedirler. Bu mezhep ayrılığı, her ne kadar önemsiz görünüyorsa da, doğurduğu sonuç bakımından çok önemlidir. Zira bu sebepten dolayı Türklerle İranlılar, birbirlerini en büyük düşman saymakta ve bu vesileyle birbirine en sert suçlamaları, kınamaları ve hakaretleri yapmaktadırlar. Türkler, İranlılara melun, dinsiz ve kızılbaş (16) demekte ve Hıristiyanlardan daha fena olduklarını söylemektedirler. İranlılar da, Türkler için tüm hakaret dolu nitelik ve kötülükleri aynen kullanmaktadırlar. Bu iki ulus arasın-

(16) Kızıl sarık kullandıkları için böyle denmektedir (Rom. çev.).

daki düşmanlık o kadar büyüktür ki, Türkler, başka dinden öldürdükleri her düşman için (ki, İranlılara bakarak, bunlarla başka türlü ilişkide bulunmaktadırlar), Allah'ın kendilerini bu hizmetlerinden dolayı ödüllendirdiğini sanmaktadırlar. Fakat bunlarla İranlılar karşılaştırıldığı zaman, öldürülen bir İranlının yetmiş Hıristiyana karşılık olduğunu söylemektedirler. Bundan ötürü bu uluslar birbirine elçi gönderdiklerinde, aralarında gözettikleri merasim kolayca anlaşılabilir. İran hükümdarı, Türk padişahına bir elçi gönderdiği zaman bu elçi, sanki sultanın ve Türklerin, kendi inançlarının gerçekliğine saygı göstermelerini ve bunu tek bir gerçek olarak kabul etmelerini söylemek ister gibi, öteki armağanlar arasından, ilk önce, padişaha bir Kuran-ı Kerim sunmaktadır. Öte yandan sultan da, İran elçisini huzuruna kabul ettikten sonra, Reis-ül-Küttap yahut genellikle Reis Efendi tarafından hediye listesi okutulmakta, fakat Kuran ismine sıra gelince, yanındaki minder üzerinde bulunan Kuran-ı alıp öper ve saygıyla eski yerine koymaktadır. Bu sessiz törenle, kendi Kuranlarının gerçek Kuran olduğunu, İranlılarınkinin ise sahte olduğunu göstermek istemektedirler.

45 — **İsmail** : Annesinin, **Bayanduryalılar** yahut **Akkoyunlu** denilen Türkmen sülalesinin ilk hükümdarı olan Uzun Hasan'ın kızı olan Şeyh Haydar'ın oğludur. Haydar, Ali'nin soyadlarından biridir ve aslan anlamına gelmektedir. Buna bakarak Şeyh Haydar'ın ailesinin, Ali'nin ikinci oğlu olan Hüseyin'den geldiğini ileri sürmektedir. Haydar, Şirvan hükümdarıyla yapmış olduğu savaşta yaşamını yitirmiştir. Bundan sonra çok kalabalık olan bu aile, kaybolup, tümüyle tarihe karışmıştır. Fakat bunun oğullarından biri olan İsmail kurtulmuştur. Ve bu, bugün İran'da Safevi (Sofi) lakabıyla hüküm süren sülaleyi kurmuştur. İranlılar, Haydar'ın, başın çevresindeki on iki tepeli kızıl sarığı ilk icat ettiği ve tüm halk böyle bir sarığı ilk kez kullandığını söylerler. Bu kızıl sarığa Farsça Haydar-taç yahut Haydar'ın tacı denmektedir. Bundan ötürü Türkler, İranlılara **kızılbaş** demektedirler. (İng. çev.).

Türkmenler arasında iki sülalenin bulunduğunu bilmemiz gerekmektedir : Birisi, **Akkoyunlular**; ötekisi **Karakoyunlular**. (Alman çev.).

46 — **İsmail Şah** : II. Bayezid'le çağdaş olup, İran şahıdır. Osmanlı hanedanının amansız ve ezeli düşmanıdır. Büyük bir de-

haya sahip olup, eşsiz bilgisi sayesinde en bilgin hükümdarlar arasında sayılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, kendisine Sofi lakabı vermiştir. (17)

47 — **Ellerinde damla hastalığı** : Hıristiyan tarihçileri, Bayezid'in ayaklarında damla hastalığı çektiğini söylerler. Belki her iki taraf da haklıdır. Çünkü bu hastalık, aynı zamanda, hem ayaklara, hem de ellere aşağı yukarı birden bela olur.

48 — **Ebeveyni** : Türkler, dinlerine göre, uzun süren bir yokluktan sonra, koşullar elverdiği takdirde, vatanlarını ve babalarını ziyaret etmek zorundadırlar. Bu duruma ilgisiz kalan dinsel hükümlere karşıt hareket etmiş sayılır. Bundan dolayı Türklerde şu atasözü yer etmiştir : «Zamanında vatanını ve ebeveynini ziyaret eden (Mekke'ye), hacca gitmiş kadar önemli bir görev yapmış olur». Bu yüzden bir köle, efendisinden ülkesini ziyaret etmek istediği takdirde, efendisi, isteğini yerine getirmek zorundadır. Kölenin isteğini red ettiği takdirde, günahın köleye değil, fakat efendisine ait olacaktır. Bununla beraber bu durum, Selim'den başlayarak, bir bahane unsuru olmuştur. Zira bunun amacı, salt babasını tahttan indirmekti. Çünkü Bayezid'in tahta çıkışından başlayaark, Selim'in kendisini, bir kez olsun, ziyaret etmediği bilinmektedir.

49 — **Varna** : Karadeniz kıyısında yerleşik bir kent olup, Macaristan ve Lehistan'ın (18) Kralı Vladislav'ın ölü düştüğü savaşla tanınmaktadır.

50 — **İnsanlar değil** : Türklerin, Allah'ın istemi olmadan hiçbir şeyin, yani en iyi, ne de kötü bir şeyin oluşamayacağını kabullendikleri halde, Allah'ın, bir Müslümanın ciddi duasını reddedemeyeceğini sanırlar. Zira Kuran-ı Kerim der ki, «Ey melekler, kulum beni utandırdı, duasını yerine getirmediğimden utanıyorum». Bununla beraber Müslümanların öğretisine göre, dua ile sağlanamayacak iki şey vardır : **Peygamberlik** ve **Saltanat**. Allah, bunları hiç kimseye vermek istememektedir. Çünkü ilahi

---

(17) İran'da bugünkü şah ailesinin kurucusudur. Ve kendisinden başlayarak bugüne dek bu şahlar, büyük sofiler adını korumuşlardır. Bk. XXII. paragrafın notuna. (İng. çev.)

(18) Bk. II. Kitap, IV. Bölüm, not 30. (Rom. çev.)

kararla zaten verilmiş bulunmaktadır. Örneğin, peygamberlik Muhammed'e verilmiş ve kendisinden sonra hiç kimseye geçemez; saltanat ise, salt Osmanlı hanedanına verilmiştir. Birçok yorumcu Kuran'ı bu biçimde yorumlamaktadır. Bu suretle ince düşünen yalancı Muhammed, tüm peygamberler içinde, kendisinin son yalvaç olduğunu bildirmektedir. Öte yandan da Osmanlı sülalesinden başkasına hükümdarlık hakkı verilmemekle de başka hanedanların hırslarını söndürmektedir. O kadar ki, herhangi bir kimse, diyelim ki, «Allah bana hükümranlık yahut yalvaçlık kısmet ederse, şu yahut bu işleri yaparım» dediği takdirde böyle birisi derhal Allah'ı inkâr eden ve gerçek iman olan Müslümanlık tan dönmüş sayılır. Böyle bir günah da, ancak **tecdid-i iman** ile, yani imanın yenilenmesiyle temizlenebilirdi. Bu da şöyle olurdu: Yeni din değiştiren (muhtedi), imamın huzuruna çıkar ve iki yahut üç tanığın huzurunda inancını tekrar bildirirdi.

51 — **O kadar kutsal :** Zilüllah yahut Allah'ın gölgesi **ünvanı**, sultana verilen ünvanların en yükseğidir. Bunun anlamı, sanki Allah tarafından göndermiş ve herkesin boyun eğmesi gerekli emirlerdir. Buna bir örnek olarak, babamın zamanında oluşan bir olayı aktarmak isterim : Sultan IV. Mehmed, mayıs ayında, Kameniç kentini kuşatmak üzere ordusuyla boğdan eyaletinden geçtiği zaman, İstanbul'da kiraz mevsimi olduğunu anımsayarak, sadrazamdan sofraya neden kiraz getirilmediğini sormuş. Bunun üzerine sadrazam, sultanın sofrasına kiraz sağlamak amacıyla, derhal bir kapıcıbaşıyı Boğdan voyvodasına göndermiş. Boğdan beyi de, bu ayda kirazların henüz olmadığını, ancak haziranda olgunlaşacağını söyleyerek, özür dilemiş. O zaman kapıcıbaşı : «Ey prens, padişah bir şey buyurdu mu, şu yok yahut bulamıyorum demek caiz değildir» yanıtını vermiştir. Bunun üzerine voyvoda, sultanı inandırabilmek için kapıcıbaşıyla henüz çiçek açmış bulunan bir kaç kiraz dalını padişah hazretlerine göndermiştir. Sultan Mehmed bunları görünce, «Gavur vilayeti soğuk imiş» diye haykırmış. Bu durum iki anlamda yorumlanabilir : Ya doğal olarak soğuklar, yahut menfur bir şeydir ve Müslümanlığa aykırıdır.

52 — **On yıl :** Sürekli denemeler, barışın ve asayişin bu ulusa yaramadığını kanıtlamıştır. Eğer Türkler, dış düşmanla meşgul değillerse, o zaman, kızgınlıklarını padişahlarının üzerine çevirirler ve yengeçler gibi birbirini yerler. Bundan 'Elhareket-ülbereket' diyen atasözünü oluşturmuştur. Yani hareket, mutlu-

luk getirir, yahut her değişiklik, beraberinde mutluluğu da getirir. Zira bunların ayaklanmaya olan doğal iyiliklerinden başka (ki bunun sonucunda hiçbir zaman aralarında barış olmaz) dinleri de, Muhammed'e inanmayan Hıristiyan ve öteki uluslarla uzun zaman barış içinde olmamalarını emretmektedir. Zira uzun vadeli bir barış, dinlerinin yayılmasına engel olur ve sürekli olarak iç isyanlara yol açar. On yıl, sözcüğüne dönelim: Türkler, burada, **salt hal-i zaman demektedirler. Bana gelince, ben on yıl sa**yıyorum. Hıristiyan tarihçleri ise Türk yazarlarıyla aynı kanıdadırlar. Onlara göre, II. Bayezid, damla hastalığı kendisini evde alıkoyduğundan, bir süre sükun içinde yaşamıştır.

53 — **Zemberekçibaşı** : Bir zamanlar bu, bataryaların ve öteki savaş araç ve gereçlerin reisiydi. Zira **zemberek**, taş kıran makine ve **başı** ise, şef, kumandan **yahut reis anlamına** gelmektedir.

54 — **Topkapı** : Türemeye göre, **savaş makinelerinin kapısı** anlamına gelmektedir. Bu kapı, kentin batı bölümünde olup, Silivri kapısıyla Edirne kapısı arasındaki büyük yolun üzerindedir. Burada Türklerin cephane olarak **kullandıkları ve buradan gerekli** olan yerlere dağıttıkları bazı büyük kuleler bulunmaktadır.

55 — **Yeni Bahçe** : Burası bir mil genişliğinde bir yer olup, bugün atların otlandığı bir çayırdır.

56 — **Koca Mustafa Paşa** : Bu Paşa, İstanbul'da, tacirlerin rahatlığı ve kolaylığı için büyük bir kambiyo binası yaptırmıştır. Bu bina, bugüne dek paşanın adını taşımaktadır.

57 — **Sofuoğlu (Safevi)** : İran hükümdarı İsmail Şah'tır.

58 — **Bir Çerkez** : Mısır hükümdarı.

59 — **Uygun görme** : Hain şehzade, babasını tahttan indirmek ve yaşamına son vermek için bir bahane aramıştır.

60 — **Düş** : Türkler, düşlere çok inanırlar ve iyi yürekli bir Müslümanın ruhunun, **sakınması gerektiği şeyleri düşünde gördüğünü** sanırlar. Bunların, böyle hallerde başvurdukları **Vakaaname** (Düş kitabı), yahut düşlerin yorumu dedikleri bir kitapları vardır. Fakat Türkler «Düş görende değildur, görendedur» derler. Bu bakımdan bir kimse, «bu gece bir düş gördüm» derse, hepsi bir ağızdan «hayrola» derler ve düş, aslında fena bir şey

ifade ediyorsa da, bu iki sözcüğün söylenişi, kötüyü iyiye çevirebileceğine inanırlar.

61 — **İki kılıç** : Bununla, Büyük İskender'in «Dünya, iki güneş tarafından aydınlanamayacağı gibi, iki imparator da bir imparatorluğu yönetemez» sözlerini dolayısıyla anlatmak istediği sanılmaktadır.

62 — Arapça, Elseyfani ladstamasni Cimd vahad, demektir. (Alman çev.).

63 — **Yunus Paşa** : İbranice İokanan yahut Yon sözcüğünden gelmektedir. Aynı biçimde Yon peygambere de Türkler, Yunus peygamber demektedirler.

64 — **Küçükçekmece** : Sonradan sabitleştirilen gezer - küçük bir köprü olduğu halde, başka bir köprüden ayırdetmek için, küçük adını korumuştur. Burada sözü edilen Küçük Çekmece ise, bundan önce Athyra adıyla tanınmış bir kasabadır. Bu kasaba, İstanbul'a iki saat, Büyük Çekmece'ye altı saat uzaklıkta olup, Edirne'ye giden büyük yol üzerindedir.

65 — **Şehit** : Bundan, Antonius Moenevin'e dayanan Philippe Lonicer'in, Bayezid'in ölümü hakkında fazla bir şey vermediği anlaşılmaktadır. Bu yazar (cilt I, Bölüm V, fasıl 22), Bayezid'in bir Yahudi doktor tarafından yolda öldürüldüğünü söylemektedir. Bununla beraber Türkler, bu durumu açıktan teyid etmek istememektedirler.

66 — Fransız çevirmeni yanlış olarak otuz iki yıl koymaktadır (Rom. çev.).

67 — **Akçe** : Beyaz demektir ve Yunanca **abpron** sözünün çevirisinden gelmektedir. Bu, bir tür sikkedir ve **mangır** denilen yarım fenikler istisna edilirse, ötekilerin içinde ağırlık ve kıymet bakımından en küçüğüdür. Bunlardan yüz yirmi tanesi bir **leonin**, üç yüz tanesi ise, bir Venedik **dükası** etmektedir.

68 — Bk. Kitap I, Bölüm IV, not 30. (Rom. çev.)

69 — **Hak yolu** : Allah'a sunulan tüm yapılar hakkında, genellikle, **Hak yoluna** yahut arapça fi sebilüllah yahut fi tarikullah (19) yapıldıkları söylenmektedir.

---

(19) Türkler, Allah, din yahut hayırlı işlerden söz edilince, her zaman bu cümleyi kullanırlar. (Alman çev.).

70 — **Bakırcılar Meydanı** : Eskiden Halkoprates denilen eski saraya yakın bir yerdir.

71 — **Kızılırmak** : Kırmızı nehir.

72 — **Gözsuyu** : Mecazi olarak gözyaşı demektir.

73 — **Hadis** : Türklerin kanısına göre bu, aslında uydurma bir peygamber tarafından söylenen, fakat tümüyle peygambervari bir ruhla ifade edilmektedir. Zira Türkler, Kuran'daki kehanetleri ikiye ayırırlar : Biri, melek Cebrail'in esinlemesiyle Muhammed'in kehanet ettiği ve Hadis-ül Kudüs (20) diye adlandırdıkları ilahi; öteki ise, Hz. Muhammed'in ilahi ilhamla kehanet ettiği ve Hadis-ün Nebevi dedikleri peygamberce kısmıdır.

(20) İlahi karar. (Alman çev.)

III. BÖLÜM

1 — **Yavuz** : Bu sözcüğün asıl anlamı, yırtıcı, yabani olup, bundan dolayı tutkulu demektir. Selim'e (1) bu lakap, salt suçlu ve suçsuzlara değil, fakat hatta, sanki düşmanlarıymış gibi, babasına ve kardeşlerine dahi zulmeden, çok kızgın ve müstebit tabiatı yüzünden verilmiş olduğu söylenir. Günün birinde sadrazamına, yakın bir sefer işareti olarak sarayın kapısına bir at kuyruğunun çekilmesini ve elverişli bir yerde çadırların kurulmasını emretmiş. Bunun üzerine sadrazam, Sultan hazretlerinin, çadırların nerede kurulmasını istediğini sorması üzerine, Selim, yanıt vereceği yerde, derhal başını uçurtmuştur. Bu sadrazamın halefi de buna benzer bir soru yüzünden, aynı gün aynı akibete uğramıştır. Fakat üçüncü sadrazam, kendisinden öncekilerden ders alarak, dünyanın dört yanına doğru çadırları kurdurmuş ve büyük bir sefer için gerekli tüm hazırlıklarını olağanüstü bir çabuklukla yaptırmış. Bunun üzerine Sultan : «Hangi yana seferi hazırladığını» sorunca, sadrazam, «her şey hazır, hangi yana uygun görürseniz o yana gidebiliriz» yanıtını vermiştir. Bunun üzerine Selim, «iki sadrazamın ölümü üçüncüsünün yaşamını kurtardı ve bana istediğim gibi bir vezir verdirdi» diye karşılık vermiş. Tüm Türk padişahlarının içinden tahta çıktıktan sonra sakalını kestiren tek hükümdar Selim'dir. Bu usul, Kuran'ın emirlerine ve Türk ulusunun geleneklerine aykırıydı. Çünkü Türklerde, şehzadelerin tahta geçmeden önce sakallarını kesmeleri, tahta çıktıktan sonra ise sakal bırakmaları yasa halindeydi. Müftü bir gün bu konuda Selim'e neden sakalını kestiğine dair nazik bir şakada bulunanca, «vezirlerimin beni tutacak yerleri bulunmasın diye sakalımı kesiyorum» yanıtını vermiştir. Türkler, bu sultanın, daima elinde bir topuz tuttuğunu söylerler. Bu önlemi almasına şu olay sebep olmuştur : Babasının padişahlığı zamanında, İran

(1) Selim, günahsız, mükemmel, barışsever anlamına gelmektedir (Alman çev.). Belki bundan Macarca selid, sereni yani yumuşak, mütevazi sözcükleri gelmiştir (Rom. çev.).

sınırlarındaki bazı eyaletler, bu devlete (İran'a), İranlılar tarafından rahatsız edilmemeleri için, vergi olarak her yıl çul (giul) denilen bir miktar halı vermeyi adet edinmişlerdir. Sultan ölünce bu eyaletlerin valileri, adam göndermişler ve bundan sonra İranlılara bu vergiyi verip vermeyeceklerini Selim'den sormuşlar? Bunun üzerine Selim, «O kâfir Kızılbaşlara gidin söyleyin ki, halılar babasının bu dünyadan ötekine intikal ettiğini ve onun yerine topuzlar babasının geldiğini» söylemiştir. «Topuzlar babası» cümlesini Türkler, Yahudilerden ve Araplardan almışlardır. Ve bu, şu yahut bu şeye fazla miktarda sahip olan bir insan anlamına gelmektedir. Örneğin, **Ebul İman**, iman dolu yahut imam babası anlamına gelmektedir. **Ebul sulh**, sulh babası yahut sulhsever; Altun babası, yahut bol altına sahip; devlet babası, saadet babası yahut şan ve şerefe gark olmuş birisi gibi. Bundan dolayı Selim, babası olan Bayezid'i, İranlılara halı verdiğinden **çulcu babası**, kendisini de, halı yerine silah ve topuz vereceğini bildirdiği için, **topuz babası** olarak adlandırmıştır. Türkler, Selim hakkında daha birçok öyküler anlatırlar. Fakat burada bunları aktarmaktan vazgeçiyorum.

2 — **Cem** : Bana kalırsa bu, Türklerce salt bir taşlamadır. Zira Cem'in Hıristiyanlar tarafından öldürüldüğü bilinmektedir. (2)

3 — Cellad, icra eden, infaz eden.

4 — Yani Bayezid'in tarafını gizlice tutan ve Selim'in ölümle cezalandırmış olduğu bazı büyük saray uşakları.

5 — **Kızılbaş Şahı** : Bu şah, tüm İran hükümdarları içinde en akıllısı ve bilgilisi olan İsmail Sofi'dir. Uyruğu kendisine azizlerden saymaktadır. Çünkü, yukarda bir notta (3) aktardığım gibi, bunun zamanında ve himayesinde Kuran'da düzenleme tamamlanmıştır.

6 — **Çaldıran** : Birçokların kanısına göre, bu, Tebriz kenti surlarına kadar uzanan ve bugüne kadar bu adı taşıyan geniş bir ovadır. Bazıları ise, bunun, Tebriz'e yakın küçük bir kent olduğunu söylerler. Türeme bakımından her şeyini hırsızlara açık tutan, yani **çalarım** fiilinden gelmektedir. Bundan da **çalduru**.

---

(2) Bk. Kitap III, Bölüm II, not 20. (Rom. çev.)
(3) Bk. Kitap III, bölüm II, not 42. (Rom. çev.)

rum biçimi neşet etmektedir. Bundan başka korkutmak, vurdurmak, bir kimseyi çekiçlemek vb. anlamına da gelmektedir.

7 — Tebriz : Bundan biraz sonra İranlılar, bu kenti geri almışlar ve bugüne dek egemenlikleri altındadır.

8 — **Defterdar** : Bu sözcük, Farsça **defter** (hesap kitabı) ve **dar** (taşımak, tutmak) sözcüklerinden, yahut üzerinde yazılabilen deri yahut parşömen anlamına gelen Yunanca **Diftera'dan** gelmektedir. Defterdarlık, Osmanlı sarayında en önemli memurluklardan birisidir. Bu görevi üstlenen bir kimse, bütün dış gelirlere tasarruf hakkına sahiptir. Fakat bu görevi bir kâtip yahut bir efendi gördüğü zaman, sadrazamın onayını almadan hiçbir şey yapamaz. Aksine bu ödevi, üç tuğlu bir paşa, üstlendiği taktirde, bu, sadrazama haber vermeden tuğrayı alabilir ve kendi adına ferman yayımlayabilir. Bununla beraber bu çok az görülmekte, yani vezirin çok cahil olduğu ve bu gibi işlemleri görmeye yeteneği olmadığı zamanlar olmaktadır. Böyle bir durum karşısında padişah, parasal sorunları yönetecek bilgili ve güvenmeye layık birisini seçmektedir. Defterin yönetimi altında on iki **kalem** bulunmaktadır. Buraya devletin tüm vergileri ve gümrükleri, yani kısaca tüm gelirleri gelmekte ve buradan yeniçerilerin ulufeleri dağıtılmaktadır. Fakat bütün bunlar, ayrı ayrı daireler tarafından görülmektedir. **Defterdar,** birinci dairenin başında bulunmaktadır. Bu daireden, hem öteki dairelere, hem de imparatorluğun sınırları içindeki tüm vergilerin ve gümrüklerin toplanması için talimatlar verilmektedir. İkinci dairenin başında **Reis Efendi;** üçüncüsünün başında, tüm gelir hesaplarını ve defterlerini kontrol eden **Defter Emini;** dördüncü dairenin başkanı **Beylikçi'dir.** Buradan tüm paşalara talimatlar, paşalıklara ve öteki büyüklere mektuplar sevkedilir. Beşincisi, **Rüznameci'dir.** Burada tüm imparatorluğun içinde ödenen ücretlerin günlük defteri tutulmaktadır. Altıncı daireye Baş **muhasebeci** bakmaktadır. Bu genel sayman olup, bunun dairesinde tüm hesaplar görülmektedir. Yedinci daire, **Anadolu saymanının** yönetiminde bulunup tüm Asya gelirlerine bakmaktadır. Sekizinci dairenin reisi, **Haraç saymanıdır** ve Yahudilerle Hıristiyanlardan alınan vergilerin toplanmasıyla uğraşmaktadır. Dokuzuncu daire, **Mevkufat'tır.** Bu daire, dinsel işlerde kullanılmak amacıyla ayrılan harcamalara bakmaktadır. Onuncu daire, **Maliyyet Tezkerecesi'nin** yönetimindedir. Burası, anamal (resülmal) ve daha başka gelirlerle uğraşmaktadır. On birincisine, bizim kontrolör dediğimiz **Mukabeleci** bakmaktadır.

Bu, tüm askeri birliklerin tam listesini tutmakta ve ölenlerle işe yaramayan sakatları saptayarak, askerlerin gerçek sayısına göre, ne eksik, ne de fazla para (ulufe) verilmemesine özen göstermektedir. Bunun iki de yardımcısı vardır : **Biri**, imparatorluğun tüm yaya askerin siciline (kütüğüne) bakan **Yaya Mukabeleci** ve ötekisi ise, sipahilere ve devletin öteki atlı kıtasına ve sultandan ulufesini alıp da tımar ve zeametlere dağıtılmış bulunan askerlerin kontrolüne dikkat etmektedir. **On ikinci dairenin reisi** de teşrifatçıdır. Yahut bizim dediğimiz gibi **baş** teşrifatçıdır. Bütün bu dairelerdeki talimatlar Türkçe verilmektedir. Fakat tüm hesaplar, **Kırma** denilen, yani ancak kendisini bu işlere vermiş birisi tarafından okunabilen kısaltılmış harflerle **Farsça** olarak yazılmaktadır. Bu hesaplar o kadar kısaltılmıştır ki, tüm devletin yıllık gelir ve giderleri yirmi dört sayfa **olarak padişaha sunulmaktadır.** Her daire başkanının, bizim kâtip dediğimiz, birer **Kalfa** yahut halk diliyle **Kalif'i** vardır. Bu kalfaların içinde en önemlileri, **Maden Kalfa'lardır.** Maden kalfa, yıllık sabit ve belirli bir vergi getirmesi gereken madenler ve eyaletler gibi tüm gelirlere bakmaktadır. **Ahır Kalfa** ise, devlet ahırlarının hesaplarına bakmaktadır. Bu dairelerden başka, **Emanet** denilen daha birçok iş yerleri vardır. Zira hesaplar tam anlamıyla kesin yapılamadığından birçok hallerde memurların iyi niyetlerine bırakılmaktadır. Her ne kadar emanetler. hesaplarını daireye getirmek zorundaysalar da, Defterdar, kendi hesabına bunlara hiçbir talimat veremez. Bunlar şunlardır : 1 — **Tersane Emini**, yapıların inşaatına, gemilerin onarımına, gemiciliğe ilişkin her şeye bakar; 2 — **Gümrük Emini**, yani gümrük başmüfettişi. 3 — **Darphane Emini**, yani para basımevinin başı olup, ötekiler gibi, giren ve çıkan paradan hesap vermek zorunda değildir. Aksine devlet hazinesine günde şu kadar yahut bu kadar kese para sağlamak amacıyla külçe altın ve gümüş satın alır veya kiralar. Bundan sonra kendi hesabına istediği kadar para basmak yetkisi vardır. 4 — **Matbah Emini**, haşmetmeab sultanın baş aşçısıdır. 5 — **Tophane Nazırı**, toplara ve öteki savaş araç ve gereçlerine bakmaktadır. 6 — **Arpa Emini**, saray ahırları için gerekli arpayı ve bunlara bakan personelin geçimini sağlamaktadır. 7 — **Mübayyacı**, yiyeceği ve içeceği tedarik eder. 8 — **Şehir Emini**, bunun görevi, kentin surlarını ve kalelerini korumak ve gerekli onarımın yapılmasına dikkat etmektir. 9 — **Gümüşhane Emini**, maden ocaklarını

kontrol eder ve gelirlerini, ister kendisi toplar, isterse işletilmek üzere her yıl kiraya verir. Sıralamaya son vermek için, sadrazamdan sonra, saray dışında kalan memurlar içinde, ve Defterdardan daha büyük olan sadece bir tanesinin olduğunu görmekteyiz. Bu da, **Kethüda Bey**, yahut **Kâhya**, yani rütbe bakımından sadrazamdan sonra gelmektedir ve aynı zamanda bunun vekilidir. Defterdar, devlet hazinesine giren tüm paranın yirmide bir bölümüne sahiptir. Yani bu, kendi deneyimle bildiğime göre, yılda hiç olmazsa iki yüz bin altın kendisine sağlamaktadır. Aldığı bu paradan elli binini Kethüda'ya vermektedir. Sadrazama gelince, aldığı armağanlar ve doyum bilmez tutkusunu gidermek için kullandığı birçok usulleri hesaba katmayacak olursak, yılda altı yüz bin altını sağlayabilir. Bu hal, Osmanlı sarayını görmeyenler için tümüyle şaşırtıcı olur. Fakat yakından görüp bilenler başka türlü düşünürler. Bu konu hakkında başka bir yerde daha ayrıntılı bilgi verilecektir. (4)

9 — **Piri** : İhtiyar anlamına gelmektedir. Alman çev.

10 — **İyi kehanet** : Türkler, ilk saldırıya kendileri geçtikleri takdirde, zaferin kendilerinde olacağına kuvvetle inanmaktadırlar. Bu inançlarını şu atasözüyle doğrulamaktadırlar: «İlk nişan alan, iyi ve mükemmel bir okçudur». Fakat son Alman savaşında en iyi ve en basiretli Türk komutanları büsbütün başka kanıdaydılar.

11 — **Parmakların ucuyla** : Bu, bir Türk deyimidir. Yani bir işe istemeyerek girişmek, yerine «bir işi elin ucuyla yakalamak» denmektedir. Türkler, ayrıca «darbe ucuyla vermek», yani mızrağın salt ucuyla dokunmak derler. Bu deyimle, kendi kendilerine bir şey yapmaya cesaret edemeyen, aksine daima başkasının yardımına güvenen sınır halkını nitelendirmek istemektedir.

12 — **Sinan Paşa** : Çok ünlü bir Türk komutanıdır. İstanbul'daki Pera karşısında bulunan iç limana girilince, sekiz köşeli yani sekiz cepheli olup, elli mermer sütun üzerine kurulmuş görkemli bir bina görülmektedir. İşte bu yapı, Sinan Paşa tarafından yaptırılmıştır. İlkbahar olunca Bostancıbaşı burada oturmaktadır. Buraya yakın, padişahın sarayına götüren bir kapı ve

(4) Bk. «Descriptio Moldaviae» II. Kısım, Bölüm 14, s. 109. (Rom. çev.)

Bostancıların oturmalarına ayrılmış bulunan ve **Yalı Köşkü** (5) denilen bir de hamam vardır.

13 — **Sokak sokak** : Yığın yığın üzerine, yahut oraya buraya birbirinin üzerine atılmış anlamına gelen Türkçe bir cümledir.

14 — **Binlerce ölü asker** : Çok şiddetli ve çok kanlı bir savaş olmasına karşın, Türk vakanüvisleri, her iki tarafın ölülerini belirtmemektedirler.

15 — **Sabi** : Bir mürtet yahut dinden dönme demektir. Başka türlü İsa'lılar (İsevi)olarak da adlanan ve Basra (Basora) civarında oturmakta olan bir halk grubu böyle isimlendirilmektedir. Bunların dinleri, Hıristiyanlarla Müslümanlığın karışımından oluşmaktadır. Hz. Muhammed, Kuran'da kendilerini koruyacağına dair söz vermiştir. Bu arada **Nasraniler** denilen Hıristiyanlardan da sayılmaktadırlar. Fakat her iki grubun da Sünnilerden olup olmadıklarını öğrenemedim. (Alman çev.).

16 — **Sünni** : Türkler, kendilerini İranlılardan ve öteki **muteziledn** ayırdetmek için, kendilerine ve öteki Müslümanlara sunni demektedirler. Bunlara göre, savaşta tutsak olsa dahi, bir sunniyi tutsaklıkta tutmak caiz değildir. İsyan etmişse ölümle cezalanmalı; eğer asi değil ise özgür olmalıdır. Türklerde bu, hiç söz götürmeyen bir yasa gibidir. Tatarlar ise, Müslüman olmalarına karşın, buna saygı göstermezler. Bu konuda tanık olduğum bir öykü aktaracağım ki, bundan, Türklere bakarak, Tatarların durumunu göreceğiz. Babam Konstantin Kantemir, Boğdan prensi olduğu zaman, daha sonraları sadrazam olan serasker Aynacı Süleyman Paşa ordusuyla, Tuna'ya altmış mil uzakta olan Misya (şimdi Dobruca)'daki Babadağ kentinde bulunuyordu. Burada Rumeli kuvvetlerini toplayarak, korkunç bir açlık hüküm sürdüğünden, Kameniç kentine her yandan erzak tedarikine koyulur. Ve bu arada serdar, kalenin ve Leh Kralı III. Jan'ın ordugahının durumunu öğrenmek istediğinden, **ağa** denilen subaylarından birisi olan İsmail Ağa aracılığıyla babama, bir mektup gönderir. Süleyman paşa, bu mektubuda, babama, İsmail Ağa'ya, Kameniç garnizonu komutanı olan Karaman Paşa'ya varıncaya kadar bir muhafız alayı vermesini emreder. Babam da kendisine muha-

(5) Yalı köşkü, kıyı sarayı demektir. (Alman çev.).

fızlar vererek, İsmail Ağa, sağ ve salim Kameniç'e varmıştır. Fakat burda kendisini güven içinde görerek ve garnizon askerleriyle dönebileceğini düşünür ve bizim muhafız alayımızı geri gönderir. Kendisine emredilen şeyler hakkında bilgi edindikten sonra İsmail Ağa, on kadar Türk askeriyle birlikte Kameniç'ten ayrılır. Fakat Prut nehri kıyısında yerleşik olup, Boğdan eyaletinin bir kenti olan Ştefaneşti'ye varınca, Lehistan'ı yağmalama amacıyla gitmekte olan bir Tatar çetesine raslamıştır. Kumandanlarının kim olduğunu sorduktan ve iyi yolculuklar diledikten sonra yollarına devam etmişlerdir. Fakat çok geçmeden Elli kadar Tatarın, güya bir şeyler sormayı unutmuşlar bahanesiyle fişek gibi üzerlerine geldiğini görmüştür. Türkler de, Tatarları kendi müttefikleri bildikleri için korku işareti göstermeyerek, duraklamışlar ve Tatarlar gelinceye kadar beklemişlerdir. Tatarlar ise varır varmaz, kılıçlarını çekmişler ve atlardan inmelerini emretmişlerdir. Türkler, bunların ne yapmak istediklerini boşuna sual ederler. Tatarlar ise hiç yanıt vermeden kendilerini attan indirtip kayışlarla bağlayarak, dediklerini yapmadıkları takdirde, öldüreceklerini söylüyorlarmış. Bu beklenmedik tehlike karşısında Türkler, ne isterlerse yerine getireceklerini bildirirler. Bunun üzerine Tatarlar, ilk önce, tutsaklarını acımasızca kırbaçladıktan ve sakal - bıyıklarını kestikten sonra, kendilerine «nerelisiniz?» suali sorulduka, Rusça «ne znam, ya Rusyak» (bilmiyorum, ben Rus'um) yanıtını öğrenmelerini zorlamışlardır. Bu dersi verdikten birkaç gün sonra, bağlı olarak, Bucak'ta Tuna kıyısındaki İsmail kentine götürülmüşler ve burada Türk olduklarını söylememeleri için bir gece şiddetli işkencelere tabi tutmuşlardır. Bunun üzerine bunlar da, hiçbir şey söylemeyeceklerine dair yemin etmişlerdir. Ertesi gün Tatarlar, bunları esir pazarında teşhir etmişlerdir. İsmail'de Türkler için esir satın alan ve İstanbul'daki ortaklarına gönderen birçok tüccar vardı. Bu tüccarlar pazara çıkıp da bu yeni esirleri görünce, adetlerine göre, «nereli olduklarını» sormuşlar; bunun üzerine Tatarlar, kendilerine yemiş oldukları dayağı ve öğretmiş oldukları Rusça yanıtı anımsatmak için, kırbaçlarını esirlere kaldırmışlar. Zavallı esir Türkler de, kendilerine öğretildiği gibi, hareket ederek adam başına onar gümüş karşılığında satılmışlardır. Zaten Tatarlar, böyle sıradan bir ticaret için fazla para istemeyerek, derhal memnun olarak dönmüşlerdir. Tutsaklar ise, bundan iki yahut üç saat sonra, Türkçe konuşmaya başlarlar ve Allah aşkı için yiyecek ve içecek istemişlerdir. Tacirler, Rus-

lar için telaffuzu çok zor olan Türkçe konuştuklarını duyunca, şaşırıp kalmışlardır. Rusya'da doğmuş kimseler nasıl oluyor da bu kadar temiz bir Türkçe konuştuklarını anlayamıyorlarmış. Bunun üzerine tutsaklar, sırtlarına yedikleri kırbaç izlerini göstererek, «gerçek Türk olan bizleri Tatarlar, bu oyunlarıyla Rus yaptırmışlardır» demişler. Aldandıklarını gören tüccarlar, paralarına acımakla yetinerek, tutsakları istedikleri yere gitmeleri için özgür kılarlar. Bununla beraber ordu subayı İsmail Ağa, zeki bir kimse olduğundan bu serüveni temize çıkarmak istemiştir. bundan dolayı kendisini satın alan tüccardan, sersaker Süleyman Paşa'nın kendisini beklediği Babadağ'a esir olarak götürmesini ve satılmak üzere pazara sergilemesini rica etmiştir. Satılığa çıkarıldığı zaman kaçıyormuş gibi yapacağını da söylemiştir. Tüccar bunun isteğini yerine getirmiş ve İsmail Ağa'yı, Babadağ' daki karargâha götürmüş ve vücudu dayaktan mosmor ve sakalsız olduğundan (yani tanınmayacak kadar değişmiş bulunduğu na göre), seraskesin çadırına doğru kaçmaya koyulmuş ve tüccar da sözde kaçanın arkasından «yakalayın, Allah aşkına yakalayın, elimden kurtulmak isteyen bu kâfir Rus tutsağımı tutun» diyerek var gücüyle haykırmaya başlamıştır. Bu gürültü üzerine, kaçan esiri yakalamak için halk, hem pazara, hem de ordugâha birikmiştir. İsmail Ağa, divanhane denilen büyük çadıra girdiği zaman, ülkesinden uzun süre uzakta kalmanın etkisiyle ana dilini unutmuş izlenimini vermek için bozuk bir Türkçeyle, gerçekten bu tüccarın esiri olduğunu, fakat az önce, Lehistan'dan kurtulan bir Müslüman Türk olduğunu; bundan dolayı pazarda satılmak üzere sergilenmesinin haksızlık olacağını söylemiştir. Bundan sonra Leopol (Liov)'dan ayrılalı tam on beş gün olduğuna göre Lehistan'ın durumunu iyice bildiği için, seraskere bazı şeyleri açığa vuracağını sözlerine eklemiştir. Serasker bunları duyunca, derhal esirin obaya getirilmesini emretmiştir. Obaya girince, her şeyden önce, kumandana bağlılığını gösterdikten sonra «Kameniç'teki Karaman Paşa, efendimize derin saygılarını sunmaktadır» cümlesini söylemiştir. Bu konuşma üzerine kumandan, bu sesi tanır gibi olur, fakat bu insanın dışı ve yüzü kendisine yabancı geliyordu. Fakat serdarın, «siz kimsiniz, bu sorunları nerden biliyorsunuz?» sorusuna, «Karaman Paşa'ya gönderdiğiniz İsmail Ağa'yı tanımıyor musunuz? Ne znayeş po Ruski? (Rusça bilmiyor musunuz?)» diyerek yanıt vermiştir. Bunun üzerine serasker, «Hangi şeytan seni bu kadar rezil etmiş?» sorusuna, «sizin Tatar-

lar beni Ruslaştırdılar ve İsmail kentinde bir esir tüccarına sattılar. Ben de, bu tüccarın elinden kurtularak, buraya efendimize sığınmış bulunmaktayım» yanıtını vermiştir. Bundan sonra tüm başından geçenleri, yani hain Tatarların elinden çektiklerini ayrıntılarıyla anlatmıştır. Ertesi gün buraya gelen İsmail Ağa'nın yoldaşları da, bunun söylediklerini doğrulayınca, seraskerin şaşkınlığı ve kızgınlığı daha da artmıştır. Süleyman Paşa, derhal bu haydut Tatarları arayıp bulmalarını emretmiştir. Fakat bu kadar Tatar kabilesi arasında nasıl bulunabilirlerdi. Seraskerin yapabileceği tek şey vardı o da, İsmail Ağa'yı sakalı uzadıktan ve birçok kıymetli armağanlar verdikten başka kumandan yardımcılığına yükseltmek olmuştur. Tatarlar, aynı yöntemi kullanarak, sık sık Türk çocuklarını kaçırırlar ve sonra Rus çocukları diye satarlar. Zira kurnazlık ve hainlik konusunda dünya ulusları arasında bunlara üstün gelecek ulus yoktur.

17 — **Hüseyin** : Doğulu müzisyenlerin koruyucusu. Bu ünvana layıktır, çünkü İranlıların Orfe (Orphe)'si sayılan Hoca Musikâr'ı ve bunun öğrencisi Arap Gülam'ı himaye etmiştir. Tüm İran ve Türkiye, bunların nameleri ve şarkılarıyla eğlenmektedirler. Zamanla musiki sanatı gerilemişti, fakat Sultan Mehmed zamanında salt canlanmakla kalmayarak, İstanbullu bir soylu olan Osman Efendi'nin sayesinde en mükemmel biçimini bulmuştur. Osman Efendi, kendisinden sonra, hem sazlı, hem de sözlü musiki alanında birçok sanatkâr bırakmıştır. Ses sanatçılarından **Kömür** lakabını taşıyan Hafız, sonra Buhurcuoğlu, Memiş Ağa, Küçük Müezzin ve Tespihçi Emir ün salmışlardır. Sazlı sanatçılar içinden ise, iki Rum vardı : Biri, dinini değiştiren Kemani Ahmed, öteki Ortodoks Angeli'dir. Bunların her ikisi de bana on beş yıl öğretmenlik etmişlerdir. Ayrıca Çelebiko adında bir Yahudi vardı. Türk sanatçılardan Derviş Osman ve öğrencisi Kurşuncuoğlu ve her ikisinin Taşçıoğlu ismini taşıyan Sinek (Sinik) Mehmed ve Bardakçı Mehmed Çelebi tanınmışlardır. Bu son iki sanatçı, ilk önce, Kamboso Mehmed Ağa adında birisinden ders aldılar; daha sonra Ralaki Evpragiote adında bir İstanbul'lu Rum soylusundan ve benden ders aldılar. Ben bunlara, şarkıları notayla belirlemek için, bugüne dek Türklerin bilmedikleri yeni bir yöntem bularak, özellikle kuramsal müsikinin bazı kısımlarını öğrettim. Bunlardan başka imparatorluğun başhazinedarı Davul (Darül) İsmail Efendi ve bunun hazinedarı Latif Çelebi de, hem kuramsal, hem de uygulamalı musikiyi öğrettiğim

öğrencilerimdendirler. Bunların ricası üzerine musiki sanatı hakkında, Türkçe küçük bir kitap yazdım ve halen padişah bulunan II. Ahmed'e sundum. Öğrendiğime göre, musikiseverler, bu kitapçıkta ortaya attığım kurallardan bugüne değin yararlanmaktadırlar. Burada, tüm Hıristiyan dünyasınca barbar bilinen bir ulusun bu kadar soylu bir sanattaki becerisini övdüğüm için Avrupalı okurlarıma belki acayip gelecektir. Bununla beraber bu ulusun başlangıçta, yahut daha doğrusu, Osmanlı devletinin kuruluşunda, yani sultanların, ülkelerinin sınırlarını genişletmekten başka bir şey düşünmedikleri bir sırada, barbar olduğunu kabul etmekteyim. Fakat zamanla savaşların ve fetihlerin durmasıyla birlikte Türk ulusuna da, barış eseri olan sanatla uğraşmasına olanak verilince, önceki ilkel ve yabani hallerini terkederek, o kadar incelmiş ve uygarlaşmıştır ki, bugün o eski barbarlık izleri güçlükle farkedilebilir. Türk musikisinin, sözcüklerin oranı ve uyumu bakımından, birçok Avrupa müziğinden gerçeklere dayanarak, çok daha mükemmel olduğunu doğrulayabilirim. Bununla birlikte bu müziğin anlaşılmasının çok zor olduğunu da itiraf etmeliyim. O kadar ki, dünyanın en büyük sarayının bulunduğu koca İstanbul kentinde, bu kadar müziksever içinde bu sanatın kurallarını ve inceliklerini tam anlamıyla bilen ancak üç yahut dört kişi bulunabilir. Fakat mükemmel müzikçilerin burada bu kadar az olmasının sebebi, Arapların **t e r k i p** (6) dedikleri bütün o ses kısımlarını anlamak güçlüğünden ileri gelmektedir. Hoca Musikâr, Batlamüyus'a dayanarak, «Emma ki terkibata nihayet yok» diyen mütearifeye göre, bunların sonsuz ve sayısız olduklarını söyler. Bundan burada ayrıntılı olarak söz etmem, konumun dışına çıkmaktadır. Fakat Allah bana uzun ömür ve sağlık verirse, bu sanat hakkında, doğu dünyasının yöntem ve anlayışına göre, başka bir yapıtta inceleyeceğim.

18 — Muktedir anlamına gelmektedir (Alman çev.)

19 — **Suvar** : Atlı, süvari anlamına gelmektedir (Alman çev.)

20 — **Ali Bey** : Sultan Selim yanına geçen İran soylularından birisi olup, Türkler arasında ender görülen bir sadakat örneği göstermiştir.

21 — **Diyarbekir** : Türemeye göre, Bekir'in ülkesi anlamına gelmektedir. Bu, Kürdistan sınırında yerleşik bir eyalet olup,

(6) Müzik besteleme sanatı (Alman çev.)

adı tüm coğrafya haritalarında görülmektedir. Bugün, eski **Ninova** olan **Musul** bölgesinin sınırına kadar Mezopotamya'yı kapsamaktadır.

22 — **Kara - Emid** : Anadolu'da Urfa ile Van arasındaki ülkede yaşarlar.

23 — **Sen ki**..... : Türklerin ve İrnalıların mektuplarında kullandıkları bir formüldür. Sadrazamlara verdikleri şeref ünvanlarını sıraladıktan sonra mektuplarına «Sen ki....sın» ibaresiyle başlarlar. Örneğin, Ahmed Paşa Lalam, sensin ki...; aynı biçimde : Sensin ki, Kırım Hanı Kaplan Giray vb...

24 — **Bıyıkoğlu** : Herhangi bir Kürt hükmdar ailesinden biri. Bıyık adı, bıyıkları uzun olanlara verilmektedir.

25 — **Malikâne** : Bu sözcük, sözlük anlamında mülktür. Bu ad, vakıf olmayan, yani herhangi bir camiye tahsis edilmeyen tüm araziye verilmektedir. Toprakların bu biçim tasarrufu, uzun zamandan beri kullanılmamaktaydı. Fakat yaklaşık on beş yıl önce, devlet hazinesi tümüyle tükenince, malikânelerin çoğalması gerekti. Bu amaçla o sıralarda hüküm süren Sultan II. Mustafa, belirli koşullar altında, eski derebey malikânelerinin yine kurulmalarını emretmiştir. Bununla beraber her yıl Mart ayında **mukataa** (kesenek) adı atında bir yıllık vergi vermekle yükümlü bulunan bazı bölgeler vardır. Bu vergi, **mezat** pazarında açıkça satılan herhangi bir arazi üzerinden alınırdı. Fazla veren, yaşamının sonuna kadar kullanma hakkında sahiptir; fakat ölümünden sonra yine hazineye geçerdi. Bu alıcıların çocuklarına bir ayrıcalık gözetiliyordu; o da, babasının ölümünden sonra oğlu, herhangi bir yabancının önerdiği verginin dörtte üçünü verdiği taktirde, yabancıya satılmaz, ölenin oğluna kalırdı. Böylece devlet hazinesi, yılda bin iki yüz kese (7)'den çok gelir sağlamaktadır.

26 — **Yük** : Bu, devlet hazinesinin hesaplarında kullanılan belirli bir para toplamı olup, genellikle, yüz bin **aspr** (8) etmektedir.

---

(7) Altıyüz altın etmektedir (Rom. çev.).

(8) Dört **mangır** ve o kadar **gedik**, bir aspr eder. Üç **aspr**, bir para eder. Beşi, bir **beşlik**; onu, bir **onluk**; yirmi dördü, bir **zolota** yahut **florin**; 260'ı bir **şerif** yahut bir Macar dükası. **Bir kese**, beş yüz altın (taler) eder ki, Osmanlı sarayı her birini 80 asprıdan alır, 120 asprıdan verir. (İng. çev.)

27 — **Râfızîler** : Türkler, genellikle bu adı İranlılara vermektedirler. Bunun da sebebi, İranlıların içinde, görünürde Muhammed'in adını belirtmeleri, yüreklerinde ise, menfur bir öğretiyi uygulamalarıdır. Yine Türkler, bazı İranlıların, kızlarını evlendirmeden önce, kendi kızlarının kızlığını bozmak hakkına sahip olduklarını iddia ettiklerini söylerler. Zira bunlar, bu konuda, «ağacın ilk meyvesini toplamak ağacı dikenin hakkıdır» diyen Tanrısal bir yasaları olduğunu bildirirler. Bu iddialarını pekiştirmek içinde, herhangi bir kimsenin, Hz. Muhammed'in halefelerinden Ali'ye, «Eğer bir kimse, kendisinin dikmiş olduğu ağacın meyvesini ilkin kendisi toplayıp, zevkle ve memnuniyetle yerse, Tanrı'nın yasasına ve Kuran'a karşı gelmiş olur mu?» mealinde bir fetva sunduğunu ileri sürmektedirler. Bunun üzerine Ali, «asla» diye cevap verir. Buna benzer bir doktrini, **mum söndürenler** de izlemektedirler. Bunlar, kırk gün süren belirli zamanlarda toplanırlar ve bu süre içinde, cins gözetmeden mumları söndürerek hepsi bir arada yatarlar ve evlenmesi caiz olmayan akraba arasındaki bu cinsel ilişki günah sayılmamaktadır. Fakat bu kırk günün bitiminden sonra, o kadar namuslu bir yaşam sürerlerki, herhangi bir kimse bir kadınla yakalandığı takdirde ölümle cezalandırılır. Bu gibileri daha çok Kaz dağında (9) yaşamaktadırlar ve bazıları **ateşperesttirler**, yani ateşe taparlar. Bunlar, eski İranlılardan kalmadırlar. Bazıları köpeklere taparlar ve bunlara **kiyelbperest** denir; boğalara tapanlara ise **giyapperest** denir. Nihayet bunlardan başka Türklerin, hepsine ortak ad olarak Rafızi adını verdikleri, Farsça **giyebr** yahut **tersa** diye adlananları da vardır. Fakat tüm bu ayrılıklar (mutezile), Türklerin, İranlılara yükledikleri iftiralardan oluşmaktadır. Ve bunları, ilkin İranlılardan duydukları için yaparlar.

28 — Burda, metinde çelişki görülmektedir. Zira salt Türkler değil, fakat Türklerin dostları denmesi gerekmektedir. Çünkü daha yukarda Mehmed Bey'in, sultanın kendisine gönderdiği Osmanlı kuvvetlerini beklemediği denmektedir. Şu halde. Mehmed Bey'in Türk olmayan eyalet kuvvetleri nasıl Türk adlanabilir? Kendisinden almış olduğum bu notu Fransız çevirmeni, çeviri metinde bu yanlışlığı düzeltmiştir. İngiliz ve Alman çevirmenleri hiçbir beyanda bulunmamaktadırlar. (Rom. çev.).

---

(9) Genellikle Kafkaslarda denilmektedir (Alman çev.).

29 — **Mardun** yahut halk dilinde **Mardin**, Mezopotamya'da çok iyi bilinen bir kenttir.

30 — **Musul** : Hemen hemen tüm haritalarda gösterilen bu kent çok ünlüdür ve eski **Ninova** olduğu tahmin edilmektedir.

31 — **Anne, hadise vs.** : **Musul civarında bulunan kentlerdir.**

32 — **Kürt** : Bu devlet, anımsadığıma göre, Suriye'den başlayarak İran sınırındaki Şehresul ile Van kentlerine kadar uzanmaktadır. Halkına **Kürt** denilmekte ve bozuk Farsça konuşmaktadır.

33 — **Cezire** : Türemeye göre ada anlamına gelmektedir. Bu, Fırat, Murad ve Şat nehirleri arasında yerleşik bulunan Mezopotamya'nın ta kendisidir. Murad, Fırat'ın; Şat da Dicle'nin birer kollarıdırlar. Halk, Dicle ile Fırat'a ortak bir isim olan **Firatat** demektedir. Fırat'ın ayrıca bir adı daha var, yani Nehrüs - selam (sâkin nehir).

34 — **Halep** : Suriye'nin ve aşağı yukarı tüm Asya'nın en tanınmış kentidir. Bu kentte, salt yerliler değil, fakat çok yabancı da oturmaktadır. Fransa'nın, İngiltere'nin ve Hollanda'nın konsolosları burda oturmaktadırlar. Birçok Avrupalı burdan ev ve mülk satın alarak evlenmiş ve böylece yerlisi olmuşlardır. Burası aynı zamanda Antakya patriğinin merkezidir. Zira bizzat Antakya'nın halkı, bir zamanlar ilk Hıristiyanlardan olmalarına karşın, bugün Antakya'da Hıristiyan ismi bile duyulmamaktadır.

35 — **Sultan Gavri** : Bu, köken bakımından İskitler içinde en soylularından sayılan Çerkezlerdendir. Bu ulusun ahlakı ve gelenekleri hakkında yukardaki notlardan birinde bahsettim. (10) Burada biraz da tarihlerinden söz edelim. Haçlılar, Filistin'i ele geçirdikten sonra, Mısır Sultanı Selâhaddin, rahatına ve zevkine düşkün Mısırlılar içerisinde, askeri disipline özgü koşullar taşıyan asker bulamayınca, H. 583 - M. 1187 sıralarında, yabancı unsurlardan yararlanmaya karar vermiştir. Böylece daha disiplinli, daha deneyimli ve daha sağlam bir ordu kurmak için Çerkez kölelerini satın almış ve askerlik kurallarını bunlara öğreterek, biraz sonra, bunlar sayesinde kutsal yerleri geri almayı başarmış-

(10) Bk. Kitap III, Bölüm II, not (Rom. çev.).

tır. Eyüp oğlu Selâhaddin'in ölümünden sonra bu askerler, halefl-erine ayaklanmışlar ve H. 642 yılında krallığın yasal varisi El-Mutan'ı tahttan indirerek, tüm Mısır'a (11) sahip olmakla kalmayarak, zamanla nüfuzlarını çok genişletmişlerdir. Bunlar, Asya'nın her köşesinden her yıl kandaşlarından asker çekerek, Yavuz Selim zamanına kadar yiğitçe kendilerini savunmuşlardır. Mısırlılar, öz kaynaktan gelen çok eski bir boş inancın etkisi altındadırlar : Yani ülkelerinde tutsakların ve kölelerin hüküm süreceğine, yerlilerin ise bunlara boyun eğeceğine dair Allah'ın emrine inanmaktadırlar. Türkler de, Araplar gibi, Mısırlıların bu inançlarının Patrik Yasef'in, bu ulusun sonsuza kadar kölelerin (12) boyunduruğu altında kalması için Allah'a dua etmiş olmasından ileri geldiği kanısındadırlar. Bu inanış, Kuran'ın ruhuna aykırı düşmesine karşın, bugüne dek tüm işlerliğiyle Mısırlılarda görülmektedir. Zira Mısır'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine katılması ve Bâb-ı Âli'nin buraya istediği gibi paşalar tayin edip azletmesi, inkâr edilmez bir gerçek ise de, devlet işleri, evvelce hepsinin kölelikten yetişmiş olması gereken yirmi dört bey tarafından yönetilmektedir. Zira bu yöntem, herhangi bir kimsenin teyarüs etmesi yahut yönetimin başına gelebilmesi için, peşin ileri sürülen koşullardan biriydi. Görünürde bunlar, Bâb-ı Âli'nin tüm buyruklarına baş eğmekteler, gerçekte ise, kendi kanaat ve prensiplerinle göre hareket etmektedirler. Sultanın, Mısır'a göndermiş olduğu paşanın, hoşlarına gitmediği takdirde, kendi yetkilerine dayanarak azletmeleri ve **Köşk-ü Yusuf** denilen kuleye hapsetmeleri ve tüm mal ve mülkünden yoksun ederek, geldiği gibi geri boş göndermeleri yinelenen olaylardandır. Bütün bunlara karşın. Osmanlı devletine duydukları büyük saygılarını korumak için, derhal bir heyet aracılığıyla Bâb-ı Âli'den hemen başka bir paşanın tayin edilmesini isterler. Bundan başka herhangi bir paşayı azlettikten sonra, kendisinden hesap sordukları ve daha da küçültmek için, genellikle, Yahudi olan Sarrafbaşı'yı gönderdikleri

---

(11) Sultan Selim, on dört hükümdar yönetimi altında iki yüz seksen yıl süren bu devlete son vermiştir. Biz, bu devlete, çoğulu **memalik** olan Arapça **memlük** sözcüğünden Memlükler devleti demekteyiz. (İng. çev.)

(12) Bk. III. Kitap, II. Bölüm, not. (Rom. çev.).

birçok kez vâki olmuştur. Sarrafbaşı da, selam verdikten sonra, «Beyler, haksız olarak biriktirdiğiniz tüm paraları geri vermenizi emretmektedirler» der; paşa geri vermeyi kabul etmek yahut herhangi bir mazeret ileri sürerse, Yahudi küstahlığını daha da artırarak, «Ey bahtiyar paşa, iyade etmelisiniz» der. Osmanlı paşaları uzun bir süre Mısır'da bu biçim bir muameleyle karşı karşıya kalmışlar ve içlerinden ancak onda biri şerefiyle ellerinden kurtulabilmiştir. Fakat şimdi, atalarımızın anımsadıklarına göre, İbrahim Paşa'nın almış olduğu önlemler sayesinde, Mısır Kölemenlerini yola getirdiğinden beri burada, tümüyle korkudan uzak olmamalarına karşın, yine de paşaların yaşamları daha çok güvence altındadırlar. Kalıtım yöntemi Mısır'da henüz çok acayiptir. Ölen bir kimse bırakmış olduğu vasiyetnameyle tüm öz evlatlarını kendisinin yerine geçme hakkından yoksun etmekte ve erdemiyle ve doğruluğuyla tanınmış tutsak yahut kölelerinden birini tek varisi olarak tayin etmektedir. Esir de efendisinin ölümünden hemen sonra, tüm mal ve mülküne sahip çıkar ve öz çocuklarını seyis yapar. Ve bunlar, babalarının kölesi olan kimseye yaşamlarının sonuna kadar bağımlı olmaları gerekmektedir. Bütün bunlar Patrik Yasef'in Mısır kölelerini takdisine atfedilmektedir. Doğa yasasına aykırı olmasına karşın, bu düzen, tüm işlerliliğini sürdürmektedir. Ve bu düzen değiştirilmek istendiği takdirde tüm devlet acısını çekecektir. Buna da sebep, Mısır yerlilerinin doğa bakımından ülkeyi yönetemeyecek kadar aptal olmalarıdır. Mısır'ın yerli beylerinin çoğu, çocuklarının ahlakını birçok kez terbiye etmeye girişmişlerdir; fakat sonunda boşuna yoruldukları anlamışlardır. Gördüğümüz gibi miras hakkının kendi oğullarına değil de, cesaret ve ahlak bakımından kendilerini gösteren kölelere geçtiğine göre, Türkler, paşalık makamını, bundan böyle ne bir köleye, ne de bir Çerkeze değil, fakat bir Türke yahut özgür olan herhangi bir Müslümana tevdi etmeyi düşünmüşlerdir. Zira bunlar da, Mısır'ı, ancak bir köle tarafından yönetildiği takdirde, işgal edip ele geçireceklerine inanıyorlardı.

36 — Şam Valisi : Yahut denildiği gibi Şam Beylerbeyi (13). Bu ünvan, üç tuğ taşıyan paşalara verilirse de, gerçekte salt dört tuğlusuna uygun görülmektedir. Bunlar şunlardır : Şam beylerbeyi, Kütahya yahut Anadolu Beylerbeyi; Avrupa eyaletlerini yö-

(13) Bk. IV. Bölüm, not 4. (Rom. çev.)

neten Sofya beylerbeyi ve Budin beylerbeyi. Bu sonuncusuna bizim zamanımızda İmparator Leopold son vermiştir. Türkler, Şam'ı kutsal yerlerden saymaktadırlar. Çünkü Hz. Muhammed, Kudüs'ten kaçırılıp, dokuzuncu göğe kadar çıkarıldıktan ve burada Allah'tan Kur'an-ı Kerim aldıktan sonra Şam'a inmiştir. Bundan başka Türkler, son yargılamanın Şam'da yapılacağına ve aynı zamanda bu kentin, burada başlayacak olan sonsuz imparatorluğun başkenti olacağına inanmaktadırlar. Bunlar ve bunlara benzer düşsel şeyler, **Muhammediye** (14) denilen Türkçe bir kitapta daha ayrıntılı olarak bulmak mümkündür.

37 — **Burç . Vayk (Vayk Burcu)** : Halep'e yakın bir yerdir. Türemeye göre, **burç**, kule yahut müstahkem mevki anlamına gelmektedir. Bundan dolayı **Burc-u Vayik**, Vayik burcu demektir. Türkler genellikle kalelerinin küçük kulelerine mecazi anlamda burç yahut zodyak adını verirler. Çünkü zodyak, gök küresini dolaştığı gibi burçlar da, kenti her yandan çevrelerler. Örneğin, **Kal'a burcu** derler.

38 — **Hil'at** : Bu, kenarları hep altın ve gümüş simle işlenmiş renkli bir entari olup, sultan tarafından sadrazamlara, paşalara ve öteki seçkin kimselere, ya göreve tayin edildiklerinde yahut olağanüstü bir hizmetin ödülü olarak yahut iyi bir haber üzerine şeref belirtisi olarak verilmektedir. Üç çeşit **hil'at** vardır. (15) Birincisi, salt üç tuğlu vezir ve paşalara verilen **hil'at-ı fahire**'dir; fakat bu bazen Roma imparatorunun olağanüstü elçisine de verilir. Örneğin, Karlofça Antlaşması'ndan sonra gelen Kont Oetingen gibi. Bundan sonra Fransa kralının olağanüstü elçisi Mösyö Feriole, efendisinin Roma imparatorundan daha aşağı sayılmasın diye, kendisinin de bir hil'atla şereflendirilmesi için harcamalardan ve zahmetten geri kalmadığı halde, elde etmeyi başaramamıştır. Bundan başka Rus çarının büyük elçisi Petro Tolstoy, Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın lütfuna erişmesine karşın, elde etmeyi başaramamıştır. Elde etmek için hiçbir girişimde bulunmadığım bu şeref (özel sebeplerden dolayı açıklanamayacak olan), Sultan Ahmed'in beni Boğdan voyvodalığına tayin etmesi münasebetiyle bana da verildi. İkinci çeşit hil'atın, genellikle, paşalara, Müslüman ve Hıristiyan hükümdarlara ve Hıristiyan

(14) Muhammediye yahut Muhammed'in tarihi. (Rom. çev.)
(15) Şeref elbisesi (Alman çev.)

devletlerin olağanüstü elçilerine verilen **Alâ (16)** denmektedir. Üçüncüsü, daha aşağı sınıfta olan kimselere verilir ve **Evsat** yahut **Edna** denir. Hil'ata genellikle **Kaftan** da derler.

39 — **Beni Ümmiye :** Hıristiyanların bu fethi, Muhammed'in ikinci halefi Ömer'e vermelerine karşın genel kanıya göre, bu, Şam'ı Hıristiyanlardan ele geçirip de meşhur kiliseyi camiye çeviren Müslüman kumandanın adıdır.

40 — **Muhiyddin :** İspanya'yı ilk fetheden İslam halifesidir. Kuşkusuz bu, Hıristiyan yazarların Musa diye adlandırdıkları ve hakkında H. 92 yılında kumandanı Tarık'la birlikte İslam ordusuyla İspanya'ya girdiğini söyledikleri şahısla aynıdır. Kronoloji de tümüyle olaylara uymaktadır. Zira Arap tarihçileri, Muhiddin'in, H. 99 yılına kadar yaşadığını bildirmektedirler. Bu tarih, M. 718 yılına uygun düşer ve Vasaeus'un aktardığına bakılırsa, aynı yıl, Müslüman emiri Musa, **Asturya** Kralı Pelage tarafından korkunç bir yenilgiye uğramıştır. Hıristiyanların Musa adını nerden aldıklarını bir türlü tahmin edemiyorum. Zira bu Musa adı, peygambere ait olup, Türklerin âdetlerine göre, özel isme bir takma ad eklenmiş olması gerektir. Muhiyddin'in Musa olmasından çok, takma ad olması çok daha muhtemeldir. Ayrıca Musa'nın bir özel isim olduğunu kabul etmek güçtür. Çünkü halife Muhiddin, mezar yazıtında, Muhammed bin Arabi adını taşımaktadır. Bununla beraber hükümdarlığı zamanında Müslümanların, Hıristiyanların donanmasını yenilgiye uğrattıkları, Dalmaçya'yı yakıp yıktıkları, Ankona'yı yaktıkları, fakat sonunda tam Roma'yı ele geçirdikleri bir sırada, yani M. 849 tarihinde, **Ostya'da** Roma vatandaşları tarafından tam bir yenilgiye uğratıldıkları Müslüman Sultanı Abdullah'ın halefi Muhammed'i bu Muhammed'den ayırt etmemiz gerekmektedir.

41 — **Hatt-ı şerif :** Kutsal yazı demektir. Bu isim, ferman ve emirnamelerin başına yazılıp da bunların etkisini ve kuvvetini arttıran sultanın adına verilmektedir. Padişahın nameleri dahi bu ismi taşımaktadır. Eskiden sultanlar, fermanlarını basit bir kâğıt üzerine alışılan bir yazıyla (hat) bizzat kendileri yazarlarmış. Buna örnek olarak Bakire (17) Meryem'e sunulan **Magull**

(16) Renkli, alacalı elbise (Alman çev.)
(17) Bk. Kitap III, Bölüm I, not 17 (sonu) (Rom. çev.)

yotisa kilisesinde bugün dahi muhafaza edilmekte olan Fatih Sultan II. Mehmed'in hatt-ı şerifi gösterilebilir. Bundan sonra ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları genişlemekle beraber padişahların da zevke ve eğlenceye düşkünlükleri ve gururları arttı. Bundan böyle ferman yazmak yahut imzalamak padişahlık makamına yakışmadığını ileri sürdüler. Ve bu işe, hatt-ı şeriflere **tuğra** basması için Nişançı Paşa'yı görevlendirmişlerdir. **Bu** tuğra, öteki uluslarda olduğu gibi, fermanın baş kısmına değil, fakat ilk satırın üst tarafına yazılmaktadır. Bununla beraber padişah, fermanın daha etkili olmasını istediği zaman, tuğranın üst yanına kendi eliyle şu derkenarı (çıkma) yazar : **«Mucibince amel oluna»** (18) Bu hatt-ı şeriflere **hatt-ı hümayun** adı verilmektedir. Bunlara, salt padişah yaşamındayken değil, fakat ölümünden sonra dahi, o kadar büyük saygı gösterirler ki, hiçbir Türk, ilkin alnına götürüp, dindarca öpmeden ve her iki yanağı ile üzerlerindeki tozu silmeden dokunmaya cesaret edemez. Bu durum, Fatih Sultan II. Mehmed'in hatt-ı hümayununu Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'ya gösterdiğim zaman kendisinin de aynı biçimde hareket ettiğini bizzat gördüm. Bu hatt-ı şerifi yahut emirnameyi burada meraklı okuyucularıma aynen almayı faydalı bulmaktayım : «Ey İstanbul Subaşısı, sen ki şerefle ortaksın, yüce acımamız ve lütfumuz sayesinde, mükemmel çalışmalarının ödülü olarak mimar Kristodulos'a **Küçük Cafer** adındaki sokağı hibe ettim. Magul yotisa Kilisesi'ne git ve bunu sınırlayan boş yerlerle birlikte adı geçen sokağı çiz ve sonra, senin de inanacağın bu hatt-ı şerife göre, bu yerleri Kristodulos'un mülkiyetine geçir». Bu mektuptan, ayrıca, Fatih Sultan Mehmed zamanındaki kentlerin yönetim yöntemiyle şimdiki arasındaki fark, göze çarpmaktadır. Zira o zamanlar (bugün en aşağı ve yetkisiz bir memur olan) **subaşıya** bir hatt-ı şerif verilmesi yeterliydi. Bugün ise, amaca varmak için, yinelenmiş emirnameler yazılır ve gözden geçirilmesi için birçok elden geçmektedir. Örneğin, bugün sultan herhangi birine bir ev vermek istese, bunu ilkin bir fermanla sadrazama bildirmesi gerekmektedir. Eğer ev, kentin içindeyse, sadrazam, mimarağaya yahut başmimara, evin bulunduğu yere gitmesini ve mevkiini, arazisini, bahçesini ve evin odalarının tespitini ve ölçmesini emreder. Fakat ev, kente yakın bir yerde ise, o zaman, hatt-ı şerifi şehireminine gönderir. Çünkü bu, surların ve sokakların **müfet-**

(18) Keza «tastik oluna» derkenarı (Rom. çev.)

tişidir. Sadrazamın emirnamesini alan, ister mimarağa, ister şehiremini olsun, derhal Naib'i yahut İstanbul (yahut Pera, eğer ev Pera'da ise) karısının temsilcisini çağırırlar. Bunun aracılığıyla evin çizgisini ve ölçülerini İstanbul efendisine gönderir. Bundan sonra emirnamenin ve mimarın tasvirinin birer kopyaları. Türklerin s i c i l dedikleri arşive konur ve ancak bundan sonra ilgili kişi, padişahın bağışladığı eve sahip olabilir.

42 — **Türkler inanmaktadırlar :** Türklerde, ölülerin ruhlarının hayatta kalanlara (19) hiçbir yardımda bulunamayacaklarına dair ortak bir kanaat varsa da, yine yaşamda olanlar, duaları sayesinde ölenlerin üzerinde etki yaparak, bunların, kendi ibadetlerini dinlemesi için Allah'a dua edeceklerine inanırlar. Ayrıca azizlerin anısını kutsamayı ve kabirlerini ziyaret etmeyi uygun bulmaktadırlar. Bunların dinleri, özellikle Hz. Muhammed'in ve haleflerinin adlarını belirtmeyi, yani ya (20) Muhammed, ya Ebubekir, ya Ömer, ya Osman, ya Ali demeyi ve bunları süslü yazılarla (hatlarla) yazılmasını ve camilerin duvarlarına ve başka yerlere asmalarını emretmektedir. Aynı zamanda bunların tasvirlerini de cami duvarlarına iri harflerle işletirler : Şöyle ki, Muhammedin'kini daima ortaya koyarlar ve kırmızı ve uzun çehreli, mazi gözlü, sekiz pus (pouce) uzunluğunda olan siyah sakallı, geniş göğüslü, ince endamlı, yuvarlak yahut tombul elli, uzun parmaklı, ince bacaklı, ayakları geniş ve parmakları biraz uzun olarak tasvir edilmektedir. Bu tasvire göre, Hz. Muhammed'in portresi çok kolay çizilebilir. Bununla beraber ellerinden ve ayaklarından başka yanlarını çizmek günah sayılmaktadır. İranlılara gelince, bunların o kadar batıl inançları yoktur ve bundan dolayı Muhammed'in tüm portresini çizerler ve genellikle tarihsel yazılarının başına koyarlar. Bunlar aynı zamanda peygamberlerin ve imparatorların resimlerini de yaparlar. Ben İstanbul'da iken, yaratılış efsanesinden başlayarak Şah İsmail zamanına kadar içeren ve buna benzer bir Farsça eser gördüm. Gerçekten portreler tam anlamıyla uyum halinde olmakla beraber büyük bir incelikte yapılmışlardır. Türk padişahları içinde Bağdad'ı fetheden ve içkiye çok düşkün olan Sultan IV. Murad. yatak odasının duvarlarını resimlerle süslenmesini emreden tek hükümdar olmuştur. Fakat bundan sonra gelenler, bütün bu re-

(19) Bk. II. Kitap, IV. Bölüm notuna (Rom. çev.)
(20) O! (Rom. çev.)

simleri sildirmişlerdir. Buna karşın boğaz içinde Beykoz köyüne yakın bir evde bu sultanın emriyle yapılmış birçok resim bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, kurt ve geyik avlayanları, kimisi de birlikte masada yiyip içenleri temsil etmektedirler. Fakat Türkler, duvarlarında köpek yahut insan portreleri resmedilmiş evlere meleklerin giremediklerine inanmaktadırlar. Bundan ötürü padişahların resminden başka kimsenin resmini bulundurmazlar. Bu portreler, eskiden beri sultanın kütüphanesinde korunmaktadırlar. Ben de büyük hediyeler karşılığında saraydaki dostlarının yardımıyla, sultanın danışmanı yahut başressamı olan Leon Çelebi tarafından yapılan kopyalarını tedarik ettim ve bunlara bugün bile sahibim (21). Bunları yazarken, bir zamanlar bir Türk bilginiyle resimler hakkında yapmış olduğum konuşmayı anımsadım. Bu bilgin, insan elinden çıkmış olmalarına karşın, tasvir ve resimlere gösterdiğimiz saygıdan dolayı bizi puta tapıcılıkla suçluyordu. Bu konuda Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında hiçbir farkın bulunmadığını söyleyince, çok şaştı ve putlara tapmaktan çok nefret ettiğini bildirdi. Bunun üzerine ben, beni dinlemek lütfunda bulunduğu takdirde, iddiamı kanıtlamak istediğimi söyledim. Ve «resimlerinizin üzerine altın harflerle peygamberinizin yüzünü ve boyunu tasvir etmiyor musunuz? Siz onun ellerini ve ayaklarını, Muhammed'in yere indiği zaman ter damlalarından oluştuğunu söylediğiniz bir gül ile birlikte, en canlı renklerle tasvir etmiyor musunuz? Ashabın, yani Muhammed'in dört halefinin isimlerini tahta, yahut altın levhalar üzerine yazmıyor musunuz ve kıble doğrultusuna (yani Mekke'ye doğru, doğu ile güney arasına) camilerinize ve evlerinize asmıyor musunuz? Sabahleyin kalkar kalkmaz namazınızı kıldıktan sonra bu tasvirleri (levha) dindarca öpmüyor ve sonra alnınızla üzerlerindeki tozu silmiyor musunuz? Madem ki bütün bunları bu tablolarda isimleri belirtilenlerin şerefine yapıyorsunuz, o halde, rica ederim, söyleyin bana bu saygıyı ve ibadeti bu tabloların renklerine ve tasvirlerine mi, yoksa bu tabloların kendisine mi gösteriyorsunuz? «Asla» diye yanıt verdi. Bunun üzerine ben devamla : «Bir Hıristiyan yahut bir Türk, bu tablolara tükürdüğü yahut başka bir biçimde bu tasvirlere hakaret ettiği takdirde, yasanız böyle bir kimseyi ölüme mahkûm etmez mi?» de-

---

(21) Her sultanın tarihinin tasvirinin başında İngiliz ve Alman çevirinin yayımında görülenlerin aynıdırlar. (Rom. çev.)

yince 'kuşkusuz' karşılığını verdi. «Pekala, şu halde bizde Hıristiyanlarda da tasvirlere tapınma konusunda aynı koşullar gözetilmektedir. Biz, bizzat tasvire, tahtaya yahut insanın yaptığı herhangi bir eşyaya değil, fakat bunların temsil ettikleri kimseye saygı ve hürmette bulunuruz» dedim. «Eğer böyle ise, gerçekten Hıristiyanlara putperest demek haksızlıktır» yanıtını verdi. Türkün temiz yürekliliğini takdir ederek, birkaç sözcük eklemem bana cesaret verdi : «Ve sizler için paha biçilmez değerde bulunan peygamberinizin dişinin devlet hazinesinde muhafaza edildiğini ve her yıl ramazan ayının ilk gününde, bu vesileyle namaz kılındıktan sonra, padişahın büyük bir saygıyla bunu alarak, öptürmek için devletin ileri gelenlerine takdim ettiğini kabul etmez misiniz? Kutsal sancağı ve hırka-i şerifi büyük bir sofulukla muhafaza etmez misiniz? Bu hırka-i şerifi her yıl aynı gün suya batırarak, bu suyun kutsallaştığını ve bozulmaz olduğunu ve buna ab-ı hırka-i şerif dediğiniz ve oruç günlerinde büyük bir su bardağına bu sudan birer damla koyarak üç kez tattıktan sonra, susuzluklarını gidermek amacıyla, törenle hep birlikte içmeleri için, devletin ileri gelenleri arasında taksim edilmez mi? Ayrıca peygamberiniz ölü olduğu halde dişine saygı göstermez misiniz? Dişini muhafaza etmez ve ona tapmaz mısınız? Şimdi bu tapınma işi sizde açıkça yapıldığı için lütfen söyleyiniz? Örneğin, diş ve su gibi ölgün şeylerin kendisine mi yoksa, sizin dediğiniz gibi, temsil ettiği peygamberinizin lekesiz ruhunu ve onun inandığı Allah'ı canlandırdığı için mi saygı gösterirsiniz?.» «Hiç kuşku yoktur ki, bütün bunları biz, temsil ettikleri şahısları için aziz sayar ve saygı gösteririz» biçiminde bana cevap verdi. Bundan sonra ben, «şu halde Hıristiyanlar, bu durum karşısında daha az putatapıcılıkla suçlanmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü bunlar azizlerin tasvir ve kutsal emanetlerine saygı göstermekle, tapınmalarının ilk hedefi, bizzat Tanrı olup ancak, bundan sonra temsil edilen şahıs gelmektedir. Hıristiyanlar, azizlere, aziz yahut azizleşmiş insanlar diye değil, aksine Allah'ın kulları yahut Allah'ın azizleri diye tapmaktadırlar» diyerek söyleşiye son verdim. Bizim öğretimizin açık ve kolay anlaşılan açıklaması, Türkün hoşuna gitmesine karşın, eski düşüncesinden kendisini bir türlü vazgeçirtemedim.

43 — **Han-ı Yunus** : Yoannes'in hanı. Kuşkusuz Türklerin, bunun aziz peygamber Yoannes'in evi olduğuna dair inandıklarını kesinlikle söyleyemem.

44 — **Kutbuyur Kayıs** : Köy yahut daha doğrusu Kahire'de bir kenar mahalledir. Burası, dar ve geçilmesi güç bir yer olduğu sanılmaktadır. Fakat kentin hangi yanında bulunduğunu kestiremekteyim.

45 — Yerusalem (Rom. çev.)

46 — **El Kahire** : Bizim ülkelerde genellikle yanlış olarak Alkayir, tıpkı Elkuran yerine Alkoran gibi yazılmaktadır. El-Kahire, Mısır'ın başkenti olup, tüm dünya tarafından iyi bilinen bir kenttir. Bu, Mısır adını da taşımaktadır. Bu kent ve Yusuf Paykalos (22) hakkındaki Türk efsanelerinden söz etmeyeceğim. Zira bunlar, Mısır'ı ilgilendiren olaylardan bahseden birçok eserde ayrıntılı olarak aktarılmaktadırlar.

47 — **Sefidül Bahir** : Bu sözcük, sözlük bakımından, Akdeniz (23) anlamına gelmektedir. Bunun ne bundan sonra gelen kentin eski adlarını bilmiyorum. İtiraf etmeliyim ki, bu kadar yüzyıldan beri yeni isimler almış bu kadar kentin eski adlarını bulacak kadar gücüm ve becerim yoktur.

48 — **Mülük-ü eşref** : Yani pek aziz yahut çok mutlu.

49 — **Cebel-i maktab** : Bana kalırsa Maktab değil, fakat tepe yahut dağ anlamına gelen Mahtab denmesi gerekmektedir. Bu dağın üzerinde ehram denilen antik ve görkemli mezarlar yapılmıştır.

50 — **İlk günlerinde** : Türklerde, mektuplarında ve özellikle hatt-ı hümayunlarında, günleri göstermeden, ay ismini koymak yahut bazen onar güne bölmek âdettir. Örneğin, herhangi bir şey ayın ilk günlerinde vuku bulmuşsa, evayilinde, yani ilk on günde

---

(22) Yani en güzeli demektir. Doğulular arasında Patrik Yasef'in güzellikte eşsiz olduğu genel kanaat halindedir. Bunun aynı zamanda büyük bir mimar ve mühendis olduğunu söylerler. Nil nehrinin yüksekliğinin ölçülmesine yarayan sütunların inşası, Nil sularının yatağını değiştirmek için kanalın inşası, çeşmelerin, depoların ve ehramların inşası, tufandan sonra ülkenin ölçülmesi ve taksimi ve daha birçok şeylerin yapımı buna atfedilmektedir (Alman çev.)

(23) İranlılar Akdeniz'e bu ismi vermektedirler (Alman çev.).

diye yazarlar. Ayın ortasına rastlayan on günün tarihini **evasitinde**; ayın sonundaki on gün için de **evahirinde**, sözcüğü ile işaret ederler. Şu halde, **cemazi-yel-evvel-i evayilinde**, yani cemazi-yel-evvel ayının ilk günlerinde deyimi, adı geçen ayın ilk gününden onuncu gününe kadar anlamına gelmektedir. Ve hep böyle sürer gider.

51 — **Şeyh Arab** : Bunun, mülki yönetiminden çok, ruhsal yönetimle ilişkisi olan ve Hz. Muhammed'in yasal halefleri olduklarını ileri süren Arap Şeyh yahut kadılardan birisi olduğu sanılmaktadır. Türkler, bunlardan isimlerini unuttuğum yedi tanınmış aile bilmektedirler. Çünkü ben, şimdi öyle bir yerde oturmaktayım ki, Arap dünyasından çok uzak bulunmakla beraber, aradığım bilgileri bulmak şöyle dursun, herhangi bir tam kuruluşlu bir kitaplık ismi bile duymak olanak dışıdır. Salt şu kadarını çıkarabilirim ki, bu şeyhler, bizzat sultanlar tarafından çok saygı görmektedirler. Bunların reisleri Mekke'de oturmakta ve sultan tarafından tayin edilmiş bulunmasına karşın, bunun makamı kalıtım yoluyla oğullarına geçmektedir. Bu şeyhler, sultana mektup yazdıkları zaman, tantanalı ünvanlarını sıraladıktan sonra, kendisinin ve peygamberin bu dünyadaki vekili olarak adlandırmaktadır. Hindistan imparatorlarına yönelik mektuplarında da sultanlar aynı üslupta yazdıkları söylenmektedir. Edirne'ye yakın Akpınar denilen bir köyde, şimdiki (24) padişahın kardeşi Sultan Mustafa'yı oturduğu çadırında ziyaret ettiğim zaman, bu şeyhlerden birisine rastlamıştım. Bu şeyh, Sultan Mustafa'ya şeref vermek için gelmiş, fakat sürekli olarak sultanın çadırında kalmakta ve onunla teklifsiz görüşmekteydi. Aslında ise bu, sarayın başimrahoru ve benim de dostum olan Çerkez Mehmed Ağa'nın yanında kalmaktaydı. Dostum bana bu şeyhin, sultandan her söz edilişinde, kendisi için, **bizim vekil** diye söylerdi.

52 — **Arab Ray'ı** : Bu, Türklerde **eman** yahut halk dilindeki aman sözcüğüyle belirlenir. Bununla beraber Arapça deyimi daha çok kullanmaktadır. İtalyanlar bunu, **parola**, Fransızlar ise **parole** sözcüğüyle ifade ederler : Yani bu sözle güven, barış, bağlaşık ve himaye verilmektedir. Araplar buna **beray**, Türkler ise **el eman üzre**, yani güven, insaf demektir. Araplar, kendileri için, dünya ulusları içinde sözünde en çok duran olduklarını söylerler. Belki

(24) III. Ahmed (Rom. çev.)

de haklıdırlar. Zira herhangi birisi, savaşta dahi olsa, **ray** verilen kimseyi öldürdüğü takdirde, Arap yasalarına göre, ölüme mahkûm edilmektedir. Bunların birbirleriyle sürekli olarak savaş halinde bulunduklarına göre, düşmandan tutsak aldıkları zaman, buna ray verilir ve çevresine bir çember çizilerek, burdan çıkmasını yasaklarlar. Tutsak, açlıktan ve susuzluktan öleceğini bilse dahi, yine de çemberin dışına çıkmaya cüret edemez. Bu arada galip gelen taraf, düşmana, filancanın filan yerde, **ray** çemberinde kapalı tutulduğunu bildirir ve esiri kurtarmak istediği takdirde, ilk önce kendisinin söz vermiş olduğu kurtuluş parası (fidiye-i necat) verilmesi gerekmektedir. Bu para verildikten sonra tutsağın mensup bulunduğu kabileden biri gelir ve ayağı ile çemberi siler ve böylece esir özgürlüğüne kavuşur. Demek oluyor ki, dairenin içine düşen bir kimse, ancak kurtuluş parasını vererek. hürriyetine sahip olabilmektedir. Bununla birlikte kendi tarafı, düşmanı gerilemeye zorlasa ve hapsedilmiş bulunduğu **ray** veren izin vermedikçe çıkmaya cüret edemez. Zira bu eyleme çemberden kendisini kurtarmak isteseler bile, yine de, kendisine giriştiği takdirde, tüm yaşamı boyunca, hem dostlarının, hem de düşmanlarının gözünde şerefsiz bir insan sayılacak ve övülmeye layik iş görse de, hiçbir zaman, eski saygınlığını elde edemez. Fakat daireden çıkarak, kaçmaya giriştiği takdirde, o zaman, kendi hemşehrileri dahi kendisini yakalar ve ölüme yahut sonsuz esirliğe mahkûm etmek için düşmanlarına göstermektedirler. Bu durum karşısında hiçbir suretle, yani kurtuluş parası verilse dahi, kurtulması mümkün değildir. Zira ray'dan çok, kendi yaşamına önem veren kimse, özgürlüğe layik değildir ve insan olmaya hakkı olmadığı gibi Arap da olamaz», derler .

53 — **Yahut şeviyyet**, yani insan yahut hayvan pisliği (Alm. çev.).

54 — Tam anlamıyla bunlar, Selim'in pislikleridirler (Alm. çev.).

55 — **İskenderiye** : Mısır'da çok önemli bir ticaret kenti olup, tüm ulusların gemilerinin uğradığı bir limandır. Bu kent, Persleri yenilgiye uğratan Büyük İskender tarafından kurulmuş ve Mısır, Yunanlılarının oturmalarına ayrılmıştır.

56 — **Malatya** : Bunların içerisinde Malatya, Derende, Berecik, Antep ve Antakya oldukça büyük kentlerdir. Ötekiler ise büyük kentten çok kasabadırlar.

57 — **D'Herbelot'ya** göre, **Arapça şerif** sözcüğü, genellikle, köken ve mevki bakımından yüksek ve soylu anlamına gelmektedir. Bu ünvan, özellikle kızı Fatma ve damadı Ali'den gelen Muhammed'in soyuna verilmektedir. Bu şeriflere, aynı zamanda, **emir** ve **seyid** de denmekte ve ötekilerden farklı olarak yeşil **sarık** taşımaktadırlar. Bu şeriflerin Afrika'da birçok sülaleleri vardı. İdrisiler de şeriftiler ve bugün Fas ve Mağrip'te hüküm süren sülale de şerif ünvanını kullanmaktadır. Türkler ise, Mekke ve Medine şeriflerine bugün dahi hükümdarlık etme hakkını tanımaktadırlar (İng. çev.).

58 — **Mekke Şerifi** : Yavuz Sultan Selim'in padişahlığından önce, bu şerif, Mekke'nin ve Arabistan'ın daha birçok kentinin mutlak hükümdarıydı. Fakat Selim'den sonra bu da, Osmanlı padişahlarını, Müslüman çıkarlarının koruyucusu ve hamisi olarak tanımaya başladı.

59 — **Beni İbrahim** : Arabistan çöllerinde türlü kökenli olan yetmişten çok kabile yaşamaktadır ve bunların hepsi de İbrahim soyundan geldiklerini ileri sürmektedirler. Bunlar, geniş Arap çöllerinde göçebe yaşamı sürmektedirler ve hepsi de Arapça konuşurlar. Fakat bunların konuştukları lehçeler o kadar farklıdır ki, güçlükle birbirleriyle anlaşabilmektedirler. Bundan dolayı haklı olarak Arapçanın dünya dilleri içinde en zengini ve hatta sonu olmayan bir dildir denebilir. Zira bir sözlük, nitelik bakımından birbirinden tümüyle farklı bin bir şey anlamına gelmekte ve yine aynı şey, aralarında en küçük bir benzerlik göstermeyen bin bir sözcükle ifade edilebilir. Bundan başka bir eşyava takılan her sıfat, konusuna özel bir isimlendirme vermektedir. Konumuzdan uzaklaşmayacağımı bilsem, Meninskiy'nin **Doğu Dilleri Hazinesi** adlı yapıtından buna ilişkin sonsuz örnekler aktarabilirim. İşte Kuran, bu sonu gelmeyen lehçelerin özünden meydana gelmiştir. Bundan dolayı Kuran'ın ateşli yandaşları, bu kitabın insan dilinde değil, fakat Tanrı'sal bir dille yazıldığına inanırlar. Çünkü bu kabilelerden hiçbiri Kuran'ı tümüyle anlayabilecek durumda değillerdir. Ve en bilgili geçinen Araplar dahi, bu kitap'a geçen tüm sözcüklerin açıklamasını yapabileceklerini iddia edemezler. Bu konuda kendilerinin de çok inandıkları gülünç bir öykü anlatırlar. Muhammed zamanında Arap dilinin en üstün düzeye geldiği söylenmekte ve bu sırada, aşağı yukarı Yunan Olimpiyad oyunlarında olduğu gibi, yeni ve güzel şiirler yazdıkça, bu

amaç için meydanda dikili bulunan bir sütun üzerine ilan eden bazı hünerli şairler türemeğe başlamıştı. Bunun üzerine asılan şiire, **nazire** denilen başka bir şiirle karşılık vermesi için öteki şaire üç aylık bir süre verilirdi. Tayin edilen günde bütün ozanlar toplanır ve her iki şiiri de inceledikten sonra, halkın en çok beğendiği şiir tercih ediliyordu. Bunun ozanını da yeni bir **mahlasla,** yani takma adla şereflendirerek, şairler şairi ilan edilirdi. Muhammed de, bu gelenekten yararlanarak, Kuran'ın ayetlerinden bir tanesini sütuna asar. Tüm ozanlar, yanıt verebilmek için dokuz ay incelemişler ve sonunda oybirliğiyle Muhammed'in üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmışlar ve ayetleri tanrı'sal ayet ilan etmişlerdir. Bu andan başlayarak Muhammed'in öğretisi herkes tarafından benimsenmeğe başlamıştır.

60 — **Ve daha birçokları :** Bunların arasında Sina dağında oturmakta olan keşişler de vardı. Bunlar hakkında burada aktarmak istediğim acayip bir öykü anlatılmaktadır. Bu öyküyü benim bildiğime göre, bu manastırın keşişleri hakkında efsanelerle dolu olan bir kitap belirtmektedir. Kuşkusuz bu öykü, çok efsanevi olup, bunda, Muhammed'in köken bakımından aşağı tabakadan olması, daha yüksek bir göreve geçmesine olanak vermediğinden, gençliğinde, geziye çıkmak için deve kiralayanlara ordan oraya kılavuzluk görevi yaptığı söylenmektedir. Bu gezilerden birisinde Sina dağına vardığı zaman, biraz kestirmek için yere uzanmış, fakat uykusu esnasında, manastırın başrahibi, Muhammed'in başının üstünden bir bulutun yükseldiğini ve kendisini güneşin ışınlarından koruduğunu görmüştür. Bunun üzerine başrahip, bu genç adamın dışardan göründüğünden daha büyük birisi olduğuna kanaat getirmiştir. Çünkü rahibin kanısına göre, bu kadar acayip bir belirti, ancak gelecekte bu ülkenin efendisi olacak birine görünebilir. Bunun üzerine başrahip, genç adamın yanına gider ve büyük saygıyla kendisini selamladıktan sonra, istirahat etmesi için odasına davet etmiştir. Bundan sonra bu hareketi ve daha başka iltifatlar sayesinde sevgisini kazandığını sanarak, günün birinde bu toprakların hükümdarı olduğu takdirde bu keşişlere nasıl davranacağını sorduğu zaman, Muhammed, «Ruhbanları (25), yani hayat bekçileri, muhafızları gibi, dünyanın

(25) Koruyucu, **muhafız** manasına gelen **ban** sözcüğüyle **rah (yol)** sözcüğünden oluşmaktadır. Fakat **keşiş** anlamına gelen arapça **rahip, ruhban** sözcüğünün çoğuludur (Alman çev.).

neresinde bulunurlarsa bulunsunlar kendilerini tüm vergilerden bağışık tutacağım ve çok saygı göstereceğim» der. Verdiği sözü başrahibe Arap dilinde yazılı olarak bildirir ve bunu onaylayacak mührü olmadığından, bu belgeyi bizzat avucunu mürekkepliyerek, kâğıdın üzerine bastırarak onaylamıştır. Bu olaydan çok sonra, Sultan Selim'in Mısır'da bulunduğu bir sırada, Sina dağı manastırının başrahibi gelir ve Muhammed'in gerçek yahut uydurma imtiyaznamesini sultana göstermiştir. Padişah bu belgeyi keşişten dört bin altın karşılığında satın almış ve aynı zamanda tüm vergilerden sonsuza kadar bağışık olduklarını bildirmiş ve eski ayrıcalıkları olduğu gibi öteki imtiyazları da bir hatt-ı şerifle onaylamıştır. Sultan Selim'in, Arapçadan Türkçeye çevrilmiş bulunan bu hatt-ı hümayunu Edirne'de okudum ve anımsadığıma göre şöyle yazılıydı : «Sina dağı keşişleri bizim divan-ı hümayuna gelerek ve büyük bir alçakgönüllülük göstererek, Allah'ın aziz peygamberi Muhammedül Mustafa'yı (26) seyahatleri esnasında, kendisini manastırlarına misafir ettiklerini ve olanakları içerisinde şeref ve saygıyla hizmet ettiklerini ve Muhammed de buna karşılık olarak bu Nazâlı rahipler cemaatini tüm yıllık vergilerden muaf tutmak lütfunda bulunduğunu ve bağışıklığı kendi imzasını taşıyan kutsal bir yazıyla doğruladığını bildirmişlerdir. Biz de Muhammed'i örnek alarak, yüksek sevgimizle adı geçen rahiplerin de, ötekiler gibi, yıllık vergiden bağışık tutulmaları ve kiliselerinde, dinlerine göre, ayinlerini uygulamakta özgür olmalarını emrettik ve şimdi yine emrediyoruz. Bu amaçla imzamızla onaylanan Allah'ın aziz yalvacının vermiş olduğu ayrıcalığın bir kopyasının verilmesini emrettim ve emrediyorum. Bundan dolayı tüm imparatorluğumuzun içerisinde yargı hakkına yahut yetkisine sahip herkese İsa mezhebinde bulunan adı geçen rahiplerin hiçbir vergi ile yükümlü tutulmamalarını emrediyoruz. Bu hatt-ı şerifimize yahut talimatnamemize karşı gelen olursa, kesinlikle cezalandırılacaktır. Kahire'de verilmiştir» vs. Gerçekten Sina dağı keşişlerinin bu vergi muafiyeti, tüm Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dahilinde şimdiki padişahın büyük amcası Sultan II. Süleyman zamanına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu andan başlayarak Türkler, bu rahiplerden vergi (haraç) almaya başlamışlardır. Buna, ilk önce imtiyaznamelerinin sahte olduğunu bildiren Köprülüoğlu Mustafa Paşa karar vermiştir. Bunun

(26) Seçilmiş cennetlik (Alman çev.)

üzerine Sina dağı rahipleri, kendilerini tehdit eden kaygıyı, biraz olsun, gidermek amacıyla Sultan I. Selim'den elde etmiş oldukları imtiyaznameyle birlikte Edirne'ye bir elçi heyeti göndermişlerdir. Burada ben de ellerindeki bu belgeyi gördüm ve bunun bir kopyasını çıkarttım. Bunların tüm rica ve yalvarmalarının sonunda ancak kendilerinin ve manastırlarının vergiden bağışıklığını sağlayabilmişlerdir. İmparatorluğun içindeki öteki manastırlar ise, hiçbir şey elde edememişlerdir.

61 — **Şehin vs.** : Türk padişahlarının ünvanları çok tantanalıdır. Bununla beraber **Zilullah**, yani Allahın gölgesi anlamına gelen ünvanına, başka yerde gözlediğimize göre İran şahına da verildiğinden, tüm öteki ünvanlardan daha çok değer vermektedirler. Buna karşın sarayda sultanların adı belirtildiğinde yahut kendilerine hitap edildiğinde, bu ünvan hiçbir zaman kullanılmaz. Bunun yerine **padişah-ı âlem** (27) **penah** (yani dünya imparatoru, sığınağı, kalkanı) yahut **Âl-i Osman padişahı** ünvanlarıyla yetinirler. Bu sonuncusuyla Türkler, ilk hükümdarları olan Osman'dan başka soyluluk kökeni tanımadıklarını anlatmak istemektedirler.

62 — **Yemin** : Türkler, padişahlarının, ancak Tanrı'sal esinlemeyle konuştuklarına ve düşündüklerine inanmaktadırlar. Sonuç olarak padişahın and içmekle onayladığı herhangi bir şey, yerine gelebilir yahut gelmesi lazımdır. Bununla beraber deneyimler, Türklerin bu düşlerinin ne kadar yanlış ve boş olduğunu göstermiştir.

63 — **Hazine gelirleri** : Türklerin, devletin parasını sakladıkları iki tür hazineleri vardır. Bunlar, **iç** ve **dış** hazineleridirler. Bundan önceki notlarımdan (28) birinde söz ettiğimiz defterdar yahut başhazinedar, dış hazinenin başında bulunmaktadır. Bu hazineye giren paralara da **Beytül-mal-i Müslüman** denmektedir. Bu hazineden, olağanüstü durumların dışında, padişah bile ne kendisi için alabilir, ne de başkasına verebilir. Aksi takdirde kendisi büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalabilir. Zira böyle bir

---

(27) Padişah sözcüğü, Farsça pad (Alman kovmak) ve şah (kral) sözcüklerinden oluşmaktadır. Yani kötülüğü defeden (kovan) kral demektir. Nitekim padizehir, zehiri uzaklaştıran ilaç demektir(Alman çev.).

(28) Bk. daha yukardaki not 7'ye (Rom. çev.)

ihtiyatsızlık yaptığı takdirde, halk, sızlanmaya başlar yahut kimi zaman açıkça ayaklanmaya girişmektedir. Bu hazineden başka bir de **iç hazine** denilen devlet hazinesi vardır. Sultan bu hazineyi, herhangi bir homurdanma yahut bir engelden çekinmeden, istediği gibi kullanabilir. Bunun başında, harem dairesindeki **Kızlarağasından** sonra birinci mevkii işgal **Hazinedarbaşı** bulunmaktadır. Bu da Kızağası gibi hadımdır. Fakat bu izindeyken onun yerini tutmaktadır. Benim zamanımda her **iki** hazineye giren yıllık para yirmi yedi bin keseyi buluyordu. Her kese beş yüz altın içermektedir.

64 — **Kaymakam Paşa** : Bu, sadrazamın vekilidir ve sultan bunu, üç tuğ taşıma ayrıcalığına sahip vezirler içinden tayin etmektedir. Padişah, İstanbul'da yahut Edirne'de kaldığı süre içinde kaymakamın hiçbir yetkisi yoktur. Bu, öteki vezirler gibi, devlet işleriyle uğraşması şöyle dursun, ancak öğüt verebilir. Sultan kentten sekiz saatlik bir uzaklıkta bulunduğu takdirde, o zaman, kaymakamın yetkisi sadrazamınki kadar olmaktadır. Padişah her sefere çıkışında, sadrazam hazır olmasına karşın, yine de bir kaymakam tayin etmektedir. Ve bu, eğer sadrazam, padişahtan sekiz saat uzakta bulunuyorsa, tam yetki sahibi olmaktadır, yani her şeyi emreder ve istediğini değiştirebilir. Ancak sadrazamın vermiş olduğu emirnamelere karşı gelemez ve eski paşaları azledebilir, ne de boyunlarını vurdurabilir. Bununla beraber sadrazamla kaymakamın anlaşamadıklarına ben de tanık oldum. Zira iktidar uğruna birbiriyle yarışanlar arasında uyumun geçerli olduğu seyrek görülmüştür. Bundan başka padişah, herhangi bir sefere çıktığı yahut Edirne'ye gittiği zaman, İstanbul'u yönetmesi için baska bir kaymakam tayin eder. Bu mevki, bakımından sadrazamdan hemen sonra gelmektedir. Fakat yetki bakımından ise, herhangi bir paşanın valilik yetkisinden fazla değildir. Ayrıca adaletin uygulanmasında ve mülki işlerin yönetiminde, sadrazamın emri olmadıkça, hiçbir karar veremez. Bu kaymakamın, daha küçük mevkide bulunan iki yardımcısı vardır. Bunlardan biri, **Bostancıbaşıdır** ve bahçelerin, sarayın ve sur dışındaki mahallelerin araç - gereç reisidir. Öteki ise Yeniçeri Ağasından hemen sonra gelen ve kentin korunması ve garnizon komutanlığı ile görevlendirilen **Sekbanbaşı** yahut yaya başkomutanıdır. İşte kaymakam, bu iki yardımcısıyla birlikte, kentin mülki yönetimine bakmaktadır. Manevi işlerin kontrolünü, mevki bakımından her iki kazaskerden hemen sonra gelen **İstanbul Efen-**

disi yönetmektedir. Bu kazaskerlerden biri, yukarda gördüğümüz gibi (29), Avrupa'nın manevi işlerine, öteki de Asya'nın ruhsal işlerine bakan başkadı yahut genel kadıdır.

65 — **Suüstü** : Yani derede yüzen demektir. Suüstü, İstanbul - Edirne yolu (fakat büyük yolun değil) üzerinde bulunan bir köyün adıdır. Bu ismin verilmesindeki neden şudur : Bu köyün yanından geçen küçük bir nehir vardır. Bu nehir, karların erimesi ve sonbahar yağmurlarının yağması sonucunda o kadar çok taşar ki, çevresindeki bütün ovaları basmakta ve gezginlerin buradan geçmesini güçleştirmektedir. Rütbesi küçük, fakat zengin olan bir paşa, bu sakıncayı önlemek istediğinden, çok güzel bir taşköprü yaptırmıştır. Yavuz Selim'in babası Sultan II. Bayezid, günün birinde, buraya gelmiş ve bu kadar güzel olan bu köprüyü görünce, şaşkınlık içinde kalmış ve bu yapıtın sahibinin kim olduğunu sormuş. Bunun üzerine paşa, sultanın huzuruna çıkınca, Bayezid, köprünün inşaatında harcamış olduğu paraları kabul etmesini ve böylece insanların iyiliği için yaptırmış olduğu bu yapıtın öbür dünyadaki ödülünü kendisine bırakmasını söylemiştir. (Müşahede etmeliyiz ki, şeriat yasasına göre bir Türkün başka bir Türke iyi yapıtlarını, insanlık uğuruna yaptığı şeyleri, Allah aşkına yahut insanlığın yararına diktiği yapıları verebilir yahut satabilir ve böylece öbür dünyada bu yaptıklarına karşılık olarak Allah'tan, ödül haketsin). Bunun üzerine paşa, Allah'ın huzuruna çıkabilecek değerde başka bir yapıtı olmadığından sultanın isteğini yerine getiremeyeceğini söyler. Ve sözlerine devam ederek, «bu köprüyü insanların alkışlarını toplamak için değil, fakat kamu hizmeti ve ruhumun kurtuluşu için yaptım» der. Sultan isteğini üç kez yineler, fakat paşa, fikrinde ısrar eder. Bunun üzerine Sultan Bayezid çok hiddetlenir ve paşayı öldürtür. Bundan sonra atına binerek, yanındakilerle birlikte, hızlı akan sele kendini atar ve yaşamını tehlikeye atarak, nehrin öbür yakasına yüzerek geçer. Ordunun öbür bölümüne ise sular çekilinceye kadar yerlerinde durmasını emretmiştir. Bu vesileyle şu dizeyi söylediği rivayet edilir :

Minnet ile kokma gülü al eline (elise) susamı (suseni)

Geçme (gesme) namerd köprüsünü, koparsun su seni

Yani, sana birçok dualara mal olan bir gülü koklamaktansa bi-

---

(29) Bk. I. Kitap, III. Bölümün notuna (Rom. çev.).

bere katlan. Çirkin ve cimri bir insanın köprüsünden geçmektense boğulmayı tercih et (30).

66 — Çıban, şişkinlik (Rom. çev.)

67 — **Ayaklara** : Burada, Türklerin, İran devletine boyun eğdirmedikçe, geri çekilmeyeceğine ilişkin Selim'in andını dolayısıyla anlattıkları sanılmaktadır. Bundan dolayı ilahi öç, hem insansal gururu alçaltmak hem de ilahi adaleti göstermek için, kendisini ilkin ayaklarındaki damarların kasılmasıyla cezalandırmıştır.

68 — **Son günler** : Yani şevval ayının yirminci günüyle otuzuncu günleri arasında bir gün. Türklerin bu biçimde ayların günlerini hesaplamaları için bakınız yukardaki not 43.

69 — **Yani olduğu gibi** : Bu yıl Sultan Selim, ölümsüz imparatorluğuna kavuşmuştur ve Süleyman'a dünyevi egemenliğini bırakmıştır (Alman çev.).

70 — **Yavuz** : Bu isim hakkında bu bölüm not 1'de konu ettik. Burada ben, dört sultanın, yani II. Mehmed, II. Bayezid, I. Selim ve Süleyman devirlerini anlatan çok güzel bir yapıtın yazarı olan ve kendisinden birçok kez övgüyle söz konusu ettiğim Ali Efendi'ye şeref vermek istiyorum. Kendisi ağırbaşlı olup, doğruluğa bağlı ve dalkavukluktan uzak bir tarihçidir. Eseri, Türkler arasında dahi enderdir. Bu eserden, işlediğim konu hakkında çok yararlandım.

---

(30) Yahut sözcük sözcük çevirirsek : Bir gülü minnetle koklamaktansa, yabani bir leylak eline al. Alçak ve cimri bir insanın köprüsünden geçmektense, bırak sular götürsün seni. (Alman çev.)

IV. BÖLÜM

1 — **Kanuni** : Yunanca **kanonista** sözcüğünden gelmekte olup, yasa yapıcı anlamına gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, Kanuni Sultan Süleyman'dan önce de, belirli yasalara göre, yönetildiği inkar edilemez. Fakat bunlar, yazılı yasalardan çok, örf ve geleneklere dayanmaktaydılar. Yahut doğrusunu söylemek gerekirse, hükümdarın iradesi yasa idi. Mülki görevlilerle askeri vazifelileri, ilk kez birbirinden ayırdeden Sultan Süleyman olmuştur. Her birinin mevkiini ve rütbesini tayin etmiştir. Saray mahkemeler ve ordu için yasalar düzenlemiştir. Nihayet bugün bile sarayda ve tüm Osmanlı devletinde geçerli olan yasalar külliyestini kurmuştur. Süleyman'dan sonra padişahlar, bu yasalara o kadar saygı duymuşlardır ki, kuşkulu bir durum karşısında kaldıkça, **teşrifat** denilen Süleyman'ın yasalarını gözden geçirmeleri gerektiğini sanırlardı. Örneğin, bir savaş hakkında görüşme gerektiği zaman, her şeyden önce Sultan Süleyman'ın kanunları incelenmekte ve savaşa haklı bir gerekçe bulunduğu takdirde, derhal savaşa karar verilir ve ilan edilir. Aksi olduğu zaman savaşı önlemek için karar alınır. Yine herhangi bir Hıristiyan devletle barış yapmak söz konusu olunca, şeriat yasasına aykırı yahut Osmanlı devletinin zararına olmaması için aynı yasalara başvurulurdu. Kuran'da bir ayet vardır ki, buna göre, yapılacak barış antlaşmasının yeri, ne İstanbul'da, ne de imparatorluğun başka bir kentinde değil, fakat ancak sınırda, karargahta ve silahların altında yapılmasını emretmektedir. Bunu da, korktuklarından değil, fakat padişahın düşmana acıdığı ve kendi halkının rahatını düşündüğü sanılsın diye yaparlar. Sultan Süleyman, yasalarının anısı unutulmaması için devlet kütüphanesinde elinde bir kitap olduğu halde tasvir edilmektedir. Ben de, burada hayatını tasvir eden kısmın başında görüldüğü üzere (1) bu resmin kopyasını çıkarttım.

---

(1) Bu kitabın III. Bölümündeki nota bk. (Rom. çev.)

2 — **Koca Mustafa Paşa** : Bu Koca deyimi, aynı zamanda ağırbaşlı ve basiretli bir kimseyi belirlemek için mecazi anlamda da kullanılmaktadır. Örneğin **bir koca adam**, tecrübeli, ağırbaşlı ve ciddi adam. Keza **bir baba adam**, hayırsever, herkesin iyiliğini isteyen, iyi tabiatlı bir adam anlamına gelmektedir.

3 — **Ferhat Paşa** : Çok tanınmış bir Türk komutanı olup, cesur, yiğit ve basiretliydi. Kanuni Sultan Süleyman, bu komutanın yönetimi sayesinde Asya'da birçok işler başarmıştır. İran'dan birçok yer ele geçirmiştir. Loniceris ve öteki Avrupa yazarları kendisini Farates diye adlandırırlar.

4 — Yahut Ege denizi (Rom. çev.).

5 — Prens İvan (Rom. çev.)

6 — **Mustafa Paşa** : Yukarda kendisinden söz ettiğimiz, yani Sultan I. Selim'in ölümünden sonra, devlet hazinesini koruması için öteki vezirlerin Edirne'de bırakmış oldukları paşadır. Bk. aynı, Böl. III, XXVII,

7 — Antik Pyrgos (Rom. çev.)

8 — **Maraş Beyi** : Maraş, en yeni coğrafya haritalarında bile aynı isim altında bulunan bir kenttir. Bu kentin beyi Şehsuvaroğlu ve ailesi (hanedanı) Osmanlı sarayı tarafından pek sayılmamaktadır. Buna rağmen Asya kentleri içinde bugüne dek soyluluğuyla övünmektedir.

9 — **Rodos** (Rhodes) : Rodos adasının başkentidir. Eskiden beri bu adı taşımaktadır. Türkçe ismi Rodos'tur. Bunun yıkıntıları üzerine Malta yükselmiştir. Bu, Allah'ın Hıristiyanlara olan sevgisinin sönmediğini ve Hıristiyanlığın varlığını tehdit eden Osmanlı devletinden nefret ettiğini kanıtlamaktadır. Osmanlıların tehdidi ise, Hıristiyan prensleri arasında hüküm süren amansız anlaşmazlıklar yüzünden gelmektedir.

10 — **İstanköy** : **Ko adası.** İstanbul sözcüğü, **eis ten polin** Rumca ibaresinden oluştuğu gibi, bu da, Rumca **eis ten ke** ibaresinin bozuk biçimidir. Bu gibi değişmeler Michael Langius'un hoşuna gitmediği halde, kendisi daha acayiplerini ortaya atmaktadır. Örneğin, İstanbul sözcüğünün, işçisi bol olan kent anlamına gelen İstadibol'dan geldiğini söylemektedir. Bana kalırsa, ken-

disine, bilmediği bir dilde sözcük türetmeye girişmemesini ve buna benzer uydurma sözcükleri, **Grekobarbar** diye adlandırdığı bir lehçeye sokmamasını öğütlerim. Zira bu yöntemin sonucunda bildiğini ileri sürdüğü Yunan edebiyatıyla Türk edebiyatını da bilmediğini ortaya koymuştur. (2)

11 — **Hayır Bey** : Bunun kökeni İranlı olup, Sultan Gavri zamanında Şam valiliği yapmıştır. Bunun ayaklanması ve Sultan Selim'e sığınmasına ilişkin bilgi daha yukarda (3) verilmiştir.

12 — **Cuman-ı Kâşif (Cumanı Tiaşuf)** : Sultan Selim zamanında Osmanlı İmparatorluğu'na boyun eğmeyen bir Arap şeyhidir (4).

13 — **Alexandria** : İskenderiye demektir (Rom. çev.)

14 — **Dokuzuncu bölük** : Yeniçeriler, yüz on bir bölükten oluşmaktadırlar ve Türkler bu bölüklere **oda** derler. On birinci **oda**, birinci sıradadır; birinci oda ise ikinci sırada yüz on birinci oda, üçüncü sırada olup, öteki odalar birbirini numara sırasıyla izlemektedirler.

15 — **Divan Kâtibi** : Her paşanın böyle bir görevlisi vardı. Bunların vazifesi, paşaya gelen yazılı dilekçeleri (arzuhal), yüksek sesle okumaktan oluşmaktaydı. Bunların bugün daha şerefli bir isimleri vardır : **Divan Efendi.** Efendi sözcüğü, okumuş bilgin anlamına gelmektedir. Sadrazamın da iki kâtibi vardır, fakat bunlara **Tezkereci Efendiler** (5) denmektedir. Bunlar da **tezkere-i evvel** yahut genellikle **büyük tezkereci** ve **tezkere-i sâni** yahut **küçük tezkereci** diye anılmaktadırlar. Sadrazam, divanda arzuhalleri dinlerken, başkâtip daima sağında, tezkereci sâni ise

---

(2) Jean Michail Longius, İstanbul sözcüğünün türemesini, Andrea Acoluth'tan almakta ve bunu 'Barbar - Yunan şiir sanatı' adlı yapıtının giriş kısmında (s. 42) tasvip etmektedir. Yani buna göre İstanbul sözcüğü, sanatçı, usta anlamına gelen **İstad** ve bulmak manasına gelen **bolma** (daha doğrusu bulmak) sözcüklerinden gelmektedir. Buradaki ustadin papazları anlamına olsa gerek (Alman çev.).

(3) Bk. Bundan önceki bölümün **paragraf XVII** (Rom. çev.).

(4) Pırlanta kâşifi anlamına gelmektedir (Alman çev.)

(5) Efendi'nin çoğulu (Alman çev.)

solunda bulunurlar ve **çavuşbaşı**'ndan aldıkları dilekçeleri yüksek sesle ve sırayla okurlar. Aynı merasim sultanın huzurunda yapılan **Galibe divanda** da yapılmaktadır (6). Sultan herhangi bir şeyin yapılmasını emrettiği zaman, kâtipler bu emri küçük bir kitapçığa yazarlar ve sadrazam, genellikle buna **şah** (7) sözcüğünü ekleyerek onaylar. Sultan tarafından onanması ise, yukarda (8) sözünü ettiğimiz bir hatt-ı şerifle yapılmaktadır.

16 — Arapların şeyhi olup, adı bilinmemektedir.

17 — **Kızkardeşi** : Türk sultanlarının âdetlerine göre, sultanın kızkardeşi ve kızlarını, reşit olmasalar bile, paşa ve vezirlerle evlendirmektir. Hatta kızlarını evlenme çağına gelmeden önce, bazen beşikte iken bile nikâhlarlar. Damatlar da, bunların eğitim ve öğretimleriyle uğraşmak zorundadırlar. Ve bunları, sultan - kızlarla evlenmedikçe, başkasıyla evlenmelerine izin verilmez. Sultan - kızı evlenme çağına geldiği zaman, büyük bir törenle padişah sarayından damadınkine götürülmektedir. Fakat damat, düğün töreninden önce, eceliyle öldüğü yahut padişah tarafından ortadan kaldırıldığı takdirde, o zaman genç kızı, birinci damadın hak ve ödevlerini üstlenen başka bir paşa ile evlendirirler. Sultan IV. Murad'ın kızkardeşi, bir yıldan az bir süre içinde, hiçbiriyle evlenmeden dört kocası olmuştur. Zira düğün merasimleri sona erer ermez, herhangi bir suç bahanesiyle, padişahın emriyle ölüme mahkûm edilmişlerdir. Bunların mal ve mülkleri ise, sözde yasal karısı bulunan sultan - kıza kalırdı. Gerçekte ise bunlar, devlet hazinesine intikal ederdi.

18 — **Selim** : Bu donanmasının Naupaktus (9) yakınında Hıristiyanlar tarafından uğradığı unutulmaz yenilgisiyle olduğu kadar, ayyaşlığı ile de tanınmış olup, babası Kanuni Sultan Süleyman'ın yerine geçen şehzadedir.

19 — **Kızılada** : Bu ismi, burada bulunan kırmızı taştan almıştır. Marmara denizinde bulunmakta ve İstanbul'a on yedi İtalyan mil uzaklıktadır. Bu ada, Türklerin, genellikle, **kızıl adalar** diye adlandırdıkları ve yanyana yerleşik bulunan üç adanın en

(6) Büyük divan demektir (Alman çev.)
(7) Teyid, tastik, onamak demektir (Alman çev.)
(8) Bk. geçen bölümün not 35 (Rom. çev.)
(9) Lepanto (Rom. çev.).

büyüğüdür. Burada üç manastır bulunmaktadır. **Azize Teslis, Bakire Meryem** ve **Aziz Yorgi.** Her üçünde de Rum rahipleri bulunmaktadır. Bu adaların en küçüğünde Moskoflu tavşan denilen birçok renkli tavşan vardır. Bunlar, kümeslerinden kırda otlamak için çıktıkları zaman, tüm adayı koyun sürüsü kaplamış sanılır. Hıristiyan imparatorları zamanında da burda pek çok tavşan bulunduğu söylenmektedir. Bunları vurmak yahut yakalamak yasaktır.

20 — **Ömer ve Bekir** : Bunlar, Sultan Gavri'nin bozgunundan sonra Sultan Selim'in kızgınlığından kurtulan Mısır Çerkezlerinden oldukları sanılmaktadır.

21 — **İbrahimi** :Venedik pazarlarına (dükaları) benzeyen bir tür sikkedir. Fakat Türklerin tanıklığına göre, bunlardan otuz **aspr** daha hafiftir. Bu sikkeden Kahire'de o kadar çok çıkarılmıştır ki Mısır, iki yıllık vergisini verebilmiştir. Fakat Osmanlı padişahı bu sikkeleri toplatmış ve büyük bir kısmını eritmiştir. Buna karşın, yine de, İstanbul'da ve daha başka yerlerde bunlara tek tük raslanmaktadır.

22 — Solnok ve Esseg. (Rom. çev.).

23 — **Ladoş** : Bu, Hıristiyan tarihçilerinin de, Türkler tarafından yenilgiye uğratılan ve ölü düştüğünü doğruladıkları Macar Kralı Ladislav'dır (10).

24 — **Zülkadir** : Hıristiyanlar, Türkçe zal harfini yanlış olarak **dal** harfiyle değiştirerek yazarlar. Halbuki bu iki harf arasındaki fark, birinci harfin üzerine bir nokta **(hareke)** konmasıdır. Türkler, bu ülkeye, **Alâyidevlet** ülkesi de demektedirler. Bir yandan Kapadokya dağlarıyla ve Çedrenus'un **Manzurlar** dediği bir ulusla; Suriye tarafından da, antiklerin Beroea (Makedonya' daki Birroia'dan ayırdetmek için salt bir r'li olan Biroia) dedikleri Halep'le; İran tarafından Büyük Ermenistan'la; bu sırada Osmanlılar tarafından Amasya ile ve Karaman tarafından da, birçokların antik Tarsus'la aynı olduğunu sandıkları Adana'yla (Türkler ise, Tarsus'la Adana'yı bugüne dek birbirinden ayırırlar) sınırlanmaktadır.

---

(10) Bu hükümdarın adı konusunda yazarımız yanılgıya düşmektedir. Zira bu sıralarda Macar Kralı Layoş idi. (İng. çev.).

25 — **Kalender Bey** : Hacı Bektaş'ın kim olduğu bilinmemektedir. Fakat bunun oğlu Kalender Bey, Türklerin tanıklığına göre, Osmanlı devletini o kadar güç durumlara sokmuştur ki, imparatorluk tümüyle yok olacak sanılmıştı. Zira Türklerin Asya'da Kayseri'ye kadar tüm topraklarını ele geçirmiş ve buraların hükümdarı olarak tanınmıştır. Fakat Osmanlıların kör talihi, bu mükemmel cenkçinin tüm başarılarını sıfıra indirmiştir. Buna karşın Allah'ın gizli yolları olağanüstüdür.

26 — **Selim'in tapınağı** : Fener kapısına egemen olan bir dağın üzerindedir. O kadar ince ve sanatça yapılmıştır ki, ancak Dedal'ın oğulları (11) bu tapınağın orantısını ve bakışımını tasvir edebilirler. Kare biçiminde olup, bütünü yontulmuş taştan yapılmıştır. Duvarlarının uzunluğu elli kude (bir coudé elli cm.), yüksekliği ise yetmiş kudedir. Tavanı, döşemesi genişliğindedir. Tapınağın kubbesi, (12) hiç belli etmeden yuvarlaklaşır ve köşe açılarından başlayarak, aşağı yukarı yatay (13) bir kemer oluşturmaktadır. Söylendiğine göre bu inşaatta hiç demir kullanılmamıştır. Bu bir mucize. Bunun mimarı İstanbullu bir Rum olup, bu camiden başka, Edirne'de, dokuz yüz doksan dokuz penceresi ve daha görkemli bir cami yapmıştır. Sultan, bunun bin pencereli olmasını emretmiş, fakat mimar bir tanesini mahsus eksik yapmıştır. İnşaatın sonunda pencereler sayılmış ve gerçekten padişahın isteğine karşıt, bir tanesinin noksan olduğu anlaşılınca öfkelenmiş ve mimarın asılmasını emretmiştir. Bunun üzerine mimar, sultanın, kendisini dinlemesini istemiş ve ancak ondan sonra idamında ısrar ettiği takdirde, seve seve ölmeye hazır olduğunu söylemiştir. İsteği yerine getirilerek, «Efendim, mimarlık kurallarına karşı gelmeden bu tapınağa bir pencere daha ekleyecek tüm dünyada bir mimar bulunduğu takdirde, kendisinin ölmeye hazır olduğunu; fakat aksi çıktığı takdirde padişah haşmetlerinin kendisini bağışlayacağını umduğunu, bininci pencereyi niçin yapmadığına ilişkin bir maruzatı olduğunu, o da, bin rakamının, cahil halkı gözünde, dokuz yüz doksan dokuz rakamı kadar değer taşımadığını» söylemiştir. Mimar düşüncesinde yanılmamıştı. Zira birinci pencereyi yapmadığı için cezası bağışlandıktan başka

---

(11) Usta, mimar (Rom. çev.)
(12) Kubbe.
(13) Yani basit kubbe (Rom. çev.).

padişah, kendisine çok değerli armağanlar vermiştir. Bu görkemli caminin, anılmaya layık daha başka şeylerin yanında, ezanın okunduğu dört minaresi vardır. Fakat bunların yüksekliklerine oranla enleri çok dardır. Dört cadde uzaktan bakıldığı zaman ancak iki tanesi görülmektedir. Çok rüzgârlı havalarda ise, gölgelerinin oynadığı görülmektedir. Büyük kapı (giriş) vazifesini gören kemeraltının, üzeri boya fırçasıyla baştan aşağı sürülmüş beyaz bir çizgi görülen somaki taştan yapılmış çok kalın ve yüksek iki sütunu vardır. Bunun yapılışı akıllara durgunluk vermektedir. Sanki her iki sütun da bir tek somaki taşın gövdesinden yontulmuş. O kadar sanatkârca yapılmıştır ki, gövdenin ortasında gizli bulunan beyaz çizgi, şimdi her iki sütunun yüzeyinde görülmektedir. Bu iki sütundan başka, birbirinin karşısına yerleştirilmiş bulunan daha birçok sütun var ve her biri renk bakımından birbirine benzemektedir. Bu sütunlar, Türklerin daha başka yapılarına da bol miktarda malzeme sağlayan Troya kalıntılarından getirtilmiştir. Burada söz konusu ettiğim cami, kenarları yetmiş kude olan bir kare biçimindedir. Türkler genellikle bu biçimi yeğlemektedirler. Kemeraltıları usulen kare biçiminde yapılır. Mimar, yapıtını tamamladıktan sonra sultan, «Bu iki yapıttan hangisinde daha fazla sanat ve ustalık gösterdiğini» sorar; bunun üzerine mimar «Edirne camiine çok para harcadım, İstanbul'dakine ise daha çok beceri ve sanat kullandım» demiştir.

27 — **Bir tek öldürme** : Her ne kadar yasaya aykırı hareket etmedi ise de, sultanın burada çok zorba davrandığı anlaşılmaktadır. Zira Türklerin bir kanununa göre, yani bin bir insan bir tek kimseyi gürültü ve patırtıyla öldürür de, hangisinin ilk darbeyi indirdiğini söylemek istemezse, tüm bu bin bir kişinin ölüme çarptırılması gerekmektedir. Buna benzer bir olaya Strigoniu (Gran)'da tutsak edilmiş olup, ancak yedi yıl sonra babamın aracılığıyla serbest bırakılan Kaymakam Mustafa Paşa zamanında tanık oldum. Bir Rum köylüsü, İstanbul'a yaklaşık iki saat uzaklıkta, Edirne yolu üzerinde bir kasaba olan Küçük çekmece'den İstanbul'a gelirken, on bir yeniçeriye rastlar. Bunlar, köylü atından çabuk inmediği için ilkin hakarete başlarlar ve sonra üzerine atılarak bıçaklamak suretiyle öldürürler. Raslantı eseri olarak aynı yoldan birçok atlı Türk geçer (zira yeniçeriler yaya idi ve meyhaneye gitmekteydiler)ve bunların yaptıklarını görünce, padişahın bir tebasına bu kadar iğrenç ve yasa dışı hareketlerde bulunmamalarını söyledikleri halde yeniçeriler, küfür ve haka-

ret dolu yanıtlar vermişlerdir. Bunun üzerine öteki Türkler yollarına devam etmiş ve İstanbul'a varır varmaz, tüm gördüklerini kaymakama anlatmışlar. Zira Türkler, kendiliklerinden canileri ele verenleri Allah'ın ödüllendirdiğine, aksine vicdanına karşı gelerek suçluları ele vermekten çekinenleri ise cezalandırdığına inanırlar. Ölen adamın karısı, bir dilekçeyle (arzuhal) kadıya çıkar ve gözyaşı dökerek kadıdan adaletin yerine getirilmesini rica eder. Bunun üzerine derhal yeniçerilerin peşinden adam gönderilir ve köyde kör kütük yakalanırlar ve İstanbul'a getirilerek, ertesi sabah gözlerini açınca, adam öldürmekle suçlandıklarını ve birçok insanın kendilerinin aleyhine tanıklık ettiğini anlarlar. Kadının huzuruna çıktıklarında içlerinde hangisinin Rum'u öldürdüğünü sorduğu takdirde, cinayeti hepsinin birden işlediklerini kararlaştırırlar. Zira bunlar, yürürlükteki yasaları bilmediklerinden, başka, bir tek insan için, hem de bir tek Hıristiyan için, on bir Müslüman yeniçerinin ölüme mahkûm edileceğini tasavvur bile edemiyolrardı. Divan huzuruna getirilerek, sözü edilen adamı hep birlikte öldürdüklerini itiraf ettiler. Bundan sonra hangisinin daha önce bıçakladığı sorulduğu zaman bilmediklerini, fakat anımsadıkları bir şey varsa, o da, hepsinin birden saldırıp bıçakladıklarını bildirmişlerdir. Sorgu - sual faslı sona erince kadı, davayı özetleyerek : «Eğer on bir Müslüman sebepsiz yere reâyadan olup da vergi (haraç) veren bir gâvuru (14) öldürürlerse ne yapmak lâzımdır? sualiyle birlikte müftüye gönderir. Müftü de kendi eliyle aşağıdaki yanıtı verir : «Bin bir Müslüman dahi olsa hepsinin ölmesi gerekmektedir». Kadı, müftünün bu kararını okuyunca, bu kadar yeniçeriye acıyarak, maktülün karısına döner ve kocasının kanına karşılık diyet denilen bir bedele razı olup olmadığını sorar ve on bir yeniçerinin hayatı için yirmi bin altın önerir. Bunun üzerine zavallı kadın, yumuşak huylu sultanın iyi yönetimi sayesinde paraya ihtiyacı olmadığını, haklılığın ortaya çıkarılmasından başka bir şey istemediğini diyerek, büyük bir yüreklilikle kadı'nın önerilerini kabul etmez. Ve kocasının kanı karşılığında hiçbir biçimde para kabul etmeyeceğini söylediğinden on bir yeniçeri gerçekten ölüm cezasına çarptırılmışlardır.

28 — Bk. Kitap I, Bölüm III, not 10 (Rom. çev.).

29 — **Alman kralı** : Türkler, ta eskiden beri Alman İmparatorlarına böyle derler. Bugün mektuplarında Nemçe Kralı, Çezar, hatta Roma imparatoru ünvanıyla onurlandırmaktadırlar.

(14) Dinsiz, inanmayan (Rom. çev.)

30 — **Macar kralı** : Kanuni Sultan Süleyman'ın vefasızlık ederek, kraliçe ve oğlunu **Lebessus** yahut **Legoş** sancağına sürgüne gönderdikten sonra, hemen Macar Krallığını ele geçirmesi bilinen şeyler olduğundan, burada üzerinde daha fazla durmaya gerek yoktur. Bununla beraber bu hainliği tüm çıplaklığıyla görebilmek için, bizzat Türklerin anlattıkları aşağıdaki öyküyü aktarmayı yararlı bulurum. Macar Kralı Yanoş'un ölümünden sonra Sultan Süleyman'a Buda'yı Almanların elinden kurtarması için rica da bulunmak üzere genç kral, Macar soylularıyla birlikte padişahın ordugâhına gitmiştir. Sultan derhal özenli bir ziyafet çeker ve sadrazama, Macar soylularını ağırlamasını ve oğlu Selim'e de genç kralı masaya çağırmasını söyler. Bu vesileyle oğluna der ki, «Oğlum, unutma ki, ben senin öz babanım, ama onun (kralı kastederek) ahiret babasıyım. Ölümümden sonra onu kardeşin gibi sev ve hem kendisine, hem de krallığına iyi bak». Ziyafetten sonra sadrazam sultana : «İşte, her şeye muktedir padişahım, bir tek kılıç darbesiyle tüm Macaristan'ı ele geçirmek fırsatı elindedir». Padişah vezirin bu sözlerine çok kızar yahut sözde hiddetlenerek : «Öyle mi? Osmanlı devletinin, ne hainlikle, ne hileyle ve de ne himayemizi istemeye gelen prenslerin haksız öldürülmesiyle sınırlarını genişletmek zorunda olmadığını, aksine bunu ancak savaş meydanında kendi silahıyla sağlayabilir. Buna karşın Macaristan, kuşkusuz günün birinde Osmanlıların egemenliğine geçecektir. Zira gözümüzün önünde olup bitenler, bunu yeterince kanıtlamaktadır» demiştir. Türkler, doğal olarak, çok güzel söz söylerler, fakat sözleriyle yaptıkları hemen hemen hiç tutmaz. Bunu kanıtlayan bir de atasözleri vardır : «Osmanlı iyi söyler fena işler».

31 — Philopopolis (Romen çev.).

32 — **Hoşuna gitmedi** : Tüm dünya ulusları içerisinde Türkler kadar boş inançlara inanan bir ulus yoktur. Ayrıca hiçbir yerde din adamları, Türklerdeki kadar saygın değildir. Padişah bile kendilerini sürgün edebiliyor, fakat yaşamlarına son veremiyor. Buna rağmen, tüm sultanlar içinden salt Sultan IV. Murad, «Yüksek mevkilerinden dolayı kılıçla öldürülmekten bağışık olan başlar, havanda ezilmesi lazımdır» diyerek, bir mermer havanda ezdirtmek suretiyle müftünün birini öldürtmüştür. Buna benzer bir boş inanç olayına Sultan II. Ahmed zamanında Osmanlılarla Alman imparatoru arasında yapılan savaş sırasında rastlanmıştır.

Bu olaya bizzat ben tanık oldum. Bunu yapıtımın ikinci bölümünde aktaracağım.

33 — **Kasalar** : Türkler sefer sırasında yanlarında götürdükleri para kasalarını daima ordugâhın ortasına ve sultanın çadırıyla sadrazamın çadırı arasına yerleştirirler ve arasıra değiştirilen bir süvari birliği tarafından korunmaktadır. Çoğu zaman bu kasaların boş olmasına karşın, halılarla örtülü bulunmaktadır ve padişahın parası olmadığı kanısı yerleşmesin ve savaşta askerlerin çarpışma arzuları azalmasın diye herkesin gözü önünde tutulmaktadırlar. Kanımca bu önlem, yeniçerilere cesaret esinlemek için çok etkili bir çaredir. Buna ilişkin Türkler, Eğri Sultan Mehmed zamanında düşmanın, devlet hazinesinin bulunduğu çadıra kadar sokulduğunda, Osmanlı askerlerinin büyük bir istek ve coşkuyla hazinenin savunmasına koştuklarını ve böylece mağlûp olmaktan kurtulduklarını ve galip geldiklerini (15) anlatırlar.

34 — Burada olduğu gibi başka yerlerde de yazarımız, semavi (göksel) mucizelerden söz ederken, özenle kopya etmiş olduğu Türk tarihçilerinin kullandıkları sözcüklerden yararlanmaktadır (İng. çev.).

35 — **Hepsini kılıçtan geçirir** : Türklerin, kendilerine herhangi bir kentin (İstanbul, Buda ve Bağdat kentlerinin garnizonlarının başlarından geçtiği gibi) teslim olduğu zaman, teslim koşullarına karşıt olarak, garnizonu ya öldürdükleri yahut tutsak ettiklerini tarihten sık sık okuyoruz. Türkler bunun böyle olmadığını inkâr edemezler. Zira bunları doğrulayan canlı örnekler vardır. Yeminlerinde durmadıklarından dolayı suçlu sayılmamaları için, teslim koşullarını haklı nedenlerden ötürü bozmak zorunda kaldıklarını söylerler. Özür bulmak konusunda bu ulus, amaçlarını doğru çıkarmaya yarayan yüzlerce ayet içeren Kuran-ı Kerime başvururlar. Örneğin, garnizonun kentten silahsız çıkmak koşuluyla teslim olduğunu varsayalım. Bunun üzerine Türkler, herhangi bir askerde salt bir bıçak yahut balta gördükleri taktirde, derhal Hıristiyanların anlaşmayı bozdular diye bağırıp çağırmaya başlarlar ve bunlara çok sert davranırlar. Eğer teslim koşulları, garnizonun silahları, topları ve eşyalarıyla birlikte çıkmasını gerektirse ve belirlenen saatten biraz sonra çıksa

(15) Bk. aşağıdaki IV. Bölümün III. paragrafına (Alman çev.).

yahut sert bir yanıt verse yahut formaliteye uygun hareket etmez ise, Türkler verdikleri yemini çiğneyerek, teslim anlaşmasını hiç tereddüt etmeden bozarlar. Bundan dolayı Türklerin hainliği ve barbarlığı ile karşı karşıya kalmaktansa Hıristiyanlar, için açlıktan yahut kentlerinin surları içinde kılıçtan geçirilerek ölmeleri daha iyi ve daha uygundur.

36 — **Logotheta** : Bu, Boğdan'ın bugüne dek beş yüz ailenin kökenini oluşturan çok tanınmış ve soylu ailelerinden biridir. Buna karşın bu ailelerin çoğu eski ünlerini yitirmiş ve soyludan çok, köylüye benzemektedirler. Logotheta, Yunanca, Latince, Lehçe ve öteki komşu ulusların dillerini biliyordu. Politika alanında üstün bir tecrübesi vardı ve çok basiretliydi. Bâb-ı Ali'ye elçi olarak gönderilip de sadrazamın huzuruna çıktığı zaman, uşağına ayakkabılarını kabul salonuna getirmesini emrettiği söylenmektedir. Bunun üzerine sadrazam, çalınır diye mi korktuğunu sorduğunda, Logotheta, «Bilmiyorum, fakat her şeye sahip olmak isteyen insanlardan her şeyi korumak gerek» diye yanıt vermiştir. Sadrazam ise «Korkulacak sebep yok; çünkü Türkler sizin düşmanınız değil, dostunuzdur» demiştir. Buna karşlık elçi, «Türklerin ayak için olduğu kadar baş için de olmalarını dilerim» sözlerini eklemiştir. Bu elçi, aynı zamanda İstanbul'da bugüne dek Boğdan sarayı diye anılan ve içinde Aziz Nikola'ya sunulan bir kilisenin de bulunduğu bir saray yaptırmıştır.

37 — **Boğdan** : Rumca Theodoros'tan oluşan İslavca bir isimdir. Boğdanlılar bu prense Negrul (Kara) takma adını vermişlerdir. Boğdan vekayinameleri, Büyük Stefan (Ştefan Çel Mare)'ın kırk yedi yıl ve beş ay hükümdarlıktan ve bu süre içinde bunca güzel yapıtlar ortaya koyduktan ve Türklere, Macarlara, Lehlilere, Eflâklılara ve Tatarlara karşı bu kadar zaferler kazandıktan sonra, ruh bakımından değil, fakat beden bakımından zayıf düştüğünü ve ölümünün yaklaştığını anlayınca, tek varisi olan oğlunu ve devletin ileri gelenlerini yanına çağırtarak «Oğlum Boğdan, ve bunca şanlı zaferlere tanık olan ve bunlara katılan siz silah arkadaşlarım, naçiz bedenim canlılığını yitirdi ve yaşamımın, gözlerimin önünde bir akşam gölgesi gibi batmak üzere olduğunu görüyorum. Bundan böyle bu yollardan bir fani gibi değil, fakat bir solucan olarak geçeceğim. Artık geri dönüş yoktur, çünkü ölüm kapıdadır. Ama korktuğum bu değildir. Zira bu dünyaya gelmekle beraber ölüme doğru adım attığımı biliyorum. Beni sar-

san ve korkutan bir şey varsa, o da, bu ülkenin, Hıristiyan kanına susamış olan ve öfkelenerek, aslanlar gibi kükreyen Süleyman tarafından tehdit edilmesidir. Sultan bugüne dek hileyle ve dalavereyle Macar krallığının büyük bir bölümünü eline geçirmiş, bugüne değin yabancı boyunduruk bilmeyen Kırım'ı kuvvet yoluyla eğemenliği altına almış ve Müslüman yapmıştır. Besarabya, bunun şiddetli hareketlerine sahne olmuştur. Halkı bizim düşmanımız olup, bizim gibi Hıristiyan olan Eflâk, bu zalimin eğemenliği altında inlemektedir. Sonuç olarak, Avrupa'nın ve Asya'nın en güzel bölümü bunun hâkimiyeti altındadır. Buna karşın, bu kadarla yetinmeyerek, yıkıcı kuvvetlerini her yana göndererek, egemen olma tutkusu sınırsızdır. Durum böyle iken, bunca fetihten ve atlattığı engellerden sonra, Süleyman, her yandan kendisine bağımlı eyaletlerle kuşatılmış bulunan Boğdan'a el koymadan geri durur mu sanıyorsunuz? Tüm Macaristan'ı ele geçirdikten sonra, bütün kuvvetleriyle üzerimize döneceğinden korkmuyor musunuz? Bunun Hıristiyanlara karşı ne kadar çok kin beslediğini, fakat kalbinin bozukluğundan değil, Kuran-ı Kerimin emirlerine uyduğundan bilmez misiniz? Çevremizi saran komşularımıza bir göz atacak olursak, kötü sonuçlarına acımaktan başka bir şey elimizden gelmez. Lehlileri tanırım ve Türklerin şiddetine karşı gelmek için kararsız ve âciz olduklarını bilirim. Bütün Macarlar bunların boyunduruğu altında inlemektedirler. Almanya'ya gelince, o kadar karışıktır ki, kendisinin dışında olup bitenlere katılmak için ne isteği, ne de gücü vardır. Bizi çevreleyen tüm devletlerin acıklı durumunu gördükten sonra, bizi tehdit eden tehlikenin en küçüğünü seçmek en akıllı bir iş olacağını sanıyorum. Zira aklı başında bir gemici hiçbir zaman fırtınaya karşı yelkenlerini açmaz. Bizim kuvvetlerimiz çok azdır. Dışardan yardım gelmesi kuşkulu ve uzak bir ihtimaldir. Tehlike ise kesindir ve çok yakındır. Bundan dolayı silah gürültüsüyle hiddetini daha çok arttırmaktansa, bu yabani hayvanı yumuşatmaya bakmak daha iyi olur fikrindeyim. Bizim boyun eğmemiz, parlamak üzere olan bu ateşin üzerine serpilen su görevini görecektir. Bu felaketten kurtulmak için bundan başka çare bulamıyorum. Bundan dolayı yaşamımın bu son demlerinde, bir baba ve bir kardeş olarak, Sultan Süleyman'la anlaşma yolunu aramanızı öneririm. Eğer dinsel ve civil yasalarımızın korumasını sağlayabilirseniz, vergi verme pahasına da olsa, bu şerefli bir barış olacak ve o zaman onun silahından çok, acımasına güvenmeniz daha doğru olacaktır. Eğer

sultan başka koşulları bize kabul ettirmek isterse, o zaman, dinimizin kirlenmesine ve ülkemizin felaketine alçakça seyirci kalmaktansa, hepinizi düşman tarafından öldürülmeyi tercih ediniz. Fakat harikalar yaratan atalarımızın Tanrısı, inşallah tükenmez yardımını uzatır ve kullarının gözyaşlarına acıyarak, sizi yahut hiç olmazsa, geleceğinizi barbarların boyunduruğundan kurtaracak ve ülkemizin özgürlüğünü ve kudretini geri getirecek birisini gönderecektir»! Bundan dolayı Boğdan, babasının bu son isteğini yerine getirmek amacıyla, hükümdarlığının yedinci yılında Sultan Süleyman'a elçilerini göndermiş ve yıllık vergi karşılığında ilk kez Boğdan Beyliğini bağımlı yapmıştır. Fakat ne yazık ki, bugün Türklerin Boğdan'da uyguladıkları korkunç baskı rejimini bilmeyen yoktur!

38 — **Her İki Boğdan** : Boğdan Beyliği, Kuzey Boğdan ve Güney Boğdan diye ikiye bölünmüştür. Güney Boğdan, bugünkü başkenti Yaş'tan başlayarak, doğuda Boğdanlıların **Tigina** dedikleri **Bender**'e kadar uzanmakta; güneyde Tuna üzerindeki **Kalas** kentiyle; batıda ise **Eflâk ve Petra** (Fransız çev. Tetras) denilen yol boyunca uzanarak, Boğdan'a ait Transilvanya dağlarıyla sınırlanmaktadır. Kuzey Boğdan ise, Yaş kentinden itibaren başlar : Doğuda Güney Boğdan'la aynı sınırlara sahiptir, fakat batıda Karpat dağları yahut Transilvanya Alpleriyle sınırlanır ve Podolya'da bulunan Snyatim kentine kadar uzanır. Türklerin **Bucak** dedikleri **Bessarabya** bir zamanlar Boğdan Beyliği'ne bağlıydı. Burada, iki tanınmış kent olan **Akkerman** ile **Kili (Kilya)** (16) de bulunmaktadır. Herodot, Akkerman kentine **Ovia**; Boğdanlılar, **Cetatea Alba**; Eflâklılar ise, **Yulya Alba** derlerdi. Şair Ovidius, bu kente sürgün edilmiş olup, buraya yakın, Boğdanlıların bugüne dek Ovidius'un gölü diye adlandırdıkları bir göl bulunmaktadır. **Kili** yahut **Kilia** antik devirlerde **Likostomon** adını taşımakta olup, Tuna'nın Karadenize döküldüğü bir yerdedir. Güney Boğdan'a ait daha başka kentler de vardı. Örneğin, Dnyester nehrinin kıyısında Tigina. Bu kent, Boğdan prensi Hero tarafından alçakça Türklere verilmiş olup, yeni sahipleri bu kente **Bender** (17) adını vermişlerdir. Bunlardan başka **Siret** nehri sahilindeki Kalas'a yakın bulunan ve yıkıntıları altında tâ Romalılar zamanından kalma sikkeler bulunan Gergina; İmparator Trayanus tara-

(16) Bk. Kitap III, Bölüm II, not 24 (Rom. çev.)

(17) Bender, geçit anlamına gelmektedir (Rom. çev).

fından kurulmuş bir kenttir. Benim zamanımda kazılardan çıkarılan bir mermer taşı üzerindeki Latince yazıt, bunu doğrulamaktadır : İmp. caesari divo filio Nevae Traiano, Augusto, Ger. Dacico, Pont. Max. Fel. B. dict. XVI. Cons. VII, PP. Calpu rnio, Publio, Marco, C. Aurelio Rufo (18). Boğdan'la Eflâk'ı birbirinden ayıran **Milkov** ırmağı üzerinde bulunan ve ortak **Kraçuna** adı verilen bir kent daha vardı. Prut nehri üzerinde ise, Falçi'ya yakın ve Herodot'un **Taiphalia** dediği kent bulunuyordu. Benim zamanımda ortaya çıkarılan sur yıkıntılarına bakılırsa bunun, büyük bir kent olması gerekmektedir. Burada ayrıca, eskiden **Oldonia** denilen ve surlarının tümüyle yanık taştan yapılmış olan ve Dnyester kıyısında bulunan **Soroka** da vardır. Nihayet Prut'a dört mil uzaklıkta bulunan **Bahluy** ırmağı sahilinde **Yaş** kenti vardır. Kuzey Boğdan, şu berkitilmiş kentleri de kapsamaktadır : Bir zamanlar başkent olan **Suçava**; sonra **Nemtz, Roman** ve **Hotin** Kuzey Boğdan halkı zenginliğiyle, Güney Boğdan'ın halkı ise, yiğitlikleriyle tanınmıştır. Ayrıca her iki beyliğin halkı, büyük kayıplara uğramalarına karşın, misafir perverlikleriyle de meşhurdurlar. Bundan dolayı Allah bana uzun ömür ve sağlık verirse, bunu konuyu başka bir yapıtımda daha ayrıntılı olarak inceleyeceğim.

39 — **Suçava** : Türklerin, silahlarını Avrupa'ya karşı çevirmeden önce, Suçava, Boğdan Beyliği'nin başkentiydi. Fakat Türkler, İstanbul'u ele geçirdikten sonra, Boğdan prensleri, Osmanlı sınırlarına daha yakın olmak amacıyla merkezlerini Yaş kentine nakletmişlerdir. Yaş, büyük bir kent değildir, fakat doğa ve sanat bakımından zengin olup, saray yıkıntılarıyla tanınmaktadır. Boğdan'ın öteki kentlerinin kuruluşlarına ilişkin ne bir iz görülmüş, ne de herhangi bir yıkıntı, bunların eskiliklerini doğrulamaktadır. Bunlardan salt Yaş kentinin surlarında, üzerlerinde ayakta duran ve şahane bir taç tutan iki aslanın yedi kuleyi temsil eden büyük bir taşın üzerinde kesik bir anıt bulunmaktadır. Aşağıda bu kulelerin ayaklarında bir ova görülmekte ve bunun

---

(18) Bu yazıtta, Fel. B. dict.'in ne anlama geldiğini tahmin edemeyiz. Zira Pont. Max'u., genellikle **tribunucia potestas** izler. İmp. VI'dan sonra Cons. VII değil, fakat Cons. VI gelmektedir (Alman çev.).

içinde üstüste çaprazlama ve başları aşağıya, kuyrukları yukarıya doğru olan iki pullu balık vardır. Bunların da altında, alnında altı ışınlı bir yıldız olan bir öküz başı bulunmaktadır. Bu son işaret, bu anıtın, bu kentin ilk kurucusu tarafından oraya konmadığına ilişkin bir kanıttır. Zira öküz başı, ülkeye özgü işaretler arasına çok daha sonraları alınmaya başlamıştır. Bundan da, başka bir yerde (19) ayrıntılı olarak, bahsedeceğim.

40 — **Sarı liralar (Altın)** : Bizzat Türkler bile, Boğdan prensliğinin kendilerine salt haraçgüzar olarak boyun eğdiğini inkâr etmiyorlar. Bu koşulları onaylayan fermanlar, öteki resmi belgelerle birlikte, Boğdan'ın arşivlerinde uzun süre muhafaza edilmiştir. Fakat benim zamanımda, yani 1686'da, Leh Kralı Jan Sobiyeski, Boğdan'ı istila ettiği zaman, bunları arşivden çıkartır ve toplanan halka aşağıdaki bildiriyi sunarak, Yaş'ta yaktırır : «İşte kral hazretlerinin, sizleri Türk boyunduruğundan nasıl kurtardığını görün». Bunun akıllıca bir iş olup olmadığını bilmiyorum. Ancak şu var ki, o zamanın durumuna göre, Boğdanlılara verilen sayısız ayrıcalıkların içinde en önemlisi, şu açık ifadeyi taşıyanıydı : «Boğdan, kendi isteğiyle kimse tarafından zorlanmadan Osmanlı İmparatorluğu'na boyun eğmiştir; ve bundan dolayı sultan, tüm kiliselerine, dinsel tapınmalarına ve ülkenin yasalarına dokunulmamasını buyurmuştur. Voyvodadan peşkeş adı altında, yani armağan olarak, sadık soyluları (boyarları) aracılığıyla her yıl Bâb-ı Ali'ye dört bin altın (écus), kırk tane Boğdan atı ve yirmi dört şahin (doğan) gönderilmesi isteniyordu. Türkler, Boğdan Voyvodası Petru Rareş zamanına kadar bu koşullara tümüyle saygı göstermişlerdir. Fakat bunun zamanında haraç, yani vergi adı altında daha büyük bir yekûn istemeye başlamışlar ve ayrıca Voyvodadan, hiç olmazsa, üç yılda bir kez İstanbul'a gidip, bizzat padişaha bağımlılığını göstermesi ve Bâb-ı Ali'nin eşiğini öpmesi öneriliyordu. Petru Rareş, bu aşağılayıcı bağımlılık yenilenmesini şiddetle reddetmiş ve bundan böyle ülkenin başına gelecek felaketlerin suçlusu sayılmaması için taht'tan vazgeçmesi ve Transilvanya'da kendi parasıyla satın almış olduğu toprakların geliriyle geçinmekte olduğu Çiçeu adında bir kente çekilmiştir. Fakat bunun yerine Boğdan'ın başına seçilen Genç Ştefan (Ştefan Çel Tınar), ya kişisel tutkusuyla yahut senato (20)'nun onayı

(19) Aynı yerde.
(20) Yahut yüce divan (Rom. çev.).

ile olması muhtemel, Bâb-ı Ali'ye, yıllık vergi olarak, on iki bin altın vermeyi kabul etmiştir. Bundan sonra beyliğin başına gelenler ise, daha çok başta kalma tutkusuna kapılarak, giderek bu vergiyi o kadar çok artırmışlardır ki, bugün imparatorluğun hazinesine yıllık vergi olaark altmış bin altından ve Paskalya yortusu armağanı olarak verilen yirmi dört bin altından başka, bu doymak bilmez açgözlüler bu ülkeyi kurutmak için daha birçok hediyeler almaktadırlar. Zira Türklerin cimriliğe karşı hiçbir yasaları bulunmadığına göre, savurganlığın da sınırı yoktur; yahut daha doğrusu, çeşitli yollardan tatmin olmak yasası vardır. Yani her şey sadrazamın iradesine ve keyfine bağlıdır; isteğine karşı en ufak bir itirazda bulunulduğu takdirde, yaşamını tehlikeye attığı gündür.

41 — **Kukka** (21) : Bu, devekuşu tüylerinden yapılmış bir baş süsüdür. Bu süs, bölük ağalarından, rütbe bakımından yeniçeri ağasından hemen sonra gelen **sekbanbaşı** (Sekban subaylarının başı) dan sonra Eflâk ve Boğdan beylerinden başka kimseye verilmez. Solakların kullandığı daha küçük bir **kukka** vardır. Eflâk ve Boğdan beylerine verilen kukka'yı başlarına Muhzur Ağa geçirir. Bu, daima sadrazamın yanında bulunur bunun sarayının muhafızlığına bakardı. Aynı zamanda veziri, yeniçerilerin nezdinde temsil etmekteydi. Sadrazamın kendisi bunun kaftanını (22) giydirir. Bu da, bunların **ocak**'a (23) yahut yeniçeri ocağına mensup oldukları anlamına gelmektedir.

42 — Şeref elbisesi Bk. Kitap III, Bölüm III, not 32 (Rom. çev.).

43 — **Kendi muhafızları** : Boğdan voyvodalarının atanmasında yapılan tören, paşalara ve sadrazamlara yapılan merasimden daha görkemlidir. Zira herhangi bir paşaya sadrazam, tarafından kaftanı giydirildikten sonra, evine gider ve ertesi gün sancakla birlikte paşalık beratını alır. Boğdan voyvodası ise, beylik işareti

---

(21) Kuku, boynu uzun olan bir kuştur. Muhtemel olarak bu süsün adı bu kuştan gelmektedir (Alman çev.).
(22) Yahut hil'at. Bk. Kitap III, Bölüm III, not 32 (Rom. çev.).
(23) Aile anlamına gelmektedir (Rom. çev.).

olarak sadrazamdan kaftanı aldıktan sonra, tüm divanın eşliğinde ve çavuşların alkışları arasında, kendisini karşılamak ve kutsamak için tüm din adamları ve Rum soylularıyla birlikte İstanbul patriğinin beklemekte olduğu Patrikhane kilisesine gider. Voyvoda kiliseye varır varmaz, atından iner ve tören için yerleştirilen dört köşe bir taş üzerine geçer. Bu arada çavuşlar yüksek sesle bir ağızdan şu dizeleri söylerler : «Ulu Tanrı, padişahımıza ve efendi beyimize uzun ömürler ve saadetler bağışla» (Bu efendi sözcüğünün grekçe authentes'in bozuk biçimi olduğu anlaşılmaktadır). Bundan sonra bey, kiliseye girer. Eşlik edenler ise, sokakta ve kilisenin avlusunda kalır ve voyvoda kiliseden çıkıncaya kadar büyük bir sessizlik içinde orada bekler. Voyvoda kilisenin eşiğine basar basmaz koro, Meryem ana şerefine bestelenmiş olan ilaheyi **(aksion esin)** (24) söylemeye başlar. Bu törenin sonunda Boğdan beylerine özgü yapılmış bir taht üzerine oturtulur ve diyakos (papaz yardımcısı)'un **'tas eltenas'** duasını okudukça, aday voyvodayı da şu sözlerle belirtir : «Tanrı, kendisine kuvvet, zafer, sabır, sağlık ve uzun ömür vermesi ve yardımcı olması ve tüm düşmanlarına ve karşıtlarını ayakları altına alması için dua edelim». Bundan sonra ruhani reislerine özgü süslü rasasıyla patrik, dört yahut daha çok başpiskoposun eşliğinde, sunak (altar)'a çıkar. Voyvoda'da kendisini izleyerek, sunağa yaklaşır ve patrik, iki eliyle bunun yüzüne haç işareti yapar (takdis eder). Bundan sonra bey, başını kutsal masa üzerine eğerek, patrik, kendisini **homophor**'la örter ve bir zamanlar ortodoks imparatorların takdisi için kullanılagelen duaları okur ve sonunda kutsal yağı ile alnına değdirir. Bu merasimden sonra voyvoda tahttan iner. Koro ise şu polychronionu (25) söyler : «Yarab, çok dindar ve mükemmel beyimiz N. N.'ye, yani Eflâk-Boğdan beyine, uzun ömür bağışla ve beyliğinde çok yıllar muhafaza eyle». Bundan sonra patrik, sunaktan çıkar ve voyvodanın tahtına yaklaşır ve dua okuduktan sonra aday beye hitaben kısa bir vaazda bulunur ve bizzat patrik tarafından okunan yukardaki polychronion'la bitirir. Bütün bunlardan sonra patrik ve voyvoda, tüm halkın eşliğinde, kiliseden birlikte çıkarlar. Ancak bey, kilisenin kapısında

---

(24) **Ectemia**, kiliseler, papazlar, hükümdarlar vb. için bir dua. (Rom. çev.)

(25) Uzun ömür duası (Rom. çev.)

patriğin sağ elini öper; bu ise, sözle ve haç işaretiyle kutsar. Bundan sonra voyvoda, atına binerek, geldiği alayla evine döner. Evde ise kendisine eşlik edenlere armağanlar dağıtarak evlerine gitmelerine izin verir. Birkaç gün sonra padişahın bayraktarı olan **Mir Alem Ağa** gelir ve **tabılhane'yle**, yani **müzika-i hümayunla sancak** denilen büyük bayrağı padişahın sarayından, voyvodanın sarayına getirir. Bey de, sancağı burda bekler ve sofada (dış oda) kendisini kabul eder. Mir Alem Ağa, sancağı eline alır ve alışıldığı üzere ağzına ve alnına götürerek öptükten sonra beyin eline teslim eder. Bu da sancağı aynı biçimde öper ve şu sözleri söyleyerek kendi bayraktarına uzatır : «Ulu Tanrı, çok kudretli, çok dindar ve çok adil olan padişaha uzun ömürler ver», Bundan sonra voyvoda, Mir Alem Ağa'ya bir kaftan verir ve böyle törenlerde adet olduğu üzere armağanlar da vererek uğurlar. Üç gün sonra, yani sarayla olan işlerini bir düzene koyduktan sonra, bey, padişahın sarayındaki büyük divana davet edilir. Burda, sağında sadrazam, öteki kubbe vezirleri ve iki kazasker olduğu halde padişah, kendisini bekler. **Arz odası** kapısında **Kapıcılar Kethüdası** denilen başkapıcı bekler ve kaftanı beyin arkasına geçirir. Muhzır Ağa kuka'yı başına yerleştirir ve alışıldığı üzere yirmi sekiz kişiden oluşan beyin tüm soylularına (boyar) birer yeni kaftan verir. Bu kıyafetiyle voyvoda, yanında dört soylu (boyar), her iki yanından koltuklayan iki kapıcıbaşı, önden giden kapıcılar kethüdası ve onun arkasında, genellikle, bir Hıristiyan Rum olan saray çevirmeni olduğu halde padişahın huzuruna kabul edilir. Arz odasının girişinde bey, üç kez secde (yere kadar eğilir) eder ve sonra ilerleyerek, zaten büyük olmayan salonun ortasında ayakta kalır. Bunun üzerine tahtında oturan padişah, sadrazama dönerek, voyvodaya şunları söylemesini söyler : «Sizin bağlılığınızı ve içtenliğinizi duyan padişah hazretleri, ödül olarak Boğdan beyliğini tevcih (verdiğini) ettiğini; görevinin bundan sonra da sadakatle hizmette bulunmak olduğunu yönetimindeki ülkeyi korumak ve sovunmak olduğunu ve padişahın emirlerinin dışına çıkmamak olduğunu» söylemesini emreder. Bey de bunlara karşılık olarak «Haşmetleri bendenizin hiçliğinden (köleniz) acımanızı esirgemediğiniz çok adil ve iyiliksever padişahıma bütün gücümle hizmet edeceğime, hayatım ve başım üzerine söz veririm» yanıtını verir (burdaki hiçliği sözüyle, hizmetinin yetersizliğini göstermek istemektedir). Bundan sonra voyvoda, birlikte içeri girdiği kişilerin eşliğinde salondan çıkar. Sarayın giriş kapısında padişahın atla-

rından birine binerek, sadrazamı ve törene katılan öteki vezirleri selâmlar. Bunlar da kendisine, başlarını eğmekle karşılık verirler. Sonunda soyluların ve tüm yanındakilerin eşliğinde evine gider. Fakat tahtına çıkmak üzere beyliğine hareket etmek için hazır olunca, sultan, ister İstanbul'da, isterse Edirne'de bulunsun, saray subaylarından birini, kendisini ülkesine kadar uğurlamasını ve prenslik tahtına oturtmasını emreder. Bu subay, genellikle silahtar ağa, çuhadar ağa, mirahor ağa, kapıcılar kâhyası yahut en kıdemli kapıcıbaşılardan biri olabilir. Voyvodanın bu alayına tamamen altın ve gümüşlerle süslü resmi geçit giyisileri içinde iki peyk yahut saray muhafızı da katılır. Bunlardan başka iki **akkülâhlı** (26) (beyaz külah kullandıkları için böyle adlanmaktadırlar) ve her beyin beraberinde götürmek istediği kadar kapıcı ve çavuş. Bu sonuncuların görevleri, prensi atına her binişinde yahut inişinde alkışlamak ve kentlerden ve köylerden alayın ihtiyaçlarını sağlamaktan ibarettir. Alay, bir kente girer ve çıkarken çavuşlar daima önden yaya olarak giderler; kapıcılar ise prensin ata her binişinde ve inişinde eğerini tutmak ve oturduğu yere varıncaya kadar bütün yol boyunca bu işi görürler. Burada, iki bine yakın asker, sivil ve ülkenin tüm ileri gelenleri kendisini karşılamaya gelirler. Voyvoda da at üstünde olduğu halde hepsine elini öptürür ve sağlıklarını sorduktan sonra atlarına binip gitmelerini söyler. Bunun üzerine boyarlar, mevkilerine göre, beyin sağına ve soluna geçerler, askeri memurlar ise önden giderler. Bu düzen içinde kente girer, fakat resmi geçitin daha görkemli görünmesi için ağır ağır yürür. Aziz Nikola'ya sunulan katedralin (büyük kilise) avlusuna varınca attan iner. Burda başpiskopos, üç piskopos (zira Boğdan'da üç piskopos; Eflâk'ta ise salt iki piskopos vardır) ve öteki papazların eşliğinde olduğu halde, prense öpmesi için kutsal İncil'i sunar. Bu görkemli tören süresince mehter takımı sessiz durmaktadır. Voyvodanın katedrale girişinde **aksion** esin ilahisi, sonra da **tas ehtenas** duası okunur. Bundan sonra sunak'a yaklaşır ve başpiskopos burda alışılan duayı sessizce okuduktan sonra, eğer İstanbul'daki patrik tarafından uygulanmamış ise, kutsal yağı prensin alnına sürer (Bu, ancak patriğin İstanbul'da bulunmaması ve beyin, Edirne'de beyliğe terfi ettirilmemesi halinde uygulanır). Bundan sonra kendi-

(26) Ak, beyaz demektir; külâh, şapka ve -lı, mülkiyet eki'dir. (Alm. çev.)

sine, kendini Allaha adamış denmektedir. Bütün bu törenlerden ve polychronion okunduktan sonra, borozan, dümbelek ve daha başka müzik araçlarının sesleri arasında saray yolunu tutar. Divan salonuna girer ve kendisi için hazırlanmış bulunan tahtın önünde ayakta durur. Birlikte gelen boyarlar da yerlerini alırlar. Bunun üzerine voyvodanın taç giyme töreninde hazır bulunmak için padişah tarafından görevlendirilen memur, hatt-ı şerifin okunması için Türk olan Divan Efendi'ye takdim eder. Saray kâtibi, bu fermanı cümle cümle yüksek sesle okur ve divan çevirmeni kendi dillerinde açıklar. Bundan sonra sultanın adamı, beraberinde getirdiği kaftanı prensin sırtına geçirir ve kendisini sağ elinden tutarak taht'a çıkmasına yardım eder. Bununla birlikte toplar atılır ve çavuşlar, mutad olan alkışlarını iki katına çıkartırlar. Bunun üzerine voyvoda da kendi hesabına padişahın temsilcisine samur kürklü bir kaftan hediye eder. Divan Efendiye ise daha sade bir kaftan verir. Gördüğümüz biçimde tahtına oturduktan sonra bey, boyarlarına elini öptürür ve eğilerek hepsini selamladıktan sonra kendi dairesine çekilir. Ve bu tören, voyvodanın, birçok saray mensubunun da katıldığı halde, padişahın temsilcisinin şerefine verilen görkemli bir ziyafetle sona ermektedir. Bununla beraber Boğdan beylerinin hükümdarlık mevkilerine nasıl yerleştirildikleri ve nasıl tayin edildikleri hakkında verdiğim bilginin yeterli olduğuna kaniyim. Daha fazla bilgi edinmek isteyenlere, kısa bir süre sonra, yayımlayacağım (27) sandığım benim Boğdan hakkındaki yapıtımı incelemelerini öneririm.

44 — **Vaadler** : Türklerin dediklerine göre, Viyana'daki Hıristiyan garnizonu, kenti daha fazla koruyamayacağını görünce, bulundukları durumu hükümetine bildirmesi için, sultandan on günlük bir ateşkes mühleti istemiştir. Bu vesileyle, kendisinin haberi olmadan, hiçbir yabancıya kentin kapılarını açmamak için askeri ant içtiklerini; eğer bu on gün içersinde hükümetinden herhangi bir yanıt alamazlarsa, o zaman, kendilerini yeminden bağışlanmış sayacaklarını ve istememesine karşın kenti sultana teslim edebileceklerini; bundan dolayı aziz Stefan ku-

(27) Bk. «Descriptio Moldaviae» pag. II, Böl. III.

lesinin bundan böyle topa tutulmamasını ve yıkılışının ve kendisine hiçbir çıkar sağlamayacak olan bu güzel ve mükemmel yapılı anıtı esirgemesi için ricada bulunduklarını söylemişlerdir. Sultan bunların ricalarına rıza gösterir ve kendi kuvvetlerini yenilemek için zaman kazanmak amacıyla aziz Stefan kalesine haç yerine hilalin çekilmesi koşuluyla kente ve kaleye yapılan saldırılara ara verdirir. Söylendiğine göre, garnizon, teslim olma vaatlerini tutmamıştır.

45 — Allah'tan bolluk ve mutluluk (Rom. çev.)

46 — **Kuşatmayı kaldırma** : Efsanelere çok önem veren bazı Türk tarihçileri, Sultan Süleyman'nın kuşatmayı sürdürmeye karar vermekle beraber, sonuçtan tereddüt etmeye başlamış, fakat Hz. Muhammed düşünde görünerek, «Kırk bin koç kurban etmekle Allah'ın kızgınlığını yumuşatmazsan tehlikeden kurtulamazsın» demiş olduğunu aktarırlar. Süleyman, gördüğü düşü ciddiye alarak, sadrazama kırk bin koçun sağlanmasını emreder. Sadrazam ise, bunun olanak dışı olduğunu; zira bunca zamandan beri süre gelen bu kuşatma yüzünden hemen hemen tüm erzakın tükendiğini ve geriye kalanında ancak askerlerin açlığını giderebilecek miktarda olduğu yanıtını vermiştir. Bundan başka komşu ülkeler de, Tatarların akınlarıyla o kadar çok yağmalanmıştır ki, başka yiyecek toplama ümidi de kalmamıştır. Bunun üzerine ordusunun ileri gelen kumandanlarını toplantıya çağırmış ve görmüş olduğu düşünü bunlara anlatmıştır. Komutanlar ise bu Tanrısal vahiyinin harfiyen açıklanmayacağını, aksine bunun Allah'tan geldiğini ve gizli bir anlam taşıdığını; yani kırk bin koçun, kentin surları dibinde yaşamını kurban etmesi ve dinleri uğruna gerçek şehitler gibi ölmesi gereken kırk bin Müslüman anlamına geldiğini söylerler. Nitekim daha sonra sultan, Buda'ya döndüğünde ve ordusunu gözden geçirdiği zaman, gerçekten, tam kırk bin askerin eksik olduğunu anlamıştır. Bundan dolayı gelecekte bir daha Viyana'nın kuşatılmaması için kendisinden sonra gelecek padişahları ağır bir lanet altında bırakmıştır. Bütün bunlara karşın bu öykü, Türklerin daha doğru olan tarihçileri tarafından teyid edilmemektedir. Bununla beraber Türkler, bu olaya o kadar çok inanmışlardır ki, benim zamanımda oluşan uğursuz Viyana bozgununun, Sultan Süleyman'nın lanetiyle girilmesine izin veril-

meyen toprakları çiğnediklerinden ve bununla sözünü tutmayan herkesten öç alan Allah'ın gazabına uğradıklarından ileri geldiğini açıkça doğrulamakta sakınca görmemektedirler.

47 — **İskender** : Kuşkusuz bu, inceliği ve güzelliğinden dolayı Tatarların, İskender'in köprüsü dedikleri Ratisbona'daki köprüdür. Herkesin düşüncesine aykırı görünmesine karşın, yerlerin tespiti konusunda Tatar orduları kadar kesin bilgiye sahip yer yüzünde başka bir ulusun olmadığı deneyimle sabit olmuş bir gerçektir. Bunların ne kitapları, ne de coğrafya haritaları vardır. Fakat geleneklerine dayanarak, tüm yollar, nehirler, köprüler, vadiler, göller, kent ve köyler hakkında kesin bilgileri vardır. Zira Tatarlar, bunlardan o kadar sık söz ederler ki, hiç görmemiş olsalar dahi, bir daha hiç unutulmayacak biçimde belleklerine yerleştirmiş olurlar. Bundan ötürü Türkler, **Tatarların kılavuza ihtiyaçları yoktur** diyerek atasözü haline getirmişlerdir. Yani Tatarlar, hiçbir zaman kılavuz tutmazlar ve buna rağmen yollarını şaşırmazlar. Herhangi bir Tatar, orda doğmuşcasına bir yeri bilmesi ve kuşaklar sonrası onu bulabilecek kesinlikte çocuklarına tasvir etmesi için bir kez görmesi yeterlidir. Tatarlar, kendilerini bu işe büyük bir çabuklukla verirler ve her günkü akınlarını ancak böyle bir bilgiyle başaracaklarına inanırlar. Bununla beraber Tatarlar, bu yerlere, düşlerinden öyle özel adlar takarlar ki, bir yabancı, ülkeyi iyi bilmesine karşın, bunların düşsel isimlerle neyi kastettiklerini büyük bir güçlükle anlayabilir.

48 — **Voyvoda** : Bu, bir İslav sözcüğü olup, ordu komutanı anlamına gelmektedir. Lehliler ise bu ismi, eyalet valilerine verirler. Örneğin, Kiyovskiy voyvodası, Pozniavsky voyvodası, Poznanya vb. Türkler ise bu adı, haraç veren (haraçgüzar) Boğdan, Eflâk ve Erdel beylerine vermektedirler. Ve buna özellikle sadrazamın buyruklarında ve mektuplarında rastlanmaktadır. Örneğin, Boğdan voyvodası, Eflâk voyvodası yahut Erdel voyvodası gibi. Halbuki vakanüvislerin doğruladıklarına göre, bundan önce Boğdan prenslerine tekfur, yani kral denilmekteymiş. Bu ünvan, kimi zaman, paşa olmadıklarını belirlemek için, büyük kentlerin valilerine de verilirdi. Örneğin, Pera voyvodası, Galata voyvodası gibi.

49 — Öğretmeni yahut mürebbiyesi (Rom. çev.)

50 — **Oturmak** : Bu adet, Süleyman zamanında kaybolmaya başlamıştır. Bugün ise, sultanlar, kendileriyle birlikte masada oturulmasına hiç kimseye izin vermezler.

51 — **Öncelik** : Loniçerus, Türklere ilişkin tarihinde, böyle hallerde yapılan eğlencelerin ayrıntılı olarak tasvir eden bir bilginin, David Chytraeus'a hitaben yazmış olduğu bir mektubunu koymaktadır. Bu mektupta, özellikle, kendi sözleriyle aktardığı bir arslanla bir domuz arasında geçen bir savaşı tasvir etmekte : «Vahşi hayvanlar arasında da savaş vardı. Bu arada Alman elçiliğinden getirilen bir domuz, arka arkaya üç aslanla o kadar şiddetli savaşım yapmıştır ki, saldırılara şaşılacak biçimde karşı koymakla kalmayıp, bir ayağından bağlı bulunmasaydı, belki de yenebilir ve kaçmaya zorlardı. Özellikle sonuncusunu ağzıyla yakalayarak, öylesine yere düşürdü ki, yuvarlanarak utancından kaçmak zorunda kaldı. Bu hal, Türklerde büyük bir karışıklığa neden oldu. Çünkü kendilerini aslanlara, Almanları ise domuzlara benzetiyorlardı» demektedir.

52 — Yahut Bohemyalıların (Rom. çev.)

53 — **Firindos** : Bu, bu sıralarda Macar ve Bohemya kralı olan Ferdinand'dır. Fakat Türkler, herhangi bir komutanın adı yerine dikkatsizlikle kralın adını koyduklarını sanırlar.

54 — **Geri çekilme** : Bazı önemsiz Türk vakanüvislerine göre bu kentin kurtuluşu, tümüyle başka bir biçimde olmuştur. Bunlara göre, Türkler, bir kale alanından püskürtüldükten sonra, bir Yahudi kadının, Almanların bir kentin kapısından yığın halinde girdiklerini görünce, gömleğinin kollarını yırtmış ve alevleyerek, Türklerin **balyemez** dedikleri büyük topu bunlarla ateşlemiştir. Bu, Almanlar arasında o kadar büyük bir yıkıntıya neden oldu ki, bu arada Türkler, kendilerini toparlayarak, bu beklenmedik darbeden dehşete kapılan düşmanı savdıktan başka, yeniden kendilerini savunacak hale gelmek için zaman bulmuşlardır. Süleyman, bu olayın anısına, bu topun bir taç biçiminde altın bir çemberle bağlanmasını emretmiş ve Yahudi kadının da tüm ailesiyle birlikte her çeşit vergiden bağışık tutulmasını bildirmiştir.

55 — **Gradişka** : Slavonya'da tanınmış bir kenttir. Fakat bana kalırsa Türkler, bu kentin Ferdinand'ın oturduğu bir yer

olduğunu söylemekle yanılgıya düşmektedirler. Zira hiçbir Hıristiyan yazar, Ferdinand'ın burda herhangi bir zaman oturmuş olduğundan söz etmemektedirler.

56 — **Islavların ve Hırvatların** : Bunlar aynı ulustandırlar. Buna rağmen Türkler, Hıristiyan yönetimi altında bulunanlara Hırvat demektedirler. Öte yandan Müslümanlığı kabul edenlere yahut Osmanlı yönetimi altında bulunanlara da genellikle **Serhad**, yani sınır halkı demektedirler.

57 — **İtalyanlar** : Türkçe Frenkler : Türklerin, genellikle tüm İtalyan halkına verdikleri isimdir.

58 — **Müslüman kararı** : Yani yenmek yahut ölmek kararı. Türklere göre, her iki şık da Allah'ın hoşuna gider. Zira bunlar, savaşta ölenlerin şehitlik aşamasına erdiklerine, savaşta üstün gelenlerin ise, ödül olarak, cennete gideceklerine inanırlar. Bundan dolayı savaşa gittikleri zaman, **ya taht, ya baht** yahut **ya şehit, ya gazi** atasözlerini sık sık tekrarlarlar.

59 — **Van** : Bir Türk kenti olup, İran sınırında bulunmaktadır. Bu kent o kadar iyi bilinmektedir ki, tasvir etmeye gerek yoktur.

60 — Akdeniz (Rom. çev.)

61 — **Cezayir (Algeria)** (Rom. çev.)

62 — **İbrahim Paşa İle** : Türk sultanları, sadrazamı, imparatorluğun sorunlarını tam yetkiyle yönetmeye görevlendirdikleri ve özellikle bir sefere gönderdikleri zaman, böyle durumlarda, vezirin haberi olmadan hiçbir şey yapmazlar. Eğer herhangi bir eylemde bulunulursa o zaman sadrazamın yetkilerinin azaldığına işaret sayılmaktadır .Bundan dolayı, örneğin, sadrazamın yerine padişahın emir verdiği olursa o zaman sarayda hemen **semeri yere vurdu** atasözü söylendiği duyulur. Yani bu, mevkiinden düştü demektir.

63 — **Tebriz** : Bir zamanlar Taurus yahut başkalarının dedikleri gibi **Persepolis**, yani Pers krallarının oturduğu kent yahut Pers İmparatorluğunun başkentidir.

64 — **Gilan** : Buna eskiden **Hirkanya** denilmekteydi.

65 — **Tekkeli Mehmed Han :** Bu, Bağdad'ın tanınmış İran komutanı ve valisidir. Bu komutan, çevirmiş olduğu dalaverelerle Sultan Süleyman'ın sadrazamını ve defterdarını elde etmiş bulunan bir kimsedir. Padişah, bu tuzaktan ancak raslantı eseri olarak yahut kör şansın yardımıyla kurtulabilmiştir.

66 — **İmam-ı Âzam :** Burada ortak isim altında kutlanan İslam ayinlerinin kurucusunun mezarı bulunduğu sanılmaktadır. Türkler bunun halefi olan İmam-ı Şafi'den nefret etmez, fakat ilkinin olduğu kadar peşinden gitmezler.

67 — **Zorma :** Türkler, ölüm halinde bulunan birisinin itiraflarına pek çok inanırlar. Bunlara göre, yaşamının son anlarında itirafta bulunan bir insanın söylediklerinin, ister eceliyle ölsün, isterse kasten öldürülsün, kırk tanığın söylediklerinden daha gerçek sayılmakla kalmaz, aksine hatta herkes başka kanıda bulunmasına karşın, bundan önceki tüm kuşkuları da götürmektedir. Bundan dolayı Süleyman'ın bir tek tanığa inanması, ve başka kanıtlar beklemeden sadrazamını ölümle cezalandırmasına şaşılmamalıdır.

68 — **Ortadan kaldırma :** Türklerin, duygularını saklamak sanatında, özellikle hainlik ettiklerinde yahut düşmanlarına ilişkin herhangi bir konuda ne kadar becerikli oldukları herkesçe bilinmektedir. İşte bundan, kendilerinde ortak bir deyim olan **Kesilmeyen el öpülmek gerek,** yani «kesemediğimiz eli öpmeliyiz» atasözü meydana gelmiştir.

69 — **Hatip :** Bizim kiliselerdeki papaz yardımcısı yahut okuyucu veya mimberden hutbede padişahın adını belirten vaizdir.

70 — **Halefler :** Bunların adlarına daha yukardaki nota bk. Kitap III. Bölüm II. not 41. İranlılar bunların ilk üçünü inkâr ederler ve Muhammed'in halefi olarak salt Ali'yi tanımaktadırlar.

71 — **Bitlis :** İran'da Gürcistan sınırında olup, aynı adı taşıyan bir nehir kıyısında yerleşik bulunan önemli bir kenttir. Bu nehirde, Tuna ve Volga nehirlerinden başka hiçbir yerde bulunmayan ve tatlı suların en büyük bulunan ve **morun** adını taşıyan balıklardan çok bulunur. Bu balıklar, kışın bu nehirde

kalmayarak, ilkbahar gelince, Hazar denizine giderler ve sonbahara doğru yine geri gelirler. Öyle ki, kışın Hazar denizinde hiçbir moruna raslanmaz. Volga'nın deltasına sahip bulunan Ruslar, bu durumu bildiklerinden, ilkbaharda tam denize doğru gittiklerini bildikleri için nehrin ağzını kamıştan bir duvarla kapatırlar ve bol bol balık yakalarlar. Bitlis halkı da, bu gidişle balık avının suyu çekildiğini görünce, Ruslarla bir anlaşma yapmışlardır. Buna göre, Çiçek Pazarının arifesinde Bitlis'teki Hıristiyanların iyiliği için, hiç olmazsa, serbest bir geçit verilerek, üç gün süreyle balıkların geçmesine izin verilecekti. Bundan hemen sonra, hatta ertesi günü Bitlis nehrinden bol bol morun balığı avlanılmıştır. Eğer bunları kendi gözüyle gören Bitlisli bir Türk'ün bana anlattıkları doğru ise (yani bunların yirmi dört saat zarfında tüm Hazar denizini katettikleri) bu balıkların hızlılığına şaşmamak olanak dışıdır.

72 — **Gürcistan** : Gürcülerin ülkesi demektir. Zira **stan** yahut **-istan**, ülke anlamına gelmektedir. Örneğin, **Kürdistan**, Kürtlerin ülkesi demektir. (İng. çev.)

73 — **Gürcistan** : Karadenizle Hazar denizi arasında yerleşik bulunan çok iyi bilinen bir ulusun yurdudur. Bu ülkenin halkına eski zamanlarda **İberli** (İberoi)'ler denilmekteydi; bugün ise Gürcüler diye anılmaktadırlar. Bazı yazarlar, bu adın kendilerine, koruyucuları olan Aziz George'den dolayı, yani Hıristiyan dinini kabul ettikten sonra verildiği kanısındadırlar. Buna rağmen bu kanaatin doğru olmadığı gün gibi belirgindir. Zira Aziz George'den çok zaman önce, Pliniyus ve Mela, bu Gürcüleri belirtirler. Gürcüler, Rum - ortodoks mezhebindendirler. Bu ulusun avcılıktan, okçuluk ve hırsızlık becerisinden başka sanat yahut bilgiye rastlamak pek güçtür. Bununla beraber üç yıla yakın bir süreden beri Hollanda'dan bir basımevi getirttikleri ve Meryem Ana'ya ait övgüler kapsayan bir kitap bastıkları söylenmektedir. Ve ayrıca Rum edebiyatına merak saldıkları sanılmaktadır. Bunların hanları yahut prensleri de Hıristiyandır. Buna karşın İslam dinini uygulamadan önce tahta geçemez. Fakat İran Şahından elde etmiş olduğu bir izin sayesinde, taç töreninden sonra Tanrıya tapmasını ister camide, isterse kilisede uygulayabilir. Bundan dolayı din bakımından sözün doğrusu bir ikilem içersinde bulundukları söylenebilir. Geçen yüzyıl bu hanlardan biri, bu sebeplerden ötürü, Rusya'ya

kaçmak zorunda kalmıştır. Sonra bunun oğlu Büyük Petro'nun ordusunda topçu generali olmuştu. Fakat Ruslarla İsveçliler arasında yapılan savaşta tutsak olur ve Stokholm'de ölür. 1712 yılında Moskova'ya gittiğim zaman, burda, kendisine rastladım ve bana en acayip hikâyelerle bezenmiş olan ve Rumcaya çevrilmiş bulunan Gürcüstan hanlarının bir soylistesini verdi. Bu soyağacında Yahudilerin Kralı Davud'un, bunların sülalesinin kurucusu olduğu ve örneğin, babası Süleyman olan Davud'un Yudea'dan Gürcüstan'a gittiği ve burada bir krallık kurduğu ve sonra aziz Teslis (Trinité) adına babası tarafından (sadece Allah biliyor nasıl) vaftiz edildiği söylenmektedir. Bu prens, bu saf öykülere o kadar inanmıştır ki, kan bakımından İsa Efendimizle insan olarak akraba olduğunu ısrarla bildirmektedir. Bundan okurlarım, bu ulusun ne kadar cahil olduğunu kolayca anlayabilirler.

74 — **Hayreddin Paşa** : Bu sözcük, türemeye göre, iyilik ve iman dolu anlamına gelmektedir. Bu Hayreddin, ilk önce tanınmış bir korsanmış ve sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Kaptan-ı Deryası olmuştur. Kendisini ayrıca **Barbarosa** diye adlandıran Hıristiyanlara dehşet salmıştır. Bundan başka Türklerin, Sultan Mustafa zamanında meşhur olan Mezomorto adında bir kaptan paşaları daha vardır. Bu kaptan paşa, her ne kadar üç tuğ taşıdı ve bir vezirin tüm haklarına sahip idiyse de, hiçbir zaman denizci üniformasından başka kıyafet giymemiştir. Zira Türk kılığının denizcilere yakışmadığını ve ince ve pahalı bir kıyafet giymenin bir denizci için ayıp olduğunu söylermiş. Bu sebepten ötürü bundan sonraki tüm kaptan ve amirallerin salt denizci giyisilerini giymeye başlamışlardır.

75 — **Korfu** : Eskiden Korküra (Rom. çev.)

76 — **Avlonya** : Arnavutluğun bir bölgesinin ve bir kentinin adı olup, Türklerce, Epir'le birlikte **Arnavud** diye adlandırılmaktadır. Türkler bir sefere çıkarlarken bu ülke, sekiz bin insan göndermek zorundaydı. Bu ülkenin askerleri, çok cenkçi, cesur ve mükemmel silah kullanırlar. Önceleri Hıristiyan dinindeydiler; fakat bugün o kadar sofu Müslüman olmuşlardır ki, inanç konusunda Türkleri bile geçmişlerdir. Bunlar hiçbir bilim dalıyla uğraşmamalarına karşın, sanatla meşgul olanlar, alanlarında büyük ilerlemeler gösterirler. Bunların kendilerini gös-

terebildikleri iki sanat kolu vardır : Su yolları ve su bentleri yapmak ve fıtık tedavisidir. Birinci hünerlerini kanıtlamak için bunların yapmış oldukları su bentlerini görmemiz yeterlidir. Şaşılacak bir şey varsa, o da, bunların, bu işleri, hiçbir matematik bilgileri olmadan, kuralsız ve araçsız yapmalarıdır. Bunu bir mühendisin yapabileceğinden daha doğru ve güvenilir bir biçimde bir dağın yüksekliğini ve yerlerin uzaklıklarını ölçüyorlar ve suların niceliği ve niteliği hakkında çok iyi fikir yürütüyorlar. Eğer bu sanatlarının esasları hakkında kendilerinden bilgi isteyecek olursanız, o zaman, ne istediğinizi anlayamadıkları gibi, size herhangi bir açıklama yapmalarını da bilmezler. Fıtık tedavisine gelince, hangi yaşta olursa olsun her çeşit insan üzerinde tedaviye girişirler ve kullandıkları yöntem kaba olmasına karşın, başarılı oluyorlar. Örneğin, ben İstanbul'da bulunduğum sıralarda, oldukça geçkin olan sekreterim, bu hastalıktan muztaripti. Ben, bunların iyileştirme yöntemlerini daha iyi öğrenmek amacıyla kendi sarayımda tedavi etmesine razı oldum. Tedavi ücretini anlaştıktan sonra ,hastayı göğsünden ayaklarına kadar gazlı bezlerle iyice sararak, geniş bir tahtaya bağladılar. Bundan sonra bir çeşit usturayla karnın aşağısından bir yarık açtılar ve hypodermium açılarak, aşağı yukarı bir avuç kadar olan peritonu dışarı aldılar ve hayalarına düşmüş bulunan bağırsaklarını yerine koydular. Ve sonra deriyi kalın bir iplikle diktiler ve çözülmemesi için ucunda bir düğüm yaptıktan sonra, aynı ustura ile dikiş üzerinde sarkan derinin dudaklarını kestiler. Nihayet yarayı domuz yağıyla yağladılar kızgın demirle dağladılar. Bundan sonra canlıdan çok, ölü gibi olan hastanın ayaklarını biraz yukarı kaldırdılar ve yarasını biraz açtılar ve dokuz tane yumurtanın akını yaraya akıttılar. Eğer bu mayi, bir yahut iki saat içinde köpürmeye yahut kaynamaya başlarsa, tedavinin başarılı gittiğine dair bir gösterge sayılır. Fakat üç saat bekleyişten sonra yumurtaların akı, ne köpürmeye ne de kaynamaya başlamadığı takdirde, o zaman, hastalığın öldürücü olduğunu söylemeye kalkışırlar. Buna da sebep olarak, hastanın ilâçlarından yararlanamayacak kadar güçsüz ve zayıf olduğunu gösterirler. Zaten yüz hastadan ancak bir yahut iki tanesi ölmektedir. Doğal olarak bunu da, tedavi sanatlarının yetersizliğinden çok, hastanın bitkinliğine ve yaşlılığına vermektedirler. İkinci ve üçüncü günler, yumurta akının aşısı yinelenir. Bu arada hastanın sürekli olarak sırt üstü yatması

lazım gelir. Fakat hasta o kadar bitkin ve duyarsızdı ki, canlıdan çok ölüyü andırıyordu. Ayrıca yemek yemesi ve su içmesi de yasaktı. Sadece arada bir dilini bir damla suyla ıslatması yeterli olduğunu söylüyorlardı. Dördüncü gün ise, hastayı, tahtaya bağlı olduğu halde alıp döşemeye koydular. Burda kendine gelmesine karşın, acıdan dolayı hafiften inliyordu. Bu arada susuzluğunu gidermek için de kendisine biraz sıcak su verdiler. Fakat bundan üç gün sonra midesini başka yemeklerle doldurmamak koşuluyla biraz çorba içmesine izin verilir. Yedinci gün sargıları çözdüler ve yavaş yavaş yatağın içine koydular. Fakat hasta, ayaklarını kaldırmaması yahut kımıldatmması için iki kişi sürekli olarak hastanın yanında kaldı ve bütün gün yumurta akı aşısını tekrarladılar. Dokuzuncu günden sonra ve on ikinci iğneye kadar salt altı yumurta akı yapıldığı halde, köpürme olayı öncekilerinden daha çok olduğu görüldü. On beşinci gün ise, yaranın, bir yumurta akından fazlasını alamadığı görüldü. Buna rağmen yaraya mümkün olduğu kadar az yumurta akı şırınga edinceye ve en az köpüklenme görülünceye kadar iğnelere devam edilmiştir. Bütün bu işaretler görülmez bir hale gelince, yaraya reçine, zeytin yağı ve daha başka alaşımlardan yapılmış bir yakı uygulandı. Bunun üzerine hastaya ayaklarını hareket etmesi ve yana yatması için izin verildi. Bu arada, hasta üstüne bir şeyler koymadan önce, dikişin çözülüp çözülmediğini görmek için, her sabah, dışarda sarkan ipin ucunu hafiften çekiyorlardı. Yirminci, otuzuncu yahut kırkıncı gün sonra, hastanın yaşının yahut gücünün elverip elvermediğine göre, sarkan ipi çekerler ve yaraya başka bir yakı uygularlar ve böylece tedavi de sona ermiş olur. Kendi gözlerimle tanık olduğum bu sıkı yöntemle bu cahil insanlar, bu kadar zor olan bir hastalığı tedavi etmektedirler.

77 — Yani Albanya (Rom. çev.)

78 — **Kohpan** : Bunun ne olabileceğini tahmin etmek biraz güçtür. Türklerin, Almanlara İspanyol demelerinin sebebi, kanımca imparator V. Karl'ın aynı zamanda İspanya kralı olmasında aranmalıdır.

79 — **Serem** : Türkler bu ismi, Belgrad'la Petervaradin arasında, Sava nehrinin öbür yanında yerleşik bulunan geniş bir yere vermektedirler. Ve bu bölgenin halkına da ortak bir ad olan **Serinoğulları** demektedirler.

80 — **Sancak** : Eskiden Türklerde bu en şerefli görevdi. Fakat Kanuni Sultan Süleyman'ın askeri ve sivil alanda yapmış olduğu düzenlemesinden sonra sancak, yönetsel görevlerin en sonuncusu olmuştur. Çünkü bu göreve atananlar, artık tuğ değil de, salt bir sancak taşıyorlardı.

81 — **Hindistan** : Bundan, Bahtiyar Arabistan'ın sınırları anlaşılmaktadır. Zira ben, Türk ordusunun Hindistan'a gitmiş olduğunu hiçbir yerde okumadım.

82 — **Yemen** : Modern coğrafyacılara göre, Arap yarımadasının bir bölümünü oluşturan ve Kızıldeniz'le İran körfezi arasında uzanan ve Bahtiyar Arabistan (Arabia evdaimon) denilen büyük bir krallıktır. Fakat ne Türk, ne de Arap vakanüvisleri, Yemen halkının Arap olduğunu kabul etmemektedirler. Bundan dolayı ben, eski olmalarına karşın, Avrupa coğrafyacılarının kanaatlerinin sağlam bir temele dayanmadıklarını söyleyebilirim. Bu konuyu daha iyi anlayabilmek için Arapların : Asya ve Afrika'nın halklarını üç kavme, yani Tatar, İranlı ve Zenci olarak ayırdıkları görülmektedir. Tatar adı altında, Kafkas dağlarıyla Kuzey okyanusu arasında yaşayan ulusları, yani Tatarları, Kalmukları, Sibiryalıları, Çinlileri vb. kastederler. İranlılardan bugünkü İran'da oturan tüm halkı anlarlar. Nihayet Zencilerden de Çin sınırlarından Atlas Okyanusu'na kadar Asya'ya ve Afrika'ya yayılmış bulunan tüm ulusları; örneğin, Hintlileri, Arapları, Mısırlıları, Habeşlileri, Etiyopyalıları, Marokluları, Tunusluları, Trablusları ve Faslıları, Mağriplileri, Zencileri ve geniş Afrika ve Asya kıtalarında yaşayan tüm barbar kavimleri saymaktadırlar. Bu zenci ismi, doğanın kendilerini öteki uluslardan ayırdığı kısa ve kıvırcık saçlarından ileri gelmektedir. Bundan doalyı İranlılar da, uzun kıvırcık saçı olanlara muy zenci demektedirler. Anadolu (Küçük Asya)'ya gelince, bundan önceki notlarımın birinde, bir zamanlar, Avrupa'nın yahut Roma İmparatorluğu'nun bir bölümü sayılırdı. Arap ismine gelince, yerleşik olmayıp, modern haritaların çöl ve taşlık Arabistan tanımladıkları ülkeleri, yani Halep, Şam, Mekke ve Bağdat arasında göçebe olarak dolaşan kavimlere verilmektedir. Şu halde eğer Avrupa coğrafyacıları, ilk anlamda, Arap sözcüğünden tüm zencileri kastediyorlarsa, o zaman, haritalarında ve kitaplarında görüldüğünden çok, Arabistan'a yer verilmesi gerekmektedir. Fakat ikinci anlamı izleyerek Araplardan, salt ken-

dilerinin bu isimle adlandırdıklarını anlıyorlarsa, o zaman Bahtiyar Arabistan dedikleri ülkenin gerçek Arabistan'ın sınırlarının dışına çıktığı ortadır. Zira tüm doğulular tarafından Yemenlilere verilen Sarıhindi adı, yani Sarı Hintliler adı bile, kökenlerine göre, Arap değil, fakat Hintli olduklarına yeterlidir. Türkler, bunların Sarı Hintli diye adlanmalarının iki nedeni olduğunu söylerler : Kimisi, bunların imparatorlarının salt sarı kıyafet giydiklerinden sarı dendiğini ve tüm ülkedeki özel kişilere bu renkte giysi kullanmaları yasak olduğunu söylerler. Türklerde olduğu gibi yabancıların da sarı renkte giysi giymeleri yasaktır. Kimileri ise, Etiyopyalılarla karşılaştırdıklarında, bunların yüzlerinin doğal renginin daha açık olduğu için bu ismin verildiğini söylerler. Bana kalırsa, bu tartışmalı kanılardan hangisinin gerçeğe yakın olduğunu bilmek o kadar önemli değildir. Yemen'de yerleşik bulunan bu halkın, oybirliğiyle Arap değil, fakat Hintli adlanması yeterlidir. Sonuç olarak Yemen'in tam olarak Arabistan'a değil, fakat Hindistan'a aittir.

83 — **Dost** : Doğdan vekayinameleri Türklerin Lehistan'a sefer yapmak bahanesiyle Boğdanlılardan, ülkelerinden geçmek istediklerini; fakat ondan sonra silahlarını kendilerine karşı çevirdiklerini ve topraklarını acımasızca yakıp yıktıklarını yazarlar.

84 — **Âdetler** : Türkler, aşağı yukarı bir yüzyıla yakın Boğdanlıların antlaşmalarla güvence altına alınan kendi beylerini seçmek hakkını korumuşlardır. Fakat zamanla bizzat kendileri beyleri tayin etmeye ve özellikle İstanbul'da rehine olarak tuttukları voyvodanın oğlunu tayin etmeye başladılar. En sonunda bu makamı, İstanbul'da yaşayan Rum beylerine verdiler. Örneğin, bundan kırk yıl önce, Boğdan voyvodalığına Dimitri Kantakuzen'i; otuz yıl önce Antoniu Rosetta ve benim zamanımda da Duka Rameliyota ve Osmanlı sarayının başçevirmeni ve Karlofça antlaşması görüşmeleri sırasında Reis Efendi Rami Mehmed'in meslektaşı ve meşhur Aleksandru Mavrokordato'nun oğlu Nikolay Mavrokordato gösterilebilir. Bununla beraber bütün bunlardan yakında kaleme almayı düşündüğüm **Boğdan'ın Tasviri** (Descriptio Moldaviae) adlı yapıtımda söz edeceğim.

85 — **Krallık yetkisi** : Boğdan ve Eflâk beylerinin bu yetkisine bugüne dek dokunulmamıştır. Bu beyler, isteklerine göre,

bütün yüksek mevkileri dağıtmakta, yeni yasalar yapmakta ve tüm halkı üzerinde dirim - ölüm hakkına sahiptirler. Herhangi bir voyvoda, beylik makamına geçtikten sonra, herhangi bir kimsenin, ister boyar olsun, isterse başkası olsun ve ne kadar masum olursa olsun, ölümle cezalandırılması için, bundan böyle Osmanlı sarayınca hiçbir şikâyet kabul edilmemektedir. Fakat bey, baskıya ve yasalara aykırı olarak tebasından vergi aldığı takdirde, bu biçim eyleminden dolayı hesap vermek zorundadır.

86 — **Prens** : Boğdan vakanüvisleri, kendisine, Boğdan voyvodanın üvey oğlu olan Genç Ştefan demektedirler.

87 — **Son prensleri** : Cezalandırmaya karar verdikleri kimseye uydurma suç yüklemek, Türklerin bir yöntemiydi. Boğdanlıların Kili kentini ateşe verdikleri doğrudur; fakat bu devletin rızasıyla değil, bazı özel kişilerin öç alma tutkusuyla yapılmıştır. Aslına bakılırsa bunlar da, Bucak Tatarları kadar suçlu değillerdir. Zira bu Tatarlar, bazı yeni Türk kolonileriyle birlikte, odun kesmek için ormana gittiklerinde, bunlarla Kiyegeç halkı arasında bir kavga çıkmış fakat sonunda Türkleri ormandan kovmuşlar. Bir süre sonra Türkler, bir kez daha ormana odun kesmeye gittiklerinde, adı geçen halk, bunları kaçmaya zorlamış ve Kili'ye kadar kovalayarak, bu kenti ateşe vermişlerdir. Böylece bir zamanlar özgürlükleri için savaşan Boğdanlılar, bugün Türklerin baskısı karşısında salt ormanlardaki ağaçları değil, fakat barbarların kılıçları altına başlarını da koymak zorundadırlar. Yarab kötülük bu dünyadan ne zaman kalkacaktır.

88 — **Voyvodanın hazinesi** : Çok doğru ve mevsuk bir Türk vakanüvisi olan Hezarfen, içlerinde hiç kimsenin değerini takdir edemeyeceği taşlarla süslü bulunan bir altın haçın da bulunduğu bu hazineden söz etmektedir. Bu haç'ın bugün bile imparatorluğun hazinesinde saklandığına dair bana söylenmiştir.

89 — **Kili** : Eskiden Lycostomos denilen, fakat Boğdanlıların Kili diye adlandırdıkları kent, Akkerman'a uzak olmayıp, gemilerin Karadenize giirp geçtikleri Tuna deltasının en geniş kolunun ağızında bulunmaktadır. Bu iki kent önceleri Boğdan'a; bugün ise, Boğdanlıların Besarabya dedikleri **Bucak** ülkesine bağlıdır.

90 — **Andrevirius** : Türkler tarafından bozuk telâffuz edilen bir Hıristiyan generalinin adı olsa gerek. Fakat bunun kim

olduğunu anlayamadım. Yazarlarımızın Andrevirius diye adlandırdığı bu general, burda belirlenen tarihte Alman imparatoru'nun hizmetinde bulunan meşhur Cenevizli Andrea Dorya'dır

91 — Ştefan (Rom. çev.)

92 — **Alman kralı** : Bu kral, o sıralarda Alman İmparatoru bulunan V. Karl değil, fakat akrabalık yüzünden (Zira VI. Vladimir'in kızı ve Mohaç savaşında ölen II. Layoş'un kızkardeşiyle evlenmişti) Macar krallığına hak savında bulunan Bohemya kralı ve Roma imparatoru olan kardeşi Ferdinand'dır. Fakat zorla bir şey yapamayacağını görünce, ölümünden sonra Ferdinand'a geçmek üzere ve yaşamı boyunca Yanoş Zapolya'ya kalmak suretiyle kendisiyle barış yapmıştır .

93 — **Sofu (Sofi)** : Türklerin, yasaları çok sıkı izleyenlere verdikleri bir takma addır. Fakat bu işi aşırılığa götürenlere z a h i d derler. Zaten s o f u sözcüğünün Yunanca s o f o s'tan geldiği sanılmaktadır. Nitekim f i l o s o f o s'uda feylozof olarak telaffuz etmektedirler.

94 — **Krallık** : Bundan önceki notlarımdan birinde Türklerin, güzel söz söylediklerini, fakat kötü hareket ettiklerini (yani sözleriyle yaptıkları söz birbirini tutmamaktadır). Bunu Süleyman ın bu örnekteki davranışı kanıtlamaktadır. Erdem gösterisiyle tüm Macar soylularının sevgisini kazandıktan sonra, doymak bilmez açgözlülüğünü gidermek için şimdi uygun fırsatın geldiğini görünce, arkasını dönerek, bir yetime ait olan krallığı kendi egemenliğine almıştır. Keşke Hıristiyanlar bu örnekten ders alarak Osmanlı himayesinin ne olduğunu öğrenseler!. Yüzyılın en seçkin yiğidi bulunan İsveç kralı XII. Karl'ın, Osmanlı sarayının hileci kucağına kendini atmadan önce, durumu iyice düşünmesini isterdim. Gerçekten de bu kralın hareketinin kendi krallığı için olduğu kadar tüm Hıristiyanlık dünyası için de, ne kadar düşüncesiz olduğunu olaylar açıkça göstermiştir. Hattâ halâ her iki tarafa da zarar getireceğinden korkulmaktadır.

95 — **Frenk Padişahı** : Osmanlı sarayı, Fransa krallarından başka, hiçbir Hıristiyan hükümdarına padişah ünvanı vermemektedir. Bizzat Türklerin aktardıkları bu adlandırma olayı ve bunun kökeni belirtilmeye değerdir. Anlattıklarına göre, Fransa

kralının kadın yeğenlerinden biri, Kudüsü ziyaret etmek dileğinde bulunmuş; fakat Kıbrıs'a yakın bir yerde Türk korsanları tarafından yakalanarak, Süleyman'ın huzuruna çıkarılmıştır. Fakat soyluluğu ve eşsiz güzelliği sayesinde sultanın en gözde cariyeleri arasında yer almıştır. Ve Fransızlara özgü olan tavır ve hareketleri, dansları ve aşk şiirleriyle sultanın sevgisini kazanmıştır, Sonunda bunun üzerinde bir egemenlik kurarak, Osmanlıların tüm iç ve dış sorunlarını yönetmiştir. Bundan biraz sonra bu amaçla İstanbul'a bir Fransız elçisi gelmiş ve kral yeğenini saraydan çıkaramayacağını anlayınca, padişaha hitaben : «Fransa kralının, Allah'ın, bu kadar kudretli bir padişahın yatağı için kendi kızını uygun bulduğundan (zira bunlar, yeğen demeleri gerekirken, kızım diye adlandırıyorlar), büyük şeref duyduğunu ve kendisini mutlu saydığını; ve bu kan ilişkisi, dünyanın bu iki büyük hükümdarı arasındaki dostluğu daha da kuvvetlendireceğini umduğunu» söylemiştir. Bundan sonra sultan kadınının çabaları sayesinde, Sultan Süleyman, Fransa kralının tüm isteklerini yerine getirmekle yetinmeyip, üstelik kendisine padişah ünvanı dahi vermiştir. Bununla beraber sultan, Fransız elçisinin öteki elçilerden önce huzura alınmasını emretmiştir. Tüm bu anlattıklarım masal gibi geliyor. Ancak şunu da söylemeliyim ki, özellikle bu konuyu belirtecek bir Hıristiyan vakanüvisine yahut soylistesine rastlamadım. Mamafih Fransızlar, kendi krallarının hanedanıyla akraba olduğunu ve buna dayanarak, tüm Hıristiyanlara nazaran, üstünlük elde etmekle öğünmekte sakınca görmemektedirler. Bu sebepten ötürü Alman imparatoru, Osmanlı sarayında bir temsilciden başka, hiçbir zaman olağanüstü elçi bulundurmaz. Fakat daha önemli sorunlar, örneğin, bir barış antlaşmasının onanması yahut bir ateşkes anlaşmasının uzatılması söz konusu olduğu zaman, bütün öteki elçilere üstünlük sağlayan olağanüstü bir elçi gönderir.

96 — Lippora, Beşereç ve Çakova (Alman çev.)

97 — **Usturgun Belgrad** : Ertergon yahut Gran'dır.

98 — **Tatarhisarı** : Yani Tatarların hisarı. Yine bu sıralarda Fünfkirchen (Beş kilise) diye Almanca adlandırılan kent te işgal edildiği sanılmaktadır.

99 — **Üstün Belgrad** : Kral beyazı olup, Almanca Stuhlweissenburg.

100 — **Alay** : Bir zafer alayından çok, padişahların İstanbul'a 'giriş ve çıkışlarında askerlerin özel bir yürüyüşüdür. Bir galibiyetten sonra yapılan zafer alayına **donanmayı hümâyun**, yani görkemli zafer alayı denir. Bundan başka düşmanla savaş halindeyken, askerlerin savaş düzenine girmelerine de alay denir. Başka bir yerde belirtmek olanağını bulamayacağımdan bunu şimdi burda tasvir etmek isterim : Türklerde ordu, beş kısma ayrılmaktadır : Örneğin, **sağ kol, sol kol, dip** alayı (ordunun büyük kısmı), **çarkçılar** (çarkaci - öncüler), **dündar** (artçılar). Bunların görevleri, geri çekilenleri yahut kaçanları durdurup çevimek ve yeniden savaşa zorlamaktır. Ordunun başında, yani en önde **serdengeçtiler** bulunmaktadır. Bunları da, başlarında ağaları bulunan yeniçeriler izlemektedir. Bundan sonra **topçular ve cebecilere** gelmektedir. Bunların da hemen arkasından sağında Anadolu (Asya) atlısı ve solunda Avrupa atlısı olduğu halde, sarayı ve **sekbanlarıyla** birlikte sadrazam gelmektedir. Sadrazamın da arkasından, eğer sefere katılıyorsa, sağında **alsancak sipahileri** ve solunda **sarı sancak sipahileri** (bunlara **silâhtar** da denilmektedir) olduğu halde, tüm saray mensuplarının ve **bostancıların** eşliğinde padişah izlemektedir. Sultanın bu alayından sonra hazineyi taşıyan arabalar geliyor. Bunun da arkasından yukarda belirttiğim **dündarlar** izliyor. Gerçek bir savaşta da aşağı yukarı aynı düzene dikkat edilmektedir. İlk atışı serdengeçtiler yapar; sonra yeniçeriler ve öteki yayalar gelir. Bu arada atlılar, kanatlardan saldırıya geçerler, fakat geri atıldıkları takdirde, her iki kanadın sipahileri yardıma gelir. Yeniçeri ağası ise, yayaların hangi yanda bozuk olduklarını inceler ve oraya taze kuvvetler gönderir. Padişah yanındakilerle birlikte savaş alanından belirli bir uzaklıkta bulunmaktadır. Padişah, tüm orduyu gözetmekte ve düşman tarafından zor bir duruma sokulan yana hemen kendi adamlarından ve başka alaylardan yardım göndermektedir. Anadolu (Asya) yayası, Mısır yayasından; Arnavut yayası da Rumeli (Avrupa) yayasından üstündür. Bunlardan, başka bir yerde, daha ayrıntılı olarak söz edeceğim. Bu silahlı kuvvetlerden başka Türk ordusunda, **ordu alayı** denilen, yani **esnaf** ve işçi alayı da katılırdı. Bu alaylar da, padişahın buyruğu üzerine, herhangi bir kentte bulunabilecek tüm gereksinmelerini karşılayabilmek için, her yerde orduyu izlemeleri gerekmektedir.

101 — **Yenikapı** : İlerde daha ayrıntılı olarak bahsedeceğim. İstanbul'un Silivri'ye bakan bir kapısıdır. Yani İstanbul'un yirmi sekiz kapısından biridir.

102 — **Hakaret** : İran şahının, bunun karısının namusunu kirlettiği söylenmektedir.

103 — **Kendi ülkeleri** : Türkler, bu ülkelerin adlarını yazmamışlar, ben de, hiçbir yerde bunların isimlerine rastlamadım.

104 — **Kendi yönetimi** : Bazı Türk vakanüvisleri, **Kanuni Sultan** Süleyman'ın, oğullarının kendisini tahttan indirmek niyetinde olduklarına dair, el altından haber aldığını söylemektedirler. Buna rağmen, şerefini hesaba katarak, elini kendi kanıyla kirletmek istemediğinden, oğullarına geldikleri yerden evlerine dönmelerini emretmiştir. Bununla beraber sonunda sorun daha iyi anlaşılınca, aşağıda göreceğimiz gibi, oğullarından Mustafa'yı öldürtmüştür.

105 — **Sultan Burhan** : Burhan, Yunanca **apodiktikon** ve Latince **demostrativum** anlamına gelen bir deyimdir. Bundan dolayı Türkler, bir **syllogisme demonstratif'e deliLi** burhan derler. Fakat özel isim olarak üzerinde duracak olursak, o zaman güçlü ve bir dereceye kadar yenilmez manasına gelmektedir. Bir zamanlar bu gibi adlanmalar, Türklerde çok yaygındı; bugün ise artık modası geçmiştir.

106 — **Isfahan** vb. : **Bu kent**, bir zamanlar, Irak eyaletinin başkenti olup, bugün tüm İran'ın başkentidir. Keşan, haritalarda Kasian olarak geçmektedir. Bu ise, aslının bozuk bir biçimde yazılmış olmasıdır. **Kamid** ise, modern haritalardaki **Com'ın** tıpkısı olsa gerek.

107 — Bir yıl değil, fakat birkaç yıl önce olduğu sanılmaktadır. Bk. daha yukardaki **paragrafa : VI. (Rom. çev.)**

108 — **Baç** vb. : Bunlar, çok muhtemel olarak, Tuna ile Sava nehirleri arasında yerleşik bulunan kentlerdir. Türkler, bu bölgeye **Baçya Ovası** derler.

109 — **Kasım Paşa** : Sonunda sadrazamlık mevkiine kadar yükselen bir Türk komutanı olup, bugün erzak depolarının bulunduğu ve bugüne dek adını taşıyan **Yeni Galata** kolonisini kurmuştur.

110 — **Erdiş** ve **Ağlaş** : Şirvan'la sınır olan kentlerdir. Coğrafya haritalarında, gerçek adları yerine bozuk biçimleri olan **Erciş** ve **Elata** olarak yazılmaktadır.

111 — **Tokat** : Anadolu'da, Amasya'ya yakın bir kenttir. Bazıları, bunun antik **Evdoksya** olduğunu ileri sürerler.

112 — **Mustafa** : Bütün kardeşlerini babalarının aleyhine kışkırttığı söylenen Sultan Süleyman'ın dördüncü oğludur. Türkler, Süleyman'ın, oğulları pişmanlık duyarlar ümidiyle, suikast girişimlerini cezalandırmadan, bir yıl süreyle ve büyük bir sabırla beklediğini ileri sürerler. Buna karşın kötü niyetlerinde direndiklerini görünce, ayaklananların elebaşısı olan Mustafa'nın boğdurulmasını emretmiştir. Bazılarına göre, Cihangir'in kendi eceliyle ölmediğini, aksine babasının emriyle zehirletilerek öldüğünü söylerler. Sultan Süleyman, oğullarının isyanını bastırdıktan sonra, şehzadelerin bundan böyle valilik edemeyeceklerine, aksine imparatorluğun merkezinde bulundurulmalarına ilişkin bir yasa çıkartmıştır. Bu yasaya karşın, bazı şehzadelerin valiliklere tayin edildikleri söylenmektedir. Bugün ise şehzadeler böyle bir görevde bulundurulmamaktadır.

113 — **Cihangir** : Bu şehzadenin kambur olduğu söylenmektedir ve sırtında bir atlas varmış düşüncesiyle kendisine Cihangir, yani atlas taşıyan adını vermiştir. Bunun yazgısı hakkında bk. bundan önceki not.

114 — **Şah** : Türklerin dinlerine göre düşmana haber vermeden savaşa başlamak yasaktır. Böyle davranmaları, bir yandan karşı tarafı hile ve kurnazlıkla mağlup ederek itaat altına almakla Türklerin yiğitlikleri zayıflamaması, öte yandan düşmanın islam dinine geçecek kadar zaman bulamadıklarını söyletmemek için yaptıklarını söylerler. Bu önerilerini düşman, reddettiği takdirde, kendilerini akıtılacak kandan sorumlu ve suçlu saymamakla beraber, savaşta ölenlerin **şehit**, galip gelenlerin ise **gazi** olduklarına inanmaktadırlar. Bütün bunlara karşın, kendilerini bu kurala tümüyle bağlı saymıyorlar, aksine olayların ivediliğine göre, yorumluyor ve düşmana ancak kılıç çektikten sonra savaş ilan ediyorlar. Buna ben, Sultan Ahmed'in kumandanı Ali Paşa tarafından, dört ay içersinde, tüm Mora'yı geri aldıkları Venediklilere karşı yapılan savaş dolayısıyla şahit oldum. Bununla beraber hemen hemen tüm ölümlülerin ortak hareket biçimi haline gelen

böyle bir yöntemden salt Türkleri suçlu tutmak doğru olmasa gerek.

115 — **Revan (Erjvan)** : İran'ın tanınmış bir kentidir. Modern haritalarda bozuk bir biçimde, yani Ervan olarak geçmektedir.

116 — **Nevcivan** : Coğrafya haritalarında bozuk bir telaffuza göre Nah-Şvan olarak yazılmaktadır.

117 — **Sultan Hüseyin** : O sıralarda arka arkaya Osmanlı devletinin egemenliğine giren İran kaçaklarından birisi olsa gerek. Zira Şirvan'ın yahut Azerbaycan'ın bir eyaleti olan **Amadya**, şimdi İran'a bağlıdır. İbranice Madiyan ve Yunanca Midiyan, Amadiya sözcüğünden geldiği sanılmaktadır.

118 — **Meraciye** : Coğrafya haritalarında yanlış olarak **Marraga** geçer.

119 — **Şahkulu** : İsyan ederek Sultan Süleyman tarafına geçen İran hanlarından biridir. Musiki alanında göstermiş olduğu beceriden başka bir hüneri yoktur. Bunun, çalgılar için bestelemiş olduğu ve bu güne dek süregelen ve eşsiz güzellikte olan birçok ezgiden ikisinin, hem Türk, hem de İranlı musiki sanatçıları tarafından taklit edilemez oldukları söylenmektedir. Örneğin, bunlardan biri, hüseyini makamındaki **Şah Kulu Salsili** ve öteki hisari makamındaki **Küffari** (Küpari) adındadırlar. Ve her ikisi de Diveki vezinlidir.

120 — **Erzurum** : Türeme bilimine göre, Rum yahut Avrupa diyarı anlamına gelmektedir. Zira Türkler, Küçük Asya yahut Anadolu dahil, Erzurum'un batısında kalan tüm ülkeleri, Avrupa'nın bölümleri olarak tanımlamaktadırlar. Fakat bu Erzurum, Türklere bağımlı bulunan Büyük Ermenistan'ın başkenti olup, İran (Medya) sınırına yakın ve kuzeyde Karadeniz kıyısındaki Trabzon'a altı gün uzaklıktadır. Burası Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli paşalıklarından biridir. Ve buraya üç tuğlu ayrıcalığa sahip olan paşalardan başka kimse gönderilemez.

121 — **Maraş** : Halep ile Malatya arasında olup, Fırat'a yakın olan Muraş nehrinin kıyısında yerleşik bir kenttir.

122 — **Musul** : Bazılarına göre, antik devrin Ninova'sıdır.

123 — **Dobruca** : Balkan (Haemus) dağlarının beri yanında yerleşik olan bir eyalet olup, Eflâk'taki Silistre (Dristor)'den başlayarak Tuna'nın ağızına kadar uzanmaktadır. Tüm ülke geniş bir ovadan ibaret olup, ne akar suları, ne de ormanları vardır; ancak Silistre yakınlarında Türklerin Deliorman dedikleri bir orman vardır. Buranın halkı, köken bakımından, Türk olup, buraya Asya'dan gelmişlerdir. Bugün bunlara **Çıtak** denilmektedir. Çıtaklar misafirleri çok severler. Bunların köylerinden herhangi bir yolcu geçtiği zaman, ulus ve din ayırımı yapılmadan, her ailenin ebeveyni kapının önüne çıkar ve sonsuz bir nezaketle evlerine davet ederler ve Allah ne verdiyse (bu, bunların kendilerine özgü davet sözleridir) yemeleri için sofralarına buyur ederler. Bu çağırılarını kabul eden yolcuyu, eğer üç kişiden fazla değillerse, atlarıyla birlikte, üç gün üç gece hiçbir kuruş almadan misafir ederler ve dünyada eşi olmayan bir sevgi ve insanlıkla ağırlarlar. Bunlar, misafirlerine yumurta, ülkelerinde bol bulunan bal ve külde pişmiş ekmek ikram ederler. Belirtilmeye değer bir şey varsa, o da, misafirlere ayırdıkları küçük evleridir. Bu evin ortasında, yolcuların istirahat edebilecekleri, her tarafı minderlerle çevrili bir ocak vardır. Ağacından yararlanılacak ormanları bulunmadığından evlerinde, güneşte kurutulmuş tezekle ısınmaktadırlar. Evlerini harçsız taştan yaparlar. Fakat duvarları düzgün ve sağlam olmaktan çok, üstüste konmuş taş yığını sanılmaktadır. Ve soğuktan korunmak için duvarın dış kısmına hayvan pisliği sürerler. Arazinin çok kuru oluşundan dolayı sularını yüz kulaç derinliğinde açılan kuyulardan sağlamaktadırlar. Buna karşın bu ülke, Türklerin pek çok beğendikleri Boğdan atlarından sonra gelen çok süratli at yetiştirir. Boğdan'dan İstanbul'a giderken burası yolum üzerinde olduğu için bu yerlerden çok geçtim. Bu bahaneyle bir seferinde bu yolda başımdan geçenleri anlatmak isterim. Ben, her zaman Alibey köyünden çok görgülü ve zengin birinin evinde kalırdım. Bir seferinde tam Aziz **Fokas** günü olan 22 Temmuz günü buraya vardım. Ve tüm işçilerinin (yıl da yüzden fazla Hıristiyan işçi kullanırdı) sanki bayram günüymüş gibi, tembel tembel işsiz oturduklarını görünce şaşırıp kaldım. Bu insanların o gün neden çalışmadıklarını sorunca, «ben imanı tam bir Müslümanım, fakat bugün adamlarımın çalışmasına razı olamam» yanıtını verdi. Bu sözleri benim merakımı uyandırdı ve sorularını sürdürerek, «yoksa, bugün bayram gününüz mü?» deyince, gülümsedi ve «Hıristiyan olmanı-

za rağmen, bugün Aziz Foka günü olduğunu bilmediğinize şaştım» yanıtını verdi. Bunun üzerine, «iyi ama, sizin Aziz Foka günüyle ilişkiniz nedir?» dedim. O zaman, «dostum, siz nasıl oluyor da böyle konuşuyorsunuz? Bu aziz, mucizeleriyle kudreti hakkında aramızda yeterli kanıt verdi. Şimdi dinleyin beni. Size anlatacaklarım, ta atalarımızdan bugüne dek süregelmiştir : Aziz Foka bayramı hakkında bilgisi olmayan bizim insanlarımız, o gün, Hıristiyan işçilerini ürünü kaldırmak için tarlaya gönderirler ve bunların Aziz Foka günü olduğundan dolayı itiraz etmelerine karşın, emirlerini dayak tehditiyle yerine getirtmişlerdir. Zavallı Hıristiyanlar, ister istemez boyun eğerek tarlaya gitmişler ve arabalarını efendilerinin ürünleriyle yüklemişler. Fakat eve dönüşlerinde başlarına ne gelmiş bilirmisiniz? Saygıdeğer bir ihtiyar adam, elinde bir meşale olduğu halde bizimkilerin karşısına çıkmış ve kutsal bayramlarına saygısızlık ettiklerini söyleyerek, buğday yüklü arabalarını ateşe vermiştir. Ateş, yıldırım hızıyla tüm bölgeyi sarmış ve tarlalardan henüz kaldırılmayan ekinleri kül etmekle kalmamış, fakat aynı zamanda evlerine taşıdıklarını da kül haline getirmiştir. Böylece bu zarardan ders alan atalarımız, bu bayramı Hıristiyanlar kadar dindar bir biçimde tutmaya ve o gün herhangi bir iş yapmamaya karar vermişlerdir. Biz de atalarımızın bu sözünü tutarak, bugüne dek böyle bir yangının olup olmadığını anımsamıyoruz» demiştir.

124 — **Fransız kralı** : Bu kral, V. Karl'la yapmış olduğu sürekli savaşlar sayesinde, Sultan Süleyman'a Macar krallığını ele geçirmesine olanak veren I. Fransuva'dır .

125 — **Karli Elibey** : Bu, eski bir amiral olsa gerek, fakat Kaptan paşalığa tayin edilmediği sanılmaktadır. Karli adına gelince, Müslüman olmuş bir Hıristiyan olduğu sonucuna varılabilir.

126 — **Korbon** : Bunun, Fransa'ya kafa tuttuktan sonra, Almanya tarafına geçmiş bulunan ve imparator V. Karl'ın ordusunda kumandanlık eden **Burbon** dükü Charle olması çok muhtemeldir. Bununla beraber Türklerin, Hıristiyan kumandanlarının adlarını karıştırdıkları bilinmektedir. Bu savaşa gelince, bunu, ne Alman, ne de Fransız tarihçileri belirtmezler. Bundan dolayı bunun, Sultan Süleyman'ı daha büyük bir istekle yardımlarına sevketmek için Fransızların sadece bir düşleri olduğunu sanmaktayım. Bu, Fransızların İstanbul'da sık sık başvurdukları

bir taktikleri olup, ben de, burada bulunduğum sıralarda, buna tanık oldum.

127 — **Hürmüz** : Türkler bu adı, iki ülke ile iki denize verirler. Bu ülkeler, Portekiz ile Hürmüz adasının kendisi (Batlamyus'ta **Armuksa**); denizler ise Portekiz denizi ve İran körfezidirler. Zira her ikisinde de, Türklerin hürmüz dedikleri inci bulunmaktadır. Türklerin, **Bahrül Kulzum** dedikleri yahut **Suveyş** denizi diye çok anılan **Kızıl** denizde uzun zamandan beri büyük bir donanma bulundurdukları genellikle bilinmektedir. Bundan başka Sultan II. Selim'in Kızıldenizle Akdenizi birleştirmeyi denediği, fakat kanal bitmek üzereyken, beklenmedik bir anda kumla dolmasından dolayı girişiminden vazgeçmek zorunda kaldığı da bilinmektedir. Bundan ötürü donanmanın İstanbul'a döndüğü söylenmemiş olsaydı, o zaman, İran körfezinden söz edildiğine inanmam gerekirdi. Fakat bu da, tüm Afrika'yı dolaşmadan mümkün değildir. Zaten Türkler, böyle bir tur yapmadıkları gibi, hiçbir zaman yapmayı da denememişlerdir.

128 — **Üç kent** : Hiçbir yerde bunların adlarına rastlamadım.

129 — **Cezayir** : Yahut harf-i tarifle El-Cezayir (28); coğrafya haritalarında Alcir yahut Alcerya diye geçer. Türklere bağımlı olmakla birlikte, Tunus gibi, kendi yasalarına göre yönetilmektedir. Bununla beraber savaş zamanlarında Osmanlı sultanına altı ile sekiz bin asker vermekle yükümlüdürler. Fakat sultan, Venedikliler ve öteki Hıristiyan devletlerle barış halindeyken, o zaman kendisine olan yükümlülükten özgür bırakılır ve. Malta şövalyelerinin Hıristiyanlar arasında yaptıkları gibi, korsanlıklarını sürdürürler. Bunların, sultan tarafından gönderilen bir paşaları vardır. Fakat bu paşa, başka yerlerde de olduğu gibi, kendiliğinden bir şey yapamaz : Ancak yiyecek - içeceğini ve daha başka gereksinmelerini bu ülkenin halkı tarafından bol olarak sağlanmakta olup, padişahın adına bundan başka şeyler istemek hakkı olmadığı gibi yetkisi de yoktu. Çoğu zaman halkın, kendi yetkisi-

(28) D'Herbelot'ya göre, Cezayir sözcüğü, Arapçada Cezayir yahut Kesayir diye yazıldığını ve Latince Caesarea'nın bozulmuş biçimi olduğunu ve Alcerya'nın, Moritanya'nın öteki eyaletleri Tingitana ve Sitifensis'ten ayırdetmek için Romalıların Caesariensis diye adlandırdıkları Moritanya'nın başkenti Yulca Caesarea'dır (İng. çev.).

ne dayanarak, bu paşayı azlettiği olmuştur. Fakat Osmanlı sarayının şerefini korumak amacıyla, bunu, sultana kötü hareketinden dolayı kınarlar ve yerine daha iyisinin gönderilmesini isterler. Saray bu yöntemi kabul etmemekle beraber, bu duruma göz yummak zorunda kalır ve herhangi bir ayaklanmaya yol açmamak için her zaman paşayı suçlu, Cezayir halkını ise haklı buluyordu.

130 — **Bican : Bunun,** tam o sıralarda, (29) Fransızların, Türklerin yardımıyla ele geçirdikleri Piyemonte'deki Nis kalesi olması muhtemeldir.

131 — **Piyale Paşa : İstanbul'da** bugün bile görülen bir cami ve bir çarşı yaptıran bir Türk kaptanıdır (Amirali).

132 — **Mesina (Misina)** : Sicilya'dadır (30).

133 — **Rice** : Kalabriya'daki Regium Iulium (31). Türkler, her zaman yaptıkları gibi, Mesina'yla Reggio'yu İspanya'da göstermekle yanılgıya uğramaktadırlar.

134 — **Mariyoka** : Bu, Balear adaları içinde en önemlisi olan **Mayorka** adasıdır.

135 — **Üç komşu ada** : Bunlar belki **Minorka, İvika** ve **Formentera** adaları olabilirler. Fakat bu salt basit bir tahminden ibarettir.

136 — **Süleymaniye** : Bu cami, limana bakan ve yüksek bir tepenin üzerinde inşa edilen, fakat başka hiçbir yapıyla karşılaştırılamayacak kadar üstün bir sanat eseridir. Bunun böyle olduğunu salt Türkler değil, fakat yabancılar da doğrulamaktadır. Bu tapınağın güzelliğine pek şaşmamalıdır. Zira bunun inşaatın-

---

(29) Daha muhtemeldir ki, yazar, bununla Türklerin V. Karl'dan geri aldıkları Afrika'daki Buca'yı kastetmektedir (Fransız çev.).

(30) Türklerin bu kenti işgal edip etmediklerini bulamadım. Fakat Napoli koyuna yakın bulunan ve **Reggio** kentinin yazgısına uğrayan ve **Sorrento** ile birlikte 1558 yılında Türkler tarafından yakılıp yıkılan **Massa** kenti vardır. Bk. Giannone, Napoli Tarihi, IV. cilt, s. 161. (Alm. çev.)

(31) Kalabriya'daki Reggio'dur. (Rom. çev.)

da, Troya (Truva) yıkıntılarının mermer taşlarından başka, Türklerin, adlarının böylelikle ölümsüzlüğe ulaşacağını aptalca sandıkları Yunanlıların antik yapıtlarından ne kadar değerli ve seyrek görülen eserler varsa, hepsini kullanmışlardır. Bu camii, dört minare süslemektedir. Bunlardan ikisi yani, ezanın okunduğu yer üç şerefelidir. Ötekiler ise, iki şerefelidir. Bu caminin yanındaki medresenin müderrisi, bütün öteki müderrislerden üstün sayılıp, bundan sonra **molla** (mevlâ) olunmaktadır.

137 — **Cula** : Coğrafya haritalarında bugün dahi böyle geçmektedir.

138 — **Sigetvar (Segetver)** : Hıristiyanlara göre **Siget'tir.**

139 — **Ocak** : Bu bir Türk cümlesi olup, yerle bir olmuş anlamına gelmektedir. Zira dumanın çıkmadığı yerde insanlar yaşamaz.

140 — **Tüm dünyanın** : Türkler, Allah'ın yetmiş bin dünya yaratmış olduğunu, ama şimdikini en sonuncu dünya olacağını söylerler. Bir zamanlar bu konu üzerinde Türk bilginleri arasında büyük tartışmalar yapılmış. Bazılarına göre, tüm dünyanın Allah'ı demenin doğru olmadığını; zira yalnız bir Tanrı bulunduğunu, o da, Müslümanların Allah'ı olduğunu ve ayrıca iyilerin ve kötülerin hakimi denilmesi, kutsallığına yakışmadığını söylerler. Başkaları ise, aksini ileri sürüyor ve Allah'ın, tüm dünyanın efendisi olarak adlandıran Kuran'dan pasajlar belirtiyorlar. Daha sonraları bu kanı, tüm ötekiler tarafından da tasdik edilmiştir.

141 — **Ateş** : Türkler, bu olayı salt Sultan Süleyman'ın dualarına vermektedirler. Zira bunların sonunda kent, silah kuvvetiyle değil de, kulunun duaları Tanrı'nın hoşuna giderek, mucize kabilinden ele geçirildiğine inanırlar.

142 — **Eşraf** : Aziz yaşamı sürenler yahut dinsel mevkilerine göre başkalarından daha saygın kişiler. **Eşraf** sözcüğü, **şerif**ten gelmektedir. Bundan ötürü **Kudus-u Şerif** ve **Kâbe-i Şerif** denilmiştir.

143 — Bk. not 52, bu böl. XXVII paragraf (Rom. çev.)

144 — **İmam** : Hergün cemaata namaz kıldıran bir din adamı. Sultana hizmet eden ve bunun huzurunda dualar okuyan ve öteki imamlardan daha saygın olana İmam Efendi denilmektedir.

145 — **Tilâvet-i Kuran** : Kuran-ı Kerimin tümünün okunması demektir ve ölenin mezarı başında uygulanmaktadır. Nitekim bizde de böyle hallerde mezamir ve **Ahd-ı Cedid** okunmaktadır.

146 — **Mihrab** : Bizde sunak anlamına geldiği kadar caminin güneyine düşen bölümün de adıdır. Bu sözcük hakıkında Türkler, şu öyküyü aktarırlar : Bir ozanın, nikâhsız bir dostu varmış ve bunu, ihtiyar, soluk, sakallı ve buruşuk olmasına karşın, büyük bir tutkuyla severmiş. Bu anlamsız aşkından ötürü dostları kendisini kınarlarmış. **Bunun** üzerine ozan da, kendilerine aşağıdaki dizelerle yanıt vermiş : Eğer mescit yıkıldıysa, nola mihrab yerinde. Ozanın düşmanları bu dizeleri işitir işitmez, bunları yoruma tabi tutarlar. Nikâhsız dostunun buruşuk yüzünü bir tapınağa ve gençlik tutkularının hedefi olan vücudun o bölümünü de bir mihraba benzetmesinden dolayı ozanı hakaret davasından mahkemeye verirler. Kadı da bu duruma çok kızar ve ozanı ölüme mahkum eder.

147 — **Şehit** demektir (Rom. çev.).

148 — Yani galip, fatih demektir(Rom. çev.)

149 — **Nazım** : Bir şiir ölçüsü olup, özellikle Kuran'da sık sık kullanılmaktadır. Bundan dolayı bunu öteki vezinlerden daha ince bulmaktadırlar.

V. BÖLÜM

1 — **Mest** : Sarhoş demektir. Bu sultanın en büyük tutkusu, şarap içmek olduğundan kendisine **mest** takma adı verilmiştir. Bu tutkusuna rağmen her günkü ibadetini yerine getirmekten geri kalmadığı söylenmektedir. Bununla beraber bu kadar tanınmış bir padişaha bu utanç verici lekeyi sürmek istemeyen öteki vakanüvisler de, kendisinin hiçbir suretle içki tutkusu olmadığını, aksine birçok kez Tanrısal bir coşkuya tutulduğunu ve halkın, kendisinin iki yüzlülüğünden kuşkulanmaması için, bizzat kendisinin, bunun bir ilahi heyecan değil, fakat sadece bir sarhoşluk olduğunu söylediğini bildirirler. Böyle söylemekle de, kendisinin iki yüzlü olarak bilinmektense, sarhoşun biri olarak bilinmesini tercih ediyordu. Fakat bu sözlerle ancak cahilleri kandırabilirdi.

2 — **Amasya** değil, Magnesia olarak adlanan yere bk. Bundan önceki bölüm, paragraf 54 (Rom. çev.)

3 — **Merih** : Mars (Rom. çev.)

4 — **Yas** : Eskiden bir Türk padişahı öldüğü zaman, görkemli törenlerin yapılması ve en belirgin renkteki yas kılıkları seçmek âdetti. Bugün ise, kırmızı kıyafetle yas tutmakta ve de salt üç gün sürmektedir. Hatta bu kadarına dahi önem verilmemekte ve üç gün geçtikten sonra herkes günlük giysilerini giymeye başlamaktadırlar.

5 — **Gizli** : Hem Hıristiyan, hem de Türk tarihçileri, sadrazamın, Sultan Süleyman'nın ölümünü, Şehzade Selim'in Belgrad'a varmasına kadar kırk bir gün süreyle gizli tuttuğunu oybirliğiyle doğrulamaktadırlar. Türklerin âdetlerini bilmeyen okurlarım, binlerce askerin içinde böyle bir haberin gizli tutulması olanaksız olacağını sanırlar; halbuki Osmanlı sarayında izlenen büyük sessizliği (Pitagoravari) bilenler, bundan kuşku duymazlar. Bura-

da, kendisine sorulmadıkça hiç kimse bir söz bile telaffuz edemez, birbirleriyle konuşamazlar; her ne kadar gereksinme duyarsa duysun, hiç kimse ne öksürebilir, ne de hapşırmaya cesaret edebilir. Herhangi bir kimse, birine bir şey söylemek isterse, ancak dilsizlerin diliyle, yani işaretle konuşabilir. Saray uşaklarının hiçbiri ayakkabı kullanmaz ve salt parmaklarının ucuna basarak dolaşırlar. Fakat adımları o kadar ölçülüdür ki, koşmak zorunda kalan birisi dahi duyulmayacak kadar hafif ve dikkatli olması gerek. Zira en ufak bir gürültü yayan sert bir biçimde cezalandırılmaktadır.

6 — **Bakşiş : Bahşiş**, bir padişahın tahta çıkması dolayısıyla askerlere verilen armağandır. Sayıları kırk bin olan yeniçerilerin her birine yirmi altın ve sayıları on beş bin olan sipahilerin her birine yirmi beşer sarı lira verilirdi. Eğer sultanın hoşuna giderse bazen günlük harçlıklarına birer **aspr** daha ekler. Fakat bu çok seyrek olur. Bunu da sultan, özellikle askerlerinin desteğini kazanmak istediği zaman yapardı.

7 — **Beni Ömer** : Bağdad'ın çöllerinde serseri dolaşan ve sabit yerleri bulunmayan Arap kabilelerinden biri olan Ömer oğulları yahut bunların kuşaklarıdırlar. Bunlar, bazen Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimini kabul ederler ve Bağdad valisine, tek gelirleri olan hurma ürünlerinden sağladıkları paralarla oldukça önemli yıllık vergi verirlerdi. Buna karşın bunlar, çoğu zaman kafa tutarlar ve Basra kentinin kenar mahallelerine kadar sokularak, her şeyi yakıp yıkarlarmış. Fakat Sultan Mustafa zamanında ansızın Basra'ya saldırmışlar ve iki yıla yakın burasını ellerinde tutmuşlardır. Fakat Babil valisi Daltaban Mustafa Paşa, bunları Basra'dan uzaklaştırmış ve otuz bin kadarını öldürterek, aşağı yukarı tüm kabileyi yok etmiştir. Bu paşa, öldürülenlerin başlarını, bu amaçla padişah tarafından gönderilmiş bulunan kapıcıbaşı Battal İsmail'in önüne sermiştir. Daltaban Mustafa Paşa, bu zaferi sayesinde, padişahın nezdinde büyük bir üne sahip oldu ve biraz sonra sadrazamlığa yükseldi. Bununla beraber bu yükselme onun yok olmasına neden olacaktır. Zira bunun üzerinden ancak üç ay geçmişti ki, müftü tarafından ihanetle suçlanarak, kabahatsiz olmasına karşın, ölüme mahkûm edilmiştir. Bu zalimce olay, kısa bir zamanda Türklerde çok sık görülen korkunç bir ayaklanmaya neden oldu ve sonunda Sultan Mustafa tahtından indirildi ve müftü öldürüldü. Mustafa'nın tahttan indirilmesinden

sonra imparatorluğun tacı, bugün hüküm süren Sultan Ahmed'e verildi.

8 — **Basra** : Bundan önce **Bostra** denilen **Balsora'dır.** Coğrafya haritalarında Fırat nehrinin ağızında gösterilmektedir. Bu, büyük bir yanlışlıktır; zira bu, nehrin kuzeyinde altı günlük bir uzaklıktadır. Fırat'ın ağızında, doğunun en önemli ticaret kentlerinden biri sayılan Kurma bulunmaktadır. Fakat bu kent, benim bildiğim coğrafyacılar tarafından meçhul kalmıştır.

9 — **Şehresul** : Bu, Asya'da çok iyi bilinen bir kent ve eyaletin adıdır. Buranın paşası, üç tuğ taşımak ayrıcalığına sahiptir. Buna karşın, herhangi bir paşanın, başka bir paşalıktan **şehresul** paşalığına nakledildiği zaman, Türklerin gözünde, sanki sürgüne gönderilmiş ve sonsuz bir yoksunluğa mahkûm edilmiş sayılmaktadır.

10 — **Köprü** : Bu köprü, İstanbul'a iki saat uzaklıkta bulunup, Marmara denizine döküldüğü yerde ve aynı adı taşıyan bir köyün yanındaki **Büyük Çekmece'nin** üzerinde yapılmıştır. Köprünün tümü, yontma taştan yapılmış olup, iki bin adım uzunluğundadır. Gerçekten bu köprü, bir padişaha layık bir eserdir. O zamanın tanınmış bir ozanı olan Hüdai, bir mermertaşın içine hakedilmiş ve bugün bile görülen ve sultanın adına sunulan çok zarif dizeler halinde bir yazıt bırakmıştır. İşte anımsadığım kadarını aşağıya alıyorum :

«Başladı (1) bu cizri, olmadan temam,
Kıldı azmi su-i cennet, errahim.
Geldi zil hak Şah Sultan Selim,
Etti tekmil oldu bu cizr âzim.
Dedi tarihin Hüdai ol zeman,
Yaptı ab üzre bu cizri Şah Selim».

Bu son dizeden, Türklerin **ebced** dedikleri bir hesaba göre H. 974 tarihi çıkmaktadır.

11 — **Yani Kefe.** Bunun adı, bundan önce **Theodosia** idi (Rom. çev.)

12 — Yani Volga nehri. Bir zamanlar **Rha** (Rom. çev.)

(1) Yani Selim'in babası Süleyman'dır.

13 — Yahut Tanais; halk dilinde Don (Rom. çev.)

14 — **Maillep** : Türkler bu isim altında daha önceleri **Meotis** denizini (**Palus Moetis**) adlandırırlardı. Bizzat tarihçinin sözlerinden anladığıma göre, bu, Moeotis sözcüğünün bozulmasından başka bir şey değildir. Fakat Türkler, bugün, antik devirde **Olbiopolis** denilen **Oçakov**'u sulayan Karadeniz'in körfezine **Maille** diye adlandırmaktadırlar. **Moeotis** denizine gelince, Türkler, bugün **Azak** denizi, yani **Azov** denizi diyorlar. Eski devirlerde **Kimmerius** da adlandırılan **Bosphorus**, Türkler tarafından **Kerç Taman Boğazı** diye isimlendirilir. Türklerin büyük Osman Paşa, Rusların Azak'ı işgal ettikten sonra, Kerç boğazını iki kaleyle kapatmıştır. Eğer yanılmıyorsam Yunanlılar, eskiden bu yerlere **Nimphaeum Cimmerium** ve **Tauricum** adlarını veriyorlardı.

15 — **Ejderhan** : Tataristan'da çok iyi bilinen bir hanlık olup, bugün Rusların yönetimi altındadır ve ortak adı **Astrahan**'dır. Farsça'da bu sözcük, ejderlerin yeri yahut ejderlerin hanı anlamına gelmektedir. Bu adın verilmesinin nedeni, bu ülke halkının doğa bakımından yaban ve sert oluşudur. Fakat bugün o kadar söz dinleyen olmuşlardır ki, en elverişli olanak verilse bile, eski özgürlüklerine kavuşmayı istemeleri şöyle dursun, akıllarına dahi getirmedikleri söylenmektedir. Nitekim Büyük İskender'in kuvvetlerinin yapamadıklarını Rusların **knutes** ve **bategos**'leri yapmayı başarmış ve bu ulusun yabani doğasını tümüyle yumuşatmışlardır. Aşkla korku birleşince insanların ruhu üzerinde neler yapılmaz!

16 — Alman çevirmeni **Ejderhan** diye yazmaktadır. (Rom. çev.)

17 — **Nogay Tatarları** : **Kazan** Tatar'ları denilen ve bugün bile on sekizden çok oldukları söylenen bu Tatarlara, Basarabya'daki **Bucak** Tatar'ları arasında oturmaları için yer ayrılmıştır. Ben, bunların Rus Çarlığındaki kardeşlerini gördüm ve dil, yüz, boy - bos ve gelenek bakımından aralarında hiçbir farkın bulunmadığını gözledim. Doğa, her ulusa kendi özelliklerini damgalamak için o kadar özenmiştir ki, ne yerlerin uzaklığı, ne de iklim farklılığı bunları ne değiştirebilmiş, ne de tümüyle silebilmiştir.

18 — Yani Kırım hanı (Rom. çev.)

19 — **Sinan Paşa :** Sultan I. Selim zamanında sadrazam olup da Çerkezlerle (Mısır'lı) (2) yapılan savaşta şehit düşen Sinan Paşa'yla karıştırılmaması gerek.

20 — **Özdemiroğlu :** Türeme bilimine göre Özdemir sözcüğü, tümü demirden, demirin özü anlamına gelmektedir. Bu çok iyi bilinen bir cenkçi olup, olağanüstü bir güce sahipmiş. Bundan dolayı Türkler, bunun gibi bir yiğidin ne geldiğine, ne de geleceğine inanmaktadırlar. Bu savaşçı, Türklerin bir Samson'uymuş. Özdemiroğlu'nun bu seferden önce başka bir yerde vali olup olmadığını kesinlikle bilmiyorum.

21 — **Garbiye :** Yahut tanımlama harfiyle **El-Garbiye**, çok iyi bilinen bir krallık olup, Hıristiyanlar **Algarva** adını verirler ve şimdi Portekiz kralına bağımlıdır. Bu adı, Atlas Okyanusu tarafında yerleşik bulunmasından dolayı, aldığı sanılmaktadır. Zira garbiye, Arapçada batı kıyısı anlamına gelmektedir.

22 — **Beni Ahmer** : Katolik Ferdinand'ın İspanya'dan attığı Arapların eski kral ailelerinden biridir. Fakat bunun değişiklikleri hakkında ne Türk, ne de Portekiz vakanüvislerinde bir kayda raslamadım.

23 — **Çipru** (Rom. çev.)

24 — **Lefkoşa (Nikosia) :** Kıbrıs adasından ele geçirdikleri ilk kent olduğundan Türkler, Nikosia'ya Kıbrıs demektedirler. Bundan ötürü Nikosya **(Lefkoşe** - bugün)'ya tüm adanın adını verdikleri görülmektedir.

25 — **Famagosta** (Rom. çev.)

26 — **Kılıç Ali Paşa :** Bu, Boğaziçi kıyısında Tophane denilen bir kenar mahallede büyük bir cami yaptıran paşadır. Türkler bunun, hiç kimseye haber vermeden bu caminin temellerini attırdığını ve bir gecede ilk pencerelere kadar çıkıldığını ileri sürerler. Ertesi günün sabahı halk, burdan geçerken, önceden gerekli hazırlıkların yapıldığının farkına varmadığından, bu kadar büyük bir inşaat görünce, bunu sanki bir mucizeymiş gibi naklederler. Bunun üzerine padişah, inşaatı yapanı çağırtmış ve böyle olağanüstü bir işi nasıl yapabildiğini sormuş. Buna karşılık paşa,

(2) Bk. Kitap III. bölüm III, not 10.

«Bu benim değil, padişahımın yapıtıdır; zira bu inşaatı, sultanın kadırgalarının köleleri yapmıştır. Benim amacım ise, salt becerimi göstermek ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kudretini kanıtlamaktı. Eğer benim gibi özel bir kimse, bunun gibi bir eseri, sadece kürek mahkûmlarının yardımıyla yapmaya muktedir olursa o zaman Osmanlıların birleşik kuvvetleri düşmanlarına karşı neler yapmaz?» diye yanıt vermiştir. Ali Paşa'nın bu sözleri Sultan Selim'in o kadar çok hoşuna gitmiştir ki, kendisini üç tuğlu paşalığa yükseltmekle kalmayarak, tüm deniz kuvvetlerinin kaptanlığına ve Afrika valiliğine tayin etmiş olduğu söylenmektedir. Ali Paşa hakındaki bu öykünün ne kadar doğru olduğunu bilmiyoruz. Bilinen bir şey varsa, o da Türklerin, Hayrettin Barbaros'tan sonra, kendisini deniz işlerinden en iyi anlayan birisi olarak kabul ettikleridir. Zira Lepanto (İnebahtı)'da Türkler, yaklaşık tüm donanmalarını yitirdikten sonra, bir yıl içinde, Osmanlı donanmasını, hem nicelik, hem de nitelik bakımından daha kuvvetli bir duruma getiren Ali Paşa'dır.

27 — Alciru (Rom. çev.)

28 — Daha çok **Tremisya** (Rom. çev.)

29 — **Başkent** : Türklerin bununla Moskova'yı kastettikleri açıktır. Rus vekayinameleri, Tatarların ancak, yüz doksan İtalyan mili uzaklıkta bulunan Tuba (Tula, Fransız ç.)'ya kadar içerilere girdiklerini ileri sürmektedirler. Tuba kentine, büyük sayıdaki çilingir ve daha başka demir işçilerinden dolayı, haklı olarak, **Vulkanopolus** adı verilebilir. Yine aynı vakanüvislere göre, Tatarlar, ani bir baskınla kentin halkını hazırlıksız yakalayarak, büyük bir kısmını kılıçtan geçirdiklerini; fakat biraz sonra bunların da başına aynı şeyin geldiğini; zira Rus ordusu, **Kurska** yakınlarında Tatarların üzerine saldırarak, hemen hemen hepsini kılıçtan geçirmiş ve Ruslardan kaçırmış oldukları doyumlukları da geri almışlardır.

30 — **Az sayıda** : Türkler bu yenilgiyi, salt donanmalarının çok az insana sahip olmalarına vermektedirler. Sonuç olarak da, askerden yoksun bulunan büyük sayıdaki gemileri, kendilerine fayda sağlayacağı yerde, daha çok engel olmuştur. Bununla beraber ben, bunun Osmanlı vakanüvislerinin sadece bir uydurması olduğuna inandığımı söylersem, yanılmadığımı sanırım. Zira benim kendilerini tanıdığım kadarıyla, bunların, herhangi bir başa-

rısızlığa uğradıkları takdirde, bunu, ne düşmanın kahramanlığına ve de ne kendi durgunluklarına değil de, aksine genellikle daha çok herhangi bir olaya yahut kumandanlarının tedbirsizliğine vermektedirler. Türklerin Avrupa deniz kuvvetlerinin, ister nakliye gemileri, isterse daha küçük gemilerden oluşsun, Kıbrıs'ı Yunanistan'dan ayıran tüm denizi, özellikle Hıristiyan donanmasının bu denize egemen olduğu bir sırada, tek başına geçmeye cesaret etmesi güç inanılacak bir şeydir.

31 — **Aşağı yukarı tüm donanma** : Osmanlı donanmasının gemilerinin sayısı hakkında ne Türk, ne de Hıristiyan tarihçilerinin söyledikleri birbirini tutmaktadır. Bazıları Türklerin 270 gemi, bazıları ise salt 170 gemiye sahip olduklarını söylerler. Bununla beraber bu savaşta sadece 28 geminin kurtulduğu konusunda hepsi birleşmektedir. İstanbul'da alıkonulmuş bulunan Venedik elçisi ise, bu savaşın hemen arkasından, yani bu zafer haberini alır almaz, sadrazamın huzuruna çıkmak ister ve dileği yerine gelince, elinden geldiğince tantanalı bir biçimde huzura çıkar. Sadrazam, Venedik elçisinin gururunun nedenini anlayarak, «Büyük elçinin huzura çıkma isteğinin neden ileri geldiğini anlamıyor değilim; tabidir ki, bununla ülkenize özgü olan fodulluğunuzu göstermek ve dolayısıyla uğramış olduğumuz yenilginin üzerimizdeki etkisini kendi gözlerinizle görmek istediniz. Fakat siz deliliğinizi açığa vurmadan önce, ben size bir dost olarak şu öğütte bulunmak isterim : Bu boş gururdan vazgeçin ve unutmayın ki, siz, bizim saçımızı kestinizse, biz de daha önce sizin kollarınızı kesmiştik. Kesilen saç, üç yahut dört ayda eski haline gelebilir ve hatta daha da gür olarak. Bunun gibi donanmamız da, ormanlarımızda bol yetişen kereste sağlanıncaya kadar, kısa bir zamanda, eskisinden daha büyük ve görkemli bir duruma getirilir; size gelince, kesilen kolların yerine gelmesini düşünmek dahi olanaksızdır. Doğal olarak bununla sizden aldığımız güzel ve tanınmış Kıbrıs'ı kastediyorum» demiştir.

32 — **Üç gün** : Selim'in bu örneğini, Türklerin şimdiki padişahı bulunan Sultan Ahmed de izlemiştir. Sultan, Boğdan'a giren Ruslara karşı sadrazam Ahmed Paşa'yı gönderdikten sonra, ibadete koyulmuş ve bana söylendiğine göre, kırk gün gece-gündüz güneş batıncaya kadar bütün gün oruç tutarak Allah'a dua etmiş ve ordularının başarısını işitinceye kadar orucunu sürdürmüştür.

33 — **Ve açılışında** : Türkler, Kurandaki kehanetlerin şaşılmaz olduklarına inanırlar. Örneğin, üzüldükleri zaman yahut önemli bir işe başlamak üzere kararsızlık geçirdiklerinde Kurana başvururlar ve içinden ilkin bir yahut iki sure okurlar ve kitabı kapatırlar; bundan sonra ise, belirsiz bir yerinden yine Kur'anı açarlar ve ilk sayfanın ilk satırını okurlar. Okudukları sözlerde, kendilerinin düşündükleriyle herhangi bir ilişki buldukları takdirde,, olağanüstü sevinirler ve hemen planlarını uygulamaya koyulurlar. Aksine Kuran'dan okudukları sözler **dü**şüncelerine uygun düşmediği takdirde, o zaman pek çok üzülürler, hatta çoğu zaman girişimlerinden vazgeçerler ve planlarını tüm değiştirirler.

34 — **Tahta döşeme** : Türklerin, İbrahim'in ibadet yeri olduğunu ileri sürdükleri Mekke tapınağının çatısının olmadığını, aksine yaylar üzerinde yükselen ve ortasında bir boşluk (3) olan ve duvarlarının köşelerinden yükselen bir çeşit örtüyle örtülü olduğunu başka bir yerde farkettim.

35 — **Evarin** : Kuşkusuz bu, **Navarin**'dir. Zira Mora'da bu adı taşıyan başka bir halk yoktur. Bir çok yerde belirttiğim gibi Türklerin, yerlerin ve kumandanların adlarını doğru yazmak konusunda çok savsak olduklarını burada da tekrarlamalıyım.

36 — **Türlü Biçimler** : Camilerin tüm minareleri, iki yahut dört tane ise, hepsinin biçimi aynıdır. Fakat altı minareli olduğu takdirde, o zaman dört tanesi bir biçimde olur ve her biri üçer şerefeyle (4) süslenmektedir. Dış haremin (5) köşelerinde inşa edilmiş bulunan öteki ikisi ise, daha küçük olup, ikişer şerefelidirler. Sadece Aya Sofya'nın dört minaresi de ayrı ayrı biçimlerdedir. Türklere, minarelerin bu biçim farklılığını sorduğunuz zaman, Aya Sofya tapınağının taklit edilmez bir mimarlık yapıya sahip olduğuna ve padişahın, bu minare değişikliğiyle öteki camilerden kolayca ayırdedilmesini ve böylece eşsiz olmasını düşünmüş olduğunu yanıtlarlar.

---

(3) Yağmur sularının akmasını önleyecek bir biçimde çepeçevre yükselen duvarlarıyla oturtulmuş bir çeşit örtü (Alm. çev.)
(4) Yani balkon, teras (Rom. çev.)
(5) Kemeraltı anlamına gelmektedir (Rom. çev.)

37 — **Piyale Paşa** : Sultan Süleyman zamanında bu adda başka birisi daha vardı (6). Fakat aynı aileden olup olmadığını yahut sadece raslantı eseri olarak aynı ismin verilip verilmediğini bilmiyorum. Bu son ihtimal daha doğru görünmektedir. Zira Türklerin arasında, padişah sülalesinden başka, çok az aile vardır ki, sürekliliğini korumuş olsun. Atalarının adı, babalarından oğullarına geçmiş ve geçmekte olan tek süläle varsa, o da, İbrahimoğulları ve Köprülüoğulları süläleleridir.

38 — Bk. not 12, bundan önceki bölüm (Rom. çev.)

39 — **Kalkuvadi** : Tunus koyunda yerleşik bulunan güçlü **Goleta** kalesi olması muhtemeldir.

40 — **Siget** (Rom çev.).

41 — **Zarif** ..... **Bir banyo** : Bu, görkemli bir yapı olup, içerden tüm mermer taşlarla; dışardan ise yontma taşlarla inşa edilmiş ve kırk odaya ayrılmış bir hamamdır. Erkeklere ve kadınlara mahsus ayrılmış daireler arasında bulunan sarayın ortasında bulnmaktadır. Boğazdan geçerken de tam karşıya düşmektedir.

42 — **Giz** : Kendisini içkiye veren bir insanda seyrek bulunan bir niteliktir. Bana kalırsa, Selim'in bu esrarlı karakterini doğal olmaktan çok, başka bir yerde (7) sözünü ettiğim gibi, Osmanlı sarayında gözetilen büyük sessizliğe vermekteyim.

---

(6) Bk. Bundan önceki bölüm, not III. (Rom. çev.)
(7) Bk. yukardaki not 3, bu bölüm (Rom. çev.).

VI. BÖLÜM

1 — **Tokmak Nan** : Tokmak sözcüğü, köken bakımından, çekiç yahut kazıkları toprağa çakmak için kullanılan bir araç anlamına gelmektedir. Mecazi olarak kullanıldığı zaman, bir işte sabırsızlıkla ve şiddetli ısrar eden faal bir insan anlamına gelmektedir. Bundan dolayı «başımıza tokmak geldi,» yani bizi rahatsız etmekten geri durmayan insan anlamına gelen atasözü oluşmuştur. Tokmak sözcüğü, bir sülale adı olmasa gerek. Zira bu isim, altında hiçbir İran sülalesi olmadığına göre, bu, Türklerin bir uydurmasıdır. Çünkü bunların, bu gibi takma adları, salt düşman kumandanlarına değil, fakat tüm uluslara da genellikle vermekte olduklarını biliyoruz. Örneğin, şimdiki Leh Kralı Ogüst'ün, Saksonya'nın tek seçmen prensi ve Macaristan'daki imparatorluk yandaşlarının kumandanı olduğu zaman, kendisine **Nalkıran** derlerdi. Yahudilere **çifıt**, yani köpek derler. İranlılara **Kızılbaş**; Ermenilere **bokçu**; Gürcülere **bitleyici**; Tatarlarla (İskitlere) **leş yiyici**; Hintlilere **dilenci** Araplara **akılsız**; kendilerine bağımlı bulunan uluslara ve özellikle Rumlara **boynuzsuz koyun**; taşralılara **arabacı**; adalarda oturanlara gemici; Boğdanlılara **Boğdan-ı nadan**; Eflâklılara **çingene**, Bulgarlara ve Sırplara **haydut**; Dobrucalılara çıtak; Çiganlara **Firavun**; Raguzalılaar **casus**; Bosnalılara **potur**, yani korsan ve yıkan; Ruslara yahut Moskoflulara **Rus-ı menküs** (kötü ruhlular); Lehlilere **fodul gâvur** (yani kibirli); Almanlara **gurur-ı kâfir** yani utanmaz müfteriler; Venediklilere **balıkçı**; İtalyanlara ve öteki Latinlere **Frenk-i hezar renk**, yani binbir renkli insanlar (yalancı); Fransızlar aynacı; Hollandalılara peynirci; İngilizlere **çuhacı**, yani yün işçisi, İspanyollara **tembel** vs. demektedirler. Bu suretle tanıdıkları yahut ilişki kurdukları hangi ulus olursa olsun, hemen bir alay ismi takarlar.

2 — **Özdemiroğlu** : Özdemir sözcüğü, tümü demirden anlamına gelmektedir. Yukarda belirttiğim gibi Türklerin Hamzası yahut Simsonu diye kendinden söz ettiren ve aynı adı taşıyan bir güreşçi daha vardı. Buradaki ise, doğanın kendisine vermiş olduğu kuvvetli kalbinden dolayı **Özdemir** denmiştir.

3 — **Erzen-u Rumi** : Bu isimle hangi kentin yahut eyaletin kastedildiğini bilmiyorum; fakat söyleyeceğim bir şey varsa, o da, buranın Türklerin elinden çıkmış olması gerektiğidir. Zira bugün tüm Osmanlı İmparatorluğunda bu isim altında hiçbir paşalık bulunmamaktadır.

4 — **Münevcehir** : Gürcistan valilerinden birisi olması muhtemeldir. Zira bu sıralarda bu bölgede bu kadar çok kente egemen olan hiçbir prense raslanmamaktadır. Hıristiyan tarihçileri, Sultan III. Murad'ın yaşamını tasvir ederlerken kendisinden söz ederler ve Mustafa Paşa'nın yakın akrabası olan ve bunun ölümünden sonra ordu kumandanlığına getirtilen Mehmed Paşa'nın, (aslında ele geçirip kelepçeli olarak İstanbul'a göndermek niyetiyle), dostluk bahanesiyle **Münevcehir**'i görüşmek için çağırttığını söylerler. Münevcehir ise, Mehmed Paşa'nın niyetinin bozuk olduğunu anlamış ve en sadık adamlarından ellisini yanına alarak, bunlara, merak nedeniyle kendisiyle birlikte ansızın kabul salonuna girmelerini emretmiştir. Burda efendilerini tutuklamak istediklerini görünce, el koymak isteyenlerin üzerine derhal saldırmışlar ve başlarını uçurmuşlardır; hatta Mehmed Paşa'yı dahi yaralayarak, ötekilerin arasından sıvışmışlar ve bu Müslüman tuzağından kurtulmuşlardır.

5 — **Ahıska** : **Anadolu (Küçük Asya)'da** bir sancak.

6 — **Bir kale** : Bu kalenin adına ne Türk, ne de Hıristiyan tarihlerinde rastlamadım.

7 — **Sofyan** : İran'da çok iyi bilinen bir eyalettir. **Sofi**, köken bakımından akil, okumuş, bilgin anlamına gelip, Yunanca **sofos**'un bozuk telâffuzudur. Aynı zamanda **sofiyan** denilen bir çeşit musiki ölçüsüdür.

8 — **Hamza Mirza** : Köken bakımından Tatar olduğu ve salt bir raslantı eseri olarak geçmiş olduğu sanılmaktadır. Zira **Mirza** sözcüğü, daha yukarda belirttiğimiz gibi, Türklerde bey,

İranlılarda han, ve bizde prens ne anlama geliyorsa, Tatarlarda da aynı manaya gelmektedir.

9 — **Sinan Paşa** : Bu, İran'daki ihmalinden dolayı (yukarda söylediğimiz gibi) sadrazamlıktan azledilen paşanın aynıdır. Zira azledilmiş bir komutanın yine eski mevkiine yahut daha yüksek bir göreve getirilmesi Türklerde sık sık görülen bir şeydir. Bundan ötürü herhangi bir komutan, sürgüne gönderildiği zaman, yine eski görevine getirilir ve öç alır korkusuyla herkes, hatta düşmanları bile, armağan vermek için gelirler.

10 — **Selmas** : Benim bilmediğim ve coğrafya haritalarında adı geçmeyen bir kenttir. Bununla beraber Sufyan eyaletinde yerleşik bir kent olsa gerek. Zira İranlılar tarafından çevreli olan ve sürekli olarak bunların rahatsız ettikleri Türk ordusunun daha ileri gitmesi muhtemel görülmemektedir.

11 — **Ferhad Paşa** : Bu savaşta büyük bir ün yapan tanınmış bir Türk komutanıdır.

12 — **Karebagi** : Bu paşanın doğum yeri olması muhtemeldir.

13 — **Baltacılar** : Bunlar, bu vesileyle gördükleri hizmetten dolayı padişahın sarayında bugüne dek has kulları adını kullanırlar.

14 — **Yanik** : Almanların Rab dedikleri ve Hıristiyan vakanüvislerinin **Hardeck** kontunun ihaneti sonucunda Türkler tarafından işgal edildiğini söyledikleri **Yavarinum** yahut Yaurinum'dır.

15 — **Ölümsüzlük hegemonyası** : Türkler, tüm padişahlarının kutsal olduklarını iddia ederler. **Bu yüzden herhangi bir padişah** ölümünü belirttikleri zaman, daima en saygın deyimleri kullanırlar. Örneğin, «Haşmetmaapları bu yıl kendi istemi ve dileğiyle, boş şeylerin kapısı olan bu dünyadan uzaklaştı ve sonsuzluğa intikal etti» derler.

VII. B Ö L Ü M

1 — **Kardeşleri** : Hıristiyan tarihçileri bunun, yirmi iki kardeşini öldürttüğünü ve babasının hamile olan on cariyesini denize attırdığını söylerler. Bana kalırsa, Türk vakanüvislerine inanmak çok daha doğru olur fikrindeyim.

2 — **Taç'ın** : Bundan, imparatorluk değil, fakat padişahın kendisi kastedilmektedir. Zira bu sultan yaşamı boyunca, Hıristiyanlarla barış yapmasına karşın, Türkler, bazen yenerek, bazen yenilerek, Almanlarla sürekli savaş durumundaydılar.

3 — **Zevk** : Bu konuda yabancı tarihçileri de katılarak, Mehmed'in, adının şerefini ve ününü düşünmekten çok, kendisini zevk ve eğlenceye verdiğini söylerler.

4 — Romence Agry, Almanca Erlan, Macarca Eger (Rom. çev.).

VIII. BÖLÜM

1 — **Sancak** : Yani reşit olmadan önce. Bugüne dek Türklerde salt reşit olanların hükümet etme işareti olan sancağın, reşit olmayanlar bu yetki verilmemekteydi.

2 — **Tavil**, : Yani uzun. Kendisine bu takma ad, uzun boylu olduğu için verilmiştir. Türklerde, kumandanlarının vücut yapısı ve ruhlarının özelliğine göre takma ad kaymak ortak bir zevktir. Örneğin, Kandiye'yi fetheden Ahmed Paşaya **fazıl**, yani bilgin Ahmed Paşa takma adı; İbrahim Paşaya **şişman**; Almanlara karşı yapılan son savaşta serasker olan başka bir İbrahim Paşaya da **şeytan**; Zenta savaşında şehit düşen Mehmed Paşaya da **Elmas** takma adını vermişlerdir.

3 — **Kalenderoğlu** : Yapmış olduklarını şarkı denilen bir türküde, terennüm edilen tanınmış bir **şâkidir**. Fakat Sultan I. Mehmed zamanında Osmanlı devletini büyük bir karışıklığa sürükleyen başka bir Kalender'le karıştırılmaması lazımdır.

4 — **Nasuh Paşa** : Kuran'da Nasuh, Yusuf'un kardeşi olan Benyamin'den gelmektedir; fakat kuran'dan bu yana Nasuh adı, Müslümanlar arasında yaygın bir hale gelmeye başlamıştır.

5 — **Cami** : Bunun kadar büyük olmamasına karşın, bu yapı, görkemlilik bakımından Aya Sofya'yı geçmektedir. Duvarlarının dışında görülen birçok süsten başka, iç kısmında da, üzerlerinde peygamberlerin adlarıyla birlikte Kuran'dan alınmış ayetlerle hakkedilmiş iki yüze yakın yaldızlı tablo (resim) vardır. Bu resimlerin her biri, beş bin altın değerindedir. Zira her birinin üzerinde altmış birer elmasın parıldadığı söylenmektedir. Caminin inşaatı tamamlandığı zaman, bu harcamaların tam hesabı yapılmış ve her dirhem taşın yahut kumun üç aspr'dan daha ucuza malolmadığı görülmüştür.

IX. BÖLÜM

1 — **Mustafa** : Türkler, bu Mustafa'nın dışında, tüm padişahlarına en güzel nitelikleri verirler. Ve seleflerinin kendisini, erdem konusunda geçtikleri gibi, bunun da öteki padişahlara, kusur bakımından, üstün geldiğini söylerler. Eğer zevk ve eğlence dolu bir yaşamdan sonra, meşhur Sardanapal gibi, ölümü cesaretle kabul edebilseydi, o zaman, Osmanlıların Sardanapal'ı sayılabilirdi.

2 — **Asya'da (Anadolu'da)** : İstanbul'un tam karşısında bir kent (Rom. çev.).

3 — **Hotin** : Boğdan,da, Dinyester nehrinin kıyısında yerleşik bulunan ve doğa bakımından olduğu kadar teknik bakımından da berkitilmiş bir kenttir. Türkler, bunun surlarını benim zamanımda onardılar ve modern yönteme göre başka takviyeler de yaptılar. Doğrusu bugün Rusya ve Lehistan'a karşı tüm imparatorluğun müstahkem yeri sayılabilir. Bununla beraber benim «Antik ve Modern Boğdan» hakkındaki eserimde bundan ayrıntılı olarak bahsedeceğim (*).

(*) Bk. «Descriptio Moldaviae» Kısım I, Böl. IV, s. 16. Akademi Cemiyetinin yayını, Bükreş 1872 (Rom. çev.).

X. BÖLÜM

1 — **Çerkez Mehmed Paşa** : Osmanlı sarayında birçok Çerkez, yüksek mevkilere gelmişlerdir, fakat bundan başka hiçbiri sadrazamlık makamına yükselmemiştir. Mehmed Paşa, Türkler arasında büyük bir üne kavuşan bir komutandır. Bu, çok sevdiği Sultan Murad'ın kızkardeşi olan Hatice'yle evlenmiştir. Kardeşi, kendisine **Ortaköy** denilen bir köyde, bahçeler ve su bentleriyle süslü olan çok güzel bir saray yaptırmıştır. Daha sonraları, Sultan II. Ahmed zamanında, Türklerin, Alman imparatoru Leopold'un, Belgrad ve Niş kentleri dahil tüm Macaristan'ı işgal edecek kadar ilerlediğini gören ve Almanların İstanbul'a kadar girecekleri yahut hiç olmazsa Edirne'yi ellerine geçirecekleri korkusuyla birçok Türkün, Mekke'ye hac bahanesiyle yanlarında götürebildikleri kadar mallarıyla birlikte Yukarı Anadolu (Asya)'ya geçtikleri bir sırada ben, bu sarayı, Tersane emini (deniz müfettişi)'nin oğlu Yusuf Efendi'den, 25 bin altın (taler) karşılığında satın aldım. Daha sonraları bunu genişletip, güzelleştirdim ve daha sonra geri verdim. Duyduğuma göre, bu sıralarda Sadrazam Ali Paşayla (1) evli bulunan şimdiki padişahın kızının mülkü haline gelmiştir.

2 — **Abaza Paşa** : Bunun adı, halkının dili ve gelenekleri bakımından Çerkezlere çok benzeyen ve yurdu olan **Abaza**'dan gelmektedir. Bundan dolayı Abaza'dan getirtilen esirler, Çerkezistan'dan getirilenlerle aşağı yukarı aynı değerdedirler. Abaza Paşa dahi Türkler arasında çok büyük bir üne sahip bir kumandan'dı. Nitekim ayaklanmasından sonra kusuru bağışlanarak, padişahına sonsuz bir bağlılık örneği göstermiştir.

---

(1) İngiliz çevirmenin baskısına göre bu eserin sonuna eklenecek olan İstanbul planına bakınız.

3 — **Hafız Ali Paşa** : Hafız, tüm Kuran'ı ezbere bilenlere verilen bir takma addır. Bizzat hafız sözcüğü, hafızasında yahut belleğinde iyi tutan anlamına gelen **hıfz**'dan gelmektedir.

4 — **Bağışlamak** : Padişahlarının yaptıklarını daima çok renkli göstermeye çabalayan Türk tarihçileri, Sultan Murad'ın, asiyi bağışlaması, bu sultanın eşsiz acımasına bir örnek oluşturduğunu söylerler. Öteki tarihçiler ise, Abaza'nın, kentten sağsalim ve şerefli çıkmak koşuluyla, Hüsrev Paşaya teslim olduğunu ve Murad.ın kendisini ölüme mahkûm etmeyişinin nedeninin bu olduğunu bildirirler. Zira Türk padişahlarının Müslümanlara verdikleri sözü tutmamaları çok az görülmüştür. Bundan başka bu asinin mükemmel nitelikleri de bağışlamasına sebep olduğu sanılmaktadır.

5 — **Küçük** (2) **Mehmed Paşa** : Türklerin genellikle vücut yapısı ufak olan kimselere verdikleri bir addır.

6 — **Cambalatzade** : Cambalat'ın oğlu demektir. Köken bakımından Tatar olduğu sanılır. Zira bu isim, Tatarlara özgüdür. Örneğin, Polat Mirza gibi vb.

7 — **Giurgiu (Gurcu)** : Silistre'yle Niğbolu arasında olup, Eflâk'ın eski bir kentidir.

8 — **Emirgünoğlu** : İran hanlarından biri olup, İstanbul'a tutsak olarak getirilmiştir. Fakat musikiye olan yeteneğinden dolayı sultan Murad'ın acımasına erişmiş ve kendisini özel danışmanı yapmıştır. Padişah, içki aleminde bulunduğu zaman, salt bunu ve Bekri'yi eğlencesine katarmış. Sultan Murad, bugün bile Boğaziçi kıyısında görünen ve Emirgün Yalısı (3) denilen bunun sarayına sık sık gidermiş ve şarap içerek keyiflenirmiş. Bunun sarayında bir gün padişah, yine içki âleminde bulunduğu bir sırada, soylu bir Rum kayıkla buradan geçiyormuş. Fakat padişahın bu sarayda bulunduğundan habersiz olarak, son derece cazip ve becerikli bir biçimde bir İran şarkısı söylüyormuş. Bunu duyan Emirgün, pencereyi açıvermiş, fakat Rum

(2) Macarca **Kics** (küçük), bundan geldiği sanılmaktadır (Rom. çev.).

(3) **Yalı** sahil, liman anlamına gelmektedir (Alm. çev.).

hemen susuvermiş. Fakat Emirgün, Allah'ın ve İsa'nın aşkına, şarkısını sürdürmesini rica etmiş ve kayıkçıların biraz beklemelerini emretmiştir. Rum şarkısını bitirdikten sonra Emirgün, bu kadar mükemmel Farsça konuşan ve musiki sanatından bu kadar iyi anlayan bu adamın kim olduğunu ve nereli olduğunu sorunca, Rum olduğunu ve Sultan Murad'ın uyruğu bulunduğunu yanıtlamıştır. Bunun üzerine Emirgün, Rum'un elini üç kez öpmüş ve kıymetli bir armağan vererek özgür bırakmıştır. Bundan sonra sarayına, padişahın yanına dönerek, kendisine, «bugün yönetiminizdeki Rumlar, bir zamanlar bu toprakların sahibiydiler ve bugün ben, bunların bu şerefi haketmiş olduklarını gördüm. Gerçekten ben, bunların methiyeleri hakkında Türk tarihçilerinden çok şeyler okudum. Buna karşın, bir zamanlar bu kadar övülen bu ulustan bir kişi bile bugüne kadar bulamamıştım. Fakat şans eseri olarak bugün bir tanesine rastladım. Eğer tüm Rumlar, bunun gibiyse, gerçekten bu ulus bu topraklara hükmetmiş olduğu gibi, şimdi haşmetlerinin hizmetinde bulunmayı da hakketmişlerdir. Zira imparatorluğunuzun tüm insanları içinde musiki alanında benden daha becerikli birinin bulunmadığına inandığım halde, ben bu Rum'un ancak bir öğrencisi olabileceğimi doğrulamak isterim« demiştir.

9 — Yani eski takvime göre, 26 Ekimde (Rom. çev.).

10 — **Kasım günü** : Türkler bu isimle Aziz Dimitri'yi kastetmektedirler ve bunların masal dolu efnaseleri, bu azizin ve kendilerinin Hıdırellez (Kısrelles) (4) dedikleri aziz Yorgi de Müslüman olduğunu söylerler. Türkler, bu iki azizin yortularını, Doğu Hıristiyanlarının kutladığı günlerde, yani 23 Nisan ve 26 Ekimde (5) kutlarlar. Osmanlılar, savaş seferlerini bu iki güne göre ayarlarlar. Aziz Yorgi yortusundan sonra talim yerinde bulunmayan bir asker, ulûfesinden ve ödülünden yoksun kalır yahut başka bir cezaya çarptırılır ve hatta bir asker için cezaların en büyüğü olan ordudan şerefsizlik yüzünden atılır. Fakat

(4) Genellikle **Hıdırellez**, fakat özellikle **Hızır Ellez**, yani ölümsüz İlyas denmektedir. Bunun ruhunun, dünyada uçan ve iyi yürekli insanların yardımına koşan Aziz Yorgi'ye geçtiği söylenmektedir (Alm. çev.) .

(5) Eski takvime göre (Rom. çev.).

aziz Yorgi'yle aziz Dimitri arasındaki aylarda askeri hizmetini yerine getirdikten sonra hiçbir asker, (kamu çıkarına kendiliğinden hizmet etme durumunun dışında) kumandanlarına olduğu gibi sultana bile boyun eğdirilemez. Zira Aziz Dimitri gününden sonra herhangi bir asker, ordu kadısının huzuruna çıkar da, o güne dek o yılın hizmetini bağlılıkla yerine getirdiğine ilişkin **Kasım Sicilini**, yani tezkeresini isterse, vermemezlik edemez. Tezkeresi verilmediği takdirde, herhangi bir aranmaya bağımlı tutulmadan yahut herhangi bir cezaya çarpılma korkusu olmadan özgür olarak ve güven içinde orduyu terk edebilir. Zira hiçbir Türk askeri, ulûfelerini yıllık almasına karşın, bir yılda altı aydan fazla hizmet etmek zorunda değildir.

11 — **Otuz bîn İranlı** : Sultan Murad'ın bu istibdadı, bugüne dek Iranlılara gözyaşı döktürmüştür. Bu, ister soylu, ister cahil olsun hiçbir tutsağı bağışlamamaya kararlıydı ve son kişiye kadar hepsinin başının kesilmesini emretmiştir. Padişahın emri yerine getirilirken, bir müzisyene sıra gelmişti. Bu müzisyen, emri yerine getiren memurdan, cezanın bir an durdurulmasını ve padişaha bir tek söz söylemesine izin verilmesini rica etmiş. Bunun üzerine padişahın huzuruna çıkarılmış ve ne istediği sorulunca «Çok merhametli Haşmetmeab, Şah kulunuzla birlikte (sonradan kendisine bu isim verilmiştir) bugün tüm musiki sanatının da yok edilmesine izin vermeyiniz; ben kendi yaşamıma değil de, henüz tüm derinliklerine erişemediğim musikiye acıyorum. Bundan dolayı bu kutsal sanatı mükemmelleştirmem için bir süre daha çalışmama müsaade ediniz. Varmak istediğim düzeye gelmek mutluluğuna erdiğim takdirde, sizin tüm imparatorluğunuza değişmem» demiştir. Bunun üzerine bu konudaki bilgisini kanıtlaması sorulunca, bir şeşdar (Arapça **Zabur**, Yunanca **Psalerion** denilen bir musiki aracı) eline almış ve sesiyle de eşlik ederek, Bağdad'ın acıklı ele geçirilişini ve Murad'ın zaferini o kadar duygulu ve mükemmel çalmıştır ki, Sultan Murad bile, kendini tutamamış ve müzisyen, şarkısını bitirinceye kadar ağlamıştır. Bu olay, Sultan Murad'ı o kadar etkilemiştir ki, tutsakların hayatını esirgemekle kalmayarak, özgürlüklerinin de bağışlanmasını emretmiştir. Bunun üzerine Murad, bu sanatçıyı yanına almış ve İstanbul'a götürerek büyük saygı göstermiştir. Gerçekten Bağdad surlarının yıkıntıları altında kalacak sanılan İran'ın bu müziki yapıtları, bu sanatçı sayesinde, tüm Türkiye'de yeniden hayat bulmaya başlamıştır. Şeşdar denilen musuki ,aracı, harp

çalgısına çok benzemektedir. Bundan ötürü ki, **şeşdar** yahut **eksahorbion** adını almıştır. Müsiki çalgıları içersinde en mükemmeli olup, bizzat Davud'un icat ettiği sanılmaktadır. Maalesef bugün bunu çalacak çok az insan vardır.

12 — **Bekri Mustafa** : Sultan Murad'ı sarhoşluğa ilk alıştıranın bunun olduğuna ilişkin Türkler arasında ortak bir kanaat vardır. Türkler bu olayı şöyle aktarmaktadırlar : Günün birinde Murad, kıyafetini değiştirerek, herkesin bulunduğu yere gitmiş ve raslantı eseri Bekri Mustafa'yı körkütük sarhoş olarak çamurlarda yuvarlandığını görmüş. Bunu merak eden Murad, etraftakilere bu adama ne oluyor diye sormuş (zira kendisi bunun acayip bir insan olduğunu sanıyormuş). Şarap sarhoşu olduğu yanıtını almıştır. Bunun üzerine Sultan Murad, henüz etkisini bilmediği bu içkinin ne gibi bir içki olduğunu sormuş? Bu arada Bekri Mustafa kendine gelmiş ve ayaklanarak hakaret dolu sözlerle padişahın oradan gitmesini söylemiş. Bu adamın küstahlığı karşısında hayrete düşen Sultan Murad, «alçak, benim Murad Sultan olduğumu bilmiyormusun ki, benim burdan uzaklaşmamı istiyorsun? Ben de Bekri (*) Mustafa'yım diye cevap vermiştir. Bu kenti bana satmak istersen, ben onu satın alırım. O zaman ben, Sultan Murad, sen de, Bekri Mustafa olursun. Bunun üzerine Murad, bu kenti satın alacak parayı nereden bulacağını sorunca, Mustafa, sana ne, diye cevap vermiş ve sana daha söyleyeyim mi? Bu kentten başka esirenin oğlunu da (zira padişahların hepside esire yahut tutsak oğludur) satın alacağıma iddiaya girerim. Pekala demiş Murad ve pazarlığa razı olmuş ve Mustafa'nın çamurdan kaldırılmasını ve saraya götürülmesini emretmiştir. Birkaç saat sonra sarhoşluğu geçince Bekri kendine gelmiş ve uyanarak, kendisini görkemli ve yaldızlı bir evde görmüş. Bunun üzerine yanındakilere bu değişikliğin manasını anlamadığını, kendisinin düşmü gördüğünü, yoksa cennetin nimetlerinden yararlanmak için mi buraya gelmiş olduğunu sorunca, bunlar da, hayır demişler.. Fakat başından geçenleri bir bir anlatmışlar, yani padişahla yaptığı pazarlığı da söyleyince, afallamıştır. Zira Mustafa, Sultan Murad'ın ne kadar zalim ve şiddetli olduğunu pek iyi biliyordu. Bun rağmen bütün icatların kaynağı olan zorunluluk, kendisine bir taktik uydurmasını esinlemiştir : Yani kendisini hasta yaparak, ölmek üzere olduğunu söyleyerek, gevşemiş bulunan ruhunu canlandırmak için şa-

rap içmiştir. Yanındakiler padişahın kendisini görmeden ölür korkusuyla bir maşrapa dolu şarap verirler. Mustafa ise bunu içmez ve elbisesinin altında saklı tutar. Biraz sonra padişah kendisini çağırtmış ve kentin değer karşılığı olan milyonları ödemesini istemiştir. Mustafa da göğsünde sakladığı dolu maşrapayı çıkartarak, «Haşmetmeabım, İstanbul'u dün satın almak isteyen buydu; ve bu hazineye sahip olduğunuz gün, tüm dünya egemenliğine çok kıymet vereceğinizden eminim» demiştir. Bu nasıl mümkün olur diye Murad sorar? İşte böyle (Mustafa şaraptan içerek), siz de bu ilahi içkiden içerseniz yanıtı vermiştir. Padişah, Mustafa'ya kanarak, şaraptan adamakıllı yudumlamış ve şaraba alışık olmadığından, o kadar çabuk sarhoş olmuştur ki, bu dünyanın kendisine küçük geldiğini düşlemekte ve büyük planlar kurmaktaymış. Şarabın vermiş olduğu zevkin, taçın verdiği keyifle karşılaştırılamayacak kadar büyük olduğunu görmüştür. Bunun üzerine sızarak, derin bir uykuya dalmıştır. Fakat birkaç saat sonra dehşetli bir baş ağrısıyla uyanmış ve kızgınlıkla Mustafa'yı huzuruna çağırtmıştır. Bekri de hemen gelmiş ve Murad'ın başına gelenleri iyice anladığından «İşte burda rahatsızlığınızın ilacı» diyerek, şarap dolu bir bardak uzatmıştır. Sultan Murad bundan içmiş ve derhal başağarısı geçmiş ve yine eskisi gibi keyiflenmiştir. Bu yudumlamayı arka arkaya tekrarlamış, fakat sonunda o kadar alışmıştır ki, aşağı yukarı her gün sarhoş olmaya başlamıştır. Bunun üzerine Sultan Murad, hocası Bekri Mustafa'yı musahipleri, yani özel danışmanları arasına almış ve yanından hiç eksik etmez olmuş. Mustafa öldüğü zaman padişah, tüm saray mensuplarının yas giysilerini giymelerini ve anısını özel bir biçimde anmak için, bir meyhanede iki fıçı arasında büyük bir törenle gömülmesini buyurmuştur. Bekri Mustafa'nın ölümünden sonra Murad, artık eskisi kadar hoş ve zevkli günler geçiremediğini çok kez söylemiştir. Her ne zaman Bekri Mustafa'dan söz edilse, Sultan Murad'ın gözleri yaşlanır ve göğüs geçirirmiş. Sözün kısası, erdem dersleri veren bir kimsenin, Bekri Mustafa'nın Sultan Murad'a kötü huylar aşılamakla kazanmış olduğu sevgiden daha büyük bir teveccüh kazandığına dair hiçbir yerde okumadım.

XI. BÖLÜM

1 — Yahut **Azov** (Rom. çev.).

2 — **Girit** : Burada, hem Türk tarihçilerinin karakteri, hem de bunların vatandaşlarının yaptıklarını gelecek kuşaklara aktarma konusunda göstermiş oldukları özene ilişkin bir fikir verebilmek için, Türk yazarlarına göre bu adanın tarihini naklet-mek istiyorum : Kimilerinin, bazı harflerin değişmesiyle bozuk bir biçimde Girit diye adlandırdıkları **Kritos,** Akdeniz'de en önemli adalardan biridir. Doğudan batıya uzunluğu iki yüz mil; genişliği ise altmış mildir. Doğanın, burda, insanın hoşuna gidecek her şeyi bir araya getirdiği sanılır. Arazisi verimli olup, bol miktarda, her çeşit ürün yetiştirmektedir. Mis kokulu ovaları, salt hayvanların ve kuşların beslenmesine değil, fakat doktorlukta da işe yarayan otlarla örtülüdür. Bunlardan, özellikle olağanüstü etkisi ta Antik devrin doktorları tarafından bilinen **istimum** (*) otu meşhurdur. İnsanlara ve hayvanlara zararları dokunan kurt, tilki ve yılan gibi vahşi hayvanlar burda üremezler. Başka yerden getirilenler de burada yaşayamazlar. Bu adanın ilk ahalisi, dünyanın öteki insanlarına yaşamdan zevk almasını öğretmişlerdir. Puta tapanların kanaatine göre, putperestlerin prensi burada doğmuştur. Amacı insanları eğlendirmek ve uygarlaştırmak olan müziğin ve öteki sanatların diyarı yine burası olmuştur. Bu adanın çok güzel kentleri, köyleri ve kalabalık ahalisi vardı. Zira tatlı havası ve yumuşak iklimi sayesinde dünyanın her yanından insanları bağrına çekmiştir. Uzun süre Yunanlıların yönetiminde kalmıştır. Daha sonra İspanya Müslümanları tarafından ele geçirilmiş (*); yani H. 204 yılında Emeviler sülalesinden Hişam'ın oğlu Hakim'in İspanya'da **Kurtuba'da** hüküm sürdüğü bir sırada kendisine karşı büyük bir isyan çıkmıştır. Bu ayaklanma o kadar çabuk gelişmiştir ki, âsiler, Hakem'in

sarayını kuşatmışlar ve kendisini ölümle tehdit etmişlerdir. Hakem, kendisini yiğitçe savunarak, kanlı bir savaşımdan sonra, bir kısmını öldürerek, bir kısmını ülkeyi terk etmek ve kendilerine yaşayacak başka bir yer bulmak koşuluyla bağışlayarak, âsileri dağıtmayı başarmıştır. Bu biçimde ülkelerinden uzaklaştırılmış bulunan Müslümanlar, otuz gemiyle denizlere açılmış ve Mısır yolunu tutarak İskenderiye'ye varmışlardır. Bu sıralarda İran şahı adına Mısır'ı yöneten Tahiroğlu Abdullah, bu Müslümanların geldiğini haber alınca, büyük bir orduyla Kahire'den bunlara karşı harekete geçmiş ve bunları gafil avlayarak, her yandan çember içine almıştır. Abdullah, bunların hepsini öldürebilirdi, fakat durumlarına acıyarak, Mısır'dan uzaklaşmalarını ve bir daha gelmemeleri koşuluyla, kendilerini özgür bırakmıştır. Karşı koyacak bir durumda olmayan Müslümanlar, verilen emre uymuşlar ve gemileriyle bu kez Girit yolunu tutmuşlardır. Bu adanın verimliliği ve tatlı iklimi bunları o kadar çok kendine çekmiştir ki, burada yerleşmeye akıllarına koyarak burasını nasıl ele geçirebileceklerini aralarında görüşmeye başlamışlardır. Bu amaçlarına daha etkin bir biçimde varabilmeleri için, tüm gemilerini yakmışlardır. Böylece yenilgiye uğradıkları takdirde, geriye dönmeye ümitleri kalmayacaktı. Bu biçimde karar vererek adaya saldırmışlar ve her yanına dağılarak, umduklarından da çabuk ele geçirmişlerdir. Bundan sonra kentleri yeni surlarla berkitmişler ve gerekli araç ve gereçle donatmışlardır. Bu sıralarda Bizans imparatoru Mihayil, Müslümanların (özellikle Arapların) Girit adasını işgal ettiklerini haber alır almaz, bunlara karşı büyük bir donanma göndermiştir. Daha ilk saldırıda Müslümanlar yenilmişler, fakat hemen tüm kuvvetlerini yeniden toparlayarak, Rumların bizzat karargahlarına o kadar şiddetli saldırmışlardır ki, bu uğursuz yenilgiyi Yunanistan'a ulaştıracak tek bir insan kurtulamamıştır. Bunun üzerine bizzat Müslümanlar, bu olup bitenlerden Bizans imparatoruna haber göndermişler ve kendisine barış önerisinde bulunmuşlardır. Kuvvetleriyle bir şey yapamadığını gören imparator, bu öneriyi seve seve kabul etmiştir. Bu barışın yapılmasından sonra Müslümanların reisi **Umru** ve onun halefleri seksen yıl adada barış içinde hüküm sürmüşlerdir. Fakat bundan sonra, H. 284 yılında, İstanbul'daki Rum İmparatoru, kumandanlarından Nikefor Fokas'ı, Müslümanları burdan atmak amacıyla, büyük bir donanmayla Girid'e göndermiştir. Fokas kuv-

vetlerini adaya çıkartmış ve Müslümanlara saldırarak mağlup etmiştir. Bunların tüm kentlerini ve kalelerini işgal etmiş, Müslümanların bir bölümünü öldürtmüş, bir kısmını da Bizans İmparatoruna boyun eğdirtmiştir. Bunların da bir kısmı zamanla yok olmuş, bir kısmı ise Hıristiyan olmuştur. Öyle ki, birkaç yıl sonra adada Müslümanlardan eser kalmamıştır. Bu olaydan bir süre sonra, Bizans İmparatoru İshak'ın en küçük kardeşi Aleksi, ağabeysini pusuya düşürerek, yakalamış ve gözlerine mil çekerek öldürtmüş ve böylece tahtı ele geçirmiştir. Fakat bu, kardeşini öldürmekle yetinmeyerek, başka rahip kalmaması için, aynı adı taşıyan İshak'ın oğlunu da ele geçirmek istemiştir. Kendisini bekleyen tehlikeyi haber alan genç prens, cürmün uygulanmasından birkaç saat önce kurtularak Venediklilere sığınmıştır. Burada tüm Batı dünyası harekete geçerek, kendisine yardım edeceklerini bildirmişlerdir : Venedikliler bir donanma, Fransızlar da bir ordu vererek, prens bu yardımcı kuvvetlerle ve bu sıralarda Venediklilerle dost olan Fransız ve İspanyol prenslerinin de eşliğinde, doğru Bizans'a yönelmiştir. Prens, bu kuvvetlerle Marmara denizine kadar girmiş ve bugün Kadıköy denilen bir köye yakın bir yerde, kentin tam karşısında demirlemiştir. Hazırlıksız yakalanan ve bu kadar kısa bir süre içinde karşı koyabilecek bir ordu toplamanın olanak dışı olduğunu anlayan imparator Aleksi, İshak'ın başına gelenlerin onun da başına geleceğinden korkarak, gizlice Bizans'tan kaçmıştır. Bunun üzerine İshak'ın oğlu genç Aleksi, savunmasız kalmış olan kenti ele geçirmiştir. Bu, tahtını iyice sağladıktan sonra, hizmetlerinden ötürü İspanya prensine olan minnetine karşılık, Girit adasını sonsuza dek bağışlamıştır. Venedikliler, H. 520 yılında, büyük miktarda para vererek, adayı bu prensin haleflerinden satın almışlar ve Sultan İbrahim zamanına kadar bunların elinde kalmıştır.

3 — **Serbest (Azatlı)** : Kızlar Ağası, yani hadımların başı, saray kadınlarını kontrol etme görevi üzerinde kaldığı sürece, kendisine ne kadar saygınlık gösterilirse gösterilsin, yine de esir sayılır ve başka türlü adlandırılmaz. Fakat bu mevkiinden azledilir edilmez, kendisine bir **azatlı** belgesi verilmektedir. Bununla beraber bu belge kendisine, kendi isteği üzerine değil, fakat ancak zorunluluk karşısında verilmektedir. Zira sarayda görevli bulunduğu süre içinde yetkisi çok büyüktür. Tüm kızlar Ağası,

azledildikten sonra, Mısır'a gönderilirler ve padişahtan burada günde sekiz bin para emekli maaşı alırlar. Bir para, üç aspr eder. Bunlardan çoğu, saray hizmetinde bulundukları süre içinde, Mısır'dan mal ve mülk satın alırlar ve görevden çekildikten sonra burada krallar gibi yaşarlar. Osmanlı sarayı bunlara mal ve mülk satın almalarına izin verir, çünkü bunların ölümünden sonra bütün bu mal ve mülk padişaha intikal etmektedir.

4 — Bundan sonraki bölümde (XII) görüleceği gibi Mehmed, H. 1058 yılında yedi yaşında tahta geçmiştir. Sonuç olarak H. 1052 yılında doğmuş olması gerekmektedir (Alman çev.).

XII. BÖLÜM

1 — **Mehmed** : Bunun annesi, Sultan Murad zamanında, yani Hıristiyan çocuklarının haraç (vergi) olarak alınmasını emreden yasanın henüz kaldırılmadığı bir sırada Mora'dan getirtilen bir Rum papazının kızı olup, olağanüstü güzelliği yüzünden Osmanlı sarayına alınmıştır. Burada **valide sultan** olduktan sonra, annesinin nerede olduğunu sordurmuş; fakat sonunda kendi sarayında bulundğu anlaşılmıştır. Burada daha birçok yıllar yaşamış ve hiç kimse kendisine İslam dinini kabul ettirememiş ve ölünceye kadar Hıristiyan kalmıştır. Fakat öldüğü zaman torunu olan Sultan Mehmed, cenazesini saraydan kaldırarak, tüm rahiplerin eşliğinde olduğu halde, patrik tarafından Hıristiyan ayinlerine göre gömdürmüştür.

2 — **Köprülü** : Bu, bugün bile, en seçkin Türk aileleri arasında sayılan soylu Köprülüoğulları sülalesinin kurucusudur. Sultan Mehmed'in padişahlığının ilk zamanlarında bu, münzevi ve kaderci (stoic) bir yaşam sürmekteydi. Ve önemi ne olursa olsun herhangi bir paşalığın verilmesini beklemekteydi. Zira paşa ünvanına sahip olmasına karşın, mevkiine uygun ailesini geçindirecek olanakları olmadığından çok seyrek ortalıkta görünebiliyordu. Tam bu sıralarda Sultan Mehmed'in tahta çıkışını (sülûsunu) kutlamak için İran'dan İstanbul'a bir elçi gelmişti. Bunun şerefine sultan büyük bir şölen çekmiş ve ayrıca her paşanın da aynı biçimde ziyafet çekmesini emretmiş. Sadrazam ve tüm öteki paşalar, İran elçisini o kadar zengin şölenler vermişlerdir ki, bu ziyafetlerin her biri en azından yüz kese altına mal olmuştur. Şölen verme sırası Köprülü'ye gelince, kendisine arasıra para yardımında bulunan bir Yahudiye başvurmuş; bu da, yardım vereceğine söz vermiş. Bunun sözüne güvenen Köprülü, belirli bir günde, Türklerde alışıldığı üzere,

musikisi, soytarısı ve daha başka eğlencesi olan görkemli bir ziyafet verilmiş. Şölenin ertesi günü soytarılar, hesaplarını istemek için Yahudiye gelirler. Yahudi de, önceden pazarlık yapılmadığı için, öteki paşalar dört yüz ile beş yüz arası altın verdikleri halde, iki yüz altın sunmuş. Bunun üzerine heyetin başı olan Laskaris adında bir Rum, paraları alıp, alay olsun diye yere atmış ve «Bir oppordos (1) Paşadan! bir şey istemem» der. Bu İspanyol-Yahudi lehçesinde, zavallı bir cimri anlamına gelmektedir. Yahudi yerden paraları toplayarak, Köprülü Mehmed Paşaya gider ve olup bitenleri anlatır. Bunun üzerine Paşa, «Hey gidi hey! bir kâfir tarafından hakarete maruz kal da, öç alacak kudrete sahip olma; öyleyse birkaç gün içersinde kısmetim açılmalı, yoksa yok olduğum gündür» demiştir. Paşanın kehaneti, kendini göstermekten geri kalmaz. Zira kısa bir süre sonra İstanbul sipahileri ayaklanır ve sadrazamla birlikte öteki paşaları da öldürürler. Bundan tek kurtulan, yalnızlığa çekilmiş bulunduğundan dolayı varlığından hiç kimsenin haberi olmayan Köprülü Mehmed Paşa olmuştur. Ayaklanma bastırıldıktan sonra, sadrazam olacak başka bir paşanın kalmadığına gören silahtar ve kızlar ağası ve sarayın öteki yüksek görevlileri, iyi ve şerefli bir insan olan ihtiyar Köprülü'ye başvururlar ve yeni görevini belli eden mühr-ü hümûyunu kendisine verirler. Bunlar aynı zamanda kendisinin bulunduğu aşağılık durumdan en şerefli makama nasıl ve kimler tarafından yükseldiğini daima belleğinde tutmasını üstü kapalı söylemişlerdir. İhtiyar Köprülü, tüm isteklerini yerine getireceğine söz verir ve ilk zamanları, yapacağı işler konusunda mektuplarla, kendilerine danışmadan önce, hiçbir şey yapmıyordu. Bunlar da kanaatlerini yine muhavere yoluyla bildirirlerdi. Sonunda bu mektuplardan yararlanmayı düşündü : Sipahilerin başını gizlice çağırtarak, mektupları gösterir ve Kızlar Ağasının, Silahtarın ve tüm öteki saray ileri gelenlerinin çalımından yakınır. Aynı zamanda askerleri de, bir avuç insanın koca bir imparatorluğun yönetmesine razı olmadığını, henüz kuvvetli bulundukları bir sırada, bu utanç verici durumu ortadan kaldırmak için kendilerini kışkırtmıştır. Bu al-

(1) Alay anlamına gelen bu isim ihtimal olarak, **pordiosera** sözcüğünden gelmektedir ve dilenci ve zavallı anlamına gelen bir İspanyolca sözcüktür. (Alman çev.).

çaklıkları duyan sipahiler, pek çok hiddetlenirler ve yeniden toparlanarak saraya giderler ve padişahtan halkın rahatını kaçıranların ve son ayaklanmanın faillerinin cezalandırılması, yani Kızlar Ağasının, Silahtarın ve tüm suç ortaklarının başlarını isterler. Bütü bunlar öldürülmüş, fakat Köprülü sadrazamlıkta kalmıştır. Bundan sonra padişaha silah kaldıran bütün sipahileri de ortadan kaldırarak, iki yıl içersinde, hiçbir asi hayatta kalmamıştır. Yedi yıl süren bir sadrazamlıktan sonra hastalanmış ve Sultan Mehmed, ölmek üzere olan Köprülü'yü görmeye gitmiş ve devlet işlerinden söz edilirken «Yapmış olduğun işleri biliyorum ve pek çok takdir ediyorum, fakat cennete giderken, bunları sonuçlandıracak birisini sadrazamlığa göstermeni istiyorum» demiştir. Bunun üzerine hasta sadrazam, bu makama basiretli olduğu kadar ciddi de olan oğlum Ahmed'den başkasını layık görmediğini söylemiştir. Ölüm yatağında bulunan bir babanın kendi oğlu lehine olan bu öneri, Sultan Mehmed'in o o kadar etkilemiştir ki, genç olmasına karşın, ihtiyar Köprülü'nün ölümünden hemen sonra oğlunu sadrazam yapmıştır.

3 — **Köprülüoğlu** : Bundan önceki notta sözünü etmiş olduğum kimse, Köprülü Mehmed Paşanın oğludur. Bu, sadrazam olduğu zaman ancak on yedi yaşındaydı. Bu vezir, Türkler arasında, bilgisiyle, basiretiyle, kuvvetiyle ve sebatıyla tanınmıştır. Gerçekten Türkler, Girit zaferini, daha çok, yenilmez bir ruhu olan ve tüm çağdaşlarını gölgede bıraktığı söylenen güzel söz söyleme yeteneğine sahip bulunan Köprülü'ye vermektedirler. Türkler, kendisini Allah'ın gölgesinin vekili, en güzel ve sevimli ulusların ışığı ve şanı; âdil yasaların ve kutsal geleneklerin koruyucusu ve gözeticisi; kendisini kaybeden ve Tanrı'nın gazabına uğrayan ulusların çanlarını kıran; dehşetli kumandan, en bilge ve en yumuşak ve sabırlı insan vb. diye hitap etmektedirler. Fazıl Ahmed Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan beri, babasından sonra sadrazam olup, bu makamı kalıtım yoluyla oğluna ve torununa intikal ettiren tek insandır.

4 — **Yüzü** : Türk vakanüvisleri, Hıristiyan temsilcilerden söz ederken, bu ve buna benzer birçok süslü ve gösterişli sözler kullanırlar. Bunu da, daha çok kendi imparatorluklarına değer ve şeref verdirmek, Hıristiyanlara karşı da derin bir nefret göstermek için yaparlar. Bir elçinin, sultanın huzuruna çıktığı za-

man, kılıcını teslim etmesi ve iki kapıcıbaşının kollarından tutması ve başıyla üç kez temanna etmesi gerektiği doğrudur. Fakat bu protokolün dışında herhangi başka bir boyun eğme belirtisi istenmemektedir.

5 — Antik devrin Thebes'i (Fransız çev.).

6 — **Termes** : Tesalya'da, takım adaları kıyısında yerleşik bulunan önemsiz bir kenttir. Bugünkü Rumların **Termas**, antiklerin ise **Terma** dedikleri bu kentten, Therma koyu adını almaktadır.

7 — **Panayot (Panayiotes)** : Hıristiyan tarihçileri, Kandiye'nin ele geçirilmesini tümüyle başka türlü türlü nakletmektedirler. Bundan dolayı bu fethi, o zamanlar devlet gizlerini iyi bilen kişilerden elde ettiğim bilgilere göre tasvir etmem faydalı olur fikrindeyim. Kandiye kuşatmasında başa gelecek güçlükleri sultan, önceden bildiğinden, tüm orduya, bu kent alınmadıkça hiçbir askerin canlı olarak karşısına çıkmamasını emreden bir bildiri yayımlar. Bu tehdit, askerlerin cesaretini artıracağı yerde (zaten amaç bu idi), tüm imparatorluğun yok olmasına neden olabilirdi. Zira askerler, yirmi dokuz aydan beri süregelen bir çabadan sonra, hiçbir gelişme gösterilmediğini, üstelik kışın soğundan ve yazın sıcağından bitik olduklarını ve içine girilmesi güç bir kentin kuşatmasında imparatorluğun tüm kuvvetlerini tüketmenin doğru olmadığını ve bütün bunlardan sonra bu kuşatmanın, tüm yeniçerileri yok etmek amacını güttüğü açık olduğunu ve bu kadar yorgunluğa artık katlanamayacaklarını söyleyerek, açıktan homurdanmaya ve yakınmaya başlamışlardır. Bu durum, karşısında sadrazam çok zor bir vaziyetteydi. Zira padişahın emrini çiğnemeden askerlerin isteklerini yerine getiremez ve kuşatmayı kaldıramazdı. Şu halde ne yapmalıydı? Bunun üzerine kâh güzel sözler söylüyor, bol armağanlar dağıtıyor, kâh tehdit savurmakta, fakat bunun arkasından da vaatlerde bulunmaktaydı. Bunların hepsinden baskın olan eşsiz biçimde güzel söz söyleme yeteneğini ortaya koyarak, tüm âsi ruhluları yumuşatmaya ve cesaret esinlemeyi başarmıştır. Böylece giderek artan bir şiddetle Kandiye'ye saldırıyordu. Bu arada kenti kurtarmak için Fransızların bir donanma ve daha başka kuvvetlerle birlikte geldiklerine ilişkin haberler yayılmış ve her an varacağını sanıyorlardı. Herkesten önce sadra-

zam, bu haberin karşısında vurulmuşa dönmüştür. Zira bunun tek ümidi, açlık ve savaş araç ve gereç noksanlığı yüzünden kentin daha fazla dayanamayarak başarı sağlamaktı. Şimdi ise, gelmekte olan yardımın, ümidini kırmakla kalmıyor, bu arada, altından çıkılmaz birçok engelin yanında, yeniçerilerin yine ayaklanacaklarından kaygılanıyordu. Sadrazam Ahmed Paşa, çadırında bu düşüncelerle kıvranıp durduğu ve bu sakıncaları giderecek ve zorlukları yenecek bir yolu bulmak için kafasını yorduğu bir sırada, vezirin teveccühünü kazanmış bulunan saray çevirmeni **Panayot**, çadıra girmiş ve alışılan saygısını gösterdikten sonra, neden bu kadar düşünceli olduğunu ve yüzünden anlaşılan üzüntüsünün sebebini sormuştur. Sadrazam bunun nedenini, iki sözcükle açıklamıştır. Bunun üzerine Panayot ise, «Kalbinizi saran bu endişeyi bırakın ve askerlere neşeli görünmeye bakın. Zira hüzünlü olmak sizin soylu ve yenilmez yüreğinize yakışmamaktadır. Bizleri, bu kenti alamadık diye ümitsizliğe götürecek henüz bir sebep yoktur. Yıldızlar bile bunun pek yakında meydana geleceğini göstermektedirler. Ancak onların etkisine boyun eğmeli ve bir siyasal belgeyle onlarına yardımına gitmeliyiz. Sonuç olarak eğer serbest çalışmama izin verirseniz, tabii ki planımı hiç kimseye açıklamamak koşuluyla, birkaç gün içinde, kentin size teslim olacağına dair vaatte bulunmak cesaretinde bulunacağım. İşte benim önerim bundan ibarettir. Eğer ilahi bir vahiy ihtimali düşünülmezse, kuşatılanların, Fransız donanmasının yaklaştığına dair haberleri olması olanak dışıdır. Çünkü kent, her yandan kapalıdır ve o kadar sıkı korunmaktadır ki, bizim haberimiz olmadan, bir fare bile içeri giremez. Benim niyetim, düşmanın, onun sayesinde tehlikeyi atlatacağını sandığı tuzaktan yararlanmaktır. Yani sözün kısası, kentin kumandanı olan Morosini'yi gizli bir görüşmeye davet ederek, Fransız donanmasına güvenmemelerini; zira bunların kent hakkındaki amaçları, Türklerin niyetinden daha tehlikeli olduğunu, bir dost olarak, söylemek isterim. Benim de onlar gibi Hıristiyan oluşum, komutana güven verecek ve sonra tatlı sözlerle Hıristiyanlığın geleceğini düşünüyormuş gibi yaparak, kenti teslim edeceğini ummaktayım» demiştir. Sadrazam bu öneriyi uygun bularak, çevirmene, bunu bağlılıkla ve ihtiyatla uygulamasını tavsiye etmiştir. Panayot, hemen sadık kölesi Maksud'u (arzu yahut istek anlamına gelen Arapça bir isimdir; Türklerin Hıristiyanlarla alay etmek için sık sık kullandıkları

gâvur yahut kâfir sözcüğü ile karıştırmamak için Osmanlı sarayında hizmet gören Hıristiyanların, kendi kölelerine buna benzer isim takmaları usuldendir), bir mektupla kentin komutanı Morosine'ye göndermiştir. Panayot, bu mektubunda, Hıristiyanlık uğruna çalışıyormuş gibi görünerek, Hıristiyanlığın iyiliğine ve geleceğine ilişkin çok önemli bazı sorunları açıklamak için, kendisiyle gizli görüşmek istediğini bildiriyordu. Çok ihtiyatlı ve basretli bir komutan olan Morosni ise, bu işin içinde bir hile olduğunu düşünerek, başta Panayot'la görüşmeyi kabul edip etmemek konusunda kararsızlık göstermiştir. Fakat sonra bu sorunu, Kandiye'deki Rum ve Venediklilerle de enine boyuna görüştükten sonra, ne demek istediğini öğrenmek için Panayot'u dinlemeyi kararlaştırırlar. Görüşme yerini ve zamanını belirleyerek köleyi geri gönderir. Aynı günün akşamı Panayot, sadrazamın buyruğuyla sık sık yapmakta olduğu karakolları ve nöbetçileri ziyarete çıkıyormuş gibi yaparak, kentin kapılarından birine yaklaşır. Morosini de, herhangi bir kuşku uyandırmamak amacıyla kıyafetini değiştirerek, anlaştıkları gibi, tam zamanında bulşma yerine gelir. Saray çevirmeni, karşısında kent kumandanını görünce, kendisine : «Hıristiyanların ve özellikle benimle aynı ulustan ve dinden olanların durumları ve sorunları gün geçtikçe daha kötüye gittiği, öte yandan dinsizlikleri ve şiddetleri tüm dünyayı korkutan ve haklı olarak hepimizde kızgınlık uyandırması gereken Türklerin kudreti ise ,giderek arttığını görmek beni üzmekte ve düşündürmektedir. Hıristiyanlığın başına bu Allah'ın belasını, bizlerin ve atalarımızın günahları getirdiğini inkâr edemeyiz. Bununla beraber biz, Allah'ın, genellikle oğullarını cezalandırdığını ve sonra öç almasına neden olanları da yok ettiğini biliriz. Bundan dolayı bu konuda da günah işleyenlerin cezalandırılacağını ve haksızlığa uğrayanların yakında Allah'ın iyiliği sayesinde kurtulacağını ümit edelim. Fakat o zamana kadar Allah'ın göndermiş olduğu felâketleri sabırla karşılamalıyız ve Tanrısal iradeye karşı gelmemeye çaba harcamalıyız» demiştir. Morosini'nin güvenliğini kazandığını sanarak, bunu daha etkin bir biçimde pusuya düşürmek için, kendisine nakledeceği şeyleri hiç kimseye söylemeyeceğine ilişkin yemin ettirmiştir. Çünkü kuşatılanlardan biri, Türklerin eline düşmesinden ve bunlar tarafından yapılacak baskılar sonunda, kendisinin ilahi bir çabayla açığa vurmak istediklerini ifşa etmeye zorlanmasından; sonuç olarak, Hıristiyanlığa karşı duy-

duğu tüm iyi niyetlerinin kötü bir sonuca uğrayacağından ve kendisinin yok olmasından korktuğunu ileri sürüyordu. Banayot'un bu sözleri üzerine Morosi'nin yüreğine su serpilmiş ve kendisi yine devamla «Biliniz ki, dün bana Fransız amiraline ait çevirilmek üzere bir mektup verildi. Bu mektup şunları içermektedir» : «Pek dindar Efendimin ve Hıristiyanlık dünyası kralının emriyle, büyük bir ordu ve donanmayla Girid'e yola çıkıyorum; bu seferin amacını yazıyla açıklamam, her iki taraf için de sakıncalı olur fikrindeyim. Bundan ötürü bu mektubu getiren sekreterime sözlü olarak her şey hakkında bilgi vermesi için emir verdim.» «Amiralin sekreteri, benden başka hiç kimsenin bulunmadığı sadrazamın iç odasına alındıktan sonra, amiralin adına şunları söyledi» : «Uzun deneyimlerden sonra anlaşılmıştır ki, Venedikliler, Fransızların eskiden beri amansız düşmanlarıdırlar. Topraklarımız ne zaman istilaya uğramışsa, bunların düşmanlarımıza daima öğüt, para, silah vb. şeylerle yardım etmeye hazır oldukları görülmüştür. Her ne kadar bunların fena tavsiyeleri istedikleri zararı verdirmediyse de, yine de biçok rahatsızlıklar yaratırlardı. Öte yandan buraya geldikleri zaman, bize duydukları dostluktan dem vurarak, kendilerine yardım etmemiz için daima hileye ve yalana başvururlardı. Bu seferki olayda da aynı biçimde hareket etmişlerdir. Örneğin, Osmanlı kuvvetlerinin sıkıştırdığını görünce, kralımıza elçiler göndermiş ve papanın aracılığıyla bu tehlikeden kendisini kurtarmalarını rica etmişlerdir. Sonra kralımızı kendilerine daha sıkı bağlamak için aşağıdaki koşulları önermişlerdir : 1 — Eğer Türklerin kuşatmasından sadece Kandiye kurtulacaksa, o zaman, bütünüyle kralımızın mülkiyetinde kalsın. Zira onu Türklerin boyunduruğu altında görmektense, içtenlikle ve seve seve bir Hıristiyan kralının elinde görmek isteriz; 2 — Eğer birleşik kuvvetler sayesinde Türkleri tüm Girit'ten atmaya başarabilirseniz, o zaman başkentiyle birlikte adanın yarısı Fransızların, yarısı da Venediklilere kalsın. Görünürde kralımız bu koşulları kabullendi. Fakat Bâb-ı Âli'yle olan iyi ilişkilerini bozması doğru olmayacağını, bundan dolayı karşılıklı olan dostluk bağlarını zayıflatacağını, şimdi ise bu vefasız ve yalancı insanların cüretini kırmak için fırsatın hazır olduğunu ileri sürerek, amirale bu donanmayı hazırlattığını ve Kandiye'ye girer girmez tüm Venedikliler yakalatarak, Fransa'ya göndermesini, kenti ise, sadrazamın mülkiyetinde bırakmasını emretmiştir. Kralımızın çok

geniş ve zengin bir imrapatorluğu olduğundan, bu kadar uzakta bulunan bir krallığa ihtiyacı yoktur. Üstelik bu, sürekli bir savaş ve anlaşmazlı kaynağı olabilir. Bu bakımdan sadrazamın, donanmamızın buraya gelmesinden kaygılanmasın. Zira çok yakında geleceğini umduğum amiralin kente girer girmez, kendi mührüyle tasdikli Fransa kralının emrini gösterecek ve durumu olduğu gibi anlatacaktır. Amiralin sekreterinin konuşması bundan ibaretti. «Hıristiyanlığın mutluluğundan ve kendi dinimin çıkarından başka bir şey düşünmeyen ben, her yandan Hıristiyanlığı tehdit eden tehlikeyi önleyebileceğimiz bir çare bulmak için tüm düşüncelerimi seferden ettim. Eğer siz, Fransızların kente girmesine izin vermezseniz, onlar Türklerle birlikte kendi yardımlarını küçümseyen kimselere karşıymış gibi, size karşı silahlarını çevirseler ve Hıristiyanlığın düşmanlarıymış gibi muamele ederler. Böylece kenti kaybetmekle kalmazsınız, fakat Hıristiyanların gözünde sonsuza dek alçaklıkla suçlanmış olursunuz. Özellikle onların ihaneti hakkında hiçbir kanıtınız da olmayınca. Ama aksine, eğer dostluk bahanesiyle yardımınıza gelen dostlarınızın kente girmesini bıraktığınız takdirde, benim söylememe gerek kalmadan, sizin ve Cumhuriyetinizin başına gelecek kötülüklerin neler olabileceğini takdir edebilirsiniz. Halen bu kentte salt seçkin Venedik soyluları değil, fakat ordunuzun da en kıymetli kısmı toplanmış bulunmaktadır. Bütün bunlar şimdi öldürülür yahut esir olursa, o zaman Fransa için Tüm Venedik topraklarını altüst etmesi zor olmayacaktır. Bundan başka Fransızların başkasına yalan söylemek ve aldatmaktan vicdan azabı duymadıklarına bakılırsa, bunların hem size, hem de Türklere ihanet ederek, her ikinizi de adadan atacaklarına ve bu güzel ülkeyi tek başlarına işgal edeceklerini ve bir kez egemen olunca, bir daha ellerinden geri almak kolay olmayacak fikrindeyim. Ve şimdi kenti daha fazla elde tutamayacağınıza veya Fransızların, ya da Türklerin eline teslim etmek zorunda kalacağınıza göre ya Fransızlara tutsak olmaya (ve bu arada salt Kandiye'yi değil, belki de tüm cumhuriyetinizi de yitirmeyi) yahut Türklerle anlaşarak, şerefli koşullar altında, Kandiye'yi teslim etmeyi (bunu, zamanla, yani daha başka savaşlara giriştiklerinde, bunlardan kolayca geri alınabilir) uygun bulup bulmamak hususunda düşünmenizi istiyorum. Hıristiyanlık dinine olan sevgim ve vatandaşlarımın iyiliği ve kurtuluşu için gösterdiğim çaba, beni bu açıklamayı yapmaya sevketti ve bu-

nu, hayatım pahasına ve Osmanlı sarayı nezdinde sahip olduğum yeterince şerefi mevkiimi yitirme tehlikesini göze alarak, yaptım. Ve şimdi vatanınızın kurtuluşu için ne yapıp yapamayacağınızı düşünmek sırası sizdedir» diyerek konuşmasını sürdürmüştür. Bu görüşmeden sonra Panayot, Osmanlı karargahına dönmüştür. Morosini ise, kendisine anlatılanları hiç kimseye söylemeyeceğine ilişkin ant içmesine karşın, aynı günün akşamı, garnizonun ve kentin çok güvendiği ileri gelenlerini bir toplantıya çağırarak Panayot'un ağzından tüm işittiklerini anlatmış ve nelerin yapılması gerektiğine ilişkin tavsiyelerini istemiştir. Bütün bunları büyük bir ağır başlılıkla görüş alışverişinde bulunduktan sonra, uzun ve alçakça bir esirliğe boyun eğmektense, şerefli koşullar sağlandığı takdirde, Kandiye'yi Türklere teslim etmeyi tercih ettiklerini oybirliğiyle karar vermişlerdir. Ertesi gün Panayot, Morosini'yle konuştuklarını anlatmak üzere, sadrazama gitmiştir. Fakat bundan sonra, zaten oldukça kötü durumda bulunan garnizonun cesaretini büsbütün kırmak amacıyla şu tavsiyede bulunmuştur : «Ertesi akşam en büyük savaş gemilerinden on ikisinin derin bir sessizlik içinde limandan çıkmasını ve Kıbrıs adası doğrultusunda yol almasını ve yaklaşık yirmi mil uzaklaştıktan sonra, Fransız bayraklarını çekerek geri dönmelerini» söylemiştir. Sadrazam bu manevrayı uygun bulur ve hemen o gece, rüzgârın da lehte olmasından yararlanarak, on iki geminin limandan çıkmasını ve Kıbrıs istikametini tutmasını emretmiştir. Bunları karşılamak üzere arkalarından aynı miktarda daha başka gemiler de gönderilmiştir. Bu gemiler karşı karşıya gelip de bir birlerini iyice tanıyacak kadar yaklaşınca, böyle durumlarda alışılan biçimde selamlaşırlar. Bundan sonra Fransız ve Türk bayrakları taşıyan gemiler gelmiş ve hep birlikte yine limana girmişlerdir. Kent'in kulelerindeki nöbetçiler, uzaktan Fransız bayraklarını görünce, Fransız donanmasının Kandiye'yi kurtarmaya geldiğini sanarak, bu haberi derhal halka yayıvermişler. Bununla beraber, bu arada bir Türk filosunun, Fransız sanılan filoya karşı gittiğini görünce, limana girmesine engel olacağını sanarak, bu iki düşman filosu arasında oluşacağını düşledikleri savaşın sonucunu korku ve kaygıyla bekliyorlardı. Fakat donanmaların, en küçük bir düşmanlıkta bulunmadan birbirine yaklaştıklarını ve selamlaştıklarını gördükleri zaman, şaşırmışlar ve Fransızların, düşmanlarına bu kadar dostluk göstermelerinin amacının, ne olabilece-

ğini bir türlü anlayamıyorlardı. Morosini ve Panayot'tan duyduklarını nakleden kimseler ise, bunun anlaşılmayacak yanı kalmadığını görünce, Panayot'un kendilerine tüm anlattıklarını herkese duyururlar. Aynı zamanda yaşamlarını ve özgürlüklerini korumak için askere ve halka teslim olmaktan başka çare kalmadığını söylerler ve bu konuda herkesi teşvik ederler. Zira alçak bir bağlaşığa güvenmektense, bilinen bir düşmana inanmak daha iyidir diye ilave ederler. Böylece Morosini, aynı gün, ellerinde beyaz değnekler olduğu halde, kentin teslim koşullarını görüşmek üzere her iki tarafın ileri gelenlerinin şehir ile Türk karargâhı arasında bir yerde bulşmaları için sadrazama iki adamını sandalla göndermiştir. Fazıl Ahmed Paşa, karşı tarafın önerisini kabul eder ve hemen Halepli İbrahim Paşa'ya, **külkethüdası** Zülfikâr Ağa'ya ve **tezkerecibaşı**, yani başkâtip İshak Efendi'ye, çevirmen Panayot'la birlikte, düşmanla görüş alışverişinde bulunmak ve tüm sorunları çözümlemek için gitmelerini emretmiştir. Bu heyet, Venedik temsilcileriyle bu iş için ayrılan kırmızı burcun altındaki çadırda bulşurlar ve burada uzun süren görüşmelerden sonra, her Rumun yahut Fransızın, her askerin yahut vatandaşın nesi var, nesi yok, yani herkesin, tüm ailesiyle birlikte, malını ve mülkünü çıkartması ve vatanlarına serbestçe dönebilmeleri koşuluyla kenti teslim edeceklerine ilişkin söz verirer. Bu durum sadrazama bildirildikten ve H. 1080 (yani M. 1669) yılının cemazi-yel-evvelin girmesiyle barış antlaşmasını onayladıktan sonra, Morosini, en son olarak, yani tüm askerlerin ve vatandaşlarının uzaklaşmasından sonra, şehirden çıkmış ve böylece onu Türklere teslim etmiştir. Türk tarihçilerinin bu olayı, bambaşka bir biçimde, naklettiklerini çok iyi biliyorum. Ben bile aksini söylemeyi cesaret edemiyorum ama yukardaki öyküyü de yabana atmak istemiyorum. Bununla beraber Venediklilerin amaçlarını gizlemekte köklü bir geleneğe sahip olduklarını ve özellikle kendilerinin aleyhine cereyan etmiş tüm olayları belirtmeden geçiştirdiklerini hesaba katarsak, doğru bildikleri bir sorunu yayımlamadıklarına hiç kimse şaşmaz. Zira çok ihtiyatlı olmakla övünen Venedikliler, aldatılmış olma utancını örtmek istemişlerdir. Buna karşın henüz hazır olmayan Fransız donanmasının yaklaşmakta olduğu haberi bile, hem Türkleri, hem de Venediklileri altüst etmeye yeterli olmuştur. Çünkü tümüyle kuşatılmış bulunan Venediklilerin, dışarda olup bitenlerden haberi olamazdı. Türkler ise, yabancı devletlerin

yanındaki elçilerinden elde ettikleri doğru yahut yanlış haberlerden başka dış sorunlar hakında hiçte haberleri olamazdı. Bundan dolayı onlar da yanılabilirlerdi. Bana gelince, benim, güvenmeye layık bir tanığım var. O da, Panayot'un Morosini'ye göndermiş olduğu kölesi Maksud'dır. Maksud, ilkin babam Konstantin Kantemir'in, sonra kardeşim Antiyoh'un sarayında sadakatla yirmi dört yıl hizmet etti ve sonunda saray hocalığına kadar yükselmiştir. Bundan ötürü bunun ağızından işittiklerimi bu eserimin sahifelerine aktarırsam, okurlarıma çok zevkli bir şey yapmış olacağımı sanırım. Panayot'a gelince, Osmanlı sarayına kendisinden önce gelmiş geçmiş ve gelecek tüm Hıristiyanlardan çok güvenceye sahip olmuştur. Yahudilerin gözünde **Akhitofel**, Yunanlılarda **Ulisse** ne ise; herhangi bir kararın verilmesi gerektiği zaman yahut kesin girişimlerde herhangi bir zorluğu önlemek konusunda da, Panayot, sadrazamın nazarında aynıydı. Yani yapılacak yahut izlenecek herhangi bir meselede fikri sorulduğunda, vermiş olduğu kararlarda hiçbir zaman yanılmadığı görülmüştür. Örneğin, yirmi dört yıldan beri süren bir savaşın ve oluk dolusu kan pahasına Osmanlı İmparatorluğunun kuvvetlerinin yapamadığını Panayot, ince kurnazlığı ve dahice buluşuyla yapmaya, yani Kandiye kentini ele geçirmeye başarmış ve zamanının en yiğit savaş komutanı olan ve son Türk-Venedik savaşmda yeterli beceri gösteren Morosini'yi de kenti teslim etmesi için baştan çıkarmıştır. Bütün bu ustalıkları sayesinde Panayot, Türklerin yanında o kadar büyük bir saygınlığa kavuşmuştur ki, padişahın emriyle, sadrazam Köprülü Ahmed Paşa'nın huzurunda, din konusunda Vanlı Efendi'yle açık bir tartışmaya girme cesaretini göstermiştir. Bu Vanlı Efendi, Türklerin içinde en bilginlerinden birisi olup, hem Hıristiyan, hem de islam dini konusunda uzmandı ve bir zamanlar sultan IV. Mehmed'in hocasıydı. Yukarda gördüğümüz (*) gibi ta sultan I. Süleyman zamanında, açık bir konuşmada bir Türk bilgininin, Hıristiyan dinini Müslümanlığa üstün tutmasından beri, hiç kimseye bu çeşit tartışma yapılmasına izin verilmemiştir. Hatta bu gibi tartışmalar, bir fermanla ölüm cezası tehdidiyle yasaklanmıştı. Vanlı Efendi bu münakaşada yenilgiye uğramış ve kızgınlığından Panayot'u, Sultana küfür suçuyla itham ederek, adı geçen fermanın uygulanmasını ve çevirmenin ölümle cezalandırılması isteminde bulnmuştur. Bunun üzerine Sultan Mehmed'in kendisine, «Ben, sana hakkından gelemeyeceğin bir

gâvurla tartışmaya girişme demedim mi? Rahat bırak onu, zira gelecekte ona ihtiyacımız olacaktır» yanıtını vermiş olduğu söylenmektedir. Bu tartışmanın tümünü buraya aktarmanın gereksiz olduğuna kaniyim. Bu tartışma Venedik'te yayımlandı ve herkese satılmaktadır. Ayrıca **De la Croix'nın** «Doğu kilisesi hakındaki yorumlar» adındaki eserinden de okunabilir. Bunlardan başka Panayot, Türkler arasında, yıldızlar bilimi ve kâhinlik hakındaki bilgisiyle de tanınmaktadır. Örneğin, Sadrazamın Kandiye kuşatmasıyla meşgul olduğu bir sırada, Panayot, bir gün, kendisine koşarak gelmiş ve hemen çadırını terketmesini rica etmiş, yoksa bir an dahi fazla kalırsa hayatının tehlikede olduğunu söylemiş. Vezir de kendisini dinlemiş ve çadırını terketmiştir. Fakat oturmakta olduğu minderin altında saatini bırakmasına ve sağnak halinde yağan yağmura karşın başka bir çadıra gitmiştir. Buraya varır varmaz, kentin surlarından bir top güllesi, sadrazamın çadırına isabet etmiş ve saatle minderi paramparça etmiştir. Böylece Panayot'un kehaneti de yerine gelmiştir. Başka bir örnek daha : Kameniç kentine karşı girişilen sefer dolayısıyla, bu kentin, onuncu gün ele geçirileceğini önceden bildirmiş. Bu kentin durumunu iyice bilenler, Panayot'un saçmaladığını söylüyorlarmış. Fakat olay, kendisini haklı çıkarmıştır. Bütün bunlardan başka Panayot'un yaşamı kadar ölümü de anılmaya değer olmuştur. Zira sadrazam Köprülü Ahmed Paşa'nın, İshakçe yanındaki karargâhında bulunduğu bir sırada, tüm kehanetlerinin yerini bulduğuna ve hiçbirinde yanılmadığına göre, şaka yollu kendisi hakkında da bir kehanette bulunmasını istemiştir. Bunun üzerine Panayot, kendisine «Lütfen bu gece saat altıda, benim çadırıma şeref verirmisiniz? acayip bir şey göreceksiniz, fakat korkmayacak ve üzülmeyeceksiniz» cevabını vermiştir. Sadrazam bunun ne olabileceğini merak etmiş ve gece yarısı Panayot'un çadırına gitmiş ve içeri girer girmez uşaklarının ağlamasını ve inlemesini işitmiş ve daha da yaklaşarak sevgili Ulisse (yani Panayot'un) nin can çekiştiğini görmüştür. Uşaklarından biri, sadrazama, Panayot'un ölmeden önce, Osmanlı devletine yapmış olduğu hizmetlerine karşılık cenazesinin İstanbul'a nakledilmesine ve orada gömülmesine (bu şerefe sultandan başka hiç kimse, hatta sadrazam bile erişemezdi) izin verilmesi konusunda uşaklarından birini sadrazamdan rica etmesi için görevlendirmiştir. Bunun üzerine sadrazam, «Panayot'a salt bir bakımdan acımaktayım; o da, bir

Hıristiyandan beklenebileceğinden fazla bir dürüstlükle, hatta bağlılıkta ve siyasette bütün Müslümanları geçecek bir biçimde, Osmanlıların çıkarı ve iyiliği uğruna çaba harcamasına karşın, ölümünde bile peygamberimizin ve Allah'ın emirlerine uyarak, gerçek dine geçmemesidir. Halbuki hak dinini kabul etseydi, o zaman, bizzat benim, cenazesini bir mil kadar sırtımda taşımama hak etmiş olurdu. Bununla beraber her ne kadar bu günahından dolayı cennete alınmayacaksa da, yine de, yapmış olduğu hizmetlerinin karşılığı olarak, son dileğini yerine getirmek, yani istediği yerde gömülmesini sağlamak doğru olur kanaatindeyim» yanıtını verdiği söylenmektedir. Bütün bunlardan sonra sadrazam, Panayot'un uşaklarına, efendilerinin cenazesini İstanbul'a nekletmelerine izin vermiş ve aynı zamanda merhumun son arzusuna göre istediği yerde büyük bir törenle defnedilmesi için İstanbul patriğine emir vermesi için Kaymakama hitaben bir de hatt-ı şerif, emirname vermiştir. Bunun üzerine İstanbul'da oturan tüm Rumlar ve yabancı Hıristiyanlar, Panayot'un cenazesine katılmış ve büyük bir törenle Marmara denizi adalarından birine nakledilerek, kendisi hayattayken onarmış olduğu **Teslis (Trinité)** kilisesine gömülmüştür.

8 — **Dragoman**, yani sarayın çevirmeni (Rom. çev.).

9 — **Vali** : Bu, son Türk-Venedik savaşından çok iyi bilindiğinden, burada kendisinden daha fazla söz etmeyi gereksiz bulduğum Françesko Morosini'dir. Bu, Mora'yı ele geçirdikten sonra Venedik Cumhuriyetinin dükü olarak seçilmiştir.

10 — **Yirmi dört yıl** : Bu savaş, antik devrin şairleri zamanında oluşmuş olsaydı, kuşkusuz, Troya savaşından daha tanınmış olurdu. Zira bu iki savaş arasında karşılaştırma yapacak olursak, Girid savaşının Troya savaşından daha kanlı olduğunu kolayca anlarız. Gerçekten de, tüm bu savaş boyunca hep sürekli savaşımlar olmuş ve salt Girit'te değil, fakat tüm takım adalarında, tüm Türk-Venedik sınır topraklarında oluklar gibi kan akıp gitmiştir. Zaten kendi kayıplarını gizlemekte beceri sahibi bulunan Türkler, örneğin, çok sayıda ölü veren gönüllüler vb. gibi askeri listelere dahil edilmeyen kimseler hesaba katılmazsa, salt Girit'te iki yüz binden fazla insan kaybettiklerini itiraf etmektedirler. Bu durum karşısında, Hıristiyanların ne kadar ölü verdiklerini tahmin edebilirsiniz. Bu savaşın Vene-

diklilere yaklaşık yüz milyon gümüş paraya mal olduğu tahmin edilmektedir.

11 — **Yenişehir** : Bugün ülkenin merkezi olup, Türklerin, Tesalya'da tanınmış bir kent olan Larisa'ya verdikleri addır.

12 — **Sarıkamış Kazakları** : Dniyester nehriyle Dniyeper nehri arasında yaşayan halka, Türklerin verdikleri isimdir. Bunlar, önceleri Lehistan'a bağımlılardı, bugün ise bir bölümü Lehlilere, bir bölümü Ruslara bağımlıdır. Türkler bunlara çeşitli zamanlarda çeşitli adlar vermişlerdir. Örneğin, Doroşenko'nun boyun eğmesinden sonra, reislerinin adına bakarak, Doroşenko Kazakları demişler, fakat Rusların tarafına geçince, başkaları **Sirka**'dan dolayı **Sirka Kazakları** adını almışlardır. Bunların Türk yönetimine geçmelerini sağlayan Leh kralı jan Sobiyeski' yle yapılan ilk barış antlaşmasından sonra ise, Sultan IV. Mehmed'in bunların topraklarını Boğdan voyvodalığına katarak, bu sırada Boğdan voyvodası olan **Duka**'ya **Nomirov** kentini ikametgâh olarak vermiş ve aynı zamanda **Ukrayna** hetmanı (kumandanı) ünvanını kullanmasını emretmiştir. Fakat Türklerin korkunç Viyana bozgunundan sonra, Voyvoda Duka, Lehlilerin eline düşmüş ve Türkler, Karlofça antlaşmasına göre, Kameniç kentiyle birlikte tüm Ukrayna'yı da Lehlilere geri vermiştir. Bu ülkede hutbenin ve ezanın okunduğu günleri anımsayan Türklerden, bu ülkenin Hıristiyanlara kalmasına Allah'ın razı olamayacağını; bundan ötürü elverişli bir zamanda geri alınması gerektiğini sık sık duymuşumdur.

13 — **Tuğ** : **At Kuyruğu.** Bu ayırım, bu ülke, Boğdan voyvodası Duka'ya verildikten sonra, yapılmaya başlamıştır. Zira bizzat sadrazamın dediğine göre, kendisi hiçbir gâvurun bundan böyle tuğ ile şereflendirilip, kendisiyle eşit görmek istemiyordu. Fakat buna karşın Boğdan voyvodası **Yeremya Movila,** bundan önce bu şerefe nail olmuştur. Bununla beraber bu ülkenin yönetim simgesi olan sancağını korumuştur.

14 — **İshakça** : Bu, önceleri **Obluçiçya** adını almış ve, Tuna' nın güney kıyısında yerleşik bulunan ve Boğdan'nın **Kalas** kentine pek uzak olmayan bir kenttir. Bu kentteki eski yapılar, bunun eski bir kent olduğuna ilişkin açık izlerdir. Fakat bunun kurucusu hakkında ne duvarlarda, ne de temellerde hiçbir işa-

rete raslanmamaktadır. Bununla beraber bunun, **Daçya'daki** Roma kolonilerinin yahut belki de Dakların eseri olduğu sanılmaktadır. Aynı şey, örneğin, **Tulça, Babadağı, Karasu** ve **Dobruca'daki** öteki antik kentler hakkında da söylenebilir.

15 — **Selim Giray Han** : Yüzyılımızda Tatarların en tanınmış hanlarıdır. Bu, ihtiyatlı olduğu kadar yiğit de sayılmaktadır.

16 — **Duka** : Köken bakımından Rumeli eyaleti Rumlarından biri olup, ilk zamanlar bir Yaş tüccarının uşağı, fakat daha sonraları Boğdan voyvodası **Vasil'in** mabeyincisi olmuştur. Bunun oğlu ise, kendisine soyluluk (boyar) payesi vermiş ve **Dabija** prensi **Evstaki'nin** kızıyla evlendirmiştir. Sonunda para ve dostları sayesinde Boğdan tahtını ele geçirmeyi başarmıştır. Bu voyvodanın okumuşluğu yoktu, fakat devlet işlerinden çok iyi anladığından, yüzyılın en seçkin insanlarından sayılmıştır. Nitekim bu niteliği sayesinde, üç kez Boğdan'da, bir kez de Eflâk'ta voyvodalık etmiştir. Fakat yaşamının sonlarına doğru, adil bir yönetimden çok, keyfçi ve zalim bir yönetime eğilim gösterdiğinden dolayı ülkenin ileri gelenleri (boyar) kendisini **Lehlilere** teslim etmişler ve sonunda Varşova'da ölmüştür.

17 — **Haraç (Vergi)** : Bizzat Lehliler, vergi vermeyi vaatettiklerini inkâr etmemektedirler. Ancak kendileri, bu vaatlerini hiçbir zaman yerine getirmemişlerdir. Zaten zamanla bu husus, Suranno antlaşmasıyla tümüyle ortadan kalkmıştır.

Bu eserde geçen hicri senelerle milâdi seneleri mukayese eden cetvel :

H.	M.	Ay		Gün
611	1214	13	Mayıs	3
616	1210	20	Mart	4
680	1281	22	Nisan	3
687	— 1288	6	Şubat	6
— 688	1289	25	Ocak	3
698	1298	9	Ekim	5
699	1299	28	Eylül	2
— 700	— 1300	16	Eylül	6
717	1317	16	Mart	4
726	1325	8	Aralık	1
— 727	1326	27	Kasım	5
728	1327	17	Kasım	3
729	— 1328	5	Kasım	7
— 730	1329	25	Ekim	4
734	1333	12	Eylül	1
736	1335	22	Ağustos	3
— 738	1337	10	Temmuz	4
— 760	1358	3	Aralık	2
761	1359	23	Kasım	7
762	— 1360	11	Kasım	4
— 763	1361	31	Ekim	1
766	— 1364	29	Eylül	1
783	1381	28	Mart	5
784	1382	17	Mart	2
788	1386	2	Şubat	6
791	— 1388	31	Aralık	5
792	1389	20	Aralık	2
797	1394	27	Ekim	3
800	1397	24	Eylül	2
— 804	1401	11	Ağustos	5
— 809	1406	18	Haziran	6
814	1411	25	Nisan	7
816	1413	3	Nisan	2
— 820	1417	18	Şubat	5
824	1421	6	Ocak	2

H.	M.	Ay		Gün
— 825	1421	26	Aralık	6
827	1423	5	Aralık	1
830	1426	2	Kasım	7
— 831	1427	22	Ekim	4
832	1428	11	Ekim	2
838	1434	7	Ağustos	7
840	— 1436	16	Temmuz	2
— 845	1441	22	Mayıs	2
— 847	1443	1	Mayıs	4
— 850	1446	29	Mart	3
851	1447	19	Mart	1
— 855	1451	3	Şubat	4
857	1453	12	Ocak	6
— 858	1454	1	Ocak	3
860	1455	11	Aralık	5
— 864	1459	28	Ekim	1
865	— 1460	17	Ekim	6
867	1462	26	Eylül	1
868	1463	15	Eylül	5
870	1465	24	Ağustos	7
— 872	1467	2	Ağustos	1
874	1469	11	Temmuz	3
— 875	1470	30	Haziran	7
876	1471	20	Haziran	5
— 877	— 1472	8	Haziran	2
882	1477	15	Nisan	3
884	1479	25	Mart	5
886	1481	3	Mart	7
887	1482	20	Şubat	4
889	— 1484	30	Ocak	5
890	1485	18	Ocak	3
— 891	1486	7	Ocak	7
— 894	— 1488	5	Aralık	5
895	1489	25	Kasım	4
901	1495	21	Eylül	2
— 902	— 1496	9	Eylül	6
— 905	1499	8	Ağustos	5
— 907	1501	17	Temmuz	7

H.	M.	Ay		Gün
916	1510	11	Nisan	5
917	1511	31	Mart	2
— 918	— 1512	19	Mart	6
920	1514	26	Şubat	1
— 921	1517	15	Şubat	5
922	— 1516	5	Şubat	3
923	1517	24	Ocak	7
925	1519	3	Ocak	2
— 926	1519	23	Aralık	6
927	— 1520	12	Aralık	4
928	1521	3	Aralık	1
— 929	1522	20	Kasım	5
930	1523	10	Kasım	3
931	— 1524	29	Ekim	7
933	1526	8	Ekim	2
934	1527	27	Eylül	6
— 935	— 1528	15	Eylül	3
936	1529	5	Eylül	1
938	1531	15	Ağustos	3
— 940	1533	23	Temmuz	4
941	1534	13	Temmuz	2
942	1535	2	Temmuz	6
— 943	— 1536	20	Haziran	3
944	1537	10	Haziran	1
— 945	1538	30	Mayıs	5
946	1539	20	Mayıs	3
947	— 1540	8	Mayıs	7
— 948	1541	27	Nisan	4
949	1542	17	Nisan	2
— 954	1547	21	Şubat	2
955	1548	11	Şubat	7
— 956	1549	30	Ocak	4
— 959	1551	29	Aralık	3
960	1552	18	Aralık	1
961	1553	7	Aralık	5
963	1555	16	Kasım	7
974	1566	19	Temmuz	6
— 975	1567	8	Temmuz	3

H.	M.	Ay		Gün
976	— 1568	27	Haziran	1
977	1569	16	Haziran	5
— 978	1570	5	Haziran	2
979	1571	26	Mayıs	7
980	— 1572	14	Mayıs	4
982	1574	23	Nisan	6
983	1575	12	Nisan	3
— 986	1578	10	Mart	2
988	— 1580	17	Şubat	4
991	1583	15	Ocak	3
993	— 1584	24	Aralık	5
994	1585	13	Aralık	2
— 995	1586	2	Aralık	6
— 997	— 1588	10	Kasım	1
1002	1593	17	Eylül	2
1003	1594	6	Eylül	4
1004	1595	27	Ağustos	4
1012	1603	1	Haziran	4
1013	— 1604	20	Mayıs	7
—1014	1605	9	Mayıs	5
1015	1606	29	Nisan	2
1026	— 1616	30	Aralık	2
—1027	1617	19	Aralık	5
1029	1619	28	Kasım	1
1032	1622	26	Ekim	7
—1033	1623	15	Ekim	4
1039	1629	11	Ağustos	3
—1041	1631	20	Temmuz	4
1043	1633	28	Haziran	6
—1044	1634	17	Haziran	2
1045	1635	7	Haziran	1
—1046	— 1636	26	Mayıs	5
1047	1637	16	Mayıs	3
1048	1638	5	Mayıs	7
—1049	1639	24	Nisan	4
1054	— 1644	29	Şubat	5
—1055	1645	17	Şubat	2
1058	— 1648	17	Ocak	2

H.	M.	Ay		Gün
1059	1649	5	Ocak	6
1066	1655	22	Ekim	2
1070	1659	8	Eylül	5
—1074	1663	26	Temmuz	1
1080	1669	22	Mayıs	7
1083	— 1672	19	Nisan	6
1084	1673	8	Nisan	3
—1085	1674	28	Mart	7
—1087	— 1676	6	Mart	2
1088	1677	24	Şubat	7
1089	1678	13	Şubat	3
—1090	1679	2	Şubat	1
—1093	1681	31	Aralık	7
—1095	1683	10	Aralık	2
1096	— 1684	29	Kasım	7
1097	1685	18	Kasım	4
—1098	1686	7	Kasım	1
1099	1687	28	Ekim	6
1101	1689	5	Ekim	7
1102	1690	25	Eylül	5
1103	1691	14	Eylül	2
—1104	— 1692	2	Eylül	6
1105	1693	23	Ağustos	4
—1106	1694	12	Ağustos	1
1107	1695	2	Ağustos	6
—1109	1697	10	Temmuz	7
1110	1698	30	Haziran	5
1111	1699	19	Haziran	2
1113	1701	8	Haziran	4
1114	1702	28	Mayıs	1
—1115	1703	17	Mayıs	5
—1117	1705	25	Nisan	7
1121	1709	13	Mart	4
1122	1710	2	Mart	1
1123	1711	19	Şubat	5

İNDEKS

A

Abaza, bir kent, 330.
Abaza Paşa, âsi vali, 158, 159, 160, 161, 162, 165, 330, 331.
Abazalar, 225, 226.
Abdullah, Konya beyi, 40.
Adana, bir kent, 39, 89, 275.
Adriyatik denizi, 205, 206.
Afrika, 103, 133, 264, 300, 311, 312 - valiliği, 320.
Ağlaş, bir kent, 114, 307.
Ahd-i Cedid, 314.
Ahıska, bir kent, 137, 325.
Ahmed I, sultan, 150, 152, 154; - II, 43, 44, 45, 50, 52, 53, 248, 255, 279, 330; - III, 207, 262, 307, 316, 321.
Ahmed bey, Karaman beyi, 19.
Ahmed Mirza, Tebriz hükümdarı, 41, 42, 226.
Ahmed paşa, bk. Fazıl Ahmed paşa, 178, 188, 212, 321.
Ahmed paşa, Rumeli beylerbeyi, 82.
Akdeniz, 40, 99, 103, 129, 171, 179, 180, 261, 294, 311.
Akkerman, Bessarabya'da bir kent, 38, 219, 283, 302.
Akkerne, bir kent, 15.
Akkoyunlu, bir Türkmen sülâlesi, 234.
Akkoyunlular, 234.
Akdeniz, 336.
Aksaray, bir semt, 13.
Akşemseddin, bir şeyh, 25.
Alâaddin bey, 25.
Alâiye beyliği, 21, 208.
Alâüdevle, bk. Dülkadiroğlu, 59.
Alaydevlet, İran hükümdarı, 39, 220.
Albanya, bk. Arnavutluk, 299.
Albert, Alman imparatoru, 205.
Aleksandır VI, papa, 216, 218.

Aleksandru Mavrokordato, bilgin ve çevirmen, 196, 301.
Aleksi Komnenos, Bizans imparatoru, 206.
Alemşah, Bayezid II. nin oğlu, 50.
Alexandria, bk. İskenderiye, 273.
Algeria, bk. Cezayir.
Ali, halife, 234, 258,295.
Ali bey, bk. Şahsuvaroğlu, 59, 72, 73.
Ali efendi, Vakanüvis, 200.
Ali paşa, bk. Çorlulu Ali paşa, 177, 204, 307.
Ali paşa, bk. Kılıç Ali paşa, 127, 128, 130, 159.
Alman imparatorluğu, 118.
Almanlar, 92, 93, 107, 108, 109, 129, 131, 148, 178, 186, 217, 225, 226, 279, 299, 324, 327, 330.
Almanya, 79, 109, 122, 170, 179, 197, 227, 282, 310.
Altymil, bir kent, 15.
Amadya eyaleti, 308.
Amasya, bir kent, 27, 50, 52, 58, 59, 79, 110, 115, 123, 275, 307, 315.
Amze, bir kent, 102, 111.
Anadolu, 8, 9, 16, 20, 21, 22, 24, 26, 31, 38, 41, 42, 53, 56, 80, 81, 82, 83, 89, 114, 150, 151, 158, 159, 162, 163, 164, 188, 208, 249, 276, 300, 305, 307, 308, 325; - beylerbeyi, 254; - beylikleri, 39; - hisarı, 194; - yakası, 194.
Anastasias Nausi, Makedonyalı, 197.
Anastasios Condordi, bilgin, 197.
Andoluçya, bk. Endülüs, 226.
Andrea Acoluth, yazar, 273.
Andrea Dorya, Venedik amirali, 106, 107, 303.
Andrevirius, bk. Andrea Dorya, 106.
Angeli, musikici, 248.
Ankona, bir kent, 256.
Antakya, 74, 252, 263.
Antep, 39, 74, 263.
Antik ve Modern Boğdan, D. Kantemir'in bir eseri, 329.
Antitoros dağları, 220.
Antiyoh Kantemir, D. Kantemir'in oğlu, 350.
Antonius Moenevin, tarihçi, 238.
Antoniu Rosetta, voyvoda, 301.
Apulya, bölge, 25, 103, 118.
Arabistan yarımadası, 264, 300, 301.
Arak, bk. Irak.

Arap Gülam, musikici, 248.
Araplar, 71, 72, 74, 86, 124, 128, 221, 240, 249, 253, 262, 264, 274, 300, 319, 337.
Arnavutlar, 90, 91, 104.
Arnavutluk, 18, 19, 20, 104, 206, 297.
Aristo, 195.
Astrahan hanlığı, 318.
Asturya, ülke, 256.
Asya, bk. Anadolu, 74, 99, 164, 179, 252, 253, 269, 272, 282, 300, 305, 309, 317, 330.
Athyra, bir kasaba, 238,
Atina, 196.
Alas okyanusu, 300, 319.
Avlonya, bk. Arnavutluk.
Avrupa, 8, 20, 81, 89, 113, 137, 141, 146, 179, 226, 249, 269, 272, 282, 284, 300, 305, 308 321.
Avrupalılar 130, 138, 212.
Ayas paşa, Şam beylerbeyi, 81
Ayasofya kilisesi, 13, 118, 132, 134, 154, 207, 322.
Ayaz paşa, bir Arnavut, 104.
Aynacı Süleyman paşa, bk. Süleyman paşa, 245.
Azak denizi, 318; - kalesi, 171, 318.
Azerbaycan, eyalet, 41, 99, 110, 308.
Azizallah, sadrazam, 111.
Azov denizi, bk. Azak denizi.

B

Babadağ, bir kent, 245, 247, 354.
Babil, bir kent, 315.
Bab-ı Âli, 112, 139, 144, 162, 163, 172, 177, 222, 228, 253, 281, 285, 346.
Baç, bir kent, 89, 113, 306.
Baçya ovası, 306.
Bağdad, kent, ve eyalet, 99, 100, 111, 112, 115, 124, 159, 161, 162, 164, 165, 166, 258, 280, 295, 300, 333.
Bağdak, bk. Sina eyaleti, 211.
Bahluy, bir nehir, 284.
Balat, bir semt, 194.

Balear adaları, 312.
Bali bey, Semendre valisi, 82, 88.
Balkan dağları, 309.
Bahtiyar Arabistan, 300, 301.
Bahtiyar Hindistan, 300.
Barbaros Hayreddin paşa, amiral, 297, 320.
Barbarosa, bk. Hayreddin paşa.
Bardakçı Mehmed Çelebi, musikici, 248.
Basra, kent ve körfez, 124, 315, 316.
Batı Avrupa, 230.
Batlaniyus, bilgin, 249, 311.
Baudouin, Flandr kontu, 206.
Bayanduryalılar, bk. Akkoyunlu.
Bayburt, bir kent, 59.
Bayezid, Kanuni'nin oğlu, 116.
Bayezid I, sultan, 47; - II, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 220, 234, 235, 237, 238, 240, 241, 269, 270.
Bayram paşa, sadrazam, 165.
Beçovi, bir kent, 109.
Bekâroğlu, bk. Şeyh Arab, 71.
Bekri Mustafa, 168, 334.
Belderse, bir kent, 15.
Belgrad, bir kent, 15, 81, 82, 88, 123, 299, 315, 330.
Belisarios, Bizans kumandanı, 194.
Bender, bir kent, 283.
Benedict Trevisano, Venedikli, 212.
Beni Ahmer, Arap sülalesi, 126, 319.
Beni Ömer Ulyanoğlu, 124.
Beni Ümmiye, Şam'da bir cami, 67.
Beni Ümmiye, bir kumandan, 256.
Bessarabya, bk. Bucak, 228, 282, 283, 302, 318.
Beşkilise, bir kent, 304.
Beşiktaş, bir semt, 194.
Beykoz, bir semt, 259.
Biçyane, bir kent, 117.
Bikararoğlu Hüseyin, bir İran ailesi, 59, 68, 173.
Birecik, bir kent, 74, 263.
Bitlis, bir kent, 102, 295, 296.
Bizans, bir devlet, 7, 8, 9, 10, 12, 17, 194, 197, 337, 338.

Bizans imparatorluğu, 12, 17, 84, 194, 199, 206.
Bizanslılar, 8, 10, 11, 12, 179.
Bıyıkoğlu, bir kürt hükümdarı, 61, 250.
Blaherna, bk. Vlaherna, 194; - manastırı, 204.
Blasius, bilgin, 195.
Boğaziçi, bk. İstanbul Boğazı, 8, 9, 26, 30, 194, 212, 319.
Boğdan, Boğdan voyvodası, 93, 94, 285, 302.
Boğdan beyliği ve eyaleti, 24, 37, 38, 40, 93, 94, 105, 186, 187, 196, 197, 204, 206, 211, 219, 236, 245, 246, 255, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 289, 292, 301, 302, 321, 329, 353, 354.
Boğdanlılar, 24, 38, 93, 105, 106, 210, 219, 281, 283, 285, 301, 302, 324.
Bohemya krallığı, 97, 303.
Bohemyalılar, 293.
Bosna beylerbeyliği, 18, 41, 102, 131, 161.
Bosnalılar, 324.
Bosphorus, bk. İstanbul Boğazı, 193, 318.
Bucak, bir eyalet, 189, 228, 246, 283, 302; - Tatarları, 302, 318.
Buda, bk. Budin.
Budin, bir kent, 82, 88, 91, 92, 96, 97, 98, 107, 108, 117, 279, 280, 291.
Bulgaristan, bir ülke, 225.
Burc-u Vayik, Suriye'de bir kule, 65, 255.
Burgaz, bir kent, 15, 83.
Bursa, 31, 36, 53.
Butrum, bir ada, 84.
Büyük Çekmece, 238, 317.
Büyük Ermenistan, 275, 308.
Büyük İskender, kral, 193, 214, 238, 263, 318.
Büyük Konstantin, imparator, 194.
Büyük Petro, Rus çarı, 211, 297.
Büyük Ştefan, Boğdan voyvodası, 211, 281.
Büyük Justiniyan, Bizans imparatoru, 207.

C

Cafer paşa, bir komutan, 133, 138, 141, 143.
Canbolatoğlu, bir âsi, 163, 331.
Canbolatzade, bk. Canbolatoğlu.
Cebel-i Maktab dağı, 70, 261.
Cem Sultan, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 54, 216, 218, 241.

Cemşid bey, 61.
Cenevizliler, 23, 221.
Cengiz Han, 227, 228; - sülalesi, 227, 228.
Cezayir, 99, 117, 128, 294, 311, 312.
Cezire, bk. Mezopotamya, 63, 252.
Chalcis, bk. Eğriboz, 208.
Chalkulvadi, bir kale, 133.
Charles, Burbon dükü, 310.
Charles, bk. Şarl, 218.
Charles, I, VII, VIII, IX, İngiliz kralı, 26, 51, 122.
Chersones, bk. Kırım, 220.
Chrysanthus, Kudüs patriği, 196.
Cihangir, Kanuni'nin oğlu, 114, 307.
Cihannüma sarayı, 9, 194.
Cula (giula) bir kent, 313.
Cuman-ı Kâşif, Şeyh, 273.
Curcür (Giurgiu), 331.

Ç

Çağatay Tatarları, 209.
Çaldıran ovası ve savaşı, 55, 137, 241.
Çatladı kapı, İstanbul'da, 206.
Çerkez kazakları, 220.
Çerkez Mehmed Ağa, 262.
Çerkez Mehmed Paşa, sadrazam, 158, 159, 330.
Çerkezistan, bk. Mısır, 39, 40, 222, 330.
Çerkezler, 38, 39, 41, 47, 64, 65, 72, 179, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 252, 330.
Çatalca Alba, bk. Akkerman, 283.
Çiçev, bir kent, 285.
Çin, bir ülke, 300.
Çinliler, 300.
Çirimuş, bk. Lipka Tatarları, 210.
Çitaklar, bir Türk kavmi, 309.
Çoban Giray, Kırım hanı, 210, 211.
Çoban Giraylar, sülale, 210, 211.
Çorlu, bir kent, 44.
Çorlulu Ali Paşa, sadrazam, 207, 255, 256, 330.

Çuhuyov, bir kent, 221.
Çulluk, bir kent, 20.

D

Dabija, voyvoda, 354.
Daçya, eski Romanya, 354.
Dalmaçya, 206, 256.
Daltaban Mustafa Paşa, sadrazam, 315.
David Kommen, imparator, 16, 206.
Davud, Yahudi kralı, 297.
Davul İsmail Efendi, müsikici, 248.
Dela Croix, bilgin, 351.
Deliorman, 309.
Demirkapı dağları, 226.
Demirkapı geçidi, 139.
Derbent dağları, 226.
Derende, bir kent, 74, 263.
Dergecin, bir kent, 101.
Derviş Osman, müsikici, 248.
Deseriptio Moldoviae, D. Kantemir'in eseri, 211, 219, 244, 290, 301, 329.
Devlet Giray Han, Kırım hanı, 128, 228.
D'Herbelot, yazar, 264, 312.
Dicle, 252.
Didona, bk. Eliza, 193.
Dimetoka, bir kent, 48.
Dimitri Kantakuzin, Boğdan voyvodası, 301.
Diyarbekir, eyalet ve kent, 60, 61, 62, 74, 112, 137, 152, 159, 160, 166, 250.
Dnyeper, bir nehir, 353.
Dnyester, bir nehir, 187, 283, 284, 329, 353.
Dobruca, eyalet, 115, 245, 309, 354.
Doğu Dilleri hazinesi, Meninski'nin yapıtı, 264.
Doğu kilisesi hakkında yorumlar, bir eser, 351.
Doğu imparatorluğu, bk. Bizans, 7.
Don nehri, 125, 171, 221, 222, 318.
Doneç nehri, 220.
Doroşenko, Kazak katamanı, 184, 189.

Dositheus, Kudüs patriği, 196.
Draç, bk. Durazzo, 17.
Dragoş, Boğdan voyvodası, 206.
Drakula, bk. Kazıklı Voyvoda, 206.
Drava, bir nehir, 88.
Duka, Boğdan voyvodası, 187, 197, 353, 354,
Durazzo, bk. Dyrrachium, 206.
Dülkadiroğlu, beylik, 59, 89.
Düzmece Mustafa, 115.

E

Ebu Eyüp Ensari, bk. Eyüp Ensari, 14, 204.
Ebubekir, halife, 258.
Edirne, 8, 9, 37, 38, 4, 76, 77, 109, 181, 184, 186, 190, 194, 201, 203, 205, 206, 237, 238, 262, 266, 267, 268, 269, 272, 276, 277, 289, 330.
Edirnekapı, 10, 13, 194, 198.
Edrene-kapı, bk. Edirnekapı,
Edward IV, kral, 26; - V, 51; - VI, 122.
Eflâk, prenslik, 17, 163, 206, 219, 282, 283, 284, 286, 289, 292, 301, 309, 354.
Eflâklılar, 17, 206, 281, 283, 324.
Efrasyab, bir İran sarayı, 199.
Ege denizi, 82, 87, 206, 208, 272.
Eğri, bir kale, 147, 148, 149.
Eğri Mehmed, bk. Mehmed III., 150.
Eğri Sultan Mehmed, bk. Mehmed III, 280.
Eğriboz, ada, 20, 208.
Eğrikapı, 194.
Egypte, bk. Mısır, 211.
Ejderhan hanlığı, bk. Astrahan, 125, 318.
Elbistan, eyalet, 79.
Elias Miniati Hieromonachos, piskopos, 196.
Elkasıp Mirza, bey, 110, 111, 112.
Eliza, Kartaca kraliçesi, 193.
Elizabet, İngiltere kraliçesi, 146.
Elmas Mehmed Paşa, sadrazam, 328.
El-Mutan, Mısır sultanı, 253.
Emeviler, Arap sülalesi, 336.

Emirgünoğlu, İran hanı, 164, 331.
Endülüs, bk. İspanya, 40, 226.
Ensari, Medineli, 204.
Epir, bk. Arnavutluk, 297.
Erdel prensliği, 177, 292.
Erdiş, bir kent, 114, 307.
Erivan, bir kent, 114, 115, 143, 153, 164, 308.
Ermenak, bir kent, 23.
Ermeniler, 137, 198, 324.
Erzenur - Rumi beylerbeyliği, 137.
Erzurum, bir kent ve beylerbeyliği, 115, 137, 143, 153, 158, 159, 161, 162, 226, 308.
Eskisaray, 205.
Essel, bir nehir, 125.
Essornik, bir kent, 18.
Estergon, bir kent, 304.
Estergon Belgrad, bir kent, 109.
Etiyopyalılar, 300, 301.
Evarin, bk. Navarin,
Eyüp, bir semt, 14.
Eyüp Ensari, kahraman, 14, 204.

F

Falçuv, bk. Falçı, 211.
Falçı, 284.
Famagosta, bk. Magosa, 319.
Fas, bir ülke, 264.
Fatih Sultan Mehmed, bk. Mehmed II, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 25, 26, 119.
Fazıl Ahmed Paşa, bk. Köprülü Ahmed Paşa, 117, 328, 342, 344, 349, 351.
Fener Kapısı, 10, 194, 195, 202, 276.
Ferdinand, Bohemya kralı, 293, 294, 303.
Ferdinand, İspanya kralı, 319.
Ferdinand I, imparator, 96, 97, 122; - II, 170; - III, 170.
Ferhad Paşa, başhaznedar, 200.
Ferhad Paşa, sadrazam, 59, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 140, 143, 326.

Feriole, Fransız elçisi, 255.
Filibe, bir kent, 92.
Filip IV, İspanya kralı, 170.
Filistin, ülke, 74, 252.
Firari Hasan Paşa, 217.
Firari İsmail Paşa, 217.
Firindos, bk. Ferdinand, 97.
Fırat, bir nehir, 252, 308, 316.
Formentera, bir ada, 312.
Françesko Morosini, komutan, 352.
Fransa, 26, 51, 79, 109, 116, 122, 170, 216, 230, 252, 255, 303, 304, 310, 346, 347.
Fransızlar, 109, 116, 117, 183, 221, 262, 304, 310, 312, 324, 338, 343, 346, 347, 348.
Fransuva I, Fransa kralı, 79, 122, 310, - II, 122.
Frederik III, imparator; - IV, 26.
Fünfkirchen, bk. Beşkilise, 304.

G

Galata, koloni ve semt, 194, 292.
Galatsi, bk. Kalas, 219.
Garbiye, bir kent, 126.
Gazali, Şam beylerbeyi, 65, 66, 74, 80, 81.
Gazze, bir kent, 69, 74.
Gedik Ahmed Paşa, sadrazam ve semt, 23, 25, 38, 208, 212, 220.
Gence, bir kent, 143.
Giannone, tarihçi, 312.
Genç Ştefan, Boğdan voyvodası, 285, 302.
Gilan, ülke, 100, 294.
Girit, bir ada, 106, 171, 172, 173, 177, 180, 181, 197, 336, 337, 342, 346, 352.
Ginla, bk. Cula, 120, 133.
Giurgiu, bk. Yerköy, 163.
Gözsu, bir nehir, 50.
Gradişka, bir kent, 98, 293.
Gran, bk. Estergon, 277, 304.
Gülek, bir kent, 39, 226.
Güllük, bir kent, 208.

Gümülçine, eyalet, 21, 208.
Günce, bk. Gence, 143.
Güney Boğdan, 283, 284.
Gürcistan, ülke, 102, 111, 112, 143, 295, 296, 297, 325.
Gürcüler, 112, 225, 296, 324.
Güvercinlik, bir kent, 17.
Güzelcehisar, bir kent, 17.

H

Habeşliler, 300.
Hacı Bektaş, bir veli, 89, 276.
Hacı Giray, Kırım hanı, 209, 210.
Haçlılar, 252.
Haemus, bk. Balkan dağları, 309.
Hafız Ali Paşa, vali, 159, 331.
Hakem, halife, 336, 337.
Halep, 29, 31, 64, 65, 67, 70, 75, 80, 81, 87, 91, 102, 111, 114, 151, 153, 176, 189, 252, 255, 275, 300.
Halepli İbrahim Paşa, 349.
Halil Paşa, sadrazam, 153, 159, 160, 189, 197.
Hamza Mirza, İran komutanı, 141, 142,
Han-ı Yunus, bir mevki, 68.
Hannibal, Kartaca kralı, 193, 215.
Hanül-Cuni, bir kent, 69.
Harkov, bir kent, 220.
Hasrud Bey, Bosna valisi, 102, 103.
Haydar Bey, Mısır valisi, 84.
Hayreddin Paşa, bk. Barbaros Hayreddin Paşa, 99, 103, 105, 106, 107, 109.
Hayri Bey, Şam valisi, 65, 66, 74, 85, 273.
Hazar denizi, 125, 209, 220, 296.
Henry III, İngiliz kralı; 146; - IV, 146; - VI, 26; - VII, 51; - VIII, 79.
Herat, bir kent, 116.
Herodot, Yunan tarihçisi, 211, 219, 220, 283, 284.
Hersek, eyalet, 18.
Hezarfen, vakanüvis, 302.
Hindistan, yarımada, 26, 105, 262, 300, 301.
Hintliler, 300.

Hişam, halife, 336.
Hirvatistan, eyalet, 41, 98.
Hırvatlar, 294.
Hoca Musikâr, musikici, 248, 249.
Hollanda, 252, 296.
Hollandalılar, 324.
Hotin, bir kent, 156, 187, 284, 329.
Hugenotlar, bir sülale, 230.
Huş, Boğdan'da bir kent, 211.
Hüdai, ozan, 317.
Hürmüz, körfez ve ada, 116, 311.
Hüsrev Paşa, sadrazam, 160, 161, 331.

İ

İbrahim I, sultan, 171, 172, 173, 174, 176, 177.
İbrahim Bey, Karaman beyi, 19.
İbrahim Paşa, sadrazam, 84, 85, 86, 87, 89, 91, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 254, 294, 328.
İbrahimoğulları, soylu bir aile, 323.
İberliler, bk. Gürcüler, 296.
İçel, 220.
İdrisiler, 264.
İllyria, bk. Koca Hersek, 207.
İlyas Paşa, beylerbeyi, 162.
İmam Evli, kumandan, 138.
İmam-ı Şafi, 121.
İnebahtı, kent ve savaş, 42, 320.
İngiltere, 26, 51, 79, 122, 170, 197, 252.
İngilizler, 324.
İnosans VIII, papa, 216.
İran devleti, 22, 43, 51, 54, 55, 58, 59, 60, 64, 65, 75, 96, 99, 100, 101, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 121, 125, 137, I38, I39, I43, 151, 152, 159, 160, 161, 162, 164, 166, 179, 199, 206, 229, 230, 231, 234, 235, 240, 241, 248, 252, 267, 270, 272, 275, 295, 296, 300, 306, 308, 324, 325, 331, 337, 340; - körfezi, 311.
İranlılar, 22, 25, 42, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 99, 100, 101, 110, 112, 113, 114, 115, 125, 136, 138, 139, 140, 142, 143, 152, 153, 154, 159, 230, 233, 234, 240, 241, 248, 250, 251, 258, 261, 295, 300, 326, 333.

İsa Peygamber, 183, 266.
İshak, Bizans imparatoru, 338.
İshak bey, Karaman beyi, 19.
İshakçi, bir kent, 186, 351, 353.
İskender Bey, Arnavutluk prensi, 19, 201; - köprüsü, 95, 292.
İskender Paşa, komutan, 114.
İskender-i Rum, bk. Büyük İskender, 190.
İskenderiye, bir kent, 74, 85, 263, 337.
İskenderun, bir kent, 24.
İskitler, 179, 220, 226, 227, 228, 252.
İskitya ülkesi, 128.
İsmail, bir kent, 246, 248.
İspanya, 40, 41, 67, 116, 117, 126, 132, 133, 170, 226, 256, 312, 319, 336, 338.
İspanyollar, 40, 109, 116, 127, 129, 132, 133, 299, 324, 338.
İspanya Mağriplileri, 40.
İstanbul, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 30, 35, 36, 42, 44, 46, 49, 59, 60, 64, 74, 75, 76, 77, 81, 83, 87, 89, 90, 91, 92, 94, 96, 102, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 117, 118, 121, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 140, 144, 145, 148, 149, 155, 156, 164, 165, 166, 171, 173, 179, 181, 184, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 208, 236, 237, 238, 244, 246, 248, 249, 257, 258, 268, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 280, 281, 284, 289, 298, 301, 304, 305, 306, 310, 311, 312, 317, 321, 329, 330, 331, 333, 335, 337, 340, 341, 351, 352.
İstanbul Boğazı, bk. Boğaziçi, 53, 193, 194, 212.
İstanköy, ada, 84, 272.
İstru, nehir, 211.
İstvan, Macar kralı, 107, 108.
İsus Hristos, bk. İsa, 212.
İsveçliler, 297, 303.
İtalya, 25, 33, 34, 41, 194, 196.
İtalyanlar, 98, 217, 294, 324,
İulius Calesar, Roma diktatörü, 193.
İznik, bir kent, 29, 30, 206, 212.

I

Irak, eyalet, 151, 162, 166, 306.
Isfahan, bir kent, 306.
Islavlar, 294.

J

Jan Sobiyeski, Leh kralı, 245, 285, 353.
Jean Michael Longius, yazar, 272, 273.
Justinus, yazar, 193.

K

Kabartay, Tatar ülkesi, 221, 222, 223.
Kâbe, bk. Mekke, 204.
Kadırga limanı, 17, 206.
Kadri Çelebi, Kazasker, 96.
Kafkas dağları, 139, 251, 300.
Kahire, bir kent, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 87, 261, 266, 275, 337.
Kalabriya, eyalet, 312.
Kalas, bir kent, 219, 283, 353.
Kalenderoğlu, bir âsi, 89, 151, 152, 276, 328.
Kallinicus, patrik, 196.
Kalmuslar, 300.
Kamboso Mehmed Ağa, müsikici, 248.
Kameniç, bir kent, 187, 188, 189, 236, 245, 246, 247, 351, 353.
Kamit, bir kent, 111.
Kandiye, bir kent, 36, 180, 181, 182, 183, 184, 328, 343, 346, 347, 348, 351.
Kanea, bir kale, 173, 177.
Kansu Gavri, Mısır sultanı, 54, 64, 65, 66
Kanuni Sultan Süleyman, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 270, 271, 272, 274, 279, 282, 283, 291, 293, 295, 300, 303, 304, 306, 307, 308, 310, 313, 323, 350.
Kapadokya, eyalet, 206, 220; - dağları, 275.
Kaplan Giray Han, Kırım hanı, 222, 223, 225, 250.
Kaplan Mehmed Paşa, Halep valisi, 189.
Kara İlyâk, bk. Rumen sarayı, 203.
Kara Mustafa Paşa, 188.
Karabağ, bir kent, 143.
Karabağlı Mehmed Han, İran kumandanı, 143, 326.
Karadeniz, 9, 16, 38, 44, 82, 125, 171, 212, 220, 235, 283, 296, 302, 308.
Karahan, İran hükümdarı, 60, 61, 62, 63.
Karakoyunlular, Türkmen sülalesi, 234.

Karaman, bk. Karamanoğlu, 8, 19, 20, 208, 275.
Karaman Paşa, komutan, 245, 247.
Karamanlılar, 188.
Karamanoğlu, beylik, 7, 8, 19, 20, 21.
Karasu, bir kent, 354.
Karl V, Alman imparatoru, 79, 122, 299, 303, 310, 312.
Karl XII, İsveç kralı, 303.
Karlı Ali Bey, amiral, 116.
Karlofça Antlaşması, 255, 301, 353.
Kars kalesi, 136.
Kartaca, bir kent, 193.
Kasım Bey, İsfendiyaroğlu, 89.
Kasımpaşa limanı, 194.
Kasım Paşa, sadrazam, 306.
Kasım Paşa, Tameşvar komutanı, 113.
Kastamonu, bir kent, 140.
Kasunlu, bir kent, 38.
Kayıtbay, Mısır sultanı, 32, 33, 38, 39, 40, 41, 215.
Kayseri, 39, 47, 89, 159.
Kazaklar, 171, 184, 185, 186, 189, 225, 226.
Kazan Tatarları, bk. Nogay Tatarları, 318.
Kazıklı voyvoda, Eflâk beyi, 17, 206.
Kefe, liman, 23, 44, 46, 125, 221, 317.
Kemal Ali Paşa, komutan, 40.
Kemal Paşa, müftü, 96.
Kemani Ahmed, musikici, 248.
Kephalonya, ada, 230.
Kerç Boğazı, 318.
Kerç Taman, bk. Kerç Boğazı, 318.
Kerkük, bir kent, 74.
Kersones, bk. Kırım, 24.
Keşan, bir kent, 111, 306.
Kili, bir kent, 38, 105, 106, 219, 283, 302.
Kilikya, bk. İçel, 220.
Kilis, bir kent, 103.
Kilya, bk. Kili, 219, 283.
Kios, ada, 222, 225.
Kiyorskiy voyvodası, 292.
Kıbrıs, ada, 127, 128, 129, 132, 136, 304, 321, 348.
Kılıç Ali Paşa, amiral, 128, 130, 131, 319, 320.

Kıpçak Hanlığı, 23.
Kıpçaklar, 209.
Kırım, yarımada, 23, 24, 44, 125, 126, 128, 139, 210, 211, 220, 221, 225, 227, 228, 282.
Kırım Tatarları, 139, 189, 222.
Kırımlılar, Tatar ailesi, 227.
Kızıl Ahmed, İran valisi, 16, 206.
Kızıl Arslan Bey, Alâyi Beyi, 21, 208.
Kızılada, ada, 87, 274.
Kızılbaş Şah bk. Şah İsmail, 54, 241.
Kızılbaşlar, bk. İranlılar, 233, 234, 240.
Kızıldeniz, 311.
Kızılırmak, 50, 239.
Koca Hersek, bk. İllyria, 18, 207.
Koca Murad Paşa, sadrazam, 151.
Koca Mustafa Paşa, sadrazam, 47, 80, 237, 271.
Konstantin Dukaş, bilgin, 197.
Konstantin Kantemir, voyvoda, 245, 350.
Konstantin Paleolog, Bizans imparatoru, 26.
Konstantinye, bk. İstanbul, 14.
Konya, 27, 40, 43, 110.
Korbon, Fransız komutanı, 116, 310.
Korfu, ada, 15, 103, 104, 197, 205, 297.
Korkira, bk. Korfu, 205.
Korint, Kıstak, 37.
Korkud, şehzade, 27, 28, 29, 30, 31, 50, 53, 54.
Koron, ada, 42, 98, 131.
Koyunlu Hisar, bir kent, 16.
Kölemenler, bk. Çerkezler, 65, 72, 73, 74, 254.
Köprülü Ahmed Paşa, sadrazam, 143, 350, 351.
Köprülü Mehmed Paşa, sadrazam, 176, 340, 341, 342.
Köprülü Mustafa Paşa, sadrazam, 266.
Köprülüoğulları, 323, 340.
Kör Giray, Kırım hanı, 211.
Kör Şah, bir hükümdar, 39.
Körşah Mülük, başvezir, 71, 72, 73, 169.
Köşk-ü Yusuf Mısır'da bir kale, 253.
Köykesen dağı, 151.
Kracuni, bir kent, 284.
Kristodulas, mimar, 207, 257.

Kritos, bk. Girit.
Kudüs, 69, 196, 255, 304.
Kudüs-ül Şerif, bk. Kudüs, 69.
Kumkapı, 206.
Kurma, bir kent, 316.
Kurska, bir kent, 320.
Kurşunlu, bir kent, 38, 220.
Kurşuncuoğlu, musikici, 248.
Kurtuba, bir kent, 336.
Kurus, Pers kralı, 226.
Kutbuyur Kayıs, Kahire'de, 261.
Kuzey Anadolu, 330.
Kuzey Boğdan, 283, 284.
Kuzey Okyanus, 300.
Küba Tatarları, 225.
Küçük Asya, bk. Anadolu, 300, 308, 325.
Küçük Çekmece, 238, 277.
Küçük Göksu, 194.
Küçük Mehmed Paşa, 162, 331.
Kürdistan, bir ülke, 63, 250.
Kütahya, 254.

L

Ladislav, Macar kralı, 275.
Lala Ahmed Paşa, bk. Fazıl Ahmed Paşa, 180.
Larissa, bk. Yenişehir, 208, 353.
Larissalı Marcus, bilgin, 196.
Lâtif Çelebi, musikici, 248.
Layoş II, Macar kralı, 88, 275, 303.
Lefkoşe, bir kent, 127, 319.
Lehistan, bir ülke, 156, 163, 184, 185, 226, 282, 292, 324, 353.
Lehliler, 156, 163, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 226, 282, 292, 324, 353, 354.
Leon Çelebi, başressam, 259.
Leopol, bir kent, 189, 247.
Leopold, Alman imparatoru, 190, 255, 330.
Lepanto, bk. İnebahtı, 128, 132, 320.
Leveadia, ada, 230.
Licinius, saray sertabibi, 196.

Licostomos, bk. Kili, 219, 283, 302.
Limnos, ada, 176.
Liov, bk. Leopal.
Lipka Tatarları, 210.
Liposa, bir kent, 109.
Litvanya, ülke, 209.
Litvanya Tatarları, 210.
Lonicerus, tarihçi, 193, 272, 293.
Lovis XI, Fransa kralı, 26; XII, 79; XIII, 170.
Luri, bir kent, 143.
Luzitanya, bk. Portekiz, 226.
Lütfü Paşa, sadrazam, 103.

M

Macaristan, ülke, 15, 82, 88, 91, 92, 96, 107, 109, 113, 121, 145, 147, 149, 176, 179, 219, 235, 279, 282, 330.
Macarlar, 88, 89, 91, 133, 217, 225, 282, 303, 310, 324.
Magosa, bir kent, 128.
Maguliotissa kilisesi, bk. Meryem Ana kilisesi, 207, 257.
Mağrip, ülke, 264.
Mağripliler, 226, 300.
Mahmud Paşa, sadrazam, 113, 114.
Maihe, nehir, 125, 318.
Makedonya, ülke, 275.
Makedonyalı Vasil, Bizans imparatoru, 214.
Maksimilyan I, Alman imparatoru, 51, 79.
Malatya, bir kent, 74, 263, 308.
Malta, ada 40, 172, 311; - şovalyeleri, 311.
Maltalılar, 171.
Maltepe dağı, 212.
Malvarya, 196.
Manisa, bir kent, 31, 43, 53, 53, 120.
Mansur, Beni Ahmer soyundan, 127.
Maraga, bir kent ,308.
Maraş, 83, 114, 115, 151, 272, 308.
Mardin, bir kent, 63, 252.
Marioka, bk. Mayorka, 118.
Marmara denizi, 84, 87, 198, 205, 206, 212, 274, 317, 338, 352.
Maroklular, 300.

Marsa, bir kent, 312.
Martaba, bk. Şam, 81.
Mayorka, ada, 118, 312.
Medine, bir kent 213, 264.
Medineliler, 204.
Medya, bk. İran, 308.
Mehmed Bey, Diyarbakır beylerbeyi, 61, 62, 63.
Mehmed Bey, Semendire valisi, 104.
Mehmed Han, bk. Tekkeli Mehmed Han, 58, 100, 102.
Mehmed Paşa, bk. Sofu Mehmed Paşa, 108, 112, 113, 123, 153, 165, 325.
Mehmed II, Fatih Sultan, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21. 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 52, 77, 84, 193, 194, 187, 199, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 212, 257, 270.
Mehmed III, sultan, 147, 148, 151.
Mehmed IV, sultan, 176, 177, 178, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 204, 236, 339, 340, 342, 350, 353.
Mekke, 27, 28, 29, 74, 130, 172, 204, 213, 220, 235, 259, 262, 264, 300, 322, 330.
Mengli Giray, Kırım hanı, 23, 209, 228.
Meninskiy, bilgin, 264.
Menli Giray, bk. Mengli Giray, 209,
Meragil, bir kent, 115.
Meryem Ana kilisesi, 207.
Mesih Paşa, bir komutan, 25, 212.
Mesin, bk. İsa, 183.
Messine, bir kent ve boğaz, 118, 132, 133, 312.
Mezomorto, amiral, 297.
Mezopotamya, 250, 252.
Michalo Lithuan, tarihçi, 209.
Midilli, ada, 17, 230.
Mihayil Apafi, Erdel prensi, 177.
Mihayil Palcolog, Bizans imparatoru, 337.
Milkov, nehir, 284.
Mingreliyenler, bir kavim, 225, 226.
Minorka, ada, 312.
Miryalılar, bir Kırım ailesi, 227, 228, 229.
Misya, bk. Dobruca, 245.
Mitrophanus Hierdiaconos, bilgin, 196.
Mitylene, bk. Midilli, 17, 42, 230.

Mısır, devlet, 25, 32, 38, 39, 41, 47, 54, 64, 65, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 84, 85, 86, 87, 172, 179, 212, 220, 226, 237, 252, 253, 254, 262, 263, 266, 275, 337, 334.
Mısır Çerkezleri bk. Mısır kölemenleri.
Mısırlılar, 64, 65, 66, 69, 70, 72, 73, 80, 84, 226, 252, 253, 300.
Mısır denizi, bk. Kızıldeniz, 117.
Mısır kölemenleri, 39, 254, 275, 319.
Modon, ada, 42.
Mohaç ovası ve savaşı, 88, 303.
Moldavya, bk. Boğdan, 211, 219.
Moncastro, bk. Akkerman, 219.
Monembastya, ülke, 196.
Mora, yarımada ve beylerbeyliği, 15, 17, 18, 37, 98, 196, 307, 322, 340, 352.
Moritanya, 312.
Morosini, Venedik komutanı, 344, 345, 348, 349, 350.
Moskova, bir kent, 297, 320.
Muhammed, Hzr. peygamber, 101, 198, 204, 217, 219, 236, 237, 239, 245, 251, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 264, 265, 291, 295.
Muhammediye, bir eser, 207, 255.
Muhammed-ül Mustafa, bk. Muhammed, 266.
Muhiyiddin Çelebi, 96.
Murad, nehir, 252.
Murad II, sultan, 7, 15, 19, 20, 36, 210.
Murad III, sultan, 136, 137, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 147, 325.
Murad IV, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 258, 274, 275, 331, 333, 334, 335, 340.
Murad Paşa, sadrazam, 126, 152.
Muraş, nehir, 308.
Murtaza Paşa, kumandan, 163.
Musahip Mustafa Paşa, 188.
Mustafa II, sultan, 155, 156, 157, 250, 262, 297, 315, 329.
Mustafa Kanuni'nin oğlu, 307.
Mustafa, Karaman beyi, 20, 21, 22.
Mustafa Paşa, sadrazam, 34, 35, 36, 82, 84, 85, 86, 127, 136, 137, 138, 139, 166, 272.
Mustafa, Gürcistan valisi, 112.
Musul, 63, 115, 162, 250, 252, 308.
Muzaffer Sultan, Gilan hükümdarı, 100.
Münevcehir, Gürcü valisi, 137, 325.

N

Nakib-ül Eşref, imam, 121 .
Napoli krallığı, 33, 34, 35, 36, 216, 218, 312.
Napoli tarihi, Giannone'nin yapıtı, 312 .
Nasuh Paşa, sadrazam, 42, 152, 328.
Naupactus, bk. Lepanto, 274.
Navarin, 322.
Neamtz, bir kent, 284.
Nezroponte, bk. Eğriboz, 208.
Neris, ada, 230.
Nevcihan, İran'da bir kent, 115, 308.
Niğbolu, bir kent, 331.
Nikiphor Fokas, Bizans komutanı, 337.
Nikiphor Gregoras, Bizans tarihçisi, 205.
Nikosia, bk. Lefkoşe, 127, 128.
Nikolay Mavrokordato, bilgin, 196, 301.
Nil, nehir, 73.
Nimphaeum Cimmerium ve Tauricum, bk. Kerç Boğazı.
Ninova, bk. Musul, 250, 252, 308.
Nis kalesi, 312.
Niş, bir kent, 330.
Nogay tatarları, 26, 318.
Nomirov, bir kent, 353.

O

Obluçiçya, bk. İshakça, 353.
Oçakov, bir kent, 318.
Oetingen, bir kent, 255.
Ogüst, Leh kralı, 324.
Oğuzlar, 210.
Olame, Azerbaycan hükümdarı, 99.
Olbiopolis, bk. Oçakov.
Olimpyad oyunları, 221, 264.
Orakoğulları, bir İskit ailesi, 227.
Orumbetoğulları, bir İskit ailesi, 227.
Osman, halife, 258.
Osman II, sultan, 155, 156, 157.
Osman Bey, Osmanlıların kurucusu, 267.
Osman Efendi, müsikici, 248.

Osman Paşa, bk. Özdemiroğlu Osman Paşa, 137, 138, 140, 141, 142, 318.
Osmancık, bir kent, 50.
Osmanlı devleti, 7, 27, 28, 29, 38, 54, 80, 83, 84, 85, 86, 93, 98, 99, 102, 104, 105, 107, 112 113, 118, 126, 131, 156, 161, 183, 185, 190, 249, 253, 271, 272, 279, 308, 328, 351.
Osmanlı hanedanı, 19, 36, 73, 171, 234, 236.
Osmanlı imparatorluğu, 7, 8, 20, 23, 26, 34, 38, 40, 41, 42, 48, 50, 61, 63, 71, 74, 76, 78, 98, 99, 105, 113, 115, 121, 124, 126, 128, 130, 137, 144, 147, 158, 161, 164, 172, 179, 184, 200, 209, 210, 253, 257, 266, 271, 273, 285, 308, 315, 320, 325, 342, 350.
Osmanlılar, 22, 23, 30, 33, 39, 54, 65, 66, 72, 88, 98, 111, 113, 127, 128, 131, 138, 143, 161, 169, 172, 180, 183, 184, 186, 188, 189, 190.
Osmanoğulları, sülâle, 150.
Ostya, bir kent, 256.
Ovidius, Roma şairi, 219, 283.

Ö

Ömer, halife, 258.
Ömeroğulları, Arap kabilesi, 315.
Özbekistan, ülke, 209.
Özbekler, 223.
Özdemiroğlu Osman Paşa, 126, 137, 138, 140, 319, 325.

P

Palation, bk. Balat, 194.
Paleologlar, Bizans sülâlesi, 212.
Panayot, saray çevirmeni, 183, 343, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 352.
Paphlogonia, eyalet, 206, 208, 215.
Patigorskiy Çerkezleri, 220, 221.
Patrikhane 195, 200, 202, 203, 287.
Paulus (Pol), havari, 220.
Payas, bir kent, 22, 208.
Pelage, Asturya kralı, 256.
Pera, semt, 244, 258, 292; - Frenkleri, 34.
Persepolis, bir kent, 294.
Persler, 263.

Pertev Paşa, komutan, 127.
Peşte, bk. Buda, 88.
Petervaradin, bir kent, 299.
Petro Tolstoy, Rus elçisi, 255.
Petru, Boğdan voyvodası, 187.
Petru Rareş, Boğdan voyvodası, 285.
Philadelphia, bk. Alâiye.
Philippe Lonicerus, bk. Lanicerus, 238.
Philoppopolis, bk. Filibe, 279.
Phrantzes, Bizans tarihçisi, 197.
Piri Paşa, sadrazam, 55, 56, 58, 89, 116.
Piyale Paşa, amiral, 118, 132, 133, 312, 323.
Piyemonte, ülke, 312.
Plinius, yazar, 229, 296.
Podolya, eyalet, 283.
Polonyalılar, bk. Lehliler, 217, 225.
Pontus, eyalet, 206.
Portekiz, ülke, 226, 311, 319; - denizi, 311.
Preveze savaşı, 106.
Prut, nehir, 24, 211, 246, 284.
Pyrgos, bk. Burgaz, 83.

R

Raab, nehir, 326.
Râfifiler, bk. İranlılar, 62, 251.
Raguzalılar, 324.
Ralaki Evpragiste, musikici, 248.
Ratisbona, bir kent, 292.
Reggio, bir kent, 312.
Reis Efendi Rami Mehmed, 301.
Revan, bk. Erivan, 143, 308.
Richard III, kral, 51.
Ridaniye savaşı, 70.
Ridge, bir kent, 118.
Rodos, ada, 25, 33, 83, 84, 85, 87, 91, 216.
Rodoslular, 42.
Roma devleti, 255, 256, 354; - imparatorluğu, 84, 300.
Romalılar, 283, 312.
Roman, bir kent, 284.

Romenler, 219.
Rudey II, Alman imparatoru, 146.
Rumeli, eyalet, 16, 21, 52, 56, 113, 128, 145, 163, 188, 208, 245, 305, 354; - beylerbeyliği, 163; - hisarı, 194.
Rumlar, 13, 15, 17, 18, 195, 199, 200, 202, 301, 337, 343, 352.
Ruslar, 184, 217, 220, 225, 226, 246, 247, 296, 297, 318. 320, 321, 324, 353.
Rusya devlet, 126, 128, 247, 296, 329; - Çarlığı, 318.

S

Saadi, İvan ozanı, 214.
Sada, bir kent, 17.
Safevi sulâlesi, İran'da, 234.
Saksonya, eyalet, 324.
Salih Paşa, Cezayir valisi, 117.
Sansovino Françeşko, tarihçi.
Sardanapal, Asur kralı, 329.
Sarı Hintliler, bk. Yemenliler, 301.
Sarıkamış Kazakları, 184, 353.
Saruhan eyaleti, 50.
Sava nehri, 88, 299, 306.
Scalvophilak, bilgin, 195.
Sebastius, bilgin, 195.
Sefidül-Bahir, bk. Akdeniz, 261.
Sefidül-Bakir, bir kent, 69.
Segedin, bir kent, 89.
Selâhaddin Eyübi, Mısır sultanı. 252, 253.
Selim I, Yavuz Sultan, 43, 44, 45. 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79. 80, 199, 200, 202, 203, 235, 240, 241, 253, 266, 267, 270, 272, 273, 274, 275, 319.
Selim II, sultan, 87, 114, 120, 121. 123, 124, 125, 126. 127, 129, 130, 132, 134, 135, 136, 311, 315, 317, 320, 321.
Selim Giray Han, Kırım hanı, 187, 190, 211, 222, 354.
Semendire, bir kent, 16, 82, 97, 98, 104.
Serem ovası, 88.
Serinoğulları, Serem halkı, 299.
Seyid Ali Reis, amiral, 117.
Sibiryalılar, 300.

Sicilya, ada, 312.
Siget, bk. Sigetvar, 313, 323.
Sigetvar, bir kent ,313.
Silifke, bir kent, 23.
Silistre, bir kent, 309, 331.
Silivri, bir kent, 15, 205, 237, 306.
Sina dağı, 265, 267; - eyaleti, 211.
Sinan Paşa, sadrazam, 56, 57, 71, 126, 133, 140, 142, 145, 244, 319.
Sinek Mehmed Çelebi, musikici, 248.
Sinop, 16.
Siret, nehir, 283.
Sirka Kazakları, 353.
Sırbistan, 94.
Skipio Africamıs, Roma komutanı, 193.
Skirinliler, Kırım ailesi, 227, 228.
Slavonya, ülke, 293.
Smotriç, nehir, 187.
Snyatin, Podolya'da bir kent, 283.
Sofi oğlu, bk. Şah İsmail, 237.
Sofu Mehmed Paşa, komutan, 107, 108, 112
Sofuoğlu, âsi, 47.
Sofya, bir kent, 94; - beylerbeyliği, 255.
Sofyan eyaleti, 141, 326.
Soklova, bir kent, 109.
Solnok, bir kent, 275.
Sontium, nehir, 25, 212.
Soroka, bir kent, 284.
Sorrento, bir kent, 312.
Spandonius, bilgin, 195, 197.
Stokholm, bir kent, 297.
Strigonius, bk. Estergon, 277.
Sucava, bir kent, 94, 105, 284.
Süleyman, Yahudi kralı, 214, 297.
Süleyman Paşa, serasker, 247, 248.
Süleyman II, sultan, 266.
Süleyman Paşa, Budin valisi, 24, 87, 105, 108.
Sultan Burhan, Sirvan hükümdarı, 110.
Sultan Gavri, Mısır hükümdarı, 252, 273, 275.
Sultan Şahkulu, bk. Şahkulu, 115.
Sulya, bir kent, 102.

Sumi, bir kent, 220.
Suriye, 47, 74, 226, 252, 275.
Suranno antlaşması, 354.
Süveyş denizi, bk. Kızıldeniz, 311.
Sümbül Ağa, Kızlarağası, 172.

Ş

Şah İsmail, İran şahı, 43, 57, 58, 113, 114, 230, 231, 232, 233, 234, 237.
Şah Tahmarp, İran şahı, 113.
Şahbas Giray Han, 222.
Şahkulu, İran hanı, 308.
Şahsuvaroğlu, Maraş hükümdarı, 59, 72, 83, 272.
Şam, 65, 67, 74, 81, 213, 254, 255, 273, 300.
Şarl VIII, Fransa kralı, 216.
Şarki Hisar, bir kent, 23.
Şarki Karahisar, bir kent, 208.
Şat, bir kent, 252.
Şehinşay, şehzade, 50.
Şehresul, kent ve eyalet, 124, 317.
Şerban Kantakuzino, Eflâk voyvodası, 204.
Şeyh Arap, bk. Bekâroğlu, 71.
Şeyh Haydar, 234.
Şeyh Muhiddin Beni Arabi, bk. Şeyh Muhiddin, 68.
Şeyh Muhiddin, İspanya fatihi, 67, 68.
Şeyh Savuroğlu, Elbistan beyi, 79.
Şeytan Kulu, Sofi, 42, 43, 54, 230, 231, 232, 233, 234, 235.
Şirvan, bir kent, 110, 114, 234, 307, 308.
Ştefan Çel Marı, bk. Büyük Ştefan, 24, 38, 281.
Ştefan Çel Tınar, bk. Genç Ştefan, 285.
Ştefaneşti, bir kent, 246.

T

Tahiroğlu Abdullah, bey, 337.
Taiphalia, bir kent, 211, 284.
Tameşvar, eyalet, 113.
Tanais, bk. Don, 318.
Tarık, Türk komutanı, 256.
Tarsus, bir kent, 38, 220, 275.

Tartarya, Lithuan'ın eseri, 209.
Taşlık Arabistan, 300.
Tatar Kırım, bk. Kırım, 139, 209.
Tatarhisar, bir kent, 109, 304.
Tataristan yarımadası, bk. Kırım, 23, 209, 211, 318.
Tatarlar, Kavim, 21, 24, 125, 128, 179, 186, 187, 209, 210, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 245, 246, 247, 248, 281, 291, 292, 300, 302, 304, 318, 320, 326, 334, 354.
Tavris bk. Tebriz, 229.
Tavil, bir âsi, 151.
Tebriz, bir kent, 42, 55, 58, 59, 100, 101, 110, 115, 140, 141, 143, 152, 164, 226, 229, 241, 294.
Tekeli Mehmed Han, bk. Mehmed Han, 100, 295.
Tenedos, ada, 176, 179.
Teodor Laskaris, Bizans imparatoru, 206.
Teri, nehir, 125.
Termes, bir kent, 181, 343.
Terracina, bir kent, 218.
Tesalya, eyalet, 84, 343, 353.
Thales kanunları, 196.
Theodosia, bk. Kefe, 317.
Tiflis, bir kent, 137.
Tigina, bk. Bender, 283.
Tisa, nehir, 89.
Titel, bir kent, 89.
Tokat, bir kent, 21, 114, 159, 307.
Tokmak Han, İran kumandanı, 237, 226.
Topkapı sarayı, 13, 46, 237.
Toros dağı, 220.
Torquatus, bir kent, bk. Yami, 226.
Toygun Paşa, Buda beylerbeyi, 117.
Tozkoporan, tanınmış okçu, 169.
Trabluslular, 300.
Trabzon, bir kent, 16, 44, 77, 206, 308.
Trabzon, Rum imparatorluğu, 16.
Transilvanya dağları, bk. Transilvanya Alpleri.
Transilvanya Alpleri, 283.
Transilvanya prensliği, bk. Erdel, 96, 108, 285.
Trayanus, Roma imparatorluğu, 283.
Troya savaşı, 352; - yıkıntıları, 313.

Tulça, bir kent, 354.
Tumanbay, Mısır hükümdarı, 70, 71, 72, 73, 215.
Tuna, nehir, 24, 38, 88, 89, 105, 106, 108, 163, 186, 211, 219, 245, 246, 283, 295, 302, 306, 309, 353; - deltası, 302.
Tunca, nehir, 37.
Tunus, ülke, 99, 128, 133, 311, 323.
Tunuslular, 300.
Turgad, 32, 33, 215.
Türkiye, 35, 209, 248, 333.
Türkler, 7, 10, 11, 12, 18, 21, 22, 23, 24, 27, 37, 41, 45, 51, 52, 57, 59, 62, 63, 65, 66, 68, 70, 71, 80, 81, 82, 84, 88, 90, 93, 95, 96, 98, 108, 109, 112, 113, 116, 121, 123, 126, 128, 129, 131, 133, 137, 138, 142, 147, 148, 150, 151, 152, 160, 161, 163, 165, 167, 171, 172, 174, 176, 177, 183, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 201, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 218, 219, 221, 225, 226, 228, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 266, 270, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 342, 344, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353.
Türkmenistan, 79.
Türkmenler, 234.
Tzepeluş, bk. Kazıklı Voyvoda, 206.

U

Ukrayna, ülke, 220, 353; - Kazakları, 220.
Ulisse, Yunan kahramanı, 350, 351.
Urfa, 249.
Usturgun Belgrad, 304.
Uyvaz, kale, 177.
Uzun Hasan, Akkoyunlu hükümdarı, 206, 234.

Ü

Üsküdar, 26, 156.
Üstün Belgrad, 109, 305.
Üveys Paşa, komutan, 64.

V

Van, bir kent, 99, 101, 110, 115, 163, 165, 249, 252, 294.
Vanlı Efendi, bilgin, 350.
Varadin, bir kent, 177.
Varna savaşı, 44, 235.
Varşak, eyalet, 33, 40, 208, 215.
Vasacus, tarihçi, 256.
Vasil, Boğdan voyvodası, 354.
Vayik Burcu, bk. Burc-u Vayik, 255.
Venedik, devlet, 25, 87, 196, 205, 212. 275, 321, 347, 349, 350. 351, 352.
Venedikliler, 17, 21, 25, 42, 103, 172, 176, 179, 180, 183, 197, 212, 225, 230, 307, 311, 324, 338, 345, 346, 349, 353.
Viyana, bir kent, 94, 290, 291; - bozgunu, 353.
Vladislav, Macar kralı, 205, 235.
Vlaherna, bk. Blaherna, 194.
Volga, nehir, 125, 295, 296, 317.

Y

Yahudiler, 200, 240, 242, 297, 324, 350.
Yahya bey, Bali oğlu, 82.
Yahya Paşa, 97, 98.
Yakomius, bilgin, 195.
Yanik, bir kent, 145.
Yakub Paşa, kumandan, 41.
Yakub Sultan, Azerbaycan hükümdarı, 41.
Yambolu, bir kent, 210. 225.
Yami, general, 41, 226.
Yanoş, Macar kralı, 92, 279.
Yanoş Zapolya, bk. Yanoş, 303.
Yanova, bir kent, 176.
Yaş, bir kent, 283, 284, 285, 354.
Yavazinum, bk. Raab, 326.
Yavuz Sultan Selim, bk. Selim I., 52, 62, 68, 74, 78, 240, 253, 264, 269, 270.
Yedikule zindanı, 155, 156.
Yemen Şerifliği, 104, 105, 106, 126, 300, 301.
Yemenliler, 301.
Yeni Galata, bk. Kasım Paşa, 306.
Yenikapı, 110, 306.

Yenişehir, Tesalya'da bir kent, 53, 184, 353.
Yeremya Cacavella, bilgin, 197.
Yeremya Movila, voyvoda, 353.
Yerköy, bir kent, 163.
Yerusalem, bk. Kudüs, 261.
Yıldırım Bayezid, sultan, 128.
Yon Mavrokordato, saray çevirmeni, 203.
Yoannes Kantakuzinos, imparator, 205.
Yoannes Kariophylos, bilgin, 195.
Yuda, ülke, 297.
Yulya Alba, bk. Akkerman, 283.
Yunanistan, 21, 42, 179, 222, 321, 337.
Yunanlılar, 221, 263, 313, 318, 336, 350.
Yunus peygamber, 238.
Yunus Paşa, amiral, 49, 173, 238.
Yusufça Bey, kumandan, 21, 22.

Z

Zapolyalı Yanoş, bk. Yanoş, 107.
Zenciler, 300.
Zenta savaşı, 328.
Zeynel Han, kumandan, 162.
Zeynülddin, Uzun Hasan'ın oğlu, 22.
Zigetvar, bir kent, bk. Sigervar, 119, 121, 123, 133.
Zivaniyeç, bir kent, 187.
Zülfikâr Ağa, Ketküda, 349.
Zülkadiroğlu, bk. Alâyidevlet, 275.

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI

BİLİM DİZİSİ

Tacü't-tevarih (C. 1, 2, 3, 4, 5) Hoca Sadeddin Efendi (Haz. İ. Parmaksızoğlu)
Bosna Tarihi/Ömer Bosnavî (Haz. Kamil Su)
Türk Tiyatrosunda Komedyanın Evrimi/Dr. Sevinç Sokullu
Toplumbilimsel Düşün/C. Wright Mills (Çev. Ünsal Oskay)
Göstergebilim İlkeleri/Roland Barthes (Çev. Berke Vardar - Mehmed Rifat)
Çocuklara Öğütler/Ethem İbrahim Paşa (Haz. H. Raşit Öymen)
Türk Ulusçuluğunun Temelleri/Uriel Heyd (Çev. Kadir Günay)
Türkiye'de Çocuk Tiyatrosu/Dr. Tekin Özertem
Türkiye'de Kentleşme/Yakut Sencer
Siyasal Toplumsallaşma/Türker Alkan
Sahne Bilgisi/Özdemir Nutku
Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi (C. 1, 2, 3) Dimitri Kantemir (Haz. Dr. Özdemir Çobanoğlu)

YAZIN DİZİSİ

Şiirler/Catullus (Çev. Güngör Varınlıoğlu)
Gülüp Ağladıklarım/Ahmet Rasim (Haz. Ahmet Sevinç)

Kırk Yalan Köse - Yalan Tükendi/Feraizcizade M. Şakir (Haz. Dr. Nevin Önberk)
Beşinci Frank/F. Dürrenmatt (Çev. Tahsin Saraç)
Köroğlu Kol Destanları/Ümit Kaftancıoğlu
Tengsir/Sadık Çubek (Çev. Dr. A. Naci Tokmak)
Duino Ağıtları/R. W. Rilke (Çev. Turan Oflazoğlu)
Hayaletler Sonatı/A. Strindberg (Çev. Güngör Dilmen)
Kış Masalı/W. Shakespeare (Çev. Turan Oflazoğlu)
Sürgünler/J. Joyçe (Çev. Selçuk Yönel)
Yamaç (C. 1, 2)/İ. Goncarov (Çev. Ergin Altay)
Kökler/A. Wesker (Çev. Cevat Çapan)
Yürüyüş Türküsü/J. Whiting (Çev. Cevat Çapan)
Göktaşı/F. Dürrematt (Çev. Özdemir Nutku)

FELSEFE DİZİSİ

Din Üstüne/D. Hume (Çev. Mete Tunçay)
Croce'nin Estetiği/Bedrettin Cömert
Düşün ve Toplum/Doç. Dr. İlkay Sunar

SANAT DİZİSİ

Rönesans Sanatı/Elie Faure (Çev. Bertan Onaran)

ÇOCUK DİZİSİ

Kırlangıcın Kanat Vuruşu (Şiir Seçkisi)/Ali Püsküllüoğlu
Yaramaz Sözcükler/Fasıl Hüsnü Dağlarca
Bir Gök Dolusu Güvercin/Yalvaç Ural
Düşleme Oyunu/Mehmet Seyda
Altın Bilezik/Mehmet Türkkan
Ekmek Parası/Muzaffer İzgü
Leylek Karda Kaldı - Güzel Hanım/Gülten Dayıoğlu
Küçük Çekmece Okyanusu - Cankurtaran Yılmaz/Rıfat Ilgaz

Gedeoğlan'ın Masalı - Arıların Savaşı/Dursun Utku
Güliiver'in Gezileri/J. Swift (Çev. İ. Şahinbaş)
Ali/Orhan Asena
Bindim Tütün Küfesine/Naciye Poyraz
Düşüncenin Toprağı (Deneme Seçkisi)/Haz. Emin Özdemir
Barış Gezegeni/Ülker A. Köksal
Altın Ekin/Ümit Kaftancıoğlu
İlkgençlik Çağına Öyküler/Selim İleri
Dedemin Öyküleri/Abbas Cılga
Yeşil Bayır/Sulhi Dölek
Neyidik Ne Olduk/Mehmet Türkkan
Zor Günler/Kaya Öztaş
Çocuk Oyunları/(Ödül alan ve yayımlanmaya değer görülen 6 ayrı yapıt)

DERGİLER

Ulusal Kültür (1, 2, 3, 4, 5, 6)
Çeviri (1)